

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VED

INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Politické myšlení Václava Klause a jeho odraz v politické praxi

Václav Adamec

Konzultant: doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Praha 2007

Čestné prohlášení:

Na svou čest prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a jen s použitím zdrojů, které jsou v práci uvedeny. V textu je řádně vyznačeno použití daných pramenů.

V Praze, dne 2.4.2007

Václav Adamec

Poděkování:

Chtěl bych na tomto místě poděkovat všem, kteří mi ve zpracování práci byli jakkoliv nápomocní. Předně se jedná o vedoucího práce doc. PhDr. Rudolfa Kučeru, CSc., který dal práci celkové nasměrování a byl mi nápomocný cennými připomínkami. Dále se jedná o doc. ing. Tomáše Ježka, CSc., který obohatil práci o osobní zkušenosti z politické praxe. Dále se jedná o vyučující na IPS FSV UK, kteří mi dali nejen obecné vědomostní zázemí pro práci, ale byli i nápomocní svými reakci na konkrétní dotazy. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat mgr. Marii Vyleťalové za pomoc s korekturami textu.

Motto: „Lidé mohou pochybovat o tom, co říkáte, ale uvěří tomu, co uděláte.“ Karel Čapek
(volební motto ODS pro komunální volby 2006 na Praze 13)

1. Úvod

Málokterý politik vzbuzuje nejen mezi českou laickou i odbornou veřejností, ale i v zahraničí tak rozporuplné reakce jako V. Klaus. Jsou lidé, kteří V. Klause zbožňují, a jiní, kteří V. Klause nenávidí. Málokdo k němu zaujímá neutrální postoj. Klaus se na naší politické scéně pohybuje v nejvyšších kruzích od samotné sametové revoluce – křeslo ministra financí ve vládě národního porozumění obsadil právě on. Od té doby uplynulo 17 let, kdy působil dále ve funkcích premiéra české vlády, předsedy poslanecké sněmovny a konečně prezidenta, na stranické úrovni pak ve funkci předsedy ODS a čestného předsedy ODS. Každý měl za tu dobu nesčetně příležitostí udělat si na něho určitý názor. Bohužel, postoje vůči Klausovi jsou často založeny na iracionální rovině – Klaus zkrátka působí „nějakým dojmem“. A kde do hry vstupují emoce, je malý prostor pro objektivní racionální hodnocení, které by mělo být po dlouhých letech veřejného Klausova působení možné, a dokonce velmi přínosné, protože pochopení tohoto politika znamená pochopení velké části toho, co se v české politice od 90. let odehrávalo a co se dále odehrávat bude. Tato práce si klade především za cíl pokud možno objektivně zhodnotit Klausovo působení a Klausovu osobu, při oproštění od osobních sympatií či antipatií, a to v níže uvedených oblastech.

Předmětem zkoumání bude srovnání Klausovy ideologie a praxe. Původní záměr - zkoumat samotné Klausovo myšlení tak, jak se odráží v jeho mnohých esejích a knihách - byl obohacen o prvek porovnání s politickou praxí, neboť klíčové z pohledu obyčejného člověka i politologa je právě to, zda a jak nachází Klausovo myšlení uplatnění v praxi. Samotná analýza Klausových textů bez návaznosti na praxi by byla možná zajímavým, leč nepraktickým a příliš akademickým logickým cvičením. Srovnáním myšlení a jednání nabude práce nejen na přínosu pro pochopení konkrétního politického vývoje, ale věřím, že se tím zvýší i atraktivnost pro čtenáře.

Vzhledem k tomu, že práce vzniká na Institutu politologických studií, bude předmětem práce Klausova *politická* ideologie a praxe. Oproti původnímu projektu jsem byl nucen odstoupit od velmi podstatné části Klausova myšlení a jednání, které se týká ekonomie. Důvodem této redukce byl neudržitelný rozsah mého pojednání, který by vznikl po analýze ekonomických aspektů Klausova myšlení a praxe. Práce by zabrala mnoho set stran, což je pro účely diplomové práce nepřiměřené. Vzhledem k tomu, že jsem nechtěl omezovat hloubku analýzy, zvolil jsem po

dohodě s vedoucím DP cestu zúžení tématu. Ekonomické aspekty tak jsou v práci zmíněny pouze tam, kde existuje nějaká souvislost s aspekty politickými.

Velmi nelehkým problémem byl výběr metody, kterou by bylo vhodné pro účel posouzení odrazu politického myšlení do praxe použít. Jde především o to, že žádný politik není v našem prostředí neomezeným monarchou, který by nemusel brát ohled na své okolí. U takového monarchy by bylo snadné říci, že buď hlásá A a činí B, nebo že se naopak jeho myšlení velmi přesně odráží v jeho politice. Takovým monarchou samozřejmě Klaus (z hlediska snadnosti mého výzkumu bohužel) není. Jako premiér byl například Klaus omezen svými koaličními partnery. Nedá se proto např. jednoduše říci, že vládní zákon neodpovídající duchu Klausovy rétoriky svědčí o jeho neupřímnosti. Podobně by bylo absurdní činit něco takového i u jeho „individuálních“ aktů, jako je třeba podepisování zákonů z pozice prezidenta. Prezident v českých podmínkách vzhledem ke zvyklostem nemůže používat veto úplně podle své libovůle. Spíše ho může použít za výjimečně vysokého nesouhlasu s předlohou. Bylo by tedy nesmyslné tvrdit, že se Klaus zpronevěřil sám sobě, když podepsal některý zákon s levicovými znaky. Pokud tedy obecně identifikuji bod, ve kterém se Klausovo myšlení dostává do rozporu s „jeho“¹ politikou, pak z principu nemohu automaticky tvrdit, že se Klaus dostal do rozporu se svým myšlením (podobně, snad méně silně, je tomu i u identifikovaných bodů, kde se Klausovo myšlení shoduje s politickou praxí). Kdo není přímým svědkem tvorby politiky, může z jejích výstupů jen přibližně usuzovat, co je výsledkem Klausovy politiky ve smyslu *jeho* politického úsilí (a poté tuto politiku porovnat s Klausovými články). Bylo by tedy možná příliš odvážné pojmout práci přísně jako porovnání Klausova politického myšlení a politiky jeho ministerstva, vlád nebo prezidentského úřadu. Cíl práce může být formulován poněkud opatrněji – pokusím se posoudit *odraz* Klausova myšlení v politické praxi jeho ministerstva, vlády a prezidentského úřadu. K aspektu, co *chtěl* Klaus ze svého myšlení do praxe prosadit, se tak dostává aspekt, co *mohl* (dokázal) prosadit. Přesto v práci zcela na cíl porovnání Klausova myšlení a jeho (ne)prosazení do praxe nerezignuji. Z určitých dlouhodobých tendencí například z dob Klausova premiérování si lze učinit obraz o tom, o co Klaus skutečně usiloval, a jak to souvisí s jeho rétorikou. Zhruba totiž musí platit, že politika vlády (i koaliční) má být ve svém trendu v souladu se snahou jejího premiéra. Pokud by tomu tak nebylo, tj. premiér by nebyl schopen své myšlení do praxe prosadit, pak by takový premiér měl samozřejmě odstoupit.

O něco snazší by byla situace např. v oblasti individuálních poslaneckých iniciativ (návrhů zákonů). Zde se dá s velkou jistotou tvrdit, že ten, kdo je pod návrhem zákona podepsaný, není nucen partnery ke kompromisní formulaci, a že to, co návrh obsahuje, je skutečně tím, o co

¹ Problém je právě ve slově „jeho“. Např. v období 1992-1997 nebyla vládní politika politikou „jeho“, ale politikou „jeho“ vlády. Mezi těmito pojmy je koncepční rozdíl. V práci se pokusím posoudit, nakolik se jednalo o rozdíl praktický.

poslanec usiluje. Bohužel, Klaus v tomto ohledu jako individuální poslanec (nebo ve skupině) příliš aktivní nebyl, proto je význam tohoto pramene pro mou práci omezený.

Abych mohl co nejvěrněji posoudit, o co Klaus na nejvyšší politické úrovni skutečně usiloval, musel jsem posuzovat legislativní a exekutivní akty tak blízko Klausově osobě, jak jen to bylo možné. Pokud zůstanu u případu jeho premiérování, za základní informační zdroj nebyly považovány zákony, které byly v období od léta 1992 do konce roku 1997 vyhlášeny ve Sbírce zákonů. V platnost totiž samozřejmě vstoupilo i mnoho zákonů z poslaneckých dílen, s nimiž neměl Klaus nic společného (případně s nimi nesouhlasil). Za základ ovšem nebyly vzaty ani samotné publikované vládní zákony ve Sbírce zákonů, protože původní vládní záměr mohl být a byl v některých případech díky pozměňovacím návrhům v legislativním procesu modifikován. Za základ souvislosti mezi Klausovým myšlením a praxí v tomto období jsem zvolil původní vládní návrhy zákona tak, jak byly předloženy poslanecké sněmovně v prvním čtení (dalším základním pramenem z tohoto období jsou např. usnesení a stanoviska vlády). Jednání vlády jsou neveřejná, stejně jako přehled toho, kdo a jak na vládě o čem hlasoval. Proto dále jít na základě veřejně přístupných informací nelze (a u neveřejných informací typu osobních výpovědí politiků nastává problém průkaznosti a podložitelnosti tvrzení, osobních antipatií apod.).

Tím se dostávám k vymezení, co budu v práci rozumět pod pojmem „myšlení“ (případně teorie, rétorika, ideologie) a pod pojmem „praxe“. Pod myšlením bude souhrnně chápáno vše, co Klaus publikoval v některé ze svých mnoha knih, článků či rozhovorů. Výraz „ideologie“ se používá z toho důvodu, že Klausovy opakující se názory tvoří poměrně kompaktní celek, který splňuje nároky kladené na definici pojmu „ideologie“.² Praxí budou myšleny konkrétní politické akty. Zejména budu analyzovat politické akty pro život společnosti nejdůležitější – zákony (resp. jejich návrhy, vládní postoje k nim, jejich veta), v druhé řadě pak exekutivní akty (vládní nařízení), obranu určitých kroků před sněmovnou (odpovědi na interpelace), zřídka pak další politické jednání. Tento výčet si samozřejmě nečiní nárok na úplnost – pod pojmem politické praxe (politických aktů) si lze představit mnohem víc, než jsem právě vyjmenoval. Pro práci jsem však zvolil převážně metodu analýzy legislativních aktů, protože práce je tak založena na pevných a jasných faktech, které je možné doložit, a navíc se jedná z politického i společenského hlediska o klíčové prvky politiky. Pouze uvítám, pokud tato analýza (metoda) bude někým doplněna o analýzu další (např. s vyšším důrazem na důkladnou analýzu vládních usnesení a nařízení). Pro účely této práce jsem prostudoval mnoho desítek návrhů zákonů. Jako odrazový můstek sloužily důvodové zprávy, v některých případech bylo nutno blíže analyzovat návrh zákona samotný,

² „Ideologie je propracovaná soustava názorů, postojů, hodnot a idejí s apologetickou nebo ofenzivní funkcí založenou na formulování politických, světonázorových nebo podobných zájmů určité skupiny. V politické a společenské praxi se ideologie vládnoucí skupiny projevuje např. ve formě filosofie, práva či morálky, obecně se skrze svou subjektivitu snaží o formulaci celkového výkladu společnosti a člověka jako takového.“ – podle internetové encyklopedie Wikipedie. Výraz ideologie není myšlen v pejorativním smysl, který občas dostává.

případně rozebrat debaty, které se k návrhu při čteních v poslanecké sněmovně vázaly. Jednalo se mravenčí práci, která však umožnila pochopení toho, co bylo na návrzích zákonů nejdůležitější, co bylo nejkontroverznější. Mnohaměsíční studium legislativních návrhů nakonec poskytlo plastický obraz o našem politickém dění.

V práci bude vždy popsána určitá oblast politického myšlení. Pokud v jejím rámci shledám nějaké rozporné prvky (a to ať už v rámci Klausovy teorie, nebo rozpor s tím, co považuji za fakta), poukážu na to. Oblasti jsou vytvořeny na základě logické agregace Klausových výroků z jeho teorie. Klausovy výroky shrnu do uchopitelné podoby. Následuje přehled politické praxe – tedy politik, do kterých mohl Klaus zasáhnout.³ Po shrnutí hlavního trendu se pokusím srovnat, jak Klausovo politické myšlení souvisí s danou praxí. Existuje spíše rozpor, nebo shoda?

Časově je práce vymezena na jedné straně přibližně rokem 1989, kdy se Klaus dostal do vysoké politiky (až zde je tudíž možné zkoumat odraz jeho myšlení v praxi, navíc až právě zde začíná jeho rozsáhlá publikační činnost s politickou tematikou, předtím se jednalo o témata ekonomická), na druhé straně pak rokem 2006, přesněji pak obdobím voleb do poslanecké sněmovny. Vzhledem k vysokému tempu, s nímž vznikají Klausovy nové články, stejně jako i množícím se námětům ze sféry politického dění, bylo nutné zvolit určitou hranici, která by systematickou analýzu ohraničovala. Mimo hranice podzimu 1989 a léta 2006 se vydám spíše výjimečně, ve zvláštní možnosti poukazu na určité souvislosti.

Předložená práce je pokusem o politologickou analýzu. Nejedná se tedy o dílo autobiografické, a už vůbec ne o dílo psychologické. Psychologickým rozborům Klausovy osobnosti jsem se v práci naopak spíše vyhýbal, protože se jedná o sféru působnosti jiného vědního oboru - psychologie (vysvětlení toho a toho kroku na základě psychických motivů a jejich posouzení). Výjimečně je však nabízeno i psychologické vysvětlení některých kroků. Podle lidí, kteří měli co do činění s Klausem ve vysoké politice i mimo ni, nejsou totiž některé jeho kroky vysvětlitelné jiným způsobem, než na základě jeho povahových rysů. Hledání politických nebo ideologických motivací určitého kroku by tak bylo umělé a bezvýsledné.

Již bylo řečeno, že Klaus přitahuje v naší společnosti vysokou pozornost, a to laické i odborné veřejnosti. Je proto zřejmé, že mnozí autoři cítí potřebu se ke Klausově osobě vyjadřovat. Překvapivě, odborných monografií nevzniklo nikterak mnoho. Klaus se stal předmětem nesčetného množství esejů a článků v nejrůznějších oborech (politologie, sociologie, ekonomie,

³ Výjimečně některé obecné oblasti nemusí mít v konkrétní praxi protějšek, protože se například týkají velmi obecných hodnot, které by se měly průřezově projevit ve všech zákonech (např. názory na individualismus, hodnotové zázemí, názory na morálku), nebo se jedná o specifické problémy typu hodnocení české historie.

psychologie, filosofie...). Ani příkladný výčet článků zde pro enormní počet nemá smysl. Klaus se stal dále námětem pro knihy nevědeckého charakteru.⁴

Co se týče monografií, z nichž se dají čerpat fakta či inspirace pro odbornou studii, jmenujme knihu E. Mandlera *Oba moji prezidenti* (Mandler, 2004), která je tvořena úvahami našeho historika a publicisty E. Mandlera o V. Havlovi a V. Klausovi. Mandler se zamýšlí zejména nad přínosy obou mužů pro rozvoj naší demokracie a vztahů se zahraničím. Knihy zaměřené na Klause jsou často výpovědi Klausových (bývalých) spolupracovníků, případně komentáře těch, kteří se v politice pohybovali či ji systematicky sledovali. Jedná se často o osobní svědectví poskytující cenné informace, které se z jiných oficiálních pramenů vyčíst nedají. Sem patří Čermákova kniha *Klaus je mrtev, ať žije Klaus: pohled do zákulisí vysoké politiky* (Čermák, Sotona, 1997), která rozborem politiky 90. let z pohledu zasvěceného komentátora. Rozborem Klausova politického působení od 90. let je i Kotasova kniha *Klaus a jeho éra: stručná anatomie neuvěřitelného* (Kotas, 2003). Osobní svědectví Klausova okolí jsou zachycena v knihách bývalého Klausova poradce P. Havlíka *Klaus a ti druzí – osobní inventura Petra Havlíka* (Havlík, Stoniš, 1998). Jedná se o osobní výpověď člověka, který stál Klausovi po boku od samého počátku 90. let. Osobní svědectví najdeme i v knize L. Chmela *Všechno, co chcete vědět o Václavu Klausovi a bojíte se zeptat: 29 důvodů, proč se V.K. nemůže stát prezidentem ČR* (Chmel, 2000). Kniha je tvořena rozhovory s lidmi, kteří se kolem Klause přímo pohybovali.

Dalšími zajímavými knihami jsou Klausovy biografie. V této oblasti jmenujme především knihu publicisty M. Čermáka *Souběžný portrét: Václav Klaus, Miloš Zeman* (Čermák, 1999). Tato kniha se pokouší i o zachycení psychologických rysů Klausovy povahy.

Vědecky zaměřenou publikací je Geršlova kniha *Ekonomické myšlení Václava Klause do roku 1990* (Geršl, 2006). Tato kniha se zabývá tématem, které je vůči mému zkoumání komplementární jak z pohledu tématu, tak období. Jedná se však o jednu z mála vědeckých publikací, která je zaměřena specificky na Klausovu teorii.

Jak je vidět, o systematickou monografii delšího rozsahu, jejíž cílem by bylo porovnání Klausovy teorie a praxe, se ještě zatím nikdo nepokusil. Moje studie bude v tomto ohledu doplňkem k mapování tohoto patrně nejvýznamnějšího českého politika moderní éry.

Práce je členěna do 10 oddílů, z nichž každý se zaměřuje na jednu oblast politického myšlení a dění. Oddíly jsou podle výše uvedeného rozděleny na části o Klausově teorii a praxi. Objemově obsáhlé kapitoly jsou pro vyšší přehlednost dále členěny do subkapitol, které tvoří logický celek.

⁴ Jmenujme např. román M. Viewegha *Báječná léta s Klausem* (Viewegh, 2002), jehož sepsání mělo údajně snížit volební zisky ODS ve volbách 2002. Klaus v románu sám vystupuje, dále je předmětem rozhovorů a přemýšlení dalších hrdinů, poskytnuty jsou i citace z Klausovy knihy *Na rovinu*. Pro zajímavost: vznikla i kniha vtípů o Václavu Klausovi, a dokonce se dočkala již dvou vydání (Budínský, 2002, 2005)

První oddíl je zaměřen na problematiku postoje ke komunismu a socialismu, a to jak na obecné rovině, tak na rovině vyrovnání se s naší komunistickou minulostí. Zvláštní pozornost je pak věnována v rámci tohoto zkoumání problematice restitucí, která mnoho vypovídá o důležitých prvcích Klausovy ideologie.

Druhý oddíl se zabývá oblastí Klausem kritizovaných prvků občanské společnosti a nepolitické politiky, ve vymezení proti reprezentaci zájmů skrz politické strany (což Klaus považuje za vhodný model reprezentace). Bude poukázáno na důvody Klausovy kritiky nestrannosti. Rozebráno bude dále Klausovo odmítání pojmu politického středu, jeho pojetí pravice, pojetí našeho politického vývoje a vlastní Klausovy pozice v politických procesech.

Třetí oddíl by měl být logickou součástí druhého oddílu, protože pojednává o specifickém způsobu reprezentace zájmů – o zájmových skupinách a jejich působení v politice (respektive o Klausových postojích v této oblasti). Vzhledem k většímu rozsahu jsem však pro přehlednost zájmovým skupinám vyčlenil vlastní oddíl.

Čtvrtý oddíl je stručnou charakteristikou Klausova ideologického a hodnotového zázemí, takže se jedná o zkoumání z oblasti politické filosofie a příbuzných oblastí. V diskusi o Klausově konzervatismu bude diskutována často udávaná aplikace této ideologie – veto zákona o registrovaném partnerství.

Pátý oddíl se koncentruje na problematiku přímé a nepřímé demokracie a vyjadřování politických preferencí lidmi. Jedná se o poněkud jiný pohled na podobnou problematiku, jaká je předmětem druhého oddílu (reprezentace zájmů). Rozebrán bude praktický i teoretický postoj k referendu a zejména pak často diskutované názory na vhodný volební systém. Klíčovou částí tohoto oddílu bude pokus o zavedení disproporčních prvků, které obsahoval volební zákon přijatý na základě tolerančního patentu.

Šestý oddíl se zabývá postoji vůči ústavně politickému systému a distribuci veřejné moci mezi jednotlivé orgány. Jednak půjde o posouzení teorie a praxe vůči vztahům na státní (centrální) úrovni (tedy rozdělení moci mezi centrální větev legislativní, exekutivní a soudní), jednak o decentralizaci moci na nižší než státní úrovně (VÚSC, obce).

Sedmý oddíl pojednává o předmětu, který zabírá v člancích V. Klause i jeho oponentů mnoho místa – problematika EU. Bude odlišeno, v jakých oblastech je Klaus „europesimistou“ a v jakých naopak „eurooptimistou“ a z jakého důvodu. Bude poukázáno na souvislosti s obecným Klausovým názorovým zázemím. Pokusím se vysvětlit, zda a jak jsou slučitelné Klausovy názory na EU s integračními kroky, které podnikala jeho vláda.

Další (osmý) oddíl se týká oblasti, která se často s Klausovými názory na EU klade do souvislosti – pokusím se posoudit, zda se dá Klaus považovat na rovině názorové či praktické za vlastence či nacionalistu.

Devátý oddíl rozebírá česko-slovenský problém (rozpad ČSFR, jeho důvody a Klausovu pozici v rozpadu). Bude zejména zvažováno, zda (nakolik) je Klausovou zásluhou rozpad samotný a dále pak poklidný způsob rozpadu. Jaké Klausovy zájmy vstupovaly v tomto ohledu do hry?

Poslední (desátý) oddíl řeší problematiku z oblasti mezinárodních vztahů a zahraničí (kromě EU a česko-slovenských vztahů, kterým už byly pro vysokou důležitost a objem dat vyčleněny samostatné oddíly). Rozebrány budou jak postoje vůči jednotlivým státům, o nichž se Klaus zmiňuje, tak dění ve vybraných státech, opět s poukazem na souvislosti s obecnou Klausovou teorií. Bude nastíněno zahraničně politické směřování ČR a možná souvislost s výše uvedenými Klausovými názory.

Průřezově se v práci zaměřím na zkoumání následujících hypotéz (zde jsou formulovány tak, jak předpokládám jejich platnost):

1. V politické teorii i praxi V. Klause se projevuje vliv ekonomického myšlení.
2. Klaus je přesvědčením konzervativec, do praxe se však jeho konzervatismus příliš neprosadil.
3. Klaus je pragmatik, opomíjí však význam hodnot a morálky.
4. Klaus v praxi usiloval o růst a koncentraci vlastní moci a kritizoval elegantní rétorikou vše, co mu v tomto úsilí stálo v cestě.
5. Z hypotézy 4 pak vyplývá: Klaus je bojovníkem proti občanské společnosti a zájmovým skupinám, protože se tyto prvky vymykají jeho přímému vlivu.
6. Klaus vytváří jednoduchá schémata, do nichž vtěsnává svět. Tomu odpovídá jeho teorie a toto zjednodušení odráží i v jeho konkrétních politických krocích.

Argumentace týkající se přijetí, částečného přijetí či odmítnutí zmíněných hypotéz bude uvedena v závěru práce na základě celkového zkoumání Klausovy politické teorie i praxe.

Doufám, že práce přispěje k pochopení Klausovy osoby a jeho politiky, umožní předvídat jeho další kroky a konečně nastíní způsob, jak je možné pokusit o zvážení vlivu politických názorů jedince na politickou realitu.

2. Komunismus a socialismus

2.1 Postoj ke komunismu/socialismu v teorii

2.1.1 Podcenění rozdílu mezi „tvrdým“ a „měkkým“ socialismem

Klaus vždy dával důraz na své vyhranění vůči všemu, co spojuje s levicovým nahlížením na svět. Jedním z oblíbených Klausových obrátů je „odmítání flirtování se socialismy všeho druhu“.⁵ Zajímavé je, že Klaus příliš nediferencuje svůj postoj vůči „tvrdé“ formě socialismu (tj. komunismu) od „měkkých“ forem socialismu, tedy od sociálně demokratického vidění světa a dalších levicových názorových proudů, které Klaus označuje za „různé třetí cesty“ a „skupinové kolektivismy“, jako je korporativismus nebo syndikalismus. K rozdílu mezi „tvrdým“ a „měkkým“ socialismem (pokud se přidržím Klausovy terminologie) Klaus přímo uvádí, že „skupinový kolektivismus je stejně špatný jako ten komunistický“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 60), dále že „jde o stejnou věc, není tu ani milimetr rozdílu a není pravda, že jedno je horší než druhé“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 172). Všechny možné socialismy mají podle Klause společné to, že vnáší do ekonomiky nedokonalosti větší, než jsou ty tržní, a různí socialisté jsou postiženi pýchou, protože věří, že jsou moudřejší než neosobní síly trhu (Hájek, Klaus, 2001, str. 164).

Klausovo nerozlišování mezi komunismem a např. sociálním demokratismem je patrné i z dalších jeho vyjádření (např. výrok o vítězství třetích cest, tj. sociální demokracie a různých „ISMů“ v 90. letech, které jsou v podstatě to samé, co druhá – komunistická – cesta v (Klaus, 2004, str. 129), dále výrok o tom, že existují jen dva světónázory a volba mezi nimi v (Klaus, 1993, str. 13)).

Klaus opomíjí, že mezi „měkkým“ a „tvrdým“ socialismem existuje kvalitativní rozdíl, a to nejen pokud uvažujeme o nejnásilnější formě komunistického režimu (50. léta v ČSR nebo zejména 30. léta ve stalinovském SSSR, pro která se dá užit výraz totalitarismus smyslu klasických definic Brzezinského a Friedricha (1965)). Kvalitativní rozdíl se ovšem týká i „měkkého“ socialismu oproti socialismu 80. let v ČSSR, např. v tom, že komunistický režim v 80. letech omezoval politickou soutěž, užíval státních mocenských prostředků proti ideově nepohodlným (na rozdíl od „měkkého“ socialismu) apod. Je zřejmé, že Klaus ve svých výrociích myslí především na ekonomické aspekty „druhých“ a „třetích“ cest. Krom toho, že i ve sféře ekonomické je samozřejmě podstatný kvalitativní rozdíl mezi komunismem a „měkkým“ socialismem, forma socialismu („měkká“ či „tvrdá“) má klíčový význam právě pro oblast

⁵ Např. Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, (1998, str. 10.) Podobně se Klaus vyjadřuje i o ODS: „ODS je odpůrce socialistických politik, ať už ve verzi sociálně demokratické, nebo komunistické.“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 161)

politickou – jsou omezovány svobody myšlení, projevu, sdružování, je omezena politická soutěž? Odpověď pro oba typy režimu je odlišná. Klaus nevěnuje příliš pozornosti těmto odlišnostem nejspíš díky zaměření na ekonomické aspekty a pokusu o šokující generalizaci všech ideologií mezi socialismy a ne-socialismy.

Klausově podcenění politických aspektů komunistického režimu odpovídá i popis české zkušenosti s komunismem, se kterým se obecně nedá souhlasit: „Komunismus byl v ČSSR z mnoha důvodů hrozný, přesto tu byl řád, přesto tu šlo žít normálním životem.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 132). Zřejmě se nedá říct, že by podcenění rozdílu mezi „měkkým“ a „tvrdým“ socialismem vycházelo z osobní zkušenosti s komunismem, tj. že by Klaus žil za komunismu spokojeně, z čehož by plynul jeho nízký odpor proti „tvrdému“ komunismu. Klaus se dostal z ideologických důvodů za komunismu do problémů – byl např. vyhozen jakožto nestraník z EÚ ČSAV a musel pak vykonávat práce, které neodpovídaly jeho odborné kvalifikaci. Nepříjemným byl Klaus režimu i pro pořádání ekonomických seminářů, v nichž se rozhodně nejednalo o rozpracování ekonomického zázemí socialistické ideologie. Klaus se však nikdy nestal předmětem soustavné represe a šikany ze strany režimu, jako tomu bylo u některých příliš vyčnívajících kritiků, kteří poukazovali na nedodržování lidských práv (chartisté, mezi něž Klaus nepatřil), případně jako tomu bylo u těch, kteří obecně režimu z ideových důvodů nevyhovovali (např. někteří duchovní či představitelé jiných nepohodlných vrstev). Lidé z těchto posledně uvedených kategorií by stěží mohli mluvit o tom, že se u nás dalo žít „normálním“ životem. Můžeme se domnívat, že pokud by se Klaus dostal do takových ideologických konfliktů s režimem, které by ústily v represe (odnětí svobody...), jako tomu bylo např. u některých chartistů, byla by jeho formulace rozdílu „měkkého“ a „tvrdého“ socialismu opatrnější. Základním důvodem podcenění rozdílu však nebude zřejmě osobně nekonfliktní zkušenost s komunismem, ale spíše pokus o zjednodušení problému, vedoucí čtenáře k pejorativnějšímu a nesmiřitelnějšímu pohledu na momentálně převládající formu socialismu (tj. jeho „měkkou“ formu).

Nedá se dále říct, že by Klausovi vadil komunismus jen z hlediska technického (ekonomického) a ideovou stránku že by opomíjel. Klaus kritizuje samozřejmě omezenou svobodu a „přesekání horizontálních vazeb mezi lidmi“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 240). Jeho kritika z tohoto hlediska ale není nikterak ostřejší, než kritika „měkkého“ socialismu, přestože se jedná o diametrálně odlišné roviny.

Svou roli v postoji Klause vůči komunismu hraje jistě i to, že Klaus komunismem opovrhne jako v podstatě dávno vyhaslou ideologií, které už není třeba se bát tolik jako např. více nenápadných forem socialismu. Podle Klause komunismus jako ideologie skončil prakticky v 60. letech a od té doby se hrálo jen v připravených kulisách (Hájek, Klaus, 2001, str. 238). Nakonec se komunismus svou vlastní slabostí sám rozpadl, ani nemusel být nikým poražen (toto tvrzení

Klaus vícekrát opakuje⁶). Dále Klaus přímo tvrdí, že komunismus již dnes nepředstavuje nebezpečí, na rozdíl od sociálního demokratismu, který je méně destruktivní, ovšem destrukce trvá déle.⁷ Je možné, že kdyby Klaus považoval hrozbu návratu komunismu za aktuální, rozlišení mezi druhou a třetí cestou by v jeho textech opět našlo místo. Vzhledem k tomu, že za současné nebezpečí Klaus považuje spíše „měkký“ socialismus, je logické, že se pokouší poukazovat na jeho podobnost s komunismem, který u nás většina lidí považuje (stále) za něco opovrženého.

Co se týče osobního vypořádání se s komunismem, Klaus měl oproti dalším politikům výhodu, že nikdy nebyl členem KSČ.⁸ Klaus vzpomíná, že byl do strany zván už od dob svých vysokoškolských studií, vždy však vstup z ideologických důvodů odmítl – komunistické myšlení mu bylo cizí. Později už ani nebyl podle svých slov do strany zván pro svou věčnou vzpurnost a straníci si s ním nechtěli dělat starosti (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 13). I Klaus měl samozřejmě s nestráctvím problémy. Sem spadá jeho nucený odchod z EÚ ČSAV v roce 1970. To, že ve vědeckém ústavu zůstal tak dlouho (mnohem déle, než někteří levicově smýšlející bývalí komunisté, kteří se zapletli do událostí Pražského jara), Klaus zdůvodňuje svou vysokou odborností, a tudíž nepostradatelností. Svá další léta v období normalizace pak strávil Klaus ve SBČS na „podružných pozicích“.⁹ Roku 1987 byl Komárkem z SBČS pozván do nově vznikajícího PÚ ČSAV, kde ho zastihla i sametová revoluce.

Pokud se u Klause velmi blíží pohled na komunismus a socialismus (který odmítá ve všech podobách), pak nás nemůže překvapit, že jeho ideologické vidění světa je poněkud černobílé. Lidské jednání se dá zahrnout buď do kolonky socialismus, nebo do kolonky opačné, kterou Klaus charakterizuje obvykle slovy liberalismus, kapitalismus, individualismus, lidská spontánnost, svoboda, parlamentní demokracie, trh bez adjektiv. Těžko bychom hledali v Klausově teorii něco mezi tím.¹⁰ To souvisí i s tím, že „měkký“ socialismus je jen nestabilní bod společenského vývoje, který se „plíživě suně“ k tvrdému socialismu (Klaus, 1998, str. 182). Celé Klausovo pojetí problému si můžeme představit jako kopec. Cokoliv se z jeho vrcholu skutálí buď na jednu (socialistickou), nebo druhou (nesocialistickou, liberální) stranu. Měkkost nebo tvrdost

⁶ Např. Klaus (1998, str. 125). Je přitom zajímavé, že jinde (Klaus, 2004a) Klaus přičítá zásluhu za porážku komunismu jeho oblíbenovi R. Reaganovi.

⁷ Srov. Klaus (1998, str. 183), Klaus, Klusáková (1998, str. 113) a dále Klaus (1996, str. 125), kde Klaus mluví o nebezpečí „studeného“ socialismu.

⁸ Klaus např. připomíná komunistickou minulost Tošovského poté, co ho Tošovský nahradil ve funkci premiéra od začátku roku 1998. Klaus (1998a, str. 70) dodává, že už jednou byl Tošovským nahrazen, a to ve vedení ekonomických seminářů SBČS z ideových důvodů

⁹ Výraz podle Klaus (2007). Klaus mimo jiné v bance vedl ekonomické semináře a později pracoval u jednoho z prvních našich počítačů s matematickými a ekonometrickými modely.

¹⁰ „Svoboda buď je, anebo není.“ (Klaus, 1996, str. 118). Vzhledem k tomu, jak tlustá hranice vede mezi socialismem a nesocialismem, Klaus samozřejmě odmítá možnosti reformovat komunismus ve stylu roku 1968 v ČSSR nebo v duchu Gorbačovovy Perestrojky. Klaus patří mezi myslitele, kteří se domnívají, že není možné reformovat nereformovatelné.

socialismu je tak otázka ne systémová, ale spíše technická nebo otázka delšího vývoje. Takže vše, co je i relativně na vrcholu pomyslného kopce, představujícího politický střed (avšak blíže levému svahu), je pranýřováno jako socialistické.¹¹ S tím je spojena i silná a často se opakující Klausova kritika politického středu, ideologické nevyhraněnosti a konce ideologií (viz kapitola Neexistence politického středu). Klaus se obává, že za politickým středem se skrývají ti, kteří jsou ve skutečnosti levicoví.

Je pravdou, že v ekonomii se často setkáváme s tím, že státní zásahy a regulace (které Klaus spojuje s některým typem socialismu) mají kumulativní charakter, tj. jedna státní regulace (omezení svobody) si vynucuje další regulaci. „Socialismu“ je pak v ekonomice stále víc, svobody stále méně (směr pohybu od vrcholu kopce dolů). Pokud například stát stanoví účinnou minimální mzdu, pak podle ekonomických teorií vznikne převis nabídky práce nad poptávkou, a tudíž vznikne nezaměstnanost v určitých segmentech ekonomiky. Nezaměstnanost má pak stát tendenci řešit dalšími státními zásahy, např. podporami v nezaměstnanosti, na které musí získat zdroje v podobě vyšších daní (tj. další větší státní regulace). Poznatku o kumulaci regulací si Klaus jako ekonom nemohl nevšimnout. Aplikace tohoto poznatku na myšlenku o směřování „měkkého“ socialismu k „tvrdému“ (případně na ztotožňování obou forem socialismu) je však z empirického hlediska pochybná. Západní Evropa, která je často Klausem kritizována jako přeregulovaná (díky různým kolektivismům, welfare state a vlivu sociální demokracie, tedy „měkkého“ socialismu), se v posledních sto letech ke tvrdému socialismu nikterak viditelně nepřibližuje, což by se při dlouhodobé nadvládě „měkkého“ socialismu dalo podle teze o „plíživém sunutí“ očekávat.¹²

2.1.2 Nekomunismus versus antikomunismus

Pokud Klaus nerozlišuje ve své teorii mezi „měkkým“ a „tvrdým“ socialismem, dává si naopak záležet na rozlišení mezi dvěma typy nesouhlasných postojů s komunismem. Klaus rozlišuje ve své teorii „nekomunismus“ oproti „antikomunismu“. Nekomunismus v tomto smyslu splývá s jeho odmítáním idejí levicové politiky. Antikomunismus je naproti tomu „povrchní negativistický postoj“, který neví, čím komunismus nahradit (Klaus, 2003a). Ač tak Klausova definice přímo nepraví, je odmítaný antikomunismus zřejmě spojen s automatickou kriminalizací všech, kdo jsou nějak s komunistickou érou spojeni.

¹¹ Klaus ve stylu rčení „kdo není s námi, je proti nám“ tvrdí, že kdo se snaží lidi přesvědčit, že neexistuje spor levice proti pravici, patří k levici. Srov. Klaus (1998, str. 142)

¹² O velmi dlouhodobém působení „měkkého“ socialismu přitom nemůže být pochyb: Klaus např. označuje celé minulé století za století kolektivismu (s výjimkou obratu v 80. letech díky vlivu M. Thatcherové a R. Reagana), ve srovnání s 19. stoletím, které je stoletím individualismu (Klaus, 1996, str. 124).

Jedním z projevů Klausova odmítání „antikomunismu“ je např. jeho odpor ke kriminalizaci komunistické strany po roce 1989. To, že u nás komunistická strana nebyla zakázaná, považuje Klaus za pozitivní: „Fakt, že jsme byli jednou z mála postkomunistických zemí, která nezakázala komunistickou stranu, byl naším velkým úspěchem. Tím jsme zabránili přelakování štítu a názvu.“ (Klaus, Klusáková, 1998, str.112).¹³

Dá se souhlasit s tím, že je užitečná jasnost v tom, že nynější komunisté se hlásí k odkazu komunistického režimu. Druhou stranou mince je ovšem to, že po zákazu komunistické strany by vznikly nejspíš nové levicové strany, z nichž některé by byly umírněné a představovaly by koaliční potenciál pro sociální demokraty. Naopak existence téměř antisystémové KSČM znemožňovala řádnou alternaci stran u moci. Tato strana, která dlouho neměla perspektivu jakékoliv politické zodpovědnosti, neměla motivaci svou rétoriku zmírňovat. Naopak, svou negativností sbírala protestní hlasy všech nespokojených (a těch postupně přibývalo), což dále alternaci moci znemožňovalo. Na tyto souvislosti už u nás politologové mnohokrát ukázali.¹⁴ To, že nebyla zakázaná komunistická strana, vedlo sice na jednu stranu k tomu, že se u nás (post)komunistická strana nedostala k vládní moci, na druhou stranu to např. nahrává vládnímu potenciálu Klausem tolik kritizovaných středových stran (viz kapitola Neexistence politického středu), ke kterým se musí ČSSD při sestavování vlády obracet.

Zajímavé z jednoho pohledu je, že by Klausovi přelakování štítů tolik vadilo. Zbytek jeho teorie (viz nerozlišování mezi „tvrdým“ a „měkkým“ socialismem) vypovídá spíše o tom, že politickou levici *jako takovou* odsuzuje jakožto „společenské inženýry“ a nepřátele „liberalismu a standardně definované svobody“. Radost nad nemožností přelakovat štít je ale zcela v souladu s dalšími body Klausovy teorie, podle kterých jsou skryté formy socialismu v současnosti nebezpečnější než samotný komunismus. Patočkové jsou dnes nebezpečnější než Ransdorfové.¹⁵ Odradikalizování komunistů by tedy v tomto smyslu bylo posunem ke většímu ohrožení svobody v zemi (více skrytého socialismu).

Skutečným důvodem pro radost z nepřelakovaných komunistických štítů však může být jednoduše hledisko mocenské. Při dlouho platící tabuizaci spolupráce s komunisty musela sílící ČSSD hledat spolupráci s jinými stranami, včetně ODS (viz Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi ČSSD a ODS). Komunisté, kteří dlouho

¹³ Na jiném místě Klaus toto tvrzení rozvádí: „Myslím, že jsme u nás našli dobrou metodu, jak nedopustit, aby se komunisté tak zvaně transformovali čili legitimizovali pouhým přejmenováním na jakousi stranu sociálně demokratické levice. To jsem vždycky považoval za mimořádný úspěch politického strukturování po roce 1990. Tím, že komunistickou stranu nikdo nezakázal, neumožnil jí odhodit starý název, aby si titíž lidé mohli začít hrát na moderní demokratickou levici.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 171)

¹⁴ Viz např. Kunštát (2003), Novák (1996, zejména str. 409) nebo Lebeda (2005)

¹⁵ Klaus naráží na Jakuba Patočku, šéfredaktora Literárních novin, člena Hnutí duha a bývalého šéfa Strany zelených, s nímž se jakožto s „ekologistou“ trvale dostával do sporů. Klaus zde dále přímo tvrdí, komunismus není bezprostřední nebezpečí, ale zato hrozí různé „ismy“ a ambiciózní jedinci přesvědčení o své pravdě.

neměli šanci do bojů o sestavení vlády zasáhnout, navíc mohli sbírat hlasy levicové ČSSD, která se bojů o sestavení vlády účastnila. Pro vládu dlouho nepoužitelní komunisté tak oslabovali klíčového soupeře ODS. Méně prostoru pro jednání ČSSD, což mohlo Klausovi vyhovovat, je důsledkem nepřelakovaných štítů. Pokud Klaus škatulkuje levici (socialisty) do jedné kolonky, pak je jasné, že čím víc „nepoužitelných“ hlasů a poslanců levice, tím lépe.

Domnívám se však, že Klaus opomenul hodnotový aspekt problému. Nebezpečí toho, že komunistická strana zakázána nebyla, spočívá v jejím dalším možném vlivu na společnost. Dále jde o to, že odmítnutí hodnot, které komunismus zastává, není nikdy dostatečně silné, pokud není explicitně zakázán subjekt, který se k těmto hodnotám hlásí. Toto hledisko ovšem Klaus podceňuje. Je to dáno tím, že Klaus odmítá zločinnost komunistické ideologie jako takové (jasně deklarováno v postoji vůči zákonu o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu, viz níže), nevidí kvalitativní rozdíl mezi „měkkým“ a „tvrdým“ socialismem, a tudíž nemá důvod, proč se zrovna komunistického vlivu (ve srovnání obecně s levicovým vlivem) bát. Je pak už jen logické, že Klaus odmítá, že by mohl být lidský charakter komunistickou ideologií pokřiven (Hájek, Klaus, 2001, str. 172).

2.2 Postoj ke komunismu v politické praxi

Jak se na postoj ke komunismu projevoval v Klausově praxi? Jakou formu nabyla jeho teorie „zpětného zrcátka“?¹⁶

Při studii Klausovy praxe v postoji vůči komunismu musím na začátek podotknout, že většina zákonů, která se týkala bezprostředního polistopadového vypořádání s komunismem, nespádala samozřejmě do Klausovy kompetence federálního ministra financí. Když se Klaus dostal na premiérský post, byla většina zákonů již schválená. I to byl důvod, proč samotná Klausova vláda příliš zákonů týkajících se komunistické minulosti neprodukovala. Z mnohých reakcí vlády na nové podněty v oblasti komunistické minulosti země se zdá, že vláda byla v podstatě spokojená se stávajícím stavem.

Klaus od počátku transformace uznával, že komunisté způsobili nejrůznějším subjektům škody. Jejich nápravu v plné výši však z praktických důvodů odmítal. Majetek samotné KSČ byl pro náhradu škod nepostačující. Majetek KSČ podle ústavního zákona č. 496/1990 Sb. přešel do vlastnictví ČSFR, odkud byl podle usnesení vlády ČSFR č. 901/1990 vydán národním republikám, tedy mimo Klausovu gesci z počátku 90. let. Jen pro doplnění, o 7 let později byla část zabaveného majetku bývalé KSČ stále ve vlastnictví FNM. Vládním návrhem zákona

¹⁶ Podle této teorie je jistě důležité dívat se dozadu (do minulosti), ale nesmíme si nechat tímto pohledem zakrýt pohled do budoucnosti (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 48).

(sněmovní tisk 293 z období 1996-98) měl být tento majetek privatizován a výnos privatizace měl posloužit k odškodnění obětí nacistické perzekuce, tedy nikoliv obětí komunismu. Návrh zákona však byl ve třetím čtení zamítnut.

Co se týče náhrad ze státních zdrojů, ozval se v Klausovi ekonom. Klaus odmítal široce pojaté odškodnění ze státního rozpočtu z důvodu snahy o jeho vyrovnanost, která hrála klíčovou roli při restriktivní fiskální politice v rámci boje s inflací.¹⁷

K materiálnímu odškodnění jakožto součásti vyrovnání se s komunismem přispěla až druhá Klausova vláda v polovině roku 1997 na základě zmocnění vyplývající z paragrafu 8 zákona č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. Tento zákon poslance M. Bendy a dalších nabyt účinnosti 1. srpna 1993. Vláda k jeho realizaci přistoupila po téměř čtyřech letech v nařízení 165/1997 Sb. o vyplacení jednorázové náhrady ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem. Rozhodně tedy nešlo o žádnou její prioritu. Samotné vládní nařízení stanovilo částku 625 Kč za každý započatý měsíc perzekuce ve vězení, v táboře nucených prací nebo pobytu v kláštřech se zvláštním režimem z ideových důvodů, pokud se tak stalo alespoň na 12 měsíců. Celkové náklady na rok 1998 pro stát spojené s tímto odškodněním měly činit 400 mil. Kč (viz vládní usnesení 378 z roku 1997).

Ve sféře personální bylo i Klausovo ministerstvo očištěno od lidí spjatých s komunistickým režimem na základě lustrací. I zde se Klaus však projevil jako pragmatik, který odmítl podlehnout tomu, co později nazval „antikomunismus“, když odvolána byla pouze „většina“ vedoucích pracovníků spjatých s komunistickým režimem.¹⁸

Zajímavé stanovisko zaujala Klausova vláda vůči zmíněnému poslaneckému návrhu zákona o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu (vládní usnesení č. 352 z roku 1993, souhlas s připomínkami). Podle vlády je návrh zákona spíše deklaratorní než normativní a těžko ho tedy spojovat s konkrétními důsledky (např. se zákazem komunistické strany, ve shodě s Klausovou teorií). Komunismus nemá být odsouzen jako *ideologie*, ale za jeho *praktické projevy*. Zajímavé je, že tento postoj poněkud připomíná postoj reformátorů socialismu z 60. let: komunismus sám není špatný, jen se zvrhnul v 50. letech. To je samozřejmě v kontrastu s Klausovým pojmem „nekomunismus“. Nekomunismus se týká odmítnutí levicové *ideologie jako takové*. Další připomínka k návrhu zákona je čistě pragmatická (podobně jako u ostatních zákonů týkajících se vypořádání s komunismem) a hraje v ní roli obava o zvýšené materiální nároky na různé subjekty, včetně státu: předložený návrh mohl vyvolat další vlnu restitucí, což stálo proti vládní snaze nové restituční nároky omezit (viz kapitola Postoj k restitucím v praxi).

¹⁷ Srov. Klausovu odpověď na interpelaci, 3.10.1990, sněmovní tisk FS č. 176 z období FS 1990-1992

¹⁸ Viz Klausova odpověď na interpelaci, 19.12.1991, sněmovní tisk FS č. 1163 z období FS 1990-1992

Vyrovnání se s komunistickou minulostí mělo napomoci zpřístupnění svazků StB. Vydání potřebného zákona však trvalo poměrně dlouhou dobu. Zásady zákona Klausova vláda předala poslanecké sněmovně až v březnu roku 1995 a samotný vládní návrh zákona byl postoupen sněmovně až v prosinci 1995 (tisk 1764, zákon byl schválen jako č. 140/1996 Sb., účinnost stanovena na 1.12. 1996). Vládní návrh ve své důvodové zprávě s politováním konstatuje, že některé svazky StB již byly ztraceny či zkartovány. Nicméně seznámení se s údaji o osobách, o kterých StB vedla konkrétní záznam, bylo umožněno.

Zajímavá je problematika lustrací. Byl podle Klausových vlád samotný fakt, že byl někdo členem KSČ, respektive StB, postačující k jeho morálnímu odsouzení a k některým případným konsekvencím, které z toho mohou vyplývat? Z několika vládních stanovisek se zdá, že samotné členství v komunistických strukturách nebylo považováno za nic špatného. Sem patří např. vládní usnesení č. 730 z 21.12.1994, jímž vláda vyjádřila svůj nesouhlas s poslaneckým návrhem novely zákona o služebním poměru Policie ČR. Tento návrh požadoval zpřísnění postupu vůči bývalým příslušníkům StB, když posouzení jejich působení nemělo být nadále prováděno na základě individuálního šetření občanské komise, ale přístup k bývalým členům StB s důsledky na jejich funkce u policie měl být plošný. Vláda se proti plošnému přístupu postavila s tím, že stojí nadále o diferencovaný přístup. Zřejmě šlo i o pragmatismus: ne každý bývalý člen StB je nebezpečný a eliminací některých členů StB od policie by naše složky přišly o zkušené kádry.

Podobný princip vyjádřila Klausova vláda i co se týče členství v KSČ ve stanovisku k návrhu zákona poslance J. Janečka o ocenění národního boje za osvobození (vládní usnesení č. 122 z 1.3.1995). Návrh měl omezit okruh oprávněných k odškodnění za protinacistický odboj mimo jiné i o odbojáře, kteří byli členy KSČ po roce 1940, členy StB nebo lidových milicí v období 1948-1989. Vláda odnětí odškodného z důvodu pouhého titulu členství odmítla jako diskriminační. Na samotném členství v KSČ, v milicích nebo StB tedy ještě neshledávala nic závadného.

Naopak v polovině roku 1995 Klausova vláda vyjádřila souhlas se dvěma poslaneckými návrhy zákonů, které měly prodloužit platnost lustračních opatření o dva roky (do 31.12.1998) s tím,¹⁹ že by státní a policejní aparát měl být ještě po určitou dobu chráněn od osob spjatých s minulým režimem (usnesení č. 407 a 408 z 12.7.1995). Vláda přitom odmítla, že by lustrace nebyly zatím plněny. Stejně tak se vláda postavila za lustrační zákony v usneseních č. 241 a 242 z 23.4.1996, kterými vyjádřila nesouhlas s komunistickými poslaneckými návrhy na zrušení lustračních zákonů. V odůvodnění se hovoří o tom, že zákon není proti LZPS a že dotvářející se státní aparát je třeba do konce roku 2000 chránit před lidmi spjatých s totalitou.

¹⁹ Po projednání v příslušných výborech bylo navrženo prodloužení účinnosti tohoto zákona až do roku 2000 (viz Společná zpráva výborů, sněmovní tisk 1917 z období PS 1992-1996). V tomto znění byl nakonec zákon schválen.

Při dalších bojích o lustrace (zákon byl opakovaně napadán u ústavního soudu), které vypukly v souvislosti se spory o zrušení konce účinnosti lustračních zákonů (zákony č. 422/2000Sb. a 424/2000 Sb.), Klaus zaslal z pozice předsedy PS ústavnímu soudu toto stanovisko: „Každý demokratický stát je oprávněn přijmout v mezích svého ústavního pořádku a mezinárodních závazků takovou úpravu, která ochraňuje a prosazuje principy, na nichž je založen. Určení doby, na niž je taková úprava přijímána, není přitom pouze otázkou právní, ale podle mého názoru především otázkou politickou, související se situací v naší společnosti. Současně je třeba vzít v úvahu i skutečnost, že v demokratickém státě neexistuje a ani nemůže existovat právo na jakékoliv mocenské funkce, neboť je věcí státu, podle jakých kritérií je bude obsazovat. Je přitom nepochybné, že tato kritéria musí být stanovena předem a musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky... Na základě výše uvedeného mi nezbyvá než vyjádřit přesvědčení, že zákonodárné sbory přijaly výše citované zákony v přesvědčení, že jsou v souladu s ústavním pořádkem a příslušnými mezinárodními smlouvami.“²⁰ V tomto stanovisku se tedy Klaus vyjádřil ve prospěch platnosti lustračních zákonů. Zajímavé přitom je, že lustrace nepovažuje primárně za otázku morální, ale politickou. Tedy, že přístup do státních funkcí není dotčeným osobám odepřen na základě shledání morální neúnosnosti, ale na základě politickém.

Svůj odmítavý postoj ke komunistické minulosti prezentovala Klausova vláda některými spíše okrajovými akty. Např. první Klausova vláda odmítla poslanecký návrh zákona o státních vyznamenáních mimo jiné i kvůli tomu, že obsahoval některá státní vyznamenání zdiskreditovaná z dob komunismu (vládní usnesení č. 301 z roku 1993).

Celkově se dá říct, že dominantní vládní snahou bylo zachovat tehdejší stav věcí spíše než zaujetí nějakého vyhraněného stanoviska. Klaus odmítal jednak to, že opatření proti osobám spjatých s komunistickým režimem jsou nedostatečná, ale i to, že opatření jsou přehnaná. Konstatování uspokojivého stavu věcí v období jeho vládnutí je ostatně pro Klause typické. Sám Klaus několikrát uspokojivý stav věcí konstatoval, např. v odpovědi na interpelaci republikánského poslance Šolera (sněmovní tisk č. 2133 z období 1992-1996). Klaus konstatuje, že opatření vůči agentům StB jsou již dostatečná.²¹ Podobně z Klausovy odpovědi na interpelaci

²⁰Cit. dle prezentace Úřadu pro vyšetřování zločinů komunismu k nálezů Ústavního soudu 35/2002 Sb. o lustračních zákonech (ÚDVZK, Vybrané zákony).

²¹ Poslanec Šoler pojal svou interpelaci ve velmi radikálním duchu. Obvinil současný režim z toho, že využívá služeb udavačů, kteří udávali už za komunistů. Daná interpelace se dala považovat za součást předvolebního boje. Mimo jiné se jedná o poslední sněmovní tisk daného volebního období. Vůči takto radikálnímu útoku se Klaus bránil prostým konstatováním, že udavači jsou již dostatečně prolustrováni.

M. Grebeníčka²² (sněmovní tisk 131 z období 1996-1998) je zřejmé, že tehdejší stav věci je podle Klause v pořádku.

Klaus ani jeho vláda nebyli nikterak aktivními bojovníky proti lidem s komunistickou minulostí a vyrovnání se s komunistickou minulostí nepatřilo mezi jejich priority ani největší přínosy. Na druhou stranu, pokud nějaká pravidla byla nastavena, Klaus je akceptoval a nehodlal je ve prospěch osob spjatých s minulým režimem měnit. Dominantním postojem tedy bylo situaci stabilizovat a nijak dále nedramatizovat. V tomto ohledu musím konstatovat soulad mezi Klausovou teorií a praxí jeho i jeho vlád. Obojí se dá charakterizovat odmítáním antikomunismu, který má výrazně pragmatický nádech (odmítání přijít o jinak schopné lidi z ideologických důvodů, odmítání vysokých nároků na státní rozpočet).

Klausův poněkud laxní postoj v této oblasti se stal terčem útoků poté, co komunisté pomohli Klausovi ke zvolení prezidentem. Například Daniel Kroupa, tehdejší senátor ODA uvádí: „Vím, že V. Klaus při jednání s naším senátorským klubem (ODA, pozn. aut.) dal najevo bezskrupulentní postoj vůči komunistům. Vím, že V. Klaus nepodpořil žádný zákon směřující k vyrovnání s minulostí (ani zákon o mimosoudních rehabilitacích, ani lustrační zákon). Vím, že se ve svých funkcích V. Klaus obklopil agenty StB jako svými nejbližšími spolupracovníky. Vím, že otevřeně odmítl antikomunismus...“ (Kroupa, 2003).

2.3 Vyrovnání se s komunismem: kauza restitucí

K vyrovnání se s komunistickou minulostí patří i problematika restitucí. Šlo o to, že minimálně od roku 1948 byl zabavován z politicko-ideologických důvodů majetek různých fyzických i právnických osob. S majetkem bylo nakládáno nadále jakožto se státním, případně družstevním vlastnictvím. Co se mělo s tímto majetkem stát poté, co byl u nás obnoven režim, který se hlásí k úctě vůči soukromému vlastnictví? Co se skutečně stalo? Jaké postoje zaujal Klaus?

2.3.1 Restituce v teorii

Samotné téma restitucí není v Klausově teorii příliš častým námětem, ve srovnání s dalšími majetkovými změnami po roce 1989, zejména kupónovou privatizací. Není divu, protože restituce nebyly tak přemílané a kontroverzní téma, jako např. kupónová privatizace.

²² Tato interpelace se týkala obavy Grebeníčka ze společných schůzí vyšetřovatelů ÚDVZK, státních zástupců a soudců. Klaus odmítl, že by mohlo docházet k ovlivňování soudců a k protiústavnímu postupu, který by se mohl negativně dotknout obviněných.

Navíc šlo v restitucích o prosté vrácení majetku, tedy nic originálního, co by pro Klause byla intelektuální výzva, ať už ve smyslu obhajoby nebo útoků. Pokud se Klaus k restitucím vyjadřuje, nejčastěji se tak děje v souvislosti s problematikou „restituční čáry“, a to jak ve smyslu časovém (tedy odkdy zabavený majetek vracet), tak ve smyslu osobním (tedy kdo všechno je oprávněný pro navrácení majetku). Tato problematika byla také samozřejmě na restitucích nejdiskutovanější. Zejména ve vymezení okruhu oprávněných restituentů nepanoval v žádném případě politický konsensus. Jaký postoj a s jakým odůvodněním zastával Klaus?

Klaus odmítal nejširší možné pojetí restitucí, tj. návrat všeho všem, co kdy bylo komu u nás odebráno. Vždy se stavěl za to, že někde musí být stanovena jasná hranice, za kterou se restituce nebudou realizovat. Pokud se z principu odmítne pokus o návrat veškerého zabaveného majetku veškerým oprávněným subjektům, pak je zřejmé, že se otevírá prostor pro politickou debatu o tom, co, komu a na základě jakých kritérií vracet (takové debaty opravdu nastaly – viz níže případ Šternberského paláce). Restituční otázka se tak stala pro Klause nikoliv věcí principu či ideologie, ale spíše technická otázka vymezení širě restituentů. Klaus přímo k problematice restitucí prohlásil (v kontextu sporu o církevní restituce): „Bojuji nesmiřitelně proti absolutistům, kteří vědí, jak je to správně. Trvám na tom, že žádné řešení není jednoznačně správné a pravdivé. My jsme přece jen jisté řešení zvolili, zvolil je náš parlament a v restituční oblasti určil: tak a tak se něco vrací fyzickým osobám, tj. jednotlivcům, a tak a tak se nakládá s právními osobami neboli institucemi. To bylo vědomé a demokratické rozhodnutí našeho parlamentu.“ (Klaus, Klusáková, 1998, str. 34).²³ V tomto smyslu se Klaus neprojevil jako konzervativce a ekonomický liberál, přestože se jinak Klaus k principům konzervatismu často hlásí, jak to dokonce stanoví v názvu jedné ze svých četných knih esejů („Proč jsem konzervativcem“). K základům konzervatismu totiž patří striktní obhajoba vlastnických práv, stávajících i minulých. Pravověrný konzervativce by neměl couvnout v rámci pragmatismu („aby to stát tolik nestálo“) ve věci obnovení vlastnického práva, které bylo státem v minulosti omezeno. Jasná právní ochrana soukromého vlastnictví je podle konzervatismu i podle ekonomického liberalismu jednou z mála funkcí, v níž by se měl stát plně angažovat. Podle ekonomického liberalismu je navíc efektivní vymezení vlastnických práv předpokladem pro funkční a prosperující hospodářství.

Zde nemohu opomenout problém tzv. Coaseho teorému²⁴ (Klaus zmiňuje Coaseho teorém spíše v souvislosti s diskusí o optimální velikosti firmy, jejíž závěry aplikuje na optimální velikost státu ve sporech o EU, dále ve sporech o ekologii a o novou ekonomiku založenou na informačních technologiích, nikoliv v souvislosti s restitucemi). Podle teorému nositele Nobelovy

²³ Klaus ještě dodal, že „nejsem daleko od rozumného řešení“. Už z této citace je patrný právní pozitivismus, tj. názor, že co je legislativně schválené, je právní, bez ohledu na legalitu zákona. Bližší rozbor postoje k právu viz kap. Postoj k morálce, duchovním hodnotám a právu.

²⁴ Coaseho teorém byl formulován Coasem (1960), poté rozvinut např. v předmluvě knihy Coase (1988).

ceny za ekonomii R. Coaseho dojde v ekonomice k efektivnímu rozložení vlastnických práv bez ohledu na počáteční stav, pokud jsou transakční náklady vyjednávání nulové. Ve skutečnosti samozřejmě nulové transakční náklady vyjednávání nejsou, jak na to bylo mnohokrát poukázáno.²⁵ V praxi tedy velmi záleží na tom, jak jsou vlastnická práva distribuována od počátku určitého společenského vývoje (jako byl např. vývoj od počátku transformace). Přitom podle výše uvedeného prosperita země závisí na účtě k vlastnickým právům. Transakční náklady nalezení efektivního vlastníka velmi ztěžují, takže je nejen z hlediska dodržování práva, ale i z hlediska prosperity dvojnásob důležité, kdo je prvotním držitelem vlastnictví – zda oprávněná soukromá osoba, které byl majetek protiprávně odebrán, nebo stát. Připomínám, že v jedné ze čtyř „poděbradských artikul“ (shrnuté postoje ODS do voleb 1998) se praví, že stát není dobrým správcem majetku (viz Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 159). Některé nemovitosti a půda, které byly z restitucí vyňaty, přitom dlouho státní správě (nebo správě některé ze státních organizací, což je v principu to samé) zůstaly nebo zůstávají. To, že restituce nebyly uskutečněny v nejširší možné míře, je z tohoto hlediska (hledisko zejména ekonomické institucionální školy) ke škodě české ekonomiky. Česká transformace byla také (nejen) českými institucionalisty z tohoto důvodu často kritizována.²⁶

Již bylo řečeno, že Klaus se postavil za omezenou restituci. Komu konkrétně měl být podle něho majetek vrácen a komu ne? Restituce se měly týkat hlavně „všech dospělých občanů poškozených komunismem“ (Hájek P., Klaus V., 2001, str. 252nn). Smysl restitucí je pojímán jako zmírňování největších křivd vůči jednotlivcům. Z restitucí mají být vyňati zahraniční residenty, tj. i emigranti. Logika tohoto omezení může být taková, že pokud žil někdo v emigraci, pak mu nemohlo být domácím komunismem škozeno, a tudíž nemá na restituce nárok (psychická újma života mimo domov není uvažována – emigrant se dobrovolně pro opuštění země rozhodl). Pokud si mohu dovolit trochu spekulace, důvod tohoto omezení může být i opět pragmatický – nejen, že se omezí to, co stát vydá „zdarma“, ale navíc emigranti často nejsou voliči.

Další omezení restitucí spočívá ve snaze o vyloučení všech institucí. Tento vysoce sporný bod je odůvodněn (jak jinak) vysoce sporně. Instituce nemají na rozdíl od fyzických osob kontinuitu, protože vznikají a zanikají, různě se rozdělují a spojují apod.

Na jednu stranu je zřejmé, že praktická realizace restitucí právníkům osobám je velmi nesnadná a někdy až nemožná, protože zjistit právního nástupce např. zrušené organizace je velmi obtížné – k nástupnictví se může hlásit více subjektů, které mají k původnímu subjektu určitý vztah. Pouhá obtíž dokazování kontinuity by však neměla být podle mého názoru důvodem pro nerealizaci restitucí právnických osob, stejně jako není důvodem pro nevyšetřování vražd to, že

²⁵ Viz např. Samuelson, Nordhaus (1991, str. 775), v českém prostředí např. Mlčoch (2003, str. 6)

²⁶ Viz např. Mlčoch (1997) nebo Mlčoch (2000, zejména str. 21-96)

dotyčný zavražděný nemůže vypovídat, což ztěžuje pátrání. Provádění složitého (a nákladného) dokazování před soudem je součástí procesů ve všech vyspělých právních systémech. Zmíněné odůvodnění, proč neprovádět restituce právníkům osobám, je pochybné ještě z toho důvodu, že některé právníké osoby mají svou kontinuitu a nástupnictví tudíž je jasné. Pokud jsou tyto právníké osoby z restitucí vyloučeny na základě podaného odůvodnění (že ostatní organizace nemají kontinuitu), pak se jedná o nespravedlivé jednání vůči kontinuálním právníkům osobám.

Další omezení oprávněných osob bylo provedeno stanovením hranice pro restituční nárok na majetek zabavený po 25.2.1948. Klaus to obhajuje tak, že nějaká hranice být zvolena musela, pokud se restituční nároky nemají táhnout až k Bílé hoře. Je ovšem otázkou, jestli rok 1948 není přeci jen příliš brzkou hranicí – třetí republika byla režimem, kde vlastnické právo bylo rovněž často omezováno. V každém případě hranice roku 1948 vylučovala z okruhu oprávněných pro restituční nároky např. sudetské Němce, čímž bylo zamezeno jejich požadavkům alespoň na základě zákonů č. 403/1990 Sb. o zmírnění následků některých majetkových křivd, 87/1991 Sb. o mimosoudních rehabilitacích 227/1991 Sb. o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, na jejichž základě restituce prováděny. Pokud někomu byl v poválečném období majetek protiprávně zabaven, měl často smůlu – restituční nároky nemůže uplatňovat z důvodu „vyšších“ zájmů. Daný subjekt byl zahrnut do širší skupiny, která má být z restitucí vyňata, aby nevznikalo příliš mnoho problémů. Setkáváme se s tímž principem, jako u restitucí právníkům osob.

Dalším důvodem, pro který byly široce pojaté restituce Klausovi nepříjemné, spočívá v rychlosti samotné transformace. Klaus si zakládal na rychlosti prováděných společenských změn. Restituce ale celý proces transformace značně zdržují, a zdržovaly by ho ještě více, kdyby se měly řešit např. soudní spory vzniklé v souvislosti s restitucemi právníkům osob. Naproti tomu privatizace se daly realizovat celkem rychle. Stanovením lhůty podání privatizačního projektu a posléze lhůty pro privatizační rozhodnutí je celá věc rychle a relativně bez průtahů vyřešena. Nemovitosti, které byly nebo mohly být případným předmětem restitučních sporů, musely být samozřejmě z privatizace na dlouho vyňaty. Příkladem jsou církevní pozemky, které byly ve vlastnictví státu z tohoto důvodu minimálně až do roku 1997.

Jedním z nejožehavějších témat restitucí byl problém restitucí církevních. Zde byla celá věc komplikována nejen tím, že většina církví má svou kontinuitu (takže zde příliš nesedí odůvodnění vyloučení z restitucí na základě nejasného nástupnictví), ale i například kvůli postoji KDU-ČSL jakožto koaličního partnera, která se za církevní restituce stavěla. Ve hře dále bylo i to, že se v průběhu devadesátých let hledal nový způsob řešení vztahu církve a státu, který se mohl najít těžko odděleně od problematiky restitucí. Dohoda byla přitom podle Klause „církevními

fundamentalisty“ a Luxem znemožňována, protože zmínění měli výhody z táhnoucí se kauzy (Hájek, Klaus, 2001, str. 257).

Svůj postoj k církevním restitucím Klaus vyjádřil jasně v článku „Postavení církví a zmiřování majetkových křivd“ (Klaus, 1996, str. 180 – 181). Nejdřív Klaus v souladu se svým obecným postojem zmiňuje, že církve jsou instituce, zatímco majetek v restitucích je vydáván jen fyzickým osobám. Klaus výjimku tvořit nehodlá, jednak kvůli rovnosti přístupu, jednak kvůli tomu, že Klaus nikdy nepovažoval církve za instituce odlišné od ostatních humanitárně či výchovně zaměřených organizací. Přesto Klaus chce vrátit církvím určitý majetek – pouze však ten, který je „potřebný k výkonu jejích funkcí nezávisle na státu“. Musí tak existovat arbitr, který by zvažoval, co všechno církev potřebuje. Klaus přímo odmítá vracet církvím hospodářské zázemí (lesy, pole...). Co však církev k výkonu své funkce potřebuje? Školní budovy? Zdravotnická zařízení? Nakladatelství? Kde vede ona linie? Každopádně posuzování toho, co církev (nebo jakákoliv jiná osoba) ze svého protiprávně odebraného majetku skutečně potřebuje, by nemělo být ponecháno na posouzení politiků, ale církví (či jakékoliv jiné osobě) samotné. Klaus se zde rozhodně neprojevil jako konzervatívec a ekonomický liberál, ale jako „společenský demiurg“ par excellence.

Zdá se tedy, že v restitucích je Klausem z důvodů nadřazenosti jiných politických cílů (bezproblémovost, rychlost, potřebnost majetku) otázka spravedlnosti poněkud opomíjena. Sám Klaus k restitucím řekl, že v nich musí být spousta nespravedlnosti (Hájek, Klaus, 2001, str. 256). Ano, v případě omezených restitucí skutečně musí vzniknout spousta nespravedlnosti. Pokud existuje nějaké kontinuální spektrum těch, kteří se dožadují restitucí, a někteří se právě ještě vejdou do okruhu oprávněných a jiní už nikoliv, pak samozřejmě nespravedlnost vzniká. Při velkých majetkových přesunech nejspíš k určitým nespravedlnostem vždy dojde. Jde však o to, aby se politici tyto nespravedlnosti pokoušeli minimalizovat. Klausův postoj k restitucím minimalizaci nespravedlností striktním vyloučením zmíněných subjektů podle mého názoru znesnadnil.

2.3.2 Restituce v praxi

Diskuse o restitučním zákonodárství začaly brzy po revoluci. Podle některých společenských vědců²⁷ původní představa ekonomické reformy restituce vůbec nezahrnovala, protože se autoři reformy obávali komplikací plynoucích z právních sporů a brzdících privatizační proces. Restituce byly nazývány „Pandořinou skříňkou“, kterou je nebezpečné otevírat, a restituce proto byly vynuceny až tlakem veřejnosti. Jak uvidíme v následujícím rozboru, obava z průtahů a

²⁷ Např. viz Večerník (1997, str. 6)

právních sporů týkajících se restitucí bude opravdu červenou nití postoje Klause a jeho vlád. Podívejme se nyní, jak se chronologicky vyvíjela problematika restitucí, s důrazem na Klausovu pozici v celém procesu.

Klaus se na samém počátku 90. let k restitucím vyjadřuje vyhýbavě: např. v odpovědi na interpelaci poslance J. Bezeckého uvedl, že náprava majetkových křivd nebude jednoduchá a že bude potřeba najít nějakou obecnou metodu, podle které by se daly majetkové nároky posuzovat (28.4.1990, tisk 444, Federální shromáždění 1986 – 1990). Během 1. polistopadového volebního období byly přijaty zmíněné tři restituční zákony. Ani jeden z nich nepocházel z dílny Václava Klause. Zákon 403/1990 Sb. byl dílem poslanců J. Bakšaye, M. Čiče, P. Kučery, J. Sokola, M. Soldáta, P. Uhla a J. Fišery (návrh zákona - tisk 88 FS 1990-1992). Další dva zákony byly vládní, nikoliv však vypracované na ministerstvu financí: zákon 87/1991Sb. byl zpracován v gesci místopředsedy vlády J. Mikloška (tisk 341, období FS 1990-1992), zákon 229/1991Sb. na ministerstvu hospodářství V. Dlouhého (tisk 393, období FS 1990-1992). Pozdější Klausova vláda tedy restituční zákony jen zdělila.

Práce na restituční problematice, podobně jako i ostatní transformační oblasti, byly (ke Klausově nelibosti) pozdrženy po volbách roku 1992 kvůli státoprávním sporům se Slovenskem. Po vzniku ČR byl podán vládní návrh novely zákona o vlastnických vztazích k půdě (tisk 212, období PS 1992-96). Tento zákon (publikovaný jako 183/1993 Sb.) odstranil křivdy ze zabavení zemědělské a lesnické půdy. K restituentům byl vstřícný - restituenti nemuseli platit za zúrodnění půdy díky vystavěným dílům na jejich půdě (drenáže apod.), naopak v případě znehodnocení porostů (rozdíl mezi zabaveným a vydaným stavem) měla být vyplacena finanční náhrada. Pokud půda nešla z nějakého důvodu vydat, měla být rovněž vyplacena finanční náhrada. Navíc bylo odstraněno omezení výkonu vlastnických práv restituentů, které spočívalo v povinnosti 10 let pronajímat půdu zemědělským učilištím. Tento návrh zákona tedy směřoval k obnovení vlastnických práv k půdě.

Ke konci roku 1993 byl Klausovou vládou schválen nepříliš významný návrh novely zákona o zmírnění následků majetkových křivd (tisk 800, 1. volební období PS), který měl rovněž restituentům vyjít vstříc. Tento zákon, podobně jako návrh v tisku 212, měl vést ke zlepšení situace v oblasti majetkových křivd. Vzhledem k tomu, že k početnosti agendy nebyly dodržovány lhůty pro výplatu finančních náhrad, měla být náhrada každoročně valorizována zhruba ve výši inflace v následujících letech (10%), čímž byla zachována reálná hodnota nároků. Maximální splatnost byla stanovena na tři roky.

V květnu roku 1993 vláda řešila poslanecký návrh zákona o přechodu majetku ČR na obce. Tento návrh požadoval vrácení majetku, který byl za první republiky majetkem společenství obcí. Společenství obcí byla určena k efektivnějšímu výkonu vlastnických práv jednotlivých obcí

(tedy jakási obecní družstva). Sdružení obcí byla v 50. letech zlikvidována a jejich majetek znárodněn. Tento majetek měl být nyní vrácen obcím, které byly členy sdružení. Klausova vláda odmítla tento převod podpořit (vládní usnesení č. 221 z 5.5. 1993). V odůvodnění je (v souladu s Klausovou teorií) poukazováno na to, že současné obce nejsou to samé, co původní společenství obcí, a že mezi současnými a bývalými obcemi neexistuje kontinuita. Je zajímavé, že právě u obcí je poukazováno na nekontinuitu. Zrovna u obcí by se totiž nejspíš návaznost na obce sdružené v daných společenstvích existujících před půl stoletím vysledovat většinou dala. Zřejmě pravý důvod, proč byl návrh odmítnut, se objevuje v odůvodnění dále: je vyjádřena obava, že přijetí tohoto zákona by byl průlom do restitucí, neboli že by následovaly další nároky různých právnických osob. Objevuje se tedy i mnou kritizovaný argument náročnosti celého procesu, který by narušil probíhající privatizace i ostatní restituce (opakuji, že pokud k obnovení právního stavu vede náročný proces, pak by měl být naopak co nejrychleji nastartován, nikoliv odmítnut).

Velmi podobná argumentace se objevuje i ve vládním stanovisku k poslaneckému návrhu zásad zákona o navrácení majetku spolkům, společenským organizacím a občanským sdružením (vládní usnesení č. 330 z 23.6. 1993). I toto stanovisko odráží poměrně věrně argumentaci nám známou z Klausovy teorie. Opět se pragmaticky (bez ohledu na porušené vlastnické právo) argumentuje komplikacemi, které by zákon způsobil (průlom do restitucí, některý majetek byl již privatizován – tj. nutnost drahých finančních kompenzací ze strany státu, osobní diskontinuita spolků a boje nově vznikajících právnických osob o příslušnost k původnímu spolku, nutnost obnovovat všechny spolky, z nichž část již nemá o činnost zájem nebo jejichž zrušení bylo zákonné). U posledně dvou uvedených usnesení se vláda teorii svého premiéra rozhodně nezpronevěřila.

U Klausových vlád je patrný i odpor k rozšiřování restitučních nároků jako takových, jak se to projevilo i ze stanoviska k Bendovu návrhu zákona o protiprávnosti komunistického režimu, přijatého v polovině roku 1993 (vládní usnesení č. 352 z 30.6.1993). Zákon sice byl vládou podpořen, zároveň ale byla vyjádřena obava z rozšiřování restitučních nároků. Vláda v připomínce stanovila, že tyto nároky bude nutno omezit.

Boj o koncepci restitucí pokračoval v roce 1994. Vláda se opět negativně postavila k poslaneckému návrhu zákona o úpravě vztahů k půdě a zemědělskému majetku (usnesení č. 108 z 2.3.1994). Tento návrh měl zejména kompenzovat vlastníkům lesů ztráty, které vznikly jako ušlý zisk z důvodů nemožnosti hospodaření se zabaveným lesem (dále mění způsob kompenzace za škody ve vrácených lesech atd.). Návrh byl odmítnut s tím (podobně jako u postoje ke všem škodám napáchaných za komunismu), že účelem restitucí je pouze *zmírnění* křivd, nikoliv úplná eliminace – na to stát nemá. Toto vyjádření je téměř totožné s tím, které v rozhovoru s P. Hájkem

o restitucích vyjádřil Klaus o sedm let později.²⁸ Růst výdajů ze státního rozpočtu způsobený takovým zákonem by byl podle Klause nežádoucí.

Vláda si za svým postojem k restitucím (nám známým z Klausovy teorie) stála i v dalších usneseních. Zajímavé je vyjádření k poslaneckému návrhu novely zákona o mimosoudních rehabilitacích a o úpravě vztahů k půdě a zemědělskému majetku (usnesení č. 188 z 13.4.1994). Návrh se týká problematiky odškodnění za majetkové křivdy vzniklé z rasových důvodů mezi roky 1938 a 1945. Vláda vyjádřila s návrhem částečný souhlas. Křivdy mají být napraveny, ale tak, aby nebyla narušena stávající restituční filosofie. I v tomto ohledu vláda chtěla dodržet restituční hranici stanovenou na rok 1948. Proto měl být návrh reformulován tak, aby se týkal lidí rasově perzekuovaných, jejichž nárok stále nebyl uspokojen po roce 1948 podle Benešových dekretů. Dále jsou ve vládním usnesení opakovány i další restituční principy: bude se jednat pouze o zmírnění, nikoliv plnou náhradu škody a vydán nemůže být majetek již státem vydaný v privatizaci.

Nedá se ovšem říct, že by vláda usilovala o co nejširší omezování restitučních návrhů. Ke konci roku 1994 se vláda vyjádřila nesouhlasně k poslaneckému návrhu zákona o vztahu k půdě a k zemědělskému majetku (usnesení č. 569 z 12.10.1994). Návrh měl zúžit počet naturálních restitucí tím, že by rozšířil okruh důvodů bránících restituci (např. pozemky zabezpečující provoz letišť a jejich ochranná pásma). Vládní důvod pro nepodpoření návrhu byl zejména odmítání zásahu do průběhu restitucí – tento argument je nám již známý, obvykle ale v opačném směru, tj. rozšiřování restitučních nároků. Další odmítaný dopad zákona spočívá (podobně jako u ostatních stanovisek) v odmítání prodloužení celého restitučního procesu, který by nepochybně kvůli soudním sporům nastal. Vládě vadilo, že návrh zákona je koncipován relativně konkrétně, přitom však opomíjí některé podobné restituční případy. Např. vedle ochranného pásma letišť není v návrhu jmenováno ochranné pásmo vodních zdrojů a železnice. O omezení vlastnických práv v těchto oblastech by se zřejmě začaly vést další spory. Zájmem vlády oproti tomu bylo spíše restituce co nejrychleji ukončit. Samotná rychlost restituce (tedy obnovení soukromého vlastnictví a vyjasnění právních postavení) je samozřejmě chvályhodná. Problém ale opět spočívá v tom, že rychlost byla nadřazována jiným důležitým aspektům, např. vhodnosti naturálních restitucí určité půdy. Šlo o to neměnit již nastavené podmínky restitucí. Je pravda, že dodržování jednou nastavených podmínek je správné. Druhou věcí ovšem je, zda tyto podmínky byly nastaveny dostatečně uvážene. Prošel by návrh zákona vládou, kdyby byl podán na počátku diskusí o restitucích? Je jeho věcná podstata správná? Vláda by se nejspíš ohradila ve smyslu přílišné specifčnosti zákona. Nebylo by doporučeno třeba jen pozměnění ve smyslu zahrnutí pozemků podobného charakteru (proti tomuto zahrnutí vláda nevystupovala, vadilo ji spíše omezení

²⁸ Viz citovaný výrok o pouhém zmírňování největších křivd v (Hájek, Klaus, 2001, str. 256)

rychlosti restitučního procesu)? Na věcnou debatu už ale roku 1994 nebyl čas. To bylo argumentem pro vládu v tomto bodě vývoje dostačujícím.

S podobnou argumentací se setkáváme i v odmítnutí poslaneckého návrhu novely zákona o dani dědické, darovací a z převodu nemovitostí (usnesení č. 694 z 6.12.1995). Návrh se týká rozšíření počtu výjimek pro osvobození z daně nemovitostí při restitucích. Vládní argumentace je vedena v tom smyslu, že jsou již nastavena nějaká pravidla, která by se už neměla měnit: někteří již daň zaplatili, při povolení jedné výjimky by vznikaly další a další požadavky na osvobození od daně s negativním dopadem na státní rozpočet atd. O samotné spravedlnosti či nespravedlnosti výjimek se nehovoří, jako by to už po rychlém uzavření diskuse bylo irelevantní.

Podobné detaily mají svůj význam pro diskusi o tom, zda ekonomie nepředběhla právo, což je zmiňováno spíše v souvislosti s privatizačním procesem. Zmíněná dvě stanoviska nahrávají těm, kteří se hlásí k názoru o předběhnutí ekonomie právem.

Poslanecký návrh zákona podobný posledně uvedenému (týkající se osvobození převodů zemědělského majetku od daně) vláda odmítla i o pár měsíců později se stejným odůvodněním (usnesení č. 122 z 14.2.1996). Návrh zákona však byl přesto schválen (zákon 96/1996 Sb.) Po schválení však vzniklo ve věcech osvobození od daně převodu z nemovitostí u prvním přechodů zvýhodnění té části restituentů, kteří restituovali podle zákona 229/1991 Sb., oproti těm, kteří restituovali podle zákona 42/1992 Sb. Vláda pak podpořila odstranění této diskriminace souhlasem s poslaneckou novelou, která postavila osvobozením od daně u prvního převodu všechny restituenty na stejnou úroveň (usnesení č. 119 z 5.3.1997). Ukázalo se, že vládní obava o postupný růst nároků vyvolaných specifickou úzkou právní úpravou s následným rozšiřováním na stejné případy nebyla lichá. Sama vláda zde dorovnání nároků v zájmu odstranění nerovného postavení podpořila.

Na vládním zasedání 6.12. 1995 byl projednán ještě jeden návrh zákona týkající se restitucí (poslanecký návrh zákona o působnosti orgánů při převodu majetku ČR, usnesení č. 567 z roku 1994). Vláda zde odmítla přesun prostředků určených mimo jiné na finanční restituční kompenzace do investiční oblasti. Prostředky pro finanční restituce, získané v malé privatizaci, byly uloženy na dlouhodobém termínovém účtu se sedmiletou blokadí (z výnosu úroků pak měla být podpořena privatizace zdravotnictví a školství). Na tomto stavu odmítla vláda cokoliv měnit. Toto vládní stanovisko týkající se spíše snahy o rozpočtovou disciplínu než samotných restitucí ukazuje na již zmíněný odpor ke změně připraveného scénáře restitucí a privatizací. Podobný poslanecký návrh byl vládou odmítnut ještě o půl roku později (usnesení č. 377, 28.6.1995) s drobnou obměnou, že prostředky se měly přesunout do běžných výdajů v oblasti památek.

Prostředky z malé privatizace ve výši 15 mld. byly nakonec vládním návrhem zákona (tisk 260, 23.7.1997, zákon publikován jako č. 164/1998 Sb.) převedeny na zvláštní účet státních aktiv

ke krytí nezbytných výdajů vyvolaných zánikem restitučních věcných břemen. Věcná břemena byla zřízena u restituovaných nemovitostí v podobě povinnosti uzavřít nájemní smlouvu se stávajícím uživatelem v oblasti služeb na minimálně deset let (státu se to týkalo zejména v oblasti zdravotnictví, obrany, školství a sociálních služeb). Restituenti tak byli ve výkonu svých vlastnických práv podstatně omezeni, na druhou stranu vznikl čas pro přizpůsobení se uživatelů nemovitostí (včetně státu). Tento zákon měl připravit prostředky pro řešení situace blížícího se vypršení nájemních smluv. Dá se konstatovat, že užití prostředků mělo logiku – výjimečné státní příjmy spojené s transformací měly výjimečné užití, opět spojené s transformací.

O problematiku restitucí se začal v už první polovině 90. let zajímat i Ústavní soud. Konkrétně šlo o Klausem obhajované vyloučení zahraničních osob z okruhu oprávněných. Ústavní soud v nálezu ze dne 13.12.1995 (29/1996 Sb.) podmínku trvalého pobytu a trvalého žití na území ČR zrušil. To však způsobilo problémy: část majetku, která měla být vydána neresidentům, již byla privatizována. Vláda proto z důvodu zásahu Ústavního soudu přijala návrh zákona, který prodlužoval lhůty pro podávání restitučních nároků a stanovil finanční náhrady za již vydaný majetek (návrh z 10.1.1996, tisk 2073, období PS 1992-96). Toto vládní řešení (přijaté pod tlakem rozhodnutí Ústavního soudu) ukazuje, že (finanční) restituce samozřejmě z principu byly možné i u těch nemovitostí, které již stát privatizoval. Právě proběhlá privatizace byla přitom často jedním z vládních odůvodnění v odmítání rozšíření okruhu pro restituce (vláda obvykle jako pravidlo stanovila, že restituované nemovitosti musí být ve vlastnictví státu. Toto pravidlo bylo používáno např. u církevních restitucí). Klausovy vlády řešení restitucí finančními náhradami odmítaly obecně zřejmě z ekonomicko-pragmatických důvodů: toto řešení je nákladné z hlediska státního rozpočtu a vážně ohrožovalo snahu o tolik vyžadovanou vyrovnanost příjmů a výdajů. Připomeňme, že Ústavní soud se obecně stavěl skepticky vůči časovým²⁹ i osobním omezením restitucí (např. rozhodnutí ve vydání majetku rodu Salmů).

Co se týče ožehavé problematiky církevních restitucí, bývalý církevní majetek byl nepřevoditelný až do přijetí zvláštního zákona, který tyto převody upraví. Vláda s jeho přijetím nikterak nespěchala. Ke konci roku 1995 vyjádřila skupina poslanců obavu, že část tohoto majetku byla již privatizována. Vláda se tak musela bránit proti vznesení nároků na finanční odškodnění, protože některý majetek, který měl být podle skupiny poslanců vyňat z privatizace, byl již (ať už úmyslně či omylem) privatizován. Vládní nesouhlas s návrhem poslaneckého zákona o odškodnění církví (vládní usnesení č. 65 ze 17.1.1996) je odůvodněn tím, že je na státu, aby určil rozsah a podmínky týkající se předmětného majetku. Případný poškozený privatizací

²⁹ Např. zrušení „restituční tečky“ v prosinci 2005. Po restituční tečce plánované na konec roku 2005 měla být ukončena možnost lidí žádat o zabavený majetek.

problematického majetku by pak byl prý stát, nikoliv církev. Tato vládní reakce je v souladu s Klausovou rezervovaností vůči církevním restitucím známou z jeho výše uvedené teorie.

Posun v církevních restitucích mělo zabezpečit vládní usnesení č. 498 z 25.9.1996. Jím byly stanoveny obecné zásady pro církevní restituce. I z tohoto usnesení je patrná rezervovanost vůči církevním restitucím a jejich úzké vymezení: bylo rozhodnuto, že bude vrácen pouze majetek, který sloužil k účelům duchovním, sociálním, charitativním a vzdělávacím (tedy ne hospodářský majetek), pokud zároveň církev budou schopny tento majetek nadále ke stanoveným účelům využívat a pokud tomu nebrání veřejný zájem. Lhůta pro podání žádost o restituci byla relativně krátká (do 30.11.1996, tj. do dvou měsíců). Církev se dále musely vykázat svou kontinuitou. Souhlas s Klausovou teorií je patrný. Majetek musel být aktuálně ve vlastnictví státu. Majetek měl být vydán v aktuálním stavu, tedy bez ohledu na jeho případné znehodnocení bez nároku na finanční kompenzace (podobně jako odmítnutí nároku na kompenzace za ušlý zisk). Seznam požadavků nakonec posoudila vláda.

V konkretizaci postupu přijala vláda usnesení o zabezpečení podmínek pro církevní restituce (usnesení č. 6 z 8.1.1997), kde uložila ústředním orgánům kategorizovat nemovitosti na „nepřipadající v úvahu“, „problémové“ a „souhlasné“. U problémových a souhlasných kategorií mělo být stanoveno, zda v převodu nebrání veřejný zájem, zda převodem nevzniknou státním organizacím neúměrné náklady či zda státním organizacím nevzniknou neúměrně ztížené podmínky pro jejich hlavní činnost. Na tomto základě vypracoval pak ministr kultury seznam nemovitostí, které měly být církvím po vládním souhlasu vráceny. Vláda vzala kategorizovaný seznam nemovitostí na vědomí v usnesení č. 211 z 9.4.1997. Z uvedených usnesení je patrné, že církevní restituce probíhaly ne na základě čisté oprávněnosti (tj. zda byl majetek neoprávněně zabaven, a tudíž má být vydán), ale rozhodující roli hrálo utilitaristické hledisko – nevznikne tím státu (či jeho organizacím) příliš velká újma? Opět je patrný soulad s Klausovými pragmatickými názory na restituce.

Takovýto postup samozřejmě vyvolal určité problémy a spory – co ještě je veřejný zájem? Kdy ještě vzniknou státu neúměrné náklady? Kdy ještě bude splněno pravidlo o funkčním určení majetku? Ukázkovým sporem vzniklým na tomto základě byl případ restituce Šternberského paláce.³⁰ Ten od dob protektorátu až k 25.2.1948 patřil Kongregaci školských sester sv. Františka. Kongregace zde však nevyvíjela činnost, protože k tomu neměla šanci: objekt byl využíván vládním protektorátním vojskem, po roce 1945 ministerstvem národní obrany (kasárna hradní stráže) a od roku 1947 Národní galerií, která zde sídlí doposud. Ministerstvo kultury zařadilo palác do kategorie „vydat s problémy“. Vláda pak při rozhodování mezi kategoriemi „vydat“ a „nevydat“ zvažovala vydání s ohledem na dopad na státní rozpočet a „veřejný zájem“. Budova

³⁰ Např. interpelace poslance P. Dostála, sněmovní tisk 262 z období PS 1996-1998

nakonec vydána nebyla a dodnes je ve vlastnictví státu s právem hospodaření Národní galerie. Dalším velmi sporným případem byla kauza katedrály sv. Víta na Pražském hradě, vydaná církvím až v říjnu roku 2006. Toto vydání pak v únoru 2007 bylo opět zrušeno s tím, že rozhodnutí o vlastnictví této významné nemovitosti mají učinit znovu politici legislativním aktem. Církevní restituce tak zjevně nebyly až do současnosti uzavřeny.

Zvláštní zákon, na něž byly vázány převody některého bývalého půdního církevního majetku, měl být schválen v podobě vládní novely zákona o úpravě vlastnických vztahů k půdě a zemědělskému majetku. Tento vládní návrh z 1.10.1997 (tisk 308, 2. období PS) měl umožnit vládě, aby rozhodovala o bezúplatném vydání majetku církvím z Pozemkového fondu. Vládní koalice však byla na 17. schůzi PS s převahou 18 hlasů přehlasována, zejména díky nezvykle jednotnému a disciplinovanému postupu nejen KSČM, ale i ČSSD. Disciplína však chyběla poslaneckému klubu ODS. Sám Klaus byl na hlasování nepřítomen.

Velmi pěkně shrnutou Klausovu teorii týkající se obecně restitucí najdeme v reakci na návrh poslaneckého zákona o dokončení nápravy některých majetkových křivd (usnesení č. 64 ze dne 17.1.1996). Návrh měl podstatně rozšířit okruh restitucí. Vláda s ním vyjádřila dokonce *zásadní* nesouhlas. Odmítla rozšířit okruh oprávněných osob o právnické osoby (spolky, nadace, podniky), odmítla úplnou nápravu majetkových křivd (připomínám, že restituce měly podle Klause vést pouze ke *zmírnění* největších křivd) a opět odmítla zásah do již běžícího transformačního procesu mimo jiné i z důvodu snížení kredibility ČR v zahraničí a kvůli negativním dopadům na státní rozpočet.

Shrnuto, v oblasti restitucí Klausova teorie celkem věrně kopírovala politickou praxi jeho vlád. Zejména se jednalo o odmítání restitučních nároků právnických osob. Dá se předpokládat, že kdyby bylo na samotném Klausovi, byl by okruh restitucí užší, než ve skutečnosti byl (zejména pokud jde o církevní restituce). Díky zásahu Ústavnímu soudu byly do restitucí zahrnuty i zahraniční osoby. Vládní prioritou bylo započaté restituce rychle dokončit a nenechat proces zdržovat novými úpravami a rozšiřováním návrhů. Rozšiřování restitučních návrhů bylo odmítáno zejména z titulu praktické obavy o přílišný růst státních výdajů, který by narušil ekonomické cíle vlády. Poněkud paradoxně se jeví z hlediska konzervatismu i ekonomického liberalismu zvažování veřejného zájmu při výdeji majetku oprávněným osobám. Co jiného je totiž veřejný zájem, než striktní ochrana a obnova soukromého vlastnictví?³¹

³¹ Srov. např. s Klausem jinak hojně citovaným Hayekem, který zdůrazňuje, že soukromé vlastnictví a jeho ochrana musí být považováno za nejvyšší hodnotu, jinak bude docházet k erozi řádu (Hayek, 1991, 1. díl, str. 101-102). Vzhledem k tomu, že abstraktní pravidla (ochrana vlastnictví) hájí nejvyšší hodnoty, musí být prosazována bez ohledu na nepříjemné důsledky (Hayek, 2. díl, str. 20-21). Pipes (1999, str. 116) vztah veřejného zájmu a soukromého vlastnictví definuje velmi výstižně: ochrana soukromého vlastnictví je *jedíný* smysluplně definovaný veřejný zájem. Ochrana a znovuobnovení oprávněného vlastnictví spadá samozřejmě

3. Neexistence politického středu, nepolitická politika, stranictví, občanská společnost

3.1 Nepolitická politika, stranictví a nestrannictví v teorii

3.1.1 Politický střed – sféra pro oportunisty

Jak jsem již zmínil, Klaus odmítá díky svému dichotomickému pohledu na svět existenci středu mezi levicí a pravíci, a to jak ve sféře ekonomické, tak ve sféře politické. Ve sféře ekonomické se negace středu projevuje zejména v odmítání sociálně-tržní orientace. Ve sféře politické je nechuť spojená s kritikou „středových stran“ a odpor ke středu je zjevný z mnoha článků.

Klaus si naopak váží názorové vyhraněnosti (za jejíž příklad se dá z hlediska jeho teorie považovat on sám, pozn. aut.) a hlášení se k pravici (či levici). Klaus vícekrát kritizuje, že většina politiků není názorově vyhraněná a nemá žádnou politickou vizi.³² Důvodem, proč politici nejsou názorově vyhranění na škále pravice – levice, respektive socialismus – liberalismus, je podle Klause v první řadě strach o ztrátu vlastní politické pozice. Jde o pokus vyhnout se politické kontroverzi, jasnému nastolení problému, které zřetelně zařadí politika nalevo nebo napravo. Místo toho se politik spíše pokouší maximalizovat počet svých voličů tím, že mluví o výhodách politiky pravicové (svobodný trh) i levicové (sociální jistoty). Politik se pokouší oslovit všechny, zatímco vyjádřením se k antagonismu vznikajícím mezi pravíci a levíci by samozřejmě některé voliče ztratil.³³ Střed je proto umělá zástěrka pro ty, kteří se (z obavy ztráty popularity a hlasů) bojí jasně formulovat názory s tím, že si u nich každý nakonec něco najde. Střed je tedy (pokud jde o názor jednoho politika, nikoliv o výsledek politických jednání) bezradná pozice, vlastní program středu je prázdný a jde jen o politické ambice a taktizování (Klaus, 1996, str. 246).

do jedné kategorie. K rozporu s citovaným Hayekovým dílem však docházelo na praktické rovině ve více oblastech. Příkladem jsou sociálně-politické řešení, které Klausova vláda zaujala v oblasti bytové politiky. Regulace nájemného je typickým (pragmatickým) příkladem nerespektu k vlastnickým právům určitých subjektů v zaměření se na konkrétní výsledky pro konkrétní skupiny v rozporu s ochranou tržního řádu. Opět připomínám, že Hayek (1991) se opakovaně přimlouval právě za nenarušování tržního řádu právním konstruktivismem, který je zaměřen na konkrétní výsledky pro konkrétní skupiny (zejména v sociálně-politické oblasti). Řešení sociálně-politické situace by mělo být „mimo tržní“, nikoliv „proti tržní“ jako v uvedeném případě.

³² Dnešní poklidná doba v západní Evropě, kdy jde jen o to nějak udržovat chod věcí, nevyhraněnosti podle Klause nahrává. Politik tak nemusí být silná osobnost, na rozdíl od přelomových etap, kdy vzniká po osobnostech společenská poptávka. Srov. Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus (1998, str. 80.)

³³ Srov. Hájek, Klaus (2001, str. 62-63). Připomínám přitom Klausovo přesvědčení o neslučitelnosti pravice a levice. Spojit proto výhody obou pozic je „pokusem o kvadraturu kruhu.“ Klaus proto neuznává ani „středopravost.“ Tento výraz podle Klause vzniká, protože se politici bojí jasně přihlásit k pravici, na rozdíl od něj samotného a ODS: „Pokud jde o ODS, vznikla jako jednoznačně pravicová strana.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 83-84).

Klaus se v názoru na politický střed, podobně jako na dalších místech své teorie, pokouší dešifrovat to, co je za lidským jednáním pomocí ekonomického pohledu: každý usiluje o maximalizaci výnosů a minimalizaci ztrát, což se v tomto případě projevuje maximalizací volebního zisku a tudíž maximalizací politické moci a uspokojením politických ambicí: „Podle mého: střed není nic. Střed je jen úsilím pánů politiků, kteří nemají vůbec žádný názor a spojuje je pouze to, že by chtěli být v politice.“ (Klaus, Klusáková, 1998, str. 76).³⁴ Klaus se proto dívá podezřívavě a skepticky na všechny, kdo se k politickému středu hlásí. Konkrétně jsou jmenováni v zahraniční politice např. Blair a v domácí politice představitelé KDU-ČSL a US: „Blair se snažil přiblížit pravici, snažil se vytvořit jakýsi politický střed. To je známý bonmot a také nesmysl, protože nic jako střed v tomto smyslu neexistuje. U nás se o tento pojmový podvod opírají nejvíce lidovci a unionisté.“ (Klaus, 2002, str. 39).³⁵

Úsilí o středovost ovšem nemusí být vůbec jen záležitostí politických stran, naopak, může být kombinováno s „politickým sólismem“. Důvod je opět zřejmý: jedinec se dá na pravo - levé škále zařadit ještě obtížněji než strana, navíc pak není vázán stranictvím, ale může řídit společnost podle svých představ a nemusí se řídit žádnou konsistentní politikou (Klaus, 2000). Klaus zde neřeší, že jedinec k takovému řízení společnosti podle svých představ nebude mít dostatek politické síly.

Již z výše uvedených poznatků o Klausově postoji ke komunismu a socialismu je patrné, že politiku nepovažuje Klaus za nic jiného než střet levicové a pravicové ideologie a zájmů s nimi spojenými. Kdo se tomuto střetu vyhýbá, je politický oportunist.

3.1.2 Reprezentace zájmů a nepolitická politika

Pokud mluvíme o zájmech, dostáváme se k jednomu z největších střetů, které Klaus kdy bojoval. Od počátku 90. let se objevily zejména mezi Klausem a prezidentem Havlem spory o tom, jak mají být zájmy lidí v politické sféře reprezentovány. Tedy zda mají vzniknout standardní politické strany jako vrcholný subjekt zastupující politické zájmy, nebo zda mohou být zájmy reprezentovány jiným způsobem. Pro všechny možné „jiné způsoby“ používá Klaus termín „nepolitická politika“. Podle Klause má být politika o střetu vyhraněných pravo – levých názorů, které jsou zřetelně formulovány politickými stranami. To je podstata parlamentní demokracie. Politické strany k politickému boji získávají mandát ve volbách na základě jasného vyjádření vůle

³⁴ Podobná konstatování např. srov. Klaus (1998, str. 205): většina lidí je v politice ne kvůli jejich vizím, ale protože se jim tam líbí, tudíž existuje obava vyslovit jasný názor (který může někoho popudit).

³⁵ Z unionistů je prototypem politika, který neměl podle Klause žádné vize a také mu o ně nešlo (šlo pouze o „totální politické ambice“) I. Pilip, kterému posloužila KDS jen jako výťah k moci. Co se KDS týče, Klaus tvrdí, že tato strana byla názorově ODS velmi blízká, a důvod dřívějšího nesloučení s ODS byly tedy právě ambice jejích politiků. Srov. Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus (1998, str. 75)

občanů. Kdo se pokouší reprezentovat něčí zájmy v politice a stojí přitom mimo toto schéma, postrádá mandát a je podezřelý, že vytváří „politickou třetí cestu“.

Podle Klause (2005) se parlamentní (zastupitelská) demokracie vhodně osvědčila (vzorově v anglosaském světě), a odmítá proto jiné formy politického boje, spadající pro vymezení oproti parlamentní demokracii do pojmu „post-demokracie“. Oproti klasické angloamerické politické větvi je post-demokracie (charakterizovaná mimo jiné i nepolitickou politikou) „odnoží francouzského a německého mudrování“. Standardní stranictví má podle Klause (2000) výhody ve vyšší politické jistotě – strana spíše udrží svůj směr a politickou linii než jednotlivci, jejichž komplexní názory se dají těžko odhadnout. Potenciální změna názoru jedince ve straně je díky vzájemné kontrole méně pravděpodobná a je případně kompenzována setrvačností ostatních.

Je zajímavé, že Klaus používá pro kritiku těch, kdo se vyhýbají politické politice a uchylují se k nepolitické politice, podobné argumenty, jako pro kritiku těch, kdo se vyhýbají ekonomickému trhu. Není divu. Klaus je samozřejmě ovlivněn teorií veřejné volby (k jejichž zastáncům se dá podle mého názoru na základě jeho teorie řadit). Teorie veřejné volby je aplikace ekonomických principů na politiku a konstituuje tedy „politický trh“. Klaus sám občas používá ekonomickou terminologii pro popis politiky: např. politická strana je nabídka servisu pro společnost (Klaus, 2001). Klaus vždy kritizuje ty, kdo se vyhýbají ekonomickému trhu a požadují jiné (vyšší) ohodnocení, než jim poskytuje trh (například umělci a intelektuálové, kteří jsou z důvodu nedocení trhem často levicoví, viz kap. Zájmové skupiny v teorii). Podobná kritika se snaší na hlavu těch, kdo se vyhýbají trhu politickému, který není nic jiného než střet politických stran ve volbách (strany nabízejí službu, lidé ji svými hlasy oceňují). Ten, kdo se uchyluje k nepolitické politice, cítí se (politickým) trhem nedocenen a požaduje víc moci, než mu oprávněně náleží, podobně jako např. umělec, který se cítí nedocenen trhem, a tudíž požaduje vyšší plat na základě státních dotací. Princip je stejný.

Nepolitická politika zahrnuje jednak vměšování zájmových skupin do politiky, jednak aktivistický politický styl, který vždy podněcuje někdo, kdo tím sleduje vlastní politický zájem (obvykle neúspěšný politik v politické politice).

Charakteristiku aktivistického politického stylu přejímá Klaus od N. O'Sullivanova, jehož knihu *Fašismus* Klaus (2002a) pochvalně recenzoval. O'Sullivanovy charakteristiky politického aktivismu (teatrálnost, permanentní revoluce, mesiášství) se Klaus pokouší aplikovat na současnost, kterou mu některé popisované jevy „až příliš připomínají“. Klausova kritika politického aktivismu je však zřejmě širší, než co by v současné době kritizoval O'Sullivan (Klaus se např. zmiňuje o politickém aktivismu v jeho „bruselské verzi“, což už se dá interpretovat jako posun od původního O'Sullivanova termínu).

Politický aktivismus je podle Klause spojen s různými iniciativami, demonstracemi a stávkami. Bylo by samozřejmě nespravedlivé označit Klause za totalitního vládce, který vystupuje proti právu občanů na shromažďování se, sdružování se a na psaní petic. Tato ústavní práva Klaus omezovat nechce. Odmítá ale politickou závaznost výstupu podobných akcí, protože nemají formální legitimitu parlamentních voleb, nejsou tedy posvěceny politickým trhem. Ekonom v Klausovi praví, že vše, co jde mimo trh, může způsobovat diskriminaci a nespravedlnost.³⁶ V případě obcházení politického trhu se jedná o problém, že pokud by bylo vyslyšeno volání politických aktivistů (kteří jsou obvykle podpořeni řádově tisíci, maximálně deseti tisíci demonstrantů), byl by jejich hlas „cennější“ než hlas všech ostatních, tj. mlčící většiny. Ani ve sféře nepolitické politiky totiž nikdo nezastupuje obecné zájmy lidstva, ale podobně jako v politické politice, každý zastupuje hlavně své zájmy parciální.³⁷ Kdo říká, že zastupuje obecné zájmy, mlží a pouze halí parciální zájmy do hávu obecných lidských potřeb.

Podobným principem se řídí i Klausův postoj ke druhé větvi nepolitické politiky, kterou tvoří organizované zájmové skupiny v politice (nejčastěji odbory, profesionální komory, ale i církve atd.). Rovněž jim právo na sdružování a vyjadřování se k různým společenským otázkám Klaus neodepírá, razantně však vystupuje proti možnosti, že by jejich rozhodování mělo být pro politiky jakkoliv závazné (respektive, že by mělo ovlivnit nečleny těchto organizací). Do této oblasti patří Klausův boj proti „různým ISMům“ (Klaus často jmenuje syndikalismus a korporativismus). Zastánci různých tlaků veřejnosti jsou součástí nepolitické politiky, jejíž protagonisté jsou „deklarativní moralisté, kteří nepřekročili svůj stín“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 16).

Do nepolitické politiky se dá v Klausově teorii zařadit i problematika úřednických vlád. Její ministři jsou obvykle nestraníci povolání zvně politiky, neúčastnili se voleb (neprošli politickým trhem), a tudíž nemají mandát na nejdůležitější politická rozhodnutí (Klaus, 1998a, str. 8). Podpora stran v parlamentu úřednické vládě již roli nehraje.

Klaus nepolitické politice vyčítá, že je sice partikulární, přitom se ale nezabývá jednáním s dalšími partikularismy (na rozdíl od politické politiky, kde je nutný politický kompromis a drobná každodenní pragmatická práce). Nepolitická politika je snazší, je zaujatá jen svým problémem, v němž chce udělat velký skok dopředu, nehledě na ostatní oblasti, které by tím byly třeba omezeny (Hájek, Klaus, 2001, str. 77). Tato výtka se týká např. ekologických iniciativ -

³⁶ Obecně ke vztahu trhu a diskriminace, viz monografii významného představitele ekonomického imperialismu do jiných věd a představitele chicagské ekonomické školy G. Beckera „The Economics of Discrimination“ (Becker, 1971).

³⁷ Klaus zde jako v jiných oblastech uplatňuje svůj pohled na člověka jako na „homo economicus“: základní prvek lidského chování je vlastní zájem, a to se týká všech v každém postavení. Základní ekonomická lidská podstata člověka je nezměnitelná – srov. Klaus (2000a)

Klaus upozorňuje na omezené zdroje státního rozpočtu. Pokud by se rapidně zvýšily např. investice do životního prostředí, stát by musel razantně snížit podporu např. kultuře apod.

3.1.3 Občanská společnost a důvodypřípadného Klausova odporu k ní

To, že se Klaus zasazoval o vytvoření standardního stranictví na úkor nepolitické politiky (např. transformace OF v ODS), je často politology dáváno Klausovi k dobru. Politology je však méně oceňováno, že Klaus vyjadřoval svou nechuť i vůči občanské společnosti. Termíny „občanská společnost“ a „nepolitická politika“ mají samozřejmě k sobě blízko. Klaus k nim také velmi podobně přistupuje. Občanská společnost samozřejmě není termín konkurující si s existencí strukturovaného stranického systému a pluralitní demokracie. Naopak, občanská společnost je jejím předpokladem. Existence mezostruktur občanské společnosti je jednou ze zábran nástupu totalitních režimů, jak na to poukazuje např. Talmon (1998).

Proč Klaus přistupuje k občanské společnosti skepticky? Může tomu být z více důvodů. Buď vnímá špatně samotný výraz občanská společnost, který zaměňuje za něco jiného. Nebo mu může občanská společnost vadit, protože omezuje moc legitimně zvoleného politika, zatímco sama formální legitimitu nemá (výtku obdobná jako vůči nepolitické politice). Nebo to může být výraz Klausovy touhy po „unlimited rule“. Samozřejmě se může také jednat o kombinaci zmíněných důvodů. Jedná se tedy v případě rozdílu mezi obvykle používaným pojmem „občanské společnosti“ a Klausovým pojmem „společnosti občanů“ jen o nevinnou terminologickou hříčku, nebo jde o posun významu slova, kterým Klaus nemůže uniknout případné oprávněné kritice?

Vyjasněme si tedy nejdřív, co rozumí Klaus pod pojmem občanská společnost. Klaus vymezuje občanskou společnost vůči „společnosti (svobodných) občanů“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 59). Klaus sám se za odpůrce občanské společnosti nepovažuje (čímž reaguje na ty, kteří jeho odpor vůči občanské společnosti opakovaně kritizují). Klaus říká, že nemá nic proti „občanské společnosti“ jakožto „společnosti svobodných občanů“ (používání zde jím oblíbené slovní hříček). Občanská společnost se však má skládat jen z jednotlivců, nikoliv z „kartelových soubojů kolektivismů, vedoucí k neřádu“ (Klaus, 1996, str. 177 a Hájek, Klaus, 2001, str. 59-60). Občanské společnosti v druhém pojetí je dáván atribut např. proklínaného korporativismu a kolektivismu (v protikladu vůči individualismu). V Klausově myšlení je opět patrný vliv teorie veřejné volby, která se k působení mnohých společenských mezostruktur (odborníky, profesní komory...) staví skepticky. Z opomenutí „public choice“ přímo viní Klaus (2003h) v jedné z recenzí obháje občanské společnosti, harvardského profesora R. D. Putmana.

Ani samotné nevládní organizace (jakožto prvky občanské společnosti) Klausovi (2005a) nevdají, vadí mu ovšem jejich využívání pro politické účely (využívání NGO jako „politických

hlásných trub“).³⁸ Klaus (2005b) za nebezpečné nepovažuje jednotlivé NGO, ale „NGOismus“ jakožto ideologii, která je alternativní vůči parlamentní demokracii. Lidem nekontrolované NGO si činí nárok na to, aby mohly spolurozhodovat o veřejných věcech. Problémem s tím spojeným je, že různé občanské spolky a společnosti tvoří zájmové nátlakové skupiny, které prosazují své partikulární zájmy oproti zájmu zbytku lidí. Občanská společnost tedy ve svém zneužitém smyslu slova je charakterizována kolektivismem, o němž se Klaus vyjadřuje vždy velmi negativně. Ve svém nezneužitém smyslu slova vymezuje Klaus (1996, 288n) občanskou společnost negativní definicí: je to protiklad nacionalistické společnosti nebo společnosti bez občanů. Je to tedy společnost, kde jsou respektována občanská práva (například právo na svobodné sdružování), které vytvářejí prostor pro svobodnou lidskou aktivitu. Mimo jiné, občanská práva (na rozdíl od lidských práv, která jsou podle Klause příliš deklaratorní a nároková) mají v Klausově teorii pozitivní ohlas.

Postoj Klause ke společnosti je tedy podobný jako k trhu: stát musí pouze vytvořit určitý rámec a dále by neměl lidským aktivitám bránit ani je podporovat. Vše ostatní už je na samotných občanech (zda budou vytvářet spolky a sdružení v rámci občanské společnosti, případně podnikat v rámci trhu). Jedná se o komplexní postoj „laissez faire“. Lidé nemají po státu požadovat pro tyto své svobodné aktivity podporu (např. ve formě dotací) ani klást jiné nároky. Pokud sdružující se (podnikající) mají opravdový zájem na své aktivitě (užitky jsou vyšší, než náklady), pak se sdružovat (podnikat) budou sami od sebe i bez státní podpory (spontánně). Pokud je tomu naopak (není dostatečný zájem), státní podpora by vedla jen k neefektivnostem, a navíc nespravedlnostem, protože tyto aktivity stát platí z daní někoho, koho se vůbec netýkají.

Paralela občanské společnosti a podnikání mi umožní poukázat na jistý nedostatek Klausovy teorie, respektive praxe. V ČSFR (ČR) po roce 1989 byly instituty občanské společnosti i podnikání po 40 letech komunismu dost zničené a lidé s nimi měli malé zkušenosti. Pokud mělo dojít k jejich rozvoji, stát musel pro tyto aktivity vytvořit nejen institucionální prostor, ale zasadit se o urychlení jejich rozvoje *podpůrnými politikami*. Klaus ve své teorii trhu odmítá takové „dirigování lidské spontánnosti“. V praxi byl samozřejmě rozvoj podnikání usnadněn klesajícím zdaněním podniků, omezením mzdových nákladů v podobě vládních regulací mzdy. Podobnou podporu rozvoje občanské společnosti však Klaus ve své teorii odmítá.

Pokud se má občanská společnost rozvinout, potřebuje ke své činnosti prostor vytvořený od státu v podobě finančního zázemí. Přitom finance nemusí (nebo by dokonce neměly) proudit ve formě dotací od státu, protože to vytváří tendenci k závislosti občanské společnosti na státu (vládě), k servilitě, klientismu. Konec konců jedním ze smyslů občanské společnosti je vytvoření veřejné autonomní sféry nezávislé na státu (vládě), v níž se může občan angažovat. Vhodným

³⁸ Klaus ve zmíněném článku upozorňuje, že je sám členem více NGO.

zdrojem pro podporu vzniku občanské společnosti je proto např. sponzorství, daňové výhody a úlevy nebo princip daňových asignací. K těmto institutům se však Klaus stavěl poněkud skepticky. Má to svou ekonomickou logiku. V případě daňových výhod, úlev a asignací se jedná o růst složitosti daňového systému, který množí daňové úniky, otevírá prostor pro nekonečné požadavky dalších a dalších subjektů a v neposlední řadě ubírá zdroje centrálnímu státnímu rozpočtu a omezuje tak manipulační prostor vlády.

Na samotném sponzorství není podle Klause (1996, str. 147) nic špatného, pokud se tak neděje na úkor státu – sponzoring musí probíhat až po zdanění, protože šéfové firem realizují své osobní preference ze zdrojů, které byly původně určeny částečně i pro zdanění. Jedná se tedy o zdroje částečně veřejné, o nichž by měl rozhodovat stát v politickém procesu, nikoliv soukromé osoby. Navíc sponzoring před zdaněním zvyšuje výdaje, tedy i náklady firem, což ústí ve všeobecný tlak na růst cen s negativním vlivem na nesponzorované subjekty. Individuálními penězi je tak ovlivňována spotřeba ostatních, což je nepřipustné. Toto poněkud složité vysvětlení se dá interpretovat tak, že o veřejném zájmu (veřejných statcích) má rozhodovat v plné výši stát, nikoliv soukromá sféra. Klaus nabízí sofistikované ekonomické vysvětlení, které má podpořit jeho obecný odpor vůči sponzoringu jakožto jednomu z pilířů občanské společnosti.

Co se týká problémů terminologických a definičních: Je zřejmé, že společnost z jednotlivců má proti standardně definované občanské společnosti mnoho odlišného. Lépe řečeno, jedná se o zcela jiné kategorie. Pod společností jednotlivců je nejspíš možno představit si atomizovanou společnost bez jakýchkoliv mezostruktur mezi státem a jednotlivci, občany. Samozřejmě, Klaus zdůrazňuje, že se má jednat o svobodné občany se všemi občanskými právy (pro zdůraznění odlišnosti vůči autoritářským a totalitním režimům). Problém ovšem zůstává týž. Pokud se jednotlivci nebudou sdružovat, jsou snadnějším cílem pro ovládnutí ze strany nebezpečných ideologií. Je přitom zřejmé, že se nemůže jednat jen o zájmová sdružení typu Klubu přátel lakrosu (s těmito typy sdružení Klaus nemá problém). Nejúčinnější brzdou pro mocenské ovládnutí jedince je samozřejmě sdružení, které má politické funkce a o politiku se aktivně zajímá. V takovém případě je dost nemyslitelné, aby se sdružení k politickému dění aktivně nevyjadřovalo a neformulovalo určité požadavky, což už je pro Klause posun od společnosti občanů k nepolitické politice.

Je zřejmé, že žádné občanské sdružení si nemůže nárokovat zákonný podíl na politickém rozhodování. Právo na vyjádření se k politickému dění s možností formulace konkrétní výzvy však samozřejmě musí mít nejen jedinec, ale i sdružení jedinců. Jedním z projevů občanské společnosti Klausem ostře kritizovaných byly různé iniciativy, jako např. Impuls 99. Klaus (2000r) tvrdě obviňuje představitele Impulsu T. Halíka z žonglování se slovy, z majitelství pravdy pro každého, ze stylizování se do role mistra občanské veřejnosti a dokonce ze vsugerování si

monopolu na občanské aktivity. Podívejme se, jak konkrétně „impulsista Halík“ s ostatními představiteli iniciativu formulovali a o co usilovali.³⁹ Výzva je analýzou stavu společnosti, který shledávají představitelé jako velmi neuspokojivý. Ústí do žádosti, aby politici brali vážně kritické připomínky z EU i z domova, ústí dále do výzvy k zabývání se problémy země a dialogem s různými institucemi. Impulsisté sami chtějí pak hledat východiska, upozorňovat na problémy a poskytovat své názory k diskusi a předkládat diskusní impulsy. Impuls směřuje jasně k vyššímu zapojení společnosti do politického dění, konkrétněji do politických diskusí. Po politicích se pak chce, aby na toto společenské dění a na společenské podněty reagovali. Sféra pro občanskou společnost je vymezena tedy spíše diskusí, dialogem. Konečné rozhodování o problémech není nárokováno, je ponecháno „politické politice“. Zcela souhlasím s tím, že nárokování podílu na konečném politickém rozhodování nemá být stálou sférou pro občanskou společnost. V takovém případě by byla Klausova kritika Impulsu 99 tak, jak byla ostře formulovaná, na místě. Pokud však jde o text výzvy, žádný nárok na uzurpaci moci v něm nenacházíme. Jádrem je v podnětech a diskusi, což je samo osobě dost neslučitelné s „majitelstvím pravdy“.

Vidíme tedy, že problém není jen čistě terminologický a že ona slovní hříčka není jen intelektuální delikatesou, ale že odpovídá diametrálně odlišnému pojetí „občanské společnosti“. Klausovi vadí nejen korporativistické nároky různých kolektivismů (před kterými oprávněně veřejná volba varuje, protože vedou k ekonomickým neefektivitám), ale i role občanských aktivit v diskusích a s tím spojený tlak na politiky. Projevuje se tak přístup obráceného „laissez faire“ – nechte nás politiky být!

Problém tedy spočívá i v nechuti k vyšší složitosti a nepřehlednosti politické sféry, která je s působením občanské společnosti spjata. Dále jde o všudypřítomnou obavu z vyšších požadavků a nároků, kterým musí politik čelit, a obavu z omezení prostoru pro rozhodování politika, včetně rozhodování o toku finančních zdrojů, jako je tomu u odporu vůči sponzorství před zdaněním.

3.2 Pohled na českou společnost - její rysy a nálady

3.2.1 Blbá nálada české společnosti versus Klausův optimismus

Častým tématem Klausových článků v tématice české společnosti byla kritika tzv. blbé nálady. S tímto termínem označující stav české veřejnosti na konci 20. století přišel V. Havel, který opakovaně kritizoval společenský vývoj (zejména viz „rudolfinský projev“ z prosince 1997). Pokud by byl stav věcí jen takový, jak popisoval Havel, pak by nebylo divu, že by v ČR téměř každý blbou náladu opravdu měl. Havlův popis se dostával do ostrého konfliktu s popisem Klausovým. Klaus si dal vždy záležet na vyjmenování toho pozitivního, co bylo od počátku 90.

³⁹ Text Impulsu 99: (Halík., Pehe, Šmídová, 1999)

let učiněno. Na počátku tisíciletí např. shrnuje Klaus (2000s) úspěchy takto: máme svobodný režim, trh (byť nedokonalý) a to, co se nazývá občanská společnost, a je tak vytvořena základna pro svobodnou lidskou činnost. O negativních rysech se Klaus příliš často nezmiňuje a nerozvádí je. Zdůrazňování negativ, vedoucí přirozeně k „blbě náladě“, Klaus často kritizoval jako zbytečné, škodlivé či přehnané. Zatímco Havel se podle Klause dlouhodobě projevoval jako pesimista, sám Klaus se naopak vyjadřoval často velmi optimisticky, a to nejen co se budoucnosti týče, ale i v hodnocení minulosti a přítomnosti. Jde o selektivnost vnímání. Jevy existovaly negativní i pozitivní. Rozpor tkví v tom, které se mají spíše zdůrazňovat. Blbá nálada Klausovi vadí, protože je samozřejmě těžko slučitelná s tvořivým energickým kapitalismem a životním elánem občana (např. jako podnikatele). Naopak, aktivity spíše utlumuje a vede k jakési rezignaci. Klaus však, jak plyne z jeho článků, adoruje podnikatelskou aktivitu a jeho články k ní mají povzbudit. Těžko si např. představit schumpeterovského podnikatele-inovátora, o kterém se Klaus obdivně vyjadřuje, s „blbou náladou“.

Klaus tedy kritizuje ty, kteří podle něj vnášejí do společnosti svými projevy napětí a pesimismus a jsou přehnaně kritičtí i vůči minulému vývoji (za něž byl z části zodpovědný právě Klaus). Na prvním místě se jedná o V. Havla (blbá nálada) a M. Zemana (spálená země). Klaus (2000t) se v letech největších debat o blbě náladě a špatném stavu společnosti (konec 20. století) ptá: proč by měla být dnešní situace opravdu varovná? Proč tolik pesimismu a maltusianství? Tyto otázky přicházejí po vyjmenování dosažených pozitiv a základních úspěchů vývoje. Klaus zde opakovaně kritizuje vzniklé společenské klima, které spojuje s českými národními vlastnostmi (naš národní charakter jako úrodná půda pro blbou náladu). Klausovi vadí mnohé současné trendy a rysy: móda kritizovat a mít blbou náladu (Klaus, 1998, str. 43), považování pozitivní věci za samozřejmost a kritika ostatních za každou cenu (Klaus, 1998, str. 64), veřejné mínění a dojem, že dobře si žijí jen darebáci (Klaus, 1998, str. 80), rys české povahy svádět své neúspěchy na dobu a okolnosti (Klaus, 1998, str. 80), pocit blbě nálady spojený s dojmem, že běžný občan s negativy stejně nic neudělá (Klaus, 1999, str. 56), aféřizace a politizace veškerého dění spojená s vytvářením „nehezké“ doby (Klaus, 2002, str. 8), množství závidí vůči úspěchu spojené s evropským rovnostářstvím (názor, že úspěšní jsou nepoctivci) (Klaus, 2002, str. 25),⁴⁰ zbytečně mnoho nespokojenosti se vším a s každým (Klaus, 2002, str. 90), destruktivní politický přístup, blbá nálada a patos proti normálnosti (Klaus V., 2000u), tepání zlořádů bez nabízení řešení (Klaus, 2000t) a neustálé zpochybňování 90. let (Klaus, 2000v).⁴¹ Klaus (1998, str. 224; 2002, str.

⁴⁰ Klaus v této souvislosti poznamenává, že se zastal úspěšných a napadaných podnikatelů Železného i Šrejbra (obvinění z finančních podvodů). Pokud bychom si mohli dovolit výlet do oblasti psychologie, opět bychom mohli zmínit Klausovu oblibu v provokacích nekonvenčními výroky, s upoutáním pozornosti na svou osobu.

⁴¹ Klaus v této souvislosti přiznává „objektivní transformační ztráty, omyly, nepozornosti a podvody,“ ke kterým však dochází za každého společenského přechodu. Klaus neopomíjí dodat, že v 90. letech toho bylo víc

93) proto na konci starého i začátku nového tisíciletí vyzývá ke „změně atmosféry doby“ a vytvoření „nové společenské smlouvy“ a k rezistenci vůči otravování „nejrůznějšími škarohlídy a výrobci špatných nálad“. ⁴² Klaus (1998, str. 195) v kritice české blbé nálady uvádí i úsměvnou historku, že mu nadávali i lidé s plným nákupním košíkem v nákupním centru Černý most, kteří by měli mít důvod být spokojení. ⁴³

Je zřejmé, že zbytečná a přehnaná kritika za každou cenu má své společenské náklady. Je však otázkou, jak klasifikovat kritiku, která rostla vůči stavu společnosti a vůči Klausově veřejnému působení zejména od druhé poloviny 90. let a pokračovala na počátku nového tisíciletí. Možná obě strany sporů (Klaus i jeho kritici) používaly příliš silné výrazy, je však zřejmé, že na našem vývoji bylo co kritizovat. V devadesátých letech došlo v ekonomické i politické oblasti k závažným pochybením, za které nikdo nepřiznal odpovědnost. Klausovy nevraživé reakce na kritiku působí nejen dojmem bránění se proti vzniku zbytečně blbé nálady, ale i dojmem odmítání nepříjemné kritiky (a přiznání podílů na chybách) jako takové. V diskusích o blbé náladě se tedy samozřejmě nejedná jen o zájem na optimismu ve společnosti a obranu proti škodlivému pesimismu, ale jde i o osobní rovinu – kdo je kritizován a jak se s kritikou vypořádá. Pro vysvětlení tohoto jevu bychom však opět zřejmě museli odbočit do oblasti psychologie.

3.2.2 Další kritizované rysy české společnosti: rozpolcenost a antiautoritativnost

Klaus si všímal i dalších negativních rysů české společnosti, kromě sklonu k blbé náladě a závistivosti (rovněž většina těchto jeho postřehů spadá do období pár let kolem přelomu tisíciletí). Klaus zmiňuje, že „naše společnost je strašně málo sjednocená, její věčná rozpolcenost je jejím charakteristickým rysem“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 310). Podobně jinde Klaus (1998, str. 98) mluví jinde o naší zranitelnosti kvůli rozporům vnitřním i zahraničně politickým. Tato rozpolcenost a zranitelnost může být samozřejmě z části národní povahou za jakýchkoliv okolností. Domnívám se však, že určité akty a postoje k rozpolcenosti dále přispívají. Sem by se daly zařadit i mnohé provokativní Klausovy výroky, které se dotýkají něčeho citlivého. Podívejme se například na některé výroky týkající se katolické církve, intelektuálů či členů různých iniciativ a hnutí (blíže rozebráno v kap. Zájmové skupiny v teorii). O těchto kruzích se Klaus vyjadřuje často velmi ostře a nevybíravě (viz např. označení pohnutek a snah vědců či ekologů paušálně za

pozitivního než negativního. S obojím se dá souhlasit, ovšem s tou výhradou, že vše je otázka míry: muselo být objektivních transformačních ztrát tolik, nemohlo toho pozitivního být víc? O tom je polemika.

⁴² Klaus zde naráží na své kritiky – pesimisty (např. tvůrci Impulzu 99).

⁴³ Lépe řečeno, úsměvná by historka byla, pokud by tito lidé vinili Klause z toho, že žijí v materiální bídě. Nadávky však samozřejmě mohou mít i jiné důvody, které se s plným nákupním košíkem nemusí dostávat do rozporu.

snahu o vnucování své pravdy a společenský inženýring). Taková slova samozřejmě vzbudí silné negativní emoce a povedou k rozpolcenosti společnosti – těch, kteří oddaně stojí za Klausem, proti těm, kteří jsou jím popuzeni. Kritika je jedna věc, její forma je druhá věc. Nedá se samozřejmě tvrdit, že by sám Klaus způsobil jím zmiňované rozpolčení společnosti, v některých ohledech však k němu díky svému černobílému a hlasitě prezentovanému postoji přispěl.

Mezi další Klausem (2004, str. 94) zmíněné negativní rysy české společnosti patří extrémní antiautoritativnost. Daný rys je označen za výsledek přehnané reakce na minulost. Tato stížnost pochází z období opoziční smlouvy, spojené s eliminací menších politických stran z podílu na vládě. Stížnost je však zřejmě výsledkem dlouhodobějších střetů od počátku 90. let. Nižší ukáží, že Klaus usiloval o možnost silné centrální vlády. Mnozí to označovali za paradoxně znějící spojení „liberální etatismus“ či „liberální centralismus“, případně obviňovali Klause rovnou z autoritářských tendencí. Klaus si všímá tendence moc rozložit a silnou vládu všelijak omezit. Pokud však Klaus zmiňuje českou antiautoritativnost v kontextu se společenským odporem vůči centralismu a odporu vůči vzniku jednobarevné opozičně smluvní vlády (s vyústěním v posílení pozice dvou nejsilnějších stran, včetně změny volebního zákona), pak jeho výraz „extrémní antiautoritativnost české společnosti“ nemusí být na místě. Může se totiž jednat prostě o obavu některých společenských vrstev z eliminace efektivního zastoupení některých zájmů.

3.3 Nepolitická politika, stranictví, nestrانictví a občanská společnost v praxi

3.3.1 Stranictví

Jak se projevil odpor k nepolitické politice v Klausově politické praxi? Předně se jednalo o transformaci OF v ODS jakožto standardní politickou stranu s úžeji formulovaným programem. Klausovi bylo od počátku jasné, že (ač by podle svých slov rád) nemůže dělat pouze např. ministra financí vědeckého technokratického typu. I seberacionálnější politika totiž nemá šanci na úspěch, pokud nemá podporu obyvatel.⁴⁴ Klaus (1993, str. 9) viděl odstrašující vzor v Balcerowiczovi, který byl nucen, ač jeho reformy vypadaly z ekonomického hlediska slibně, celkem rychle z důvodu nízké podpory od obyvatelstva v politice skončit. Klaus proto začal budovat své silné politické zázemí s jasnou podporou určitého politického subjektu. Protože se už

⁴⁴ Snaha o podporu obyvatel, která politikovi umožní vládnout a realizovat své nejdůležitější vize, vede politika k tomu, aby ustupoval ze svých představ a zajišťoval si podporu obyvatel např. vyspělým systémem sociálního zabezpečení. Kdyby politik mohl vládnout bez ohledu na voliče, byla by nejspíš často např. sociální politika více restriktivní, než byla ve skutečnosti. Někdy je poukazováno na to, že český systém sociálního zabezpečení byl velkorysejší, než by se dalo od liberální vlády 1. poloviny 90. let očekávat, proto vznikala provokativně formulovaná tvrzení o tom, že Klaus byl našim nejliberálnějším sociálně demokratickým premiérem.

roku 1990 domníval, že „ve fungující parlamentní demokracii nemá šanci nepolitická politika“ (Klaus, 1993, str. 9), rozhodl se, že tento podpůrný subjekt bude silná politická strana, která ho bude podporovat.

Klausova pozice na začátku nebyla jednoduchá. Stranictví bylo po 40 letech komunismu značně zdiskreditované, protože „straníci“ byli buď přímo v komunistické straně nebo v některé z jejích satelitů a měli tak punc podpůrců nenáviděného režimu. Konec konců samotné OF na svém nestraničském charakteru stavělo část své image. Vzpomeňme na volební slogan „strany jsou pro straníky, Občanské fórum je pro všechny“. Klaus si sám byl dobře vědom toho, že svým stranictvím kde koho odradí, převládl ale náhled, že nejde dělat politika bez jasného politického zázemí.⁴⁵ Ekonomicky řečeno, užítky partajnictví měly převládnout nad jeho náklady.

Nedá se zřejmě tvrdit, že by Klausův motiv pro pokus zavést v ČSFR standardní stranický systém byl čistě utilitaristický. Důvod byl i ve víře v politický trh, jehož se účastní strany a voliči. Klaus podle svých slov usiloval o stranictví, protože odmítal experimentování s neosvědčeným amébním systémem založeným na nejasných vazbách. V tomto smyslu se projevil konzervativně – politika založená na stranách v jím oblíbených zemích již dlouho fungovala a neexistoval proto důvod přicházet s něčím, co podle něj historie neproověřila.

Klausovi se příliš nepodařilo z ODS vybudovat masovou stranu se širokou členskou základnou (co se počtu členů týče, ODS se pravidelně umísťuje až za komunisty a lidovci).⁴⁶ Kromě určité členské základny však ODS získala „tvrdé“ voličské jádro, charakterizované vysokou volební disciplínou, na které se může ve volbách ODS spolehnout a v němž má konkurenční výhodu např. oproti největšímu rivalovi od roku 1992, ČSSD, která své širší tvrdé jádro voličů nemá. Této výhody si samozřejmě Klaus cení a odmítá její znevažování a útoky na ni.⁴⁷

Co se dělo po Klausem vyvolaném rozpadu „nestraničského“ OF? Rozpad OF měl samozřejmě své následky s vlivem na rozvoj stranického systému v ČSFR (a ČR). OF se po rozlučkovém sjezdu dne 23.2. 1991 rozdělilo na dva nástupnické subjekty – OH a ODS. Tyto dva subjekty si také rozdělily příspěvek na úhradu volebních nákladů ve výši 23,3 mil. Kčs. Stalo se tak k nelibosti např. poslance J. Wagnera (viz interpelace tisk 1346, období FS 1990-1992), který požadoval dělení příspěvku mezi další subjekty kromě ODS a OH (s dopadem na lepší možnost rozvoje těchto subjektů). Klaus v odpovědi na interpelaci (tisk 1435, období FS 1990-1992), jeho

⁴⁵ Srov. Klaus (1993, str. 9). Podle Klause mělo OF málo smyslu pro realitu, zatímco on potřeboval akceschopnou profilovanou stranu. Srov. také Klaus (1996, str. 245)

⁴⁶ Klaus jako jeden z důvodů potřeby profilované pravicové strany uvádí právě i dorovnání výhod širší členské základny, kterou zdědily jiné (nepravicové) strany z dob NF – srov. Klaus (2000c)

⁴⁷ Viz spor s J. Peheem z období senátních voleb 2000. Pehe uveřejnil v Právu článek „Klaus láká čtyřku do pastí“, kde mimo jiné konstatoval „vítězství občanské společnosti nad tupě pojímaným disciplinovaným stranictvím.“ (Pehe, 2000). Klaus (2000b) v replice „Pan Pehe se definitivně prořekl“ konstatoval, že Pehe je politický kolektivist, který nenávidí ODS.

obavy o nelegálnost dělení příspěvku odmítá s tím, že OF nebyla koalice stran, a tudíž nárok na příspěvek mají pouze právní nástupci fóra. Samotná ODS tak měla do začátku určité finance, podobně jako OH. To, že Klaus odmítl poskytnutí finančních prostředků dalším (menším) politickým subjektům (které po právní stránce na prostředky po OF skutečně neměly právo), bude zcela kompatibilní s pozdější vládní snahou o stabilní finanční zázemí velkých stran (podporovaných státem) oproti stranám malým.

OH, jak již název napovídá, se dále vymezovalo vůči stranictví. Svým stále širokým názorovým zázemím a absencí jasného politického leadera se OH stalo pro voliče málo čitelným a postupně ztrácelo vliv. S neúspěchem OH ve volbách 1992 skončil i pokus o „nepolitickou politiku“ na parlamentní půdě. V dalších letech ještě vznikly pokusy o obnovu subjektu podobného OH. Stalo se tak např. roku 1998 v podobě Strany pro otevřenou společnost. Tento pokus byl však na celostátní úrovni vzhledem k již existující profilaci stranického systému nereálný. Nutno dodat, že většina silných osobností, kterými OH z počátku disponovalo (M.Zeman, P. Rychetský, Z. Jičínský, P. Pithart) se postupně stávala členy standardních politických stran. Levicověji zaměřené voliče OH získala postupně zejména ČSSD. Pravicově zaměřeni voliči OH podporovali dále ODS a ODA.

Po konci vlivu OH začínají být těžištěm nepolitické politiky od roku 1992 kromě samotné osoby V. Havla spíše různé neparlamentní hnutí a spolky, které podle Klause nemají mandát k politickému jednání. Při pohledu na vývoj, ke kterému od roku 1989 došlo, se dá konstatovat, že Klausova snaha o vyprofilovaný stranický systém (na úkor nestranických subjektů) byla vcelku úspěšná.

Jak konkrétněji si Klaus stranický systém představoval? Podle Klausových postojů se můžeme domnívat, že mu šlo o systém, v němž by soupeřilo pár velkých stran. Rozhodně mu bylo proti mysli působení velkého počtu malých subjektů.⁴⁸ Jak se to projevilo v politické praxi Klausových vlád?

První zákon v oblasti politických stran, který Klausova vláda přijala, podpořil rozvoj standardního stranictví bez vlivu kolektivních entit. Vládní návrh zákona o sdružování v politických stranách ze 3.11.1993 (tisk 766, období PS 1992-96, publikováno jako 117/1994 Sb.) vyloučil doposud umožněné kolektivní členství ve stranách. Kolektivní členství v dosavadní

⁴⁸ Paradoxně právě existence mnoha převážně středových až levicových subjektů, které se nedostaly do ČNR roku 1992 a tudíž jejich hlasy propadly, pomohly Klausovi k sestavení pravicové koalice, která měla pohodlnou většinu v ČNR a poté v PS do roku 1996. Ztráta většinové podpory vládní koalice ve volbách 1996 se dá připočítávat mimo jiné právě tomu, že propadlo mnohem méně levicových hlasů – tedy, že zeslábly méně významné levicové strany.

české historii využívalo zejména OF.⁴⁹ Nadále mohly být členové stran pouze fyzické osoby. Zákon dále podřizoval strany kontrolním kompetencím NKÚ a zakazoval jim vyvíjet podnikatelskou činnost. To mohl být samozřejmě problém zejména pro menší strany, které nedosáhly na finanční příspěvek státu ve volbách. Ustanovení o kontrole NKÚ i zákazu podnikání stran byla nálezem ÚS č. 296/1995 Sb. zrušena. Vyloučení kolektivního členství směřovalo proti menším stranám, které se pro účel voleb sdružily pod jeden subjekt, aby se vyhnuly vyšším nárokům kladeným na kvórum pro koalice. Důsledkem zákona tak byl tlak na menší mezi sebou příbuzné strany – buď se měly zcela sloučit v jeden subjekt (což má své problémy – složité kompromisy o společných stanovách, o funkcích atd.), nebo měly mít nižší šanci na vstup do parlamentní politiky.

Zajímavé je, jak liberální stanovisko zaujala později druhá Klausova vláda k podnikání stran oproti ustanovením ve zmíněném vládním zákoně 177/1994 Sb., zrušených ÚS. Vláda nejprve odmítla poslanecký návrh zákona o politických stranách (usnesení č. 416 z 14.8.1996). Na poslaneckém návrhu jí vadilo mimo jiné to, že byl pevně stanoven podíl příjmů z výsledků podnikatelské činnosti strany, který měl být určen k plnění programu strany. Vláda se postavila za to, aby se jediná regule v užití těchto prostředků týkala zákazu rozdělení zisku mezi členy strany. Druhá Klausova vláda dále nově upravila finanční podmínky pro podnikání stran (návrh zákona – tisk 69 z 18.9.1996, vyhlášeno jako 322/1996 Sb.). Tento zákon v souladu s nálezem ÚS umožňuje podnikání politických stran založením ovládané právnické osoby (nikoliv tedy podnikání svým jménem). Z výsledku podnikatelské činnosti pak bude spolufinancován (kromě státních příspěvků, darů atd.) chod strany. Druhá Klausova vláda odmítla (usnesení č. 361 z 18.6.1997) ještě jeden poslanecký návrh zákona, který měl dále regulovat hospodaření stran (např. nutnost potvrzení správce daně o členění příjmů podle zdrojů).

Důležité pro rozvoj jakéhokoliv sektoru společnosti je samozřejmě materiální zázemí. Pokud má stát (vláda) zájem na rozvoji, pak se dá předpokládat, že vytvoří přívětivé finanční podmínky či přímo poskytne finanční podporu. V tomto smyslu byla vládní politika v 90. letech zřejmá: relevantní politické strany měly na základě zákonů (pocházející z éry ČSFR) právo na finanční příspěvky od státu. Bylo by ovšem nespravedlivé obviňovat Klause z toho, že rozvoj stranictví podporoval štědrými státními dotacemi. Druhou stranou mince totiž byly nároky na státní rozpočet (připomeňme úsilí o restriktivní fiskální politiku a vyrovnaný státní rozpočet). Mimo jiné jedním z důvodů odmítnutí poslaneckého návrhu zákona o volbách (tisk 1048, období PS 1992-96, vyhlášeno jako 247/1995 Sb.) vládou byl příliš vysoko stanovený příspěvek od státu.

⁴⁹ Institutu kolektivního členství využily ve volbách 1992 i ČSS, Zemědělská strana a SZ, které tak vytvořily LSU, čímž se vyhnuly vyššímu kvóru pro koalice. Podle L. Linka bylo toto spojení i jedním z účelových důvodů pro zákaz kolektivního členství (Linek, 2004, str. 176).

Politické strany požívaly volnost, co se týče svých financí, jakožto samostatný právní subjekt, zejména po zrušení omezení podnikatelské činnosti Ústavním soudem (nicméně hospodaření a jeho kontrola samozřejmě podléhaly zvláštnímu režimu – předkládání výroční finanční zprávy PS atd.). Klausova vláda odmítla tuto volnost dále omezovat. Postavila se např. proti poslaneckým návrhům zásad zákona (usnesení 361, 21.6.1995, znova pak jako usnesení 543, 27.9.1995), kterými se měly omezit výdaje politických stran na volební účely, čímž se mělo zpřehlednit sponzorování stran,⁵⁰ odstranit nežádoucí zadlužování a zejména srovnat šance stran ve volbách. Je totiž zřejmé, že některé strany (zejména velké) si byly schopny získat větší obnos financí než strany jiné. Přitom volební kampaň má podobné účinky jako reklama – přitahuje více zákazníků, respektive voličů. Klausova vláda tento návrh rozhodně odmítla nejen kvůli legislativní nedopracovanosti (trest za překročení limitu mělo být krácení příspěvku ze státního rozpočtu bez ohledu na to, že některé strany na tento příspěvek vůbec nemusely mít nárok), ale zejména z důvodu koncepčních. Podle vládního odůvodnění nesouhlasu s návrhem je hospodaření stran v rámci stávajících zákonů jen jejich věcí. Je zřejmé, že omezení volnosti hospodaření stran by zřejmě perzekuovalo nejvíc největší strany, zejména ODS, která vydávala na volební kampaně samozřejmě větší objem prostředků než strany menší. Podpora takového návrhu zákona by byla v rozporu s tendencí vytvářet pozitivní podmínky pro větší strany, podobně jako u jiných vládních postojů.

Před volbami do PS roku 1996 se Klaus dále vyjádřil ve prospěch stabilizace stranického systému (ve smyslu zvýhodnění větších stran) v podobě podpory volebních kaucí. Stranický systém mělo tvořit omezené množství relevantních stran oproti nově vznikajícím straničkám a hnutím, které měly se složením volebních kaucí samozřejmě mnohem větší problémy než strany velké. Volební kauce byly upraveny poslaneckým zákonem č. 247/1995 Sb., ve snaze o to, aby se snížila neúměrná roztržštěnost politických sil a neúměrný počet soupeřících politických subjektů. Daný zákon stanoví, že volební lístky pro volby do PS budou vytištěny jen těm stranám, které složí v příslušném kraji složí kauci 200000 Kč (pro volby senátní má kandidát složit 20000 Kč a vrácení je vázáno na 6% zisk hlasů v obvodu). Tato kauce se má vrátit těm stranám, které postoupí do prvního skrutinia. Vláda samotná návrhu zákona (tisk 1048 z 1. období PS) sice nevyslovila podporu (usnesení č. 389 a 390 ze dne 13.7.1994), výhrady se však netýkaly kaucí (spíše šlo o výhrady k výši státního příspěvku stranám, k volebnímu systému do senátu a o podmínku trvalého pobytu pro volební právo). Zákon v souvislosti s blížícími se volbami do PS roku 1996 přitahoval pozornost. Volební kauce byly napadeny skupinou poslanců, která celou věc předala 12.2.1996 ke zvážení ÚS. Do probíhající diskuse samozřejmě promluvil i Klaus, který se

⁵⁰ Připomínám, že se tak stalo dva roky před propuknutím finančních skandálů, které byly jednou z příčin problémů ústící v pád druhé Klausovy vlády.

na 42. zasedání PS (dne 25.4.1996) za existenci nenulové volební kauce postavil, aby se voleb zúčastnily jen „normální“ politické strany. Ke zvážení se mu zdála jen peněžní výše. ÚS nakonec nejtěsnějším možným poměrem volební kauce nezrušil (za zrušení se postavila osmičlenná většina, místo potřebné devítičlenné, viz nálezy ÚS z 15.5. 1996, 161/1996 Sb.).⁵¹ Tento krok je kompatibilní s obecnou Klausovou snahou o profilaci stranického systému, jak to odpovídá i jeho teorii.

Postoje Klausových vlád k politickým stranám (zejména prostřednictvím finančních záležitostí) tedy směřovaly k vytváření omezeného pluralismu, kde by o moc soupeřilo pár relevantních subjektů. Malé politické strany měly své působení díky absenci státní podpory velmi znesnadněné. Tento postoj vůči menším politickým stranám je zcela v souladu s Klausovými postoji k optimálnímu volebnímu systému, který se měl postupně měnit od poměrného systému k poměrnému s výraznými disproporčními prvky, možná pak v budoucnosti až k většinovému systému (což samo o sobě také eliminuje malé strany, pokud nejsou výrazně regionálně zakotveny). Problematika postojů k volebnímu systému (a jeho vlivu na stranický systém) bude zpracována níže v samostatné kapitole.

3.3.2 Občanská společnost

Jak se projeví v praxi Klausovy postoje vůči občanské společnosti a jejím subjektům? Občanská společnost je prostředím, v němž lidé získávají díky veřejné angažovanosti demokratické návyky. V konkrétní formě se jedná o různé občanské asociace, spolky, iniciativy (tedy dobrovolné sdružování za převážně nepolitickými, někdy i politickými cíli).⁵² Analyzujeme praxi Klausových vlád podle jednotlivých segmentů občanské společnosti.

3.3.2.1 Neziskové společnosti a spolky

Postoje Klausovy vlády k neziskovým společnostem a spolkům z počátku 90. let souvisí s postoji k restitucím a privatizaci. Jak již řečeno, vláda odmítla poslanecký návrh zákona o navrácení majetku spolkům, společenským organizacím a občanským sdružením (usnesení 330 z 23.6.1993). Zmíněné subjekty jsou nebo byly právníckými osobami, které se Klaus pokoušel z restitucí vyloučit. Majetková základna pro neziskovou činnost tak byla omezená.

⁵¹ Připomínám, že volební kauce byly předmětem sporů u ÚS i nadále. Klaus se dne 15.11.2000 ve vyjádření pro ÚS proti zrušení kaucí opakovaně postavil. ÚS však kauce v nálezu 64/2001 Sb. ze dne 24.1.2001 zrušil. Kauce pak byly zákonem 37/2002 Sb. nahrazeny alespoň nenávratným příspěvkem strany na úhradu volebních nákladů ve výši 15000 Kč za každý kraj, v němž strana kandiduje.

⁵² Srov. např. Pehe (2000a)

Problematika vzniku soukromých neziskových organizací byla spojena i s privatizačním procesem. Vládní návrh zákona (tisk 1137 z 1. období PS, 13.7.1994, schváleno jako zákon 224/1994 Sb.) zakotvil transformaci příspěvkových a rozpočtových organizací v neziskové právnické osoby. Příspěvkové a rozpočtové organizace vložily majetek do FNM, odkud byl podle rozhodnutí o konkrétní privatizaci převeden na vzniklou soukromou právnickou osobu. Vznikl tak prostor pro vznik nestátních neziskových organizací.

Současně byl Klausovou vládou přijat návrh zásad zákona o neziskových právnických osobách (tisk 1160 z 1. období PS, 3.8.1994). Ty měly tvořit protiváhu státním a obecním (tedy veřejným) organizacím, čímž měl být umožněn rozvoj soukromého sektoru a konkurence (zrušení státního monopolu) v této oblasti. Neziskové právnické osoby (NPO) měly mít možnost žádat o dotace (účelové, nenárokové, obvykle roční) z veřejných rozpočtů a od sponzorů. Pro podporu jejich obecně prospěšné činnosti měly existovat daňové úlevy. Zásluhy na těchto zásadách se však nedají přičítat Klausovi – Klaus sám mimo jiné kritizoval sponzoring před zdaněním, se kterým zásady zákona počítaly jako s jedním z významných zdrojů financování NPO (viz jeho teorie). Podpora NPO, kterou vyjadřovaly tyto zásady zákona, se nedá považovat za odraz Klausovy teorie – spíše jde o rozpor, který byl způsoben tím, že si Klaus v tomto případě neprosadil svou teorii.

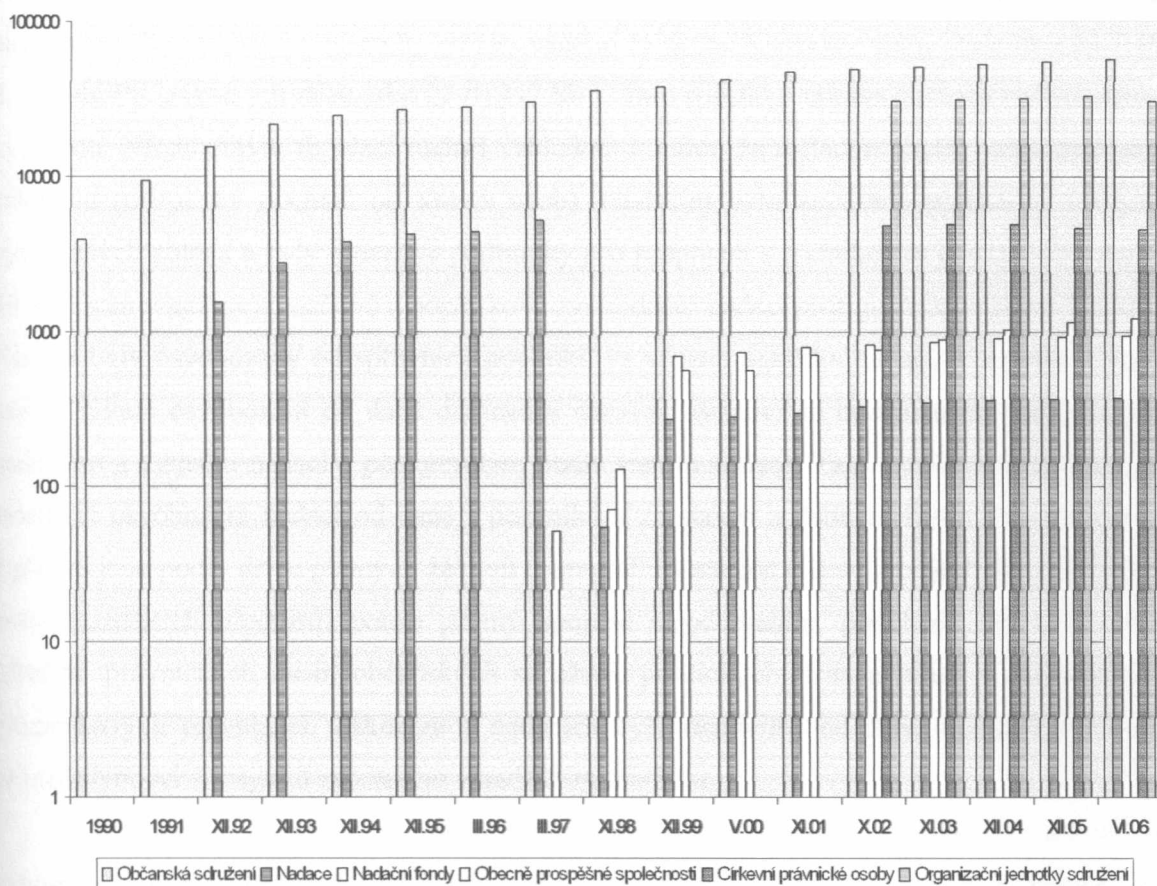
Vzhledem k tomu, že NPO hospodařily i s veřejnými zdroji, mělo být podřízeno jejich hospodaření veřejné kontrole. Případný zisk NPO měl být využit k účelu, k němuž organizace vznikla. Při zrušení NPO měl její majetek zůstat v dané sféře služeb. Okruh obecně prospěšných činností, kde se měly NPO pohybovat, byl vymezen velmi obecně. Jeho konkretizaci měla na starosti vláda. Vláda si kromě této pravomoci vymezila i možnost regulace mezd v této ekonomické sféře, aby nedocházelo k nepřiměřenému růstu mezd. Vládní novelou zákona o správních poplatcích (návrh – sněmovní tisk 1216, období PS 1992-96, schváleno jako zákon 273/1994 Sb.) v totéž období zaniklo zvýhodnění státní humanitárních a charitativních organizací (rozpočtové a příspěvkové) oproti soukromým, když bylo zrušeno osvobození státních organizací z plateb správních poplatků.

Návrh zásad zákona o NPO byl transformován do návrhu zákona o neziskových právnických osobách (tisk 1791, 24.5.1995, schváleno jako zákon 248/1995 Sb.). Návrh zákona zásady věrně kopíroval. Sponzoři si mohli dary odečíst dary do určité výše ze základu daně z příjmů. Stát a obce mohly na NPO převést některé služby a dotovat je (pro tyto dotace neměla být vytvořena zvláštní kapitola v rozpočtu, ale zdrojem měly být kapitoly věcně nejbližší). V daňové oblasti byly NPO (podobně jako celý neziskový sektor) osvobozeny od daně z převodu nemovitostí, daně dědické a darovací. Podobně jako ostatní subjekty neziskového sektoru, i NPO byly v nepodnikatelské oblasti osvobozeny od daně z příjmů. Je patrné, že jisté finanční (daňové

výhody) byly NPO vládními návrhy přiděleny. Dá se dále diskutovat o tom, zda tyto daňové výhody byly pro dynamický rozvoj soukromého neziskového sektoru dostatečné (čím by byly výhody větší, tím vzdálenější by byly od Klausovy teorie, protože se jedná o daňové výjimky). Na rovině pasivní podpory (tj. od čeho byl neziskový sektor osvobozen) byly podle mého názoru vytvořeny za Klausových vlád pro rozvoj občanské společnosti vytvořeny podmínky dostatečné. Stát tedy nijak nepřekážel. Stát pak už dále rozvoji NPO, v souladu s Klausovou teorií, nepomáhal pravidelnými štedrými dotacemi. Rozvoj počtu neziskových organizací se dá posoudit z obrázku č. 1. Interpretace grafu je samozřejmě znesnadněna změnou právních forem, spojenou s legislativním vývojem. Tendence růstu počtu neziskových organizací v průběhu 90. let je však patrná.

Obrázek 1: Počet nestátních neziskových organizací v letech 1990 – 2006

Statistika počtu nestátních neziskových organizací v letech 1990 - 2006

zdroj: (ICN, 2006), http://neziskovky.cz/_data

Public/attachments/29b4ab3240cd65abf2eae24e61a635a/stat_NNO_tabulka_1990_2006.pdf

3.3.2.2 Nadace

Další instituce tvořící občanskou společnost jsou nadace. I v oblasti nadací (podobně jako u NPO obecně) se vláda stavěla za jejich volnou konkurenci a proti centralizaci. Odmítla proto podpořit poslanecký návrh zásad zákona o Národním nadačním fondu (usnesení 286 ze 17.5.1995), který měl fungovat jako centrála nadační činnosti shromažďující a přerozdělovající nadační prostředky. Vláda se vyjádřila v tom smyslu, že nadace samy musí vypracovat takové projekty, které přilákají konkrétní donátory. Jde tedy o tržní pojetí, který odpovídá Klausově ekonomickému liberalismu: nadace musí vytvořit nabídku pro soukromé dobročinné aktivity, na kterou budou reagovat jednotliví sponzoři (ti dobročinnost z altruistických či jiných důvodů poptávají). Jedná se tedy o obhajobu trhu v oblasti dobročinnosti. Se stejnou argumentací vláda odmítla i poslanecký návrh zákona o České národní nadaci (usnesení 43, 12.1.1996).

Komplexní vládní úprava nadací spadá do roku 1995. Vládní návrh zásad (tisk 1790, 1. období PS, 10.5.1995) vymezoval podmínky pro existenci nadací. Nadace byly podřízeny finanční kontrole a bylo vymezeno nakládání s majetkem nadace. Zásady byly transformovány do návrhu nového zákona o nadacích, vypracovaného za druhé Klausovy vlády (tisk 38 z 23.7.1996, 2. období PS, zákon schválen jako 227/1997 Sb.). Tato speciální úprava činnosti nadací stanovila zvýšenou veřejnoprávní regulaci nadací vzhledem k tomu, že nadacím chybí vazba na členskou základnu (příspěvky pochází od třetích osob). Nadacím bylo zakázáno podnikání s výjimkou vymezených oblastí a byly omezeny podmínky pro propojení s podnikáním jiných osob. Paragraf 30 a 31 stanovuje určité daňové a poplatkové zvýhodnění nadací proti podnikatelským subjektům. Nadace byly osvobozeny od správních poplatků ve věcech rejstříku nadací. V daňové oblasti se nadací týkalo osvobození od daně dědické a darovací týkající se bezúplatného nabytí majetku nadacemi a majetku nadacím poskytnutým podle statutu nadace. Tato ustanovení navazovala na existující osvobození nadací od daně z pozemků a ze staveb a daně z příjmů. Předmětem daně z příjmů jsou podle dříve platných zákonů (paragraf 18 zákona o dani z příjmů 586/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů) pouze příjmy spojené s podnikáním, podobně jako u zájmových sdružení právnických osob, občanských sdružení, politických stran a hnutí a rozpočtových a příspěvkových organizací. Zákonem o nadacích byly explicitně od daně z příjmů osvobozeny příjmy plynoucí z majetku zapsaného v nadačním rejstříku.

Až doposud je patrné, že prostor pro neziskové organizace a nadace Klausova vláda vytvořila. Je to v protikladu ke Klausově teorii? Je nutné si povšimnout toho, co Klausovi v teorii na občanské společnosti (ve zmíněném posunutém slova smyslu) vadí. Jde především o omezování zdrojů pro státní rozpočet, partikularistické požadavky plynoucí ze zájmů určitých skupin a míchání se této (nepolitické) sféry do politiky. Co se týče vlivu těchto subjektů na (politickou) politiku, výše zmíněné zákonné úpravy občanských sdružení a nadací vliv těchto

subjektů nijak nezakotvují. Úpravy jsou formulovány obecně, tj. v tom smyslu, že nezvýhodňují konkrétní zájmovou skupinu. Klausově teorii odporuje spíše jen finanční zabezpečení těchto subjektů (sponzoring před zdaněním, daňové výjimky a výhody omezující státní rozpočet). Krom financování se na takto obecné rovině se nedá říct, že by Klaus měl s občanskou společností v popsáných formách problém. Do konfliktů s občanskou společností se Klaus dostává spíše na jiné rovině než takto obecně (tj. na rovině zákonů o občanských sdruženích či nadacích) – šlo spíše o konflikty s některými konkrétními nadacemi či občanskými sdruženími, které zasahovaly do politiky zejména ve smyslu kritiky vůči Klausovi. Boje s konkrétními občanskými sdruženími plynou z toho, že Klaus čelil jejich zvýšeným nárokům zejména buď ve finanční oblasti (nad obecný rámec občanských sdružení či nadací), nebo v oblasti politické (nárok na uznání některých zvláštních práv, povinnost jednání s určitou skupinou, závaznost jejich stanovisek). To jsou samozřejmě nároky, které si nekladou jen konkrétní občanská sdružení, ale i některé typy zájmových skupin. Zejména se jedná o odbory a profesní komory. Proti těmto subjektům, jak uvedu níže, Klaus velmi tvrdě brojil nejen ve své teorii, ale i politické praxi.

Pokud tedy občanská společnost nekladla na Klause požadavky, pak se dá říct, že Klaus proti ní nebojoval. Problém nastává v okamžiku, kdy se některý prvek občanské společnosti začal chovat jako zájmová skupina (kladení politických a ekonomických nároků). Pokud se Klausovi zdálo, že některé prvky občanské společnosti dostávají charakter zájmových skupin, pak muselo dojít ke konfliktu. Občanská společnost tedy svými nároky neměla ztěžovat výkon Klausova politického mandátu a usilovat o *finanční výhody*. Uvedme jeden známý příklad, kdy se Klaus dostal do konfliktu s občanskou společností z důvodu jejích zásahů do politiky ve smyslu kritiky Klaus: iniciativa „Děkujeme, odejděte,“ k níž se Klaus samozřejmě postavil negativně. Klaus nejen neodešel, ale na výzvu reagoval popuzeně. Proč by měl odcházet, když má svůj politický mandát? Jeho obecný postoj by se dal shrnout do hesla Politika politikům, nebo do obráceného pojetí výzvy „laissez faire“ – politici mají co nejvíce nechat na pokoji soukromou sféru (včetně neziskových organizací, spolků a nadací) a soukromá sféra má naopak nechat co nejvíce na pokoji politiky. Spíše než o nepřátelství vůči občanské společnosti jako takové se jednalo o nepřátelství vůči prolínání sféry soukromé a veřejné, zde konkrétně společnosti a politické politiky, respektive veřejných financí. Proto se na úrovni politické praxe dají těžko definovat kroky, které by na *obecné rovině* legislativně zakazovaly či omezovaly vznik hnutí, nadací či různých NPO.

3.4 Klausův pohled na konkrétní politické situace a politické dění v ČR

Oddíl o stranictví, politické politice, nepolitické politice a občanské společnosti bude uzavřen kapitolou o Klausových názorech na konkrétní politické dění v ČR. Jak Klaus hodnotí „svou“ vládní koalici z let 1992-1996 a 1996-1997, politickou krizi roku 1997, prozatímní vládu a situaci po volbách 1998? Právě obhajobě opoziční smlouvy a tolerančního patentu věnuje Klaus mnoho prostoru, patrně dokonce více než názorům na „sarajevský atentát“. Jaký má Klaus postoj vůči české politické pravici a levici, respektive vůči konkrétním stranám, které za tyto pojmy klade? Z čeho viní jím často kritizovanou skupinu „Hradu“ (představitelé nepolitické politiky)? A konečně, jak Klaus mluví o svých možnostech a politické síle? Jak vysvětluje své reálné politické kroky? To budou otázky, které budu v této části zkoumat. Zajímavý z celkového hlediska práce může být zejména Klausův názor na jeho politickou moc, protože tato problematika má co dělat se srovnáním jeho politické teorie a praxe.

Této kapitole není přiřazena zvlášť vyčleněná kapitola o politické praxi. Konkrétní politické Klausovy kroky jsou zmíněny již v této části, která se skládá převážně z ex post komentářů k určitým kauzám. Pokud Klaus např. komentuje opoziční smlouvu, jejíž byl sám aktérem, pak je zřejmé, že jeho politická praxe spočívá právě v uzavření opoziční smlouvy. Separace teorie a praxe by tak byla v tomto případě křečovitá. V této kapitole proto je teorie a praxe spojená.

3.4.1 Politické události a vývoj v ČR

Začněme chronologickým popisem postojů vůči dění v ČSFR a ČR od roku 1990. Klaus (1993, str. 10) vzpomíná, jak slabé měla budoucí ODS postavení v rámci vlády národního porozumění (mluví o poměru hlasů vůči budoucímu OH 1:7). Klaus své působení v této vládě popisuje jako případ svého slabého postavení. V kombinaci s tím, že „nemá rád rozepře a hašteřivost“, Klaus charakterizuje své postavení jako velmi defenzivní. Z 20 materiálů si prý např. označil červeně jen pět, u kterých nechtěl prohrát, u zbytku pak „netlačil na pilu“. Jako člen první federální vlády vzešlé ze svobodných voleb v červnu 1990 pak Klaus (1993, str. 14) zdůvodňuje svou existenci ve vládě, kde měl nadále slabé postavení, takto: šlo mu o možnost vlivu na ekonomickou reformu. Kvalitu vlády hodnotil skepticky – personální situaci označuje v (Klaus, 1993, str. 12) za problematickou, protože kvalitní lidé utíkají za lepšími platy do soukromého sektoru.

Obecně řečeno, Klausovy texty se o politické situaci do roku 1992 vyjadřují méně než k událostem následujícím. Od roku 1992 obsadil Klaus jedno z nejdůležitějších míst (ne-li

nejdůležitější místo) v českém politickém systému – křeslo premiéra. Jako takový přebírá do jisté míry zodpovědnost za vývoj v zemi. Množí se proto samozřejmě i útoky proti jeho osobě a politice. Klaus odpovídá často svými optimisticky laděnými články, kde shrnuje vše pozitivní, k čemu u nás (za jeho premiérování) došlo. V dalších článcích věnuje právě pozornost politické situaci v zemi a postavení vládní koalice. Jak tedy Klaus hodnotí vládní koalici? Došlo k nějakému názorovému posunu podle proměn vztahů v koalici, která u nás vládla pět a půl roku?

Vládní koalici a její práci Klaus hodnotí v říjnu roku 1995 relativně přívětivě. V textu pro britské konzervativce říká: „Jsme v čele vládní koalice, která nemá – k mé lítosti – v dnešní střední a východní Evropě obdobu.“ (Klaus, 2004, str. 41). Jinde Klaus dementuje, že by vládní koalice byla rozhádaným nefunkčním tělesem: „Spory byly daleko více vnější než vnitřní. Ony ty spory při jednání vlády byly daleko menší (než je obecně souzeno, pozn. aut.)... Ve vládě došlo k fatálnímu střetu v zásadních bodech jednou dvakrát za rok.“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 85). Klaus zde rovněž popírá, že by byla vláda rozštěpená na ODS a zbytek. Odmítá, že by ODS ve vládě své koaliční partnery přehlasovávala – spíše prý šlo o hledání konsenzu: „Já jsem vždycky počítal hlasy a sám nehlasoval. Čekal jsem na hlasování, které probíhalo zleva doprava, a když došlo na mě, tak kdyby můj hlas měl způsobit stav 9:7, tak jsem svůj hlas nepřidal a vyvolal další kolo jednání.“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 86).

Na jiném místě Klaus ovšem popisuje fungování vlády méně idylicky. O Klausovi se říká, že je vznětlivý, prudký a málo tolerantní vůči chybám druhých lidí. Na otázku P. Hájka, zda byl přísným premiérem, kterého se lidé báli, Klaus odpovídá v podstatě souhlasně, což svědčí o napětí, ve kterém vláda pracovala. Klaus říká, že měl přísnější kritéria pro práci ministrů, že nemilosrdně kritizoval jejich texty, že ho štvalo, když ministři komentovali maličkosti a nešli k jádru věci a neměli obecná stanoviska. Na logickou otázku, proč si tedy Klaus nevybral lepší ministry, Klaus odpovídá v (Hájek, Klaus, 2001, str. 261-262) v tom smyslu, že v podstatě neměl příliš mnoho možností – nejen, že neměl vliv na partnerské strany, ale něco nemohl ovlivnit ani v rámci ODS (konkrétně třeba křeslo ministra vnitra pro pozdějšího odpadlíka J. Rumla). Roli dále sehrával opět omezený okruh kvalifikovaných lidí, na který si Klaus stěžoval už dříve.

K menšinové vládě se v létě 1997 Klaus (1998, str. 89) vyjadřuje už velmi kriticky: jedná se o vládu, která věnuje spoustu času neplodným parlamentním soubojům, a to i uvnitř koalice a uvnitř stran, při pokračujících ekonomických problémech (zde spatřujeme předzvěst blížícího se rozpadu nejen vlády, ale i ODS, pozn. aut.). V tomto okamžiku koalice již nefungovala bez sporů, jak Klaus říká ve výše uvedeném citátu. Koalice zjevně přestávala být postupně funkční. Ještě 31.10. 1997 však Klaus popřel, že by dělal přípravné kroky ke změně vlády (Klaus, Klusáková, 1998, str. 7). Dále Klaus odmítl, že by se vláda věnovala více šarvátkám než práci. Vypsání

předčasných voleb si Klaus nepřál, protože neviděl možnost vzniku silné koalice (což by ovšem mělo být ponecháno na voličích, pozn. aut.). Klausovou motivací odmítání demise a předčasných voleb samozřejmě mohl být pokus zůstat u moci.

Svůj „všední den“ v říjnu 1997 Klaus (1998, str. 104) popisuje jako den, kdy už se jedná o značně nefunkční vládu: KDU opět zpochybnila vládní koalici, Zieleniec se odhodlal podat i přes Klausovo přemlouvání demisi. Pokud by se skutečně jednalo o zcela všední den, pak se vláda mohla své práci věnovat dost těžko. Ve zpětném hodnocení Klaus (1998, str. 130) popisuje vládu u svého konce jako „paralyzovanou“.

Na začátku roku 1998 vláda podala oficiálně demisi. Klausovo hodnocení celého vládního rozkolu je jednoduché. Jednak ve „vzpouře“ Klaus vidí tragédii pro ČR: „Mě netrápí sarajevský atentát proto, že jsem přestal být předseda vlády. Daleko více mě trápí, že jsme prošustrovali určitou možnost pro zemi jako celek.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 51). Klaus v krizi dále nespátňuje osobní problémy mezi aktéry (Hájek, Klaus, 2001, str. 283). Tyto problémy ale ovšem mohly hrát roli klíčovou, už vzhledem k vysoké Klausově přísnosti a kritičnosti vůči ministrům popsané výše. Problém Klaus (1998, str. 130) hodnotí jako čistě politický. Šlo o „vzpouru proti establishmentu“ (který Klaus ztělesňoval)⁵³ a o to, že někteří byli přesvědčeni o možnosti hrát větší roli, než jim aktuálně příslušela (Klaus, 1999, str. 60).

Nadcházející etapu do voleb 1998 hodnotí Klaus značně negativně. Z hodnocení vývoje zaznívá pocit osobní křivdy ze spiknutí všech proti ODS a jeho osobě (např. viz Klaus (1998, str. 134-135)), přestože podle výše uvedeného se Klaus domnívá, že nešlo o osobní záležitosti. Klaus (1999, str. 14) říká, že se již v tomto období nevládne a nastala éra návratu socialismu. Vláda Tošovského je „nestandardním pokusem o nestandardní vládu“ a pokusem o pozastavení polistopadového vývoje (Klaus V., 1998, str. 133). Tošovského vládu Klaus kritizuje jakožto vládu bez politického mandátu (jejím členům-nestraníkům chybělo posvěcení volbami), přestože se prý původně mělo jednat o vládu nikoliv prozatímní. Klaus (1998, str. 137-138) se proto přimlouvá za rychlý návrat od této úřednické vlády (která je pro něj symbolem moci Hradu a nepolitické politiky) k politickému normálu. V této situaci se již předčasným volbám nebrání. Nabízí se opět dvě možná vysvětlení pro tento postoj: Klausovi mohlo jít jak o principiální záležitost (vládnout nemá vláda neposvěcená volbami, nepolitická úřednická vláda), motivace ale samozřejmě může být i pokus po volbách znovu nabýt nějaký významný post, který momentálně Klaus nezastával.

Politický normál měly přivodit předčasné volby do PS v červnu 1998. Povolební vyústění situace však normálem příliš nebylo. Poté, co nejen z ideologicko-politických, ale i personálních

⁵³. Za jím zaváděný establishment Klaus obecně považuje systém standardních politických stran a tržní ekonomiky oproti nepolitické politice, nadvládě občanské společnosti, třetím cestám sociálně tržního hospodářství, jak to vyplývá z jeho dalších článků.

důvodů nemohla vzniknout standardní vládní koalice, byla stranou ODS umožněna menšinová vláda jejího dosavadního nepřítele ČSSD na základě „opoziční smlouvy“, tedy Smlouvy o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice. Opoziční smlouva je řešením netradičním. Mezi mnohými odborníky, politickými stranami i částí veřejnosti vzbudila vlnu nevole. Její představitelé byli obviňováni z toho, že v opoziční smlouvě jde „o pozice“, tedy jen o mocenské hrátky bez ohledu na ideologické nesoulady mezi oběma partnery (opět je poukazováno na mocenské motivace, bez ohledu na rétorické zdůvodňování nutnosti opoziční smlouvy). Obě strany, ODS i ČSSD, byly napadány pro zrazení svého voličstva a ignoraci stranického programu. Objevovala se tvrzení, že na výsledku voleb u nás nezáleží, že se politici stejně dohodnou tak, jak jim to bude vyhovovat. Obavy vzbuzovala i možnost ignorace ostatních politických subjektů.

Klaus jakožto jeden ze dvou hlavních aktérů opoziční smlouvy je zároveň jedním z jejích hlavních obhájců. Klaus (1999, str. 15; 2002x) podává vznik opoziční smlouvy jako nutnost umožňující řešení zablokované situace směřující k tomu, aby bylo možné sestavit vládu, aby nemusely být nové předčasné volby a nevznikaly prezidentské vlády bez účasti občanů. Podle těchto tvrzení šlo tedy o politický realismus a obchod, který umožnil ODS držet kontrolní páky. Klaus (2000ae) odmítá, že by se jednalo o „atentát na demokracii“, ztrátu identity nebo skrytou koalici. Tvrdí dále, že každá menšinová vláda je uskutečněna „opoziční smlouvou“, která u nás pouze dostala psanou veřejnou podobu. Smlouva tak jasně vymezuje možnost pohybu.

Problém dále spočíval v tom, že Klaus byl obviněn ze stírání rozdílů mezi levicí a pravicí, mezi nimiž je podle jeho článků nepřekonatelná propast (viz kap. Komunismus v teorii). Klaus se s tímto problémem musel vypořádat. S odkazem na parlamentní zpravodaj proto ukazuje, že blízkost hlasování mezi ČSSD a ODS je velmi nízká – nižší než blízkost např. mezi ČSSD a KDU-ČSL (Klaus, 2001y). I přes opoziční smlouvu tedy existuje rozdíl levice a pravice. Klaus (2001z) dále říká, že se pokusil zapojit i zbytek parlamentní opozice do boje proti socialistické vládě, narazil však na nepochopení. Schizofrenie však zůstává – mělo se jednat o boj proti socialistické vládě, která byla jím samotným a ODS umožněna. Boj proti socialistické vládě navíc musel postrádat podle opoziční smlouvy nejsilnější zbraň – možnost vyslovení nedůvěry vládě.

Další obrana musela být vedena z hlediska obvinění, že opoziční smlouva vyšachovala ostatní politické subjekty. Klaus (2002y) to samozřejmě popírá a jmenuje další dominantní prvky naší politické scény, které ostatním politickým subjektům dávají váhu: neveřejnou koalici Hradu, ČNB, ÚS a části médií (sem tedy Klaus shrnuje své různé protivníky) a neformální parlamentní koalici ČSSD, KDU-ČSL a KSČM. Síla Hradu, tedy skupiny kolem V. Havla, pramenila podle Klause z mimoústavního vlivu mocenského centra, které kolem sebe Havel „bez skrupulí“ budoval (Hájek, Klaus, 2001, str. 100).

Na začátku roku 2000 byla opoziční smlouva doplněna „tolerančním patentem“, tedy pěti dalšími dohodami (dohoda o státním rozpočtu na rok 2000 a rozpočtovém výhledu, dohoda o základních parametrech změny volebního systému, dohoda o přípravě České republiky na vstup do EU, dohoda o vzájemném vymezení věcných podmínek tolerance menšinové vlády a dohoda o komunikaci parlamentních klubů). Obhajoba tolerančního patentu je podobná jako obhajoba opoziční smlouvy. Je vyzdvihována transparentnost dohody. Klaus (2000af) se jeví jako kvalitní řečník s dobrou schopností hry s pojmy: není možná koalice ČSSD a ODS, dialog však ano, z nepřátel se tak stávají soupeři. Z tolerančního patentu je dokonce učiněn vzor pro ostatní, a to v politické zodpovědnosti opozice a v politickém realismu. Jedná se o „krok k dospělosti“ a k „normálním poměrům politické soutěže“ (Klaus, 2000ag).

Klausova obhajoba opoziční smlouvy a tolerančního patentu je elegantní, nicméně některé věci mohla zahladit jen těžko. V bodu VI opoziční smlouvy se strany zavázaly, že nevyvolají hlasování o nedůvěře vládě a nepodpoří v takovém kroku ani třetí stranu. Levicová vláda tak byla chráněna subjektem s deklarovanou jasnou pravicovostí. Bod IX⁵⁴ zase zcela jednoznačně omezoval možnosti dalších politických subjektů v parlamentní politice. Dohoda o změně volebního systému byla jen gradací bodu IX se stejnou logikou.⁵⁵

Mocenský prvek (obsazování lukrativních postů), zajištěný body opoziční smlouvy II, IV, V a zejména IX, byl také patrný. Vzhledem k pozornosti, která byla v opoziční dohodě věnována rozparcelování pozic, námitka, že by nešlo „o pozice“, je nevěrohodná. Klaus se však tomuto aspektu ve své obhajobě opoziční smlouvy příliš nevěnuje s tím, že cíle opoziční smlouvy jsou jiné.

Na druhou stranu je nutno uznat, že ODS zejména do tolerančního patentu prosadila body, které byly pravicové (nezvyšování daňové kvóty, snižování deficitů veřejných výdajů, zastavení růstu mandatorních výdajů a státní administrativy, další deregulace a privatizace, k nimž se samotná Klausova vláda nedostala), jako výměna za podporu státního rozpočtu na rok 2000. Opoziční smlouva a toleranční patent tak umožnily ODS a Klausovi ovlivňovat politické dění více, než by tomu bylo při čistém opozičním působení, jak Klaus správně vyzdvihuje.

Zajímavé je, jak Klausova ex post obhajoba opoziční smlouvy a tolerančního patentu ladí s názory, které Klaus prezentoval od počátku 90. let v jiných souvislostech (obecně názory na fungování opozice). Klaus si často stěžoval (např. Klaus (1999, str. 16)) na nekonstruktivnost

⁵⁴ Bod IX: „Výše jmenované strany se zavazují, že po dobu trvání této smlouvy neuzavřou koalici nebo dohodu se třetí politickou stranou, která by znamenala vstup této strany do vlády nebo která by vedla k přeobsazení některé z funkcí vymezených touto smlouvou. Dále se zavazují, že neuzavřou se třetí stranou trvalou dohodu o hlasování v Parlamentu ČR a dále bez předběžné konzultace nenavrhnou za člena vlády nestraníka.“ (Opoziční smlouva, 1998).

⁵⁵ Klaus se proto nemohl příliš divit, že se politická činnost přesouvá mimo parlament, což sám kritizuje. Jedná se však o zákon akce a reakce.

opozice (Zemanovo „jít vládě po krku“ a Sládkovo „hodit vládu do Vltavy“). Jednání se silným názorovým oponentem Klaus obhajoval už roku 1992 v rámci obhajoby jeho dohod s HZDS. Na společných dohodách tehdy Klaus (1993, str. 53) neviděl „nic zavrženíhodného“.

Sám ale také na počátku 90. let říká, že by si sebe dokázal představit jako vůdce opozice. Říká, že by byl „zničující“ (což nebyl v případě opoziční smlouvy, kterou tehdy jakožto zvláštní situaci nepředpokládal), ale opět zmiňuje i „konstruktivnost“ (Klaus, 1993, str. 95). I jinde mluví o zachování možností pragmatické politiky přes přirozenost kritiky od opozice (Klaus, 1993, str. 52). Jde tedy o to, že by opozice měla umožnit vládě předvést, co umí. Opozice by měla být kritická, nicméně konstruktivní. V opoziční dohodě a tolerančním patentu byla „konstruktivnost opozice“ dotažena do maxima – opozice umožnila zkonstruovat vládu, zavázala se k jejímu nezničení a roku 2000 pak k podpoře nejdůležitějšího vládního zákona – státního rozpočtu.

Klausovy komentáře k politické situaci od voleb 2002 nejsou nikterak překvapivé – jedná se o kritiku levicové vlády a zejména Špidly, který podle Klause (2002o) představuje „nerealistický proud v ČSSD“, což vyloučilo možnost další spolupráce ČSSD a ODS. K proměnám sociálně demokratických premiérů a vládních krizí v období 2002-2006 se Klaus vyjadřuje skepticky: změny osob nic nevyřeší, protože příčiny krizí jsou hlubší. Vlády jsou však staronové. Klaus vytrvale zdůrazňuje, že vláda ČSSD a jejích partnerů nemá být jen udržovací do roku 2006, zcela novou úřednickou vládu však v souladu se svou teorií jmenovat odmítal. Problém krizí vlád Klaus spatřuje jednak v nefunkčním volebním a ústavním mechanismu, jednak v rozpornosti programů koaličních stran.⁵⁶ Jedná se tedy o nešvary spojené s nemožností sestavit silnou akceschopnou vládu, jak je to Klausem oprávněně a opakovaně kritizováno.

3.4.2 Politická pravice

Podívejme se nyní, jak Klaus pohlížel na politickou pravici na našem politickém trhu a na možnosti spolupráce s ní.

V předcházejících kapitolách bylo poukázáno na Klausovo dělení politiky na pravou a levou část. Pravice i levice pak má být optimálně jednolitá. Proto Klausovi vadí „tříštění pravice“. Spojení ODS a KDS proto komentuje přívětivě: jednalo logické spojení, protože globální politické postoje stran jsou velmi blízké. Sloučení omezuje roztříštěnost pravice (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 75). Spojení s dalšími menšími pravicovými subjekty považuje Klaus (1998a, str. 62) z hlediska nabídek a požadavků vzhledem k reálné síle stran za těžké.

⁵⁶ Shrnuto dle (Klaus, 2004n), (Klaus, 2004o), (Klaus, 2004p)

Co se týče ODA, vymezení vůči této straně věnoval Klaus více článků. Není se čemu divit, protože se jednalo o subjekt, který u nás býval považován za pravicový, liberální i konzervativní, což jsou přívlastky, o které usilovala ODS. Klaus uznává, že ODS a ODA jsou si strany podobné – proto byl zklamán z toho, že se ODA k ODS nepřipojila, čím by se sjednotila pravice (Klaus, Klusáková, 1998, str. 20).⁵⁷ Ač jinde Klaus vysvětluje to, že intelektuálové volí spíše ODA než ODS, „vrozenou levicovostí intelektuálů“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 92), jinde říká, že ODA není stranou levicovou (Hájek, Klaus, 2001, str. 85). Vzhledem k tomu, že šlo původně o názorově velmi příbuzné subjekty, které se však nesloučily, pokusila se ODA vůči ODS vymezit podle Klause tím, že začala uměle vyrábět názorové rozdíly a „hrát na parciální kartu“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 246). V tom pak spočíval zásadní rozdíl mezi ODA a ODS - ODS zůstala stranou občanskou a on, Klaus, bojoval s lidmi, kteří usilovali o parciální zájmy i v ODS (Hájek, Klaus, 2001, str. 85). Nesloučení s ODA Klause jistě mrzelo. Občas si neodpustil nějakou jízlivou poznámku vůči této menší pravicové straně, která sama sebe definovala jako ODS bez Klause. Klaus (1993, str. 13) např. zmiňuje, že ODS má více místních sdružení než ODA členů.

Co se týče hodnocení rozdílů ODA a ODS, je nutno podotknout, že obě strany měly skutečně mnoho společného – předně šlo o podobně liberální pojetí hospodářské politiky. V jiných oblastech se však např. podle hodnocení někdejšího významného představitele ODA T. Ježka postoje obou stran rozcházejí – ODA bylo bližší křesťanské hodnotové zázemí, s dopadem na postoje k církvím, smlouvy s Vatikánem apod.⁵⁸ Pokud uznáme, že konzervativismus (nikoliv ve smyslu reaganomiky a thatcherovské hospodářské politiky) je spojen s křesťanským hodnotovým zázemím, pak se ODA jeví oproti ODS jako konzervativnější strana.⁵⁹

O mnoho skeptičtější než vůči KDS a ODA je Klaus vůči pravicovosti křesťansko demokratických stran obecně, včetně české KDU-ČSL. O křesťansko-demokratických stranách Klaus říká, že svým důrazem na solidaritu se stávají sociálnějsími, přičemž „krádež sociální“ posouvá křesťanské demokraty doleva (Hájek, Klaus, 2001, str. 177).⁶⁰ Sjednocení pravice ve smyslu slučování s KDU-ČSL je podle Klause nemožné – Klaus (1998a, str. 46) si nedokázal představit ústupek Luxovi, za který by bylo možné „pravici“ sjednotit. Levicovost lidovců souvisela podle Klause i v (možné) koaliční spolupráci s ČSSD. Tato argumentace se objevuje i v článcích o tolerančním patentu – KDU-ČSL podporuje ČSSD víc než ODS. Jedním důvodů,

⁵⁷ Obdobně Klaus vysvětluje, proč je v ODS tak málo disidentů – ti jsou obvykle „nepraviví“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 246).

⁵⁸ Rozhovor s doc. ing. T. Ježkem, CSc., mezi dny 30.10.2006 a 30.1.2007

⁵⁹ Sám Klaus však spojování konzervatismu a křesťanství odmítá – viz kapitola o Právo, morálka a duchovní hodnoty.

⁶⁰ Klaus zde tvrdí, že pravice není antisociální, ale že si sociálně krade pro sebe levice, čímž nutí pravici k defenzivě.

proč ODS uzavřela toleranční patent, je podle Klause (2000af) pak snaha o to, aby pravicová politika nebyla zcela vyřazena, což by následovalo po vzniku koalice ČSSD – KDU-ČSL – US-DEU. Konkrétní hrozbu lidovců jakožto součásti levice Klaus uvádí v (Klaus, 2000ah): největším levicovým nebezpečím pro zemi je menšinová vláda ČSSD – KDU-ČSL. Jedním z Klausových důkazů toho, že KDU není pravicovou stranou, je i výsledek průzkumu mezi voliči, který ukázal, že 71% voličů KDU-ČSL je pro vyšší zdanění bohatých (Klaus, 2001aa).⁶¹

I k dalším stranám, které se označují za pravicové, má Klaus obvykle vážné výhrady. Např. na DEU mu vadí „příliš negativistický vztah do minulosti“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 79), který se neshoduje s jeho pragmatismem a tvorbou tlustých historických čar. O DEU, zbytcích KAN a KDS dále Klaus (1996, str. 311) tvrdí, že se vůbec nejedná o pravici a jejich představitelé se považují za „majitele jediné pravdy“, s nedůvěrou k neřízenému a s úsilím o rovnost ve výsledcích (což jsou hayekovské charakteristiky levice). Klaus v souvislosti s DEU a A. Hromádkovou znovu opakuje, že individuální zúčtování s komunismem je nemožné.

Kritice neuniká ani US. Ani US není podle Klause důsledně pravicovou stranou. K jejímu vzniku Klaus říká: „Štěpení pravice nás v žádném případě netěší ... ale je jasné, že tento krok naší politickou scénu pročistil a umožnil nám znovu začít hrát původní hru ODS - a tou je být důsledně pravicovou stranou v naší zemi.“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 154). Z uvedeného vyplývá, že US je do jisté míry řazena k pravici (ze samotného faktu, že přispěla k jejímu štěpení), na druhou stranu výroky o koalici s lidovci a ČSSD svědčí o tom, že Klaus si o pravicovosti US nedělá iluze.

Samotnou ODS pak Klaus (2002z) prezentuje jako stranu neexkluzivní, pravicovou, s nekompromisními postoji. Tato charakteristika je pravdivá – postoje jsou nekompromisní, na rozdíl od reálných politických činů této strany. V politické praxi se strana samozřejmě mnohokrát ke kompromisům odhodlala, což je v našem politickém prostředí nezbytné – od vládních koalic s KDU-ČSL a ODA až po zmíněnou opoziční smlouvu a toleranční patent. Zdůrazňování nekompromisnosti strany a důsledné pravicovosti však potom působí rozpačitě.

Na české politické scéně tedy Klaus příliš pravicových subjektů nevidí. Strany, jejichž pravicovost Klaus uznal, buď s ODS fúzovaly (případ KDS), nebo se dostaly na okraj politického dění v důsledku přechodu elektorátu k ODS (případ ODA). Další strany mohou být považovány za pravicové jen stěží. Jediným skutečně pravicovým subjektem v ČR tak podle Klause dlouhodobě zůstává ODS. Není proto divu, že Klaus usiloval o to, aby byla ODS dlouhodobě *jediným* reprezentantem pravice na parlamentní úrovni, k čemuž by mohlo po změně volebního zákona podle tolerančního patentu dojít.

⁶¹ Zúžení otázky pravice a levice na míru zdanění je samozřejmě velmi zjednodušující. Dále Klaus bohužel neuvádí, jaké číslo vyšlo z průzkumu voličů ODS.

3.4.3 *Vlastní Klausova pozice*

Na závěr tohoto oddílu se podívejme na Klausovo pojetí vlastního postavení – jakou mocí Klaus disponoval? Jaký spatřoval manipulační prostor pro prosazení svých idejí do reality? Čím se cítil omezen?

Souhrnně se dá říci, že Klaus často opakoval, jak velmi je jeho moc limitovaná. Pokud tomu tak je, pak padá samozřejmě mnoho námitek vůči rozporu jeho teorie a praxe, která je s jeho osobou spojována. Klausovo popírání odpovědnosti za některé události 90. let dalo ironický název i jedné z jeho knih: „Za všechno může Klaus“ (Klaus, 1998a).

Klaus (1998a, str. 39) upozorňuje, že předseda vlády je podle ústavy slabý. Premiér může sice vyměnit svého ministra, ale i to je obtížné díky nutnosti *nejrůznějších jednání*. Dále si Klaus (1993, str. 94) stěžuje na omezené pravomoci premiéra – premiér nečiní žádná konkrétní rozhodnutí, nemá svůj konkrétní rezort, pouze řídí vládu.

Abychom byli přesní, moci premiéra se v ústavě zabývají články 68, 73, 74, 77 a 78. Jde o pravomoci navrhnout členy vlády, odvolávat je (prostřednictvím prezidenta), podat demisi vlády, organizovat a řídit činnost vlády a podepisovat se členem příslušného resortu nařízení vlády. Je zřejmé, že ze samotné ústavy se však o reálné moci premiéra příliš nedozvíme. Zcela jiné postavení by měl premiér, který by stál v čele majoritní jednobarevné vlády při současném silném postavení ve straně a jiné postavení by měl premiér vícebarevné vlády s *chatrným postavením* ve vlastní straně. Zaručená podpora obou premiérů v parlamentu by byla zcela odlišná, což formuje konkrétní moc premiéra.

I v neformální (mimoústavní) rovině si však Klaus stěžuje na omezení moci českého premiéra. V koaliční vládě si totiž nemůže příliš dovolit kritizovat ministry z dalších stran a je pod tlakem hrozby odchodu koaličních partnerů (drsným si tak Klaus dovoloval být jen vůči ministrům z ODS). Svou sílu ve vládě Klaus (1998a, str. 40) spatřoval toliko v možnosti řídit a usměrňovat diskuzi žádoucím směrem a uvádět své argumenty. Rozhodovat však Klaus příliš ve vládě nemohl: „Český premiér je viněn za všechno, co se zde stane, zejména, co se stane špatně. Předseda české vlády může ovlivňovat dění vahou své osobnosti tím, že předsedá vládě, že dá někomu slovo vícekrát, pootočí debatu, ale jeho vlastní rozhodovací pravomoc je rozhodně nižší než rozhodovací pravomoc jednotlivých ministrů v jejich resortech.“ (Klaus, Klusáková, 1998, str. 19). Klaus (1998a, str. 17) poukazuje na to, jak se slabost vůči koaličním partnerům projevila v několika konkrétních případech – vzpomíná, že neměl sílu odvolat Češku (ODA) z FNM, natož zrušit FNM jako takový.

Relativně slabé postavení má však u nás podle Klause nejen premiér, ale i vláda jako taková. Slovo „vládnutí“ proto Klaus (1993, str. 94) považuje za nadsázku. Reálných pravomocí

je miň, než se zdá, a prostor vzniklý vágním vymezením kompetencí zaplňují různé „subinstitute“ typu zmíněného FNM.

Pocit z vlastního postavení ve vládě se u Klause vyvíjel. Něco jiného byla situace v první Klausově vládě a něco jiného v druhé Klausově vládě. V květnu roku 1993 Klaus (1993, str. 94) říká, že ve vládě nemusí příliš docházet ke kompromisům (kompromisy jsou však nutné v parlamentu) a v drtivé většině případů mají členové vlády stejné pohledy na věc. V této situaci tedy Klaus nemusel čelit protinávrhům vůči svým představám a vláda fungovala relativně harmonicky. Podobné poznámky o první Klausově koaliční vládě jsem již uvedl výše – Klaus si pochvaluje, že příliš často nedocházelo k fatálním střetům a že vláda byla celkem jednotná.

Situace se mění po roce 1996, kdy Klaus viní Luxe z toho, že formuje koalici proti ODS a začíná boj všech proti všem. Klaus (1999, str. 13) si nakonec stěžuje, že jeho menšinová vláda není akceschopná a menší strany disponují vysokým vyděračským potenciálem. Za takové situace se samozřejmě pro Klause stává těžším prosadit své myšlenky a oponovat myšlenkám těch, s nimiž nesouhlasí. V letech své druhé koaliční vlády Klaus v rámci odpovědi na dotaz, zda se považuje za elitáře s nesmírnými mocenskými ambicemi, svou mocenskou pozici definuje souhrnně takto: „Pocit bezmoci, který mám, je téměř absolutní.“ (Klaus, Klusáková, 1998, str. 110). Podobně zpětně hodnotil Klaus své postavení i roku 2001. Klaus říká, že nikdy neměl „moc,“ jen „vliv“ (přičemž však není mistrem vlivu, protože to vyžaduje zákulisní politiku) a že má pocit bezmoci údajně mocného člověka (Hájek, Klaus, 2001, str. 88).

Na druhou stranu se z některých výroků dá usoudit, že Klaus přiznává svůj neformální vliv na činnost svých ministrů. K pracovnímu postupu vlády Klaus např. uvádí, že ministři nosili na vládu nehotový materiál, o němž se pak diskutovalo. Diskuzi si ministři nahráli a podle ní pak dále postupovali. Právě s řízením diskuze Klaus spojuje svůj vliv z pozice premiéra. Klausovy dobré argumentační schopnosti spolu s nízkou tolerancí protikladných názorů jsou přitom v literatuře často vzpomínány (Hájek, Klaus, 2001, str. 245).

Své silné postavení Klaus překvapivě datuje do doby, kdy ještě nebyl předsedou vlády – na samém začátku transformace existovala „slabost, ne-li totální absence protivníků“ při vkročení do zásadních transformačních změn. První útoky protistrany však přichází již od poloviny roku 1990 (viz Hájek, Klaus, 2001, str. 80). Vliv měla jistě i diskontinuita politiky, která díky revoluci vznikla, a tak se v mnohých věcech mohlo začít nanovo. To však samozřejmě dlouhodobě neplatí: „Není pochyb o tom, že každá vláda je, nedělá – li skutečnou revoluci, natolik svázána statem quo, že překvapivě zjistí, že má po svém volebním vítězství daleko menší manévrovací prostor, než o jakém se jí kdy snilo.“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 94).⁶²

⁶² Statem quo byla podle Klause naštěstí svázána i vláda ČSSD od roku 1998, když Špidla (MPSV) připustil, že existuje kontinuita sociální politiky, protože po roce 1995 byl už náš sociální systém srovnatelný s tím v EU.

Klausovu politickou sílu zvyšovala bezesporu dlouhodobě vysoká podpora, kterou měl v rámci „své“ ODS. Neotřesitelné postavení (s výjimkou období před „sarajevským atentátem“), které měl první a dlouhodobý předseda ODS, zavdalo dokonce náměty ke spekulacím o jeho autoritářském či diktátorském řízení strany. To Klaus samozřejmě odmítá a svou vysokou podporu vysvětluje tím, že se jeho představy shodují s představami delegátů. Klaus (2002, str. 82) zde pozitivně hodnotí to, že je ODS „sjednocena na programu i představitelích“.⁶³

Celkově se dá říci, že je zřejmé, že Klausovo postavení bylo skutečně omezené nutností kompromisů a ohledů na koaliční partnery. Na druhou stranu je určitě přehnané tvrzení, že by Klaus neměl moc. Vliv mělo zejména osobní působení V. Klause. O Klausových spolupracovnících se říká, že se Klause báli, protože ho považovali za člověka velmi netolerantního a mstivého, navíc s velmi dobrou pamětí na ty, kteří se stavěli jeho plánům. Znamé byly např. Klausovy „kartáče“, tj. jeho vystoupení v poslaneckém klubu ODS. Podle některých osobních svědectví stačilo, aby Klaus nesouhlasil s nějakým návrhem, což byl dostatečný důvod pro změnu stanoviska poslanců. Příkladem může být návrh zákona skupiny poslanců koaličních poslanců T. Ježka (ODA) a dalších o převodu 6,1 mld. Kč z výnosů privatizace na ozdravení ovzduší v severních Čechách. Jako spolutvůrci návrh zákona podepsali i dva poslanci ODS, T. Budínský a J. Holub. Budínský byl znám jako vehementní zastávce zlepšení situace ekologické situace v severních Čechách, odkud tento poslanec pochází. Sám při projednávání zmíněného návrhu zákona v PS vzpomíná: „Někteří z vás, kteří jste zde byli v minulém volebním období, si možná vzpomenete, jak možná teatrálně jsem zde při projednávání rozpočtu na rok 1991 vystoupil s respirátorem, který tehdy nosily děti na Mostecku a v severních Čechách velice často, a jak jsem získával částky z rozpočtu centrálních úřadů na zdraví dětí.“⁶⁴ Podle svědectví některých poslanců se Klausovi návrh zákona nelíbil, protože šlo o příliš vysokou částku. Do vládního stanoviska se proto dostal návrh snížení částky na polovinu. Sám poslanec Budínský pak inicioval změnu návrhu v souladu s vládním (Klausovým) stanoviskem (navrhovatel T. Ježek změnu nepodpořil, čímž se dostali původní spolutvůrci do sporu). Finální pozměňovací návrh zákona byl formulován na základě Budínského návrhu ve smyslu nikoliv převodu 6,1 mld. Kč, nýbrž „až“ 6,1 mld. Kč, čímž by mohlo být uspokojeno vládní stanovisko. Při hlasování pak velká většina poslaneckého klubu ODS, včetně spolutvůrců Budínského a Holuba, hlasovali pro snižující pozměňovací návrh.

To se dá ovšem interpretovat i ve smyslu zmíněného provokativního tvrzení, že za Klause nastavený sociální systém byl takový, za který by se nemusela stydět ani sociálně demokratická vláda, odkud plyne i označení Klause za „liberálního sociálně demokratického premiéra“.

⁶³ Šlo o reakci na ostravský kongres ODS v listopadu 2001, kdy byl Klaus zvolen více než 90 % delegátů, což politickým komentátorům připomínalo jednoznačnou podporu kandidátů ve volbách za komunismu. Svě „diktátorství“ v rámci ODS popírá Klaus i v (Hájek, Klaus, 2001, str. 109). Jako příklad názorové plurality v ODS uvádí, že většina hejtmanů včetně těch z ODS má jiný postoj k české státnosti v rámci diskuze o EU.

⁶⁴ Stenografický záznam z jednání 21. schůze PS, pátek 8.7. 1994

Zbytek PS (včetně poslanců ODA a KDU-ČSL) však se změnou vyjádřil nesouhlas a návrh byl přijat v původním znění.⁶⁵ Náhlá změna postoje navrhovatelů a zejména změna postoje Budínského se dá vysvětlit právě Klausovým (neformálním) vlivem. Zároveň se jedná o příklad vlivu Klause na vládní stanoviska. Obecně jsou však informace o strachu z V. Klause samozřejmě těžko podložitelné konkrétními citacemi z publikací.

4. Zájmové skupiny

Tento oddíl logicky navazuje na oddíl o stranictví a nestraničtví, nepolitické politice a občanské společnosti. Bude v něm pojednáno o dalších subjektech, které Václavu Klausovi vadí, protože tvoří složku nepolitické politiky. Vyčlenění do samostatného oddílu je zvoleno především z toho důvodu, že se jedná o text většího rozsahu.

4.1 Zájmové skupiny v teorii

Zájmové skupiny, podobně jako některé jiné prvky občanské společnosti, podle Klause vstupují do politiky, aniž by k tomu měly mandát vzešlý z voleb. Důvodem vstupu může být buď vyhledání státní podpory (abych použil termínu teorie veřejné volby „rent seeking“), nebo společenský konstruktivismus a snaha ovlivňovat společenské dění. Do této kategorie podle Klause patří zejména odbory, profesní komory, různá ekologická hnutí, intelektuální a kulturně umělecké kruhy žádající státní podporu, média, ale také třeba katolická církev.

V následující části popíši nejprve obecný přístup k zájmovým skupinám. Poté budu analyzovat Klausův přístup k jednotlivým právě vyjmenovaným skupinám a ukáži, v čem se jich kritika z pohledu zájmových skupin týká.

4.1.1 Obecná rovina přístupu k zájmovým skupinám

Z kapitoly o postoji ke komunismu je patrné, jak silný odpor k „měkkému“ socialismu Klaus ve svých textech vyjadřuje. V příslušných pasážích formy „měkkého“ socialismu konkretizuje – jedná se o kolektivismus, korporativismus, syndikalismus apod. Jejich nositeli jsou zejména odbory a profesní komory, zvláště pokud vyžadují povinné členství. V tom případě se jedná o kolektivismus, jen na nižší úrovni než státní (Klaus, Klusáková, 1998, str.113). Přitom takový skupinový kolektivismus je podle Klause stejně špatný jako ten komunistický (Hájek, Klaus, 2001, str. 60).

⁶⁵ Viz hlasování č. 115 z 21. schůze z období PS 1992-1996, 9.7.1994, <http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=541>

Klaus zájmové skupiny viní z toho, že vytvářejí lobby, které vyvíjejí nátlak zejména v parlamentu (ve vládě prý lobbyisté neuspějí, protože vláda jedná za zavřenými dveřmi). Poslanci pak pod vlivem lobbystických skupin převrátí původní vládní návrh naruby (Klaus, Klusáková, 1998, str. 119).⁶⁶ To je samozřejmě každému politikovi nepříjemné, protože to velmi znesnadňuje prosazování jeho vizí a prakticky tak omezuje jeho moc.

Další důvodem Klausovy nelibosti k lobbujícím zájmovým skupinám je partikularismus pozměňovacích návrhů poslanců. Zákon tak může zvýhodňovat či diskriminovat některé společenské vrstvy, v souladu s teorií veřejné volby vždy ve prospěch koncentrovanější (obvykle užší) skupiny, tj. v neprospěch širších vrstev obyvatel. Klaus přitom správně odmítá, že by suma partiálních zájmů dávala zájem obecný (Hájek, Klaus, 2001, str. 296).⁶⁷ Naopak, čím více partikulárních zájmů prosazených v politice, tím méně bude obecný zájem naplněn. Zájmové skupiny v parlamentu lobbují (a pořádají veřejné nátlakové akce) ve svůj prospěch na úkor druhých při rozdělování národního důchodu, protože tato cesta výdělků bývá mnohdy snazší než cesta dobývání zisku na trhu v boji s konkurencí. Daří se jim, zejména pokud je státní sektor přebujelý (Klaus, 1993, str. 23-24). Lobbyisté požadují od státu ochranu (tím se dá rozumět jak ochrana před ztrátou díky státním dotacím, tak ochrana před novou konkurencí uzavřením vstupu do odvětví). Lobbyismus tedy působí distorzi zákonů směrem k zájmové skupině. Klaus do svých názorů věrně přejímá tyto nejdůležitější závěry teorie veřejné volby ohledně zájmových skupin a lobbyismu.

Problém střetu různých skupinových zájmů je samozřejmě podle Klause problém ekonomický – požadavky lidí jsou široké, zdroje omezené. To platí jak na obecně, tak na rovině státních financí. Proto je mezi zájmy nutné volit. Pokud se přidá jedné zájmové skupině (což může být kvitováno veřejností s vděkem, vzhledem k formulaci požadavku ve stylu obecného zájmu), musí být jiné zájmové skupině něco sebráno (Klaus samozřejmě uvažuje v intencích vyrovnaného státního rozpočtu, o který dlouhodobě usiloval). Pokud se přidá na ekologické investice, musí se ubrat např. kultura (Klaus, 1996, str. 145-146).

Klaus uvádí varovný příklad lobbyismu a jeho vyústění v protekcionismy: je jím západní Evropa (zejména ES), která tak pro nás v tomto ohledu nemá být vzorem, ale spíše odstrašujícím příkladem. Ochranařství požadované zájmovými skupinami je pro stát nákladné, takže si ho

⁶⁶ Tento výrok samozřejmě pochází z doby, kdy byl premiérem Klaus. Je otázka, zda by ho za vlády sociálně demokratických premiérů nemodifikoval. Klaus má nepochybně pravdu v tom, že různé zájmy, které jsou ztělesněny v poslaneckých pozměňujících návrzích, velmi často změni původní vládní návrh zákona zcela zásadním způsobem. Ukázkovým případem diametrálního rozdílu vládního návrhu zákona a finálního schváleného znění z poslední doby je např. insolvenční zákon (182/2006 Sb.), jak na to poukazuje ve své analýze Richter (2006).

⁶⁷ Z Klausovy teorie vyplývá, že obecný zájem je toliko nastavení rovných pravidel, což je myšlenka liberálních klasiků, např. Hayeka.

relativně chudší ČR může těžko dovolit (Klaus a kol., 1993, str. 36).⁶⁸ Samotná ČR byla podle Klause (2000d) na počátku 90. let ve výhodě (v souladu s myšlenkou Olsona (2003) o minimálním vlivu zájmových skupin po velkých převratech), protože zájmové skupiny byly slabé – ty komunistické se rozpadly, nové ještě nevznikly. Postupně se však zájmové skupiny začaly formovat, sílit a bojovat o trh změnami zákonů ve směru sledovaných soukromých zájmů.

Cesta vedoucí jak k úspornosti, tak efektivitě spočívá podle Klause (1993, str. 32; 1996, str. 154) v tom, že bude přísně sledován liberální řád a že stát nebude dávat přednost jednomu „ISMu“ (stát tedy nebude podléhat vlivu některé zájmové skupiny). Stát totiž nemá být arbitrem mezi různými zájmy. Arbitry mají být jednotliví lidé. Diskuze o tom, nakolik Klausovy vlády sledovaly liberální řád či podléhaly jednotlivým „ISMům“ následuje v kapitole o politické praxi.

Existence negativního vlivu zájmových skupin je díky teorii veřejné volby dostatečně známá a Klaus ji ve své teorii široce reflektuje. Klaus opomíjí druhou (pozitivní) stranu působení zájmových skupin v politice, na které neupozorňují ekonomové, ale spíše politologové – zájmové skupiny svým lobbyingem zvyšují úroveň informovanosti politiků o problémech, kterými žijí specifické segmenty obyvatel. Ekonom a politik v jedné osobě by se měl v rámci větší teoretické vyváženosti podle mého názoru zabývat i tímto aspektem působení zájmových skupin, čímž by ovšem byla narušena komplexnost a černobílá jednoznačnost Klausovy teorie.

V následujících odstavcích rozeberu postoj k jednotlivým subjektům, které se dají podle Klausovy teorie považovat za zájmové skupiny, a ukážu, co u které skupiny Klausovi vadí (tedy v čem daná skupina splňuje negativní charakteristiku zájmové skupiny).

4.1.2 Odbory

V jednom rozhovoru Klaus prohlásil: „Nemám důvod vyslovovat žádné silné soudy. Odbory byly, jsou a budou.“ (Klaus, Klusáková, 1998, str. 70). Tímto konstatováním se Klaus samozřejmě ve své teorii s problematikou odborů nevyrovnal. Naopak, v následujícím rozboru nějaký „silný soud“ rozhodně nalezneme (např. označení odborů za bojovníky proti nezaměstnaným). Klausův negativní postoj k odborům se táhne podle jeho poněkud úsměvné vzpomínky do dávné minulosti. Už v 60. letech si Klaus prý odmítl tykat s odborovými kolegy (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 20).⁶⁹

Klaus odsuzuje v (Hájek, Klaus, 2001, str. 270) odbory z toho důvodu, že po rozpadu komunistického režimu přestaly reprezentovat všechny pracující. V tom spatřuje Klaus jejich

⁶⁸ Tento výrok pochází z počátku 90. let a svědčí o dávné zakořenosti Klausova skeptického pohledu na Evropské společenství.

⁶⁹ Tehdy samozřejmě nemuselo jít primárně o odpor proti odborům samotným, ale spíše o vyjádření odporu proti establishmentu.

současný problém: odbory nyní reprezentují jen úzkou část obyvatelstva, pro niž se pokouší vybojovat výhody. Druhou stranou mince jsou poškození. V souladu s ekonomickým mainstreamem Klaus upozorňuje na to, že působení odborů škodí díky ochraně „insiderů“ a zvyšování nákladů práce stávajícím nezaměstnaným (tedy nejen zaměstnavatelům, jak by člověk čekal). Odbory jsou proto „bojovníky proti nezaměstnaným“.

Klaus se dále vyjadřuje k problematice tripartity, jejíž jednou stranou jsou i odbory. Tripartita byla Klausovi nepříjemná jakožto typicky korporativistický prvek, který nemá v české privatizující se ekonomice místo. Proto se Klaus podle vlastních slov vztekal, že tripartitní jednání vznikají, a vyjádřil soulad s názorem svého ministra sociálních věcí J. Vodičky, který prohlásil: „My už jsme většinu podniků privatizovali, co se děje v soukromé sféře nás nezajímá, státních podniků už je pramálo, my už o žádnou tripartitu zájem nemáme...“ Klaus dále s povděkem konstatuje, že poté, co vláda odešla z tripartity, role odborů se zmenšila (Hájek, Klaus, 2001, str. 268-269).

Vyjednávání o mzdách i dalších pracovně právních záležitostech má být podle Klause předmětem jednání mezi soukromými subjekty (optimálně na individualizované bázi), tedy předmětem „vertikálních“ vztahů, do kterých nemá stát zasahovat.

Nutno dodat, že na působení odborů se liberální ekonomická teorie, k níž se Klaus hlásí, dívá dosti nevraživě. Je odmítáno, že by bez existence odborů byla jedna strana pracovních jednání zvýhodněna nebo nezvýhodněna (např. že by zaměstnavatelé byli v silnějším postavení než zaměstnanci, kteří by tak měli být reprezentováni odbory k dorovnání této nevýhody). Vše je otázkou rovnovážné mzdy, která vyčistí trh a každému dá tolik, kolik mu přísluší. Problém samozřejmě je, že se lidé mohou cítit rovnovážnou mzdou nedocenění vzhledem ke svým schopnostem či potřebám. Proto požadují mzdy vyšší (a odbory jsou k tomuto cíli určeny).

Na rozdíl od postoje k odborům Klaus nevystupuje proti jejich opozici, zaměstnavatelským svazům, přestože zaměstnavatelské svazy jsou samozřejmě také mocnou zájmovou skupinou s lobbyistickými tendencemi. Klaus se samozřejmě dotkl postavení zaměstnavatelských svazů v rámci odmítání tripartity. Samotné svazy však nenapadá. Dehonestuje Klaus tím, že bojuje s jednou stranou více než s druhou, jím opakovaná tvrzení, že on (a ODS) jsou stranou občanskou, tj. pro všechny, pokoušející se vytvořit obecně správné podmínky pro život všech lidí? Proti tomu se dá namítnout, že se Klaus ve svých článcích jen bránil proti útokům odborů, kdežto zaměstnavatelské svazy na něj neútočily, a tudíž se bránit nemusel. Je však zřejmé, že případné útoky odborů byly vyvolány některými Klausovými kroky, které se postavení zaměstnavatelských svazů tolik nedotkly. Předně však: důvod mírového stavu se zaměstnavateli spočívá samozřejmě zejména v první polovině 90. let v jejich společném cíli: snaha o omezení růstu mezd v rámci boje s inflací, která vedla k dočasné mzdové kontrole.

Vzhledem ke společným cílům proto zaměstnavatelské svazy nemusely klást na vládu tolik nároků jako odbory. A právě v kladení nároků je podle výše uvedených poznatků o odporu proti zájmovým skupinám jádro problému.

4.1.3 *Problém ekologie a „ekologů“*

Mnoho článků věnoval Klaus problematice ekologie a zejména „ekologům.“ Tímto termínem Klaus označuje ty členy různých hnutí, kteří prosazují v politice zvýšenou regulaci v oblasti životního prostředí, tedy zástupce zájmových skupin v této oblasti. Klaus bývá od ekologů obviňován, že pro trh nevidí přírodu. To samozřejmě Klaus razantně odmítá s tím (podobně jako níže u problému morálky), že ekonomie a ekologie jsou úzce spojeny. Předně, ekonomie je věda o volbách, jak naložit omezenými zdroji (nikoliv o jen penězích, jak se mnozí domnívají). Tato volba se samozřejmě týká i ekologie, za prvé v tom smyslu, že zdroje vynaložitelné na ekologii jsou nutně omezené a musí být někde vzaty.⁷⁰ Tuto nutnost volby pak ekologové podle Klause přehlíží, čímž celý problém strašně zjednodušují a jsou arogantní vůči dalším lidským představám. Za druhé se problém volby týká i tempa hospodářského růstu versus zatížení životního prostředí.⁷¹ Klaus zdůrazňuje, že ani v této volbě nemá být dopředu jasné, co je správně – tato volba je věcí lidských preferencí vyjádřených politickým rozhodnutím. Má jít o *optimální*, nikoliv *nulové* znečištění. Neboli, Klaus (2002b) chce „nejen dýchat čistý vzduch, ale i pracovat a spotřebovávat“.

Vztah ekonomie a ekologie by se dal v Klausově teorii přirovnat vztahu množiny a podmnožiny. Ekonomie je obecnější a její závěry platí i pro ekologii. Proto Klaus odmítá jakési mimotržní zacházení s ekologií. Už na počátku 90. let se vyjádřil v tom smyslu, že řešení ekologického problému nespočívá ve státních dotacích podnikům určených na ekologii, ale v systémové změně, kdy by ekologie byla naroubována na vznikající ekonomii (zde je patrný vztah množiny a podmnožiny). Lidé musí mít zájem o ekologii z ekonomických důvodů (tedy např. díky cenovým relacím, ekologickým daním nebo sankcím z porušování jasně vymezených vlastnických práv) (Klaus, 1993, str. 20).⁷² Pokud se lidem vyplatí chovat se ekologicky, pak v souladu s představou o homo economicus bude existovat záruka šetrného chování k přírodě.

⁷⁰ Argument např. v (Klaus, 1993, str. 14). Proti absolutizaci nároků ekologů a ve prospěch hledání společenského optima vystupuje Klaus i např. v (Klaus, 1996, str. 218)

⁷¹ Argument např. v (Klaus, 1996, str. 194 a 197). Znečištění má povahu nutného zla jako „side effect“ výroby, proto je nutná volba, do jaké míry je toto zlo únosné. Tato volba však není otázkou technickou (přírodovědeckou), s odpovědí diktovanou ekologií. Jedná se o známý a hojně diskutovaný problém udržitelného růstu.

⁷² Dále Klaus (1996, str. 190-191 a str. 202) tvrdí, že základní cestou pro životní prostředí je ekonomie nutící k racionálnímu úspornému chování. Vyřešení ekologických problémů vyžaduje ekonomicky racionální vztahy, které za komunismu chyběly, s patřičnými důsledky pro životní prostředí. Státní ekologická politika může být jen doplněk k působení trhu (čímž jsou zároveň ospravedlněny i případné státní investice v této oblasti).

Klaus se v problematice životního prostředí projevuje zejména důrazem na řešení problémů vymezením vlastnických vztahů a působením cenového mechanismu jako ekonomický liberál. Soukromí vlastníci naleznou sami efektivní způsob hospodaření se svým vlastnictvím (včetně toho, které tvoří životní prostředí). Svě vlastnictví se pokouší udržovat v co nejlepším stavu (na rozdíl od státu, který se o své vlastnictví příliš dobře nestará, o dlouhodobé perspektivě státního ekologického hospodaření nemůže být tedy řeč). Funkční složkou ochrany životního prostředí a jeho vzácných zdrojů (a to ochranou efektivnější než státní regulace) je dále cenový systém. Ekonomické vysvětlení, které Klaus (2002c) poskytuje, je velmi elegantní a jednoduché: pokud nějaký přírodní zdroj dochází, pak roste jeho vzácnost, a tudíž i jeho cena (zdroj má být v soukromém vlastnictví a podléhat trhu, protože ve státním vlastnictví dochází k plýtvání). S růstem ceny se stále více vyplatí hledání nějakého substitutu. Tím se vzácný zdroj vyčerpává méně.

Díky působení vlastnických práv a cenového mechanismu připadá na stát jen zbytková funkce. Ta má spočívat (kromě ochrany vlastnických práv a doladování životního prostředí ekologickými investicemi) ve střežení oblastí, které z principu nikomu patřit nemohou (jako vzduch, ozónová vrstva). Je zajímavé, že se Klaus postavil proti Kjótskému protokolu, který se pokouší řešit právě problém znečištění vzduchu, globálního oteplování a ozónové vrstvy. Právě tyto statky nemohou mít konkrétního vlastníka, a musí být proto v souladu s výše uvedenou státní funkcí chráněny státem. Problém Kjótského protokolu je samozřejmě v tom, že některým ekonomikám (zejména americké) podle některých ekonomů a politiků (zejména se jedná o G. Bushe) přehnaně svazuje ruce a vychyluje tak v diskuzi o udržitelném růstu vztah ekonomie a ekologie příliš ve prospěch ekologie. Jinak samotný systém obchodovatelných emisních povolení navrhaný Kjótským protokolem je samozřejmě v rámci možností relativně tržním řešením.

Klaus (2001a; 2001b) se v článcích o Kjótském protokolu za G. Bushe postavil jakožto za bojovníka, který jde proti větru (což je podle jiných článků úděl konzervativních politiků). I ve sporu o Kjóto jde podle Klause o to chránit obecné zájmy občanů proti těm, kteří zastupují „Planetu Zemi“ ve vlastním zájmu a nadřazují svou pravdu nad ostatní (jako komunisté). Argumentace týkající se Kjóta je tedy velmi podobná jako v ostatních výstupech proti „ekologistům“.

Když se vrátím na obecnější rovinu, Klaus se obává, že „ekologisté“ buď staví přírodu nad člověka, nebo jim naopak o přírodu vůbec nejde. Spor o ekologii je totiž zástupný spor ve sporu o společenské mechanismy a společenské zřízení – má být společnost regulována shora, nebo má být ponechán prostor pro svobodné lidské aktivity? Má být ponechán prostor pro svobodu, rozhodování trhu, nebo pro vševědoucí státní úředníky? Klaus (1996, str. 198 a 212) vyjadřuje strach, že ve sporech o životní prostředí se vytváří nové mýty a ekologičtí strašáci a zbožšťuje se

Matka příroda (oproti Klausově antropocentrismu) jen za účelem ospravedlnění většího množství regulací v ekonomice.⁷³ Podobných míst ovšem nacházíme v Klausově teorii mnoho: jeho boj „nikoliv proti ekologii, ale proti omezování svobody nebo trhu“ je deklarován např. i v (Klaus, 2001a, 2002c). Klaus (2002b) dále mluví o tom, že „ODS brání ztotočení člověka ve prospěch údajného chránění životního prostředí.“ O „ekologickém“ úsilí o moc, vnucování svých představ, zneužívání přírody jako rukojmí k boji o uspořádání lidské společnosti a potlačování svobody je řeč i v (Klaus, 2002d).

Podobných zástupných sporů je podle Klause ovšem víc (jak uvidíme později, např. spor o EU). V politice jde zkrátka jen o to, zda se prosazují regulace či jiné formy „měkkého“ socialismu, nebo zda je socialismu bráněno. Tento boj probíhá na jednotlivých kolbištích. Ekologie je jedním z nich. A právě toto kolbiště je zvoleno etatisty, protože jim dává vhodnou možnost formulací problému ve „vyšším zájmu“. Potvrzení názoru, že aktivistům ve skutečnosti o životní prostředí nejde, spatřuje Klaus (2000e; 2001c) v tom, že aktivisté nejasají, že se u nás životní prostředí plynule v 90. letech zlepšuje, nebo v tom, že ekologové nebrání vyvražďování krav z důvodu hrozby BSE (nařízených státním zásahem).⁷⁴

Zvláštním problémem v rámci sporů s „ekology“ se stal Temelín. Klaus dostavbu Temelína a jeho spuštění vždy obhajoval na základě svých racionálních (ekonomických) argumentů. Klaus ani tak nemluví o tom, kolik už Temelín stál (z ekonomického hlediska se jedná o utopené náklady, které podle ekonomické teorie nemají mít na další rozhodování vliv). Argumentace (např. Klaus (1996, str. 204 – 205) a Klaus (1998, str. 188)) je vedena spíše z hlediska budoucnosti – jaderná energie je nejlevnější (např. ve srovnání s větrnou), je čistá, roste spotřeba energie, přitom se (z ekologických důvodů) omezuje těžba hnědého uhlí. Vzniká tak potřeba nových zdrojů energie, a pokud nechceme spoléhat na dovoz (což se Klausovi z hlediska vývoje obchodní bilance samozřejmě nemůže líbit), budeme muset nalézt nové domácí energetické zdroje.

Temelín se ale podle Klause (2000f) stal příkladem vypjaté politizace. Je patrné, že problém Temelín je se všemi důsledky zařaditelný do kategorie nepolitické politiky jakožto prostředku prosazování partikulárních zájmů. Demonstrace organizované aktivisty bez politického mandátu, blokády a různé nátlakové akce, které mají donutit politiky ke změně jednání, jsou přesně to, co Klausovi na nepolitické politice vadí. Navíc je samozřejmě v takto rozdmýchané

⁷³ Co se týče mýtů a strašáků, Klaus (2002c) poukazuje na to, že se zatím žádný katastrofický scénář nenaplnil a že existuje stále více známých zdrojů. Ekologické nafukování nebezpečí, poskytování desinformací a přehnaný pesimismus jsou kritizovány i v (Klaus, 2004b). Klaus (2002e) svůj optimismus ospravedlňuje v souladu s J. Taylorem (autor studie „Udržitelný rozvoj“) tím, že zdroje jsou funkcí lidských znalostí, které s neustálou množí. Báze potřebných přírodních zdrojů se navíc s pokrokem mění. Proto je většina přírodních zdrojů s časem méně vzácná.

⁷⁴ Dá se odvodit, že podle této teorie by mělo být zlepšování životního prostředí aktivistům spíše nepřijemné, protože by tak ztráceli důvod svého politického *raison d'être*.

atmosféře mnoho emocí (to je ostatně pro přímou politickou akci typičtější, než pro zastupitelskou demokracii), což podstatně znesnadňuje racionální diskusi.

Klaus tedy odmítá vyčlenit ekologii zvláštní místo ve společenském systému (svobodného trhu a zastupitelské demokracie). Ti, kteří se o to pokouší, jsou nařčeni z toho, že mají postranní skryté zájmy – zejména se jedná o růst vlastní moci nebo o prosazování ekonomického prospěchu na úkor ostatních občanů. K tomu všemu je prý používáno libivých formulací ve prospěch přírody, přitom nejde o nic jiného než trik společenských demiurgů v neustálém boji s liberalismem. Lepší příklad Klausova negativního postoje k působení zájmové skupiny bychom v jeho teorii hledali těžko.

4.1.4 *Kultura, umění*

Z Klausovy teorie vyplývá, že dalším kolbištěm vyhledávaným pro zástupný boj společenských inženýrů s liberalismem je oblast kultura a umění. Argumenty obou stran jsou zde až překvapivě podobné jako u problému ekologie. Klaus opět odmítá činit výjimku ze svého komplexního uvažování o trhu – i kultura je jeho součástí. Jen na trhu se projeví, jaká kultura je hodná přežití, tj. o kterou mají lidé zájem. Stát v tomto ohledu nemůže být arbitrem, a nemá tedy svou podporou určovat, co bude spotřebovááno, a co ne. Stát je ve věcech umění nekompetentní a jeho zásahy udělají více škody než užítku. Stát nepečuje o kulturu lépe než trh. Konec konců nejlepší umělecká díla nevznikla díky péči státu.⁷⁵

Klaus odmítá podporu „vyššího“ umění, které je samo o sobě těžko soběstačné. Pokud se samo neuživí, není o něj dostatečný zájem, a tudíž není důvod, proč ho podporovat. Liberální tržní logika je neúprosná. Klaus se z tohoto důvodu dostal např. do konfliktu s M. Knižákem, kterému odmítl státní příspěvky na avantgardní umění. Knižák proto Klause obvinil z toho, že touto politikou vznikne v ČR kultura sádrových trpaslíků (viz Klaus (1996, str. 176)). Podobně Klaus (2006) odmítl vyšší podporu české kinematografie, aby se užívaly i nekomerční filmy. Pokud mají lidé rádi filmy méně náročné, pak mají být produkovány méně náročné filmy. Klaus navrhuje známkování diváckého vkusu. Zcela v souladu s ostatní svou teorií Klaus odmítá převýchovu člověka „vyšší náročnější kulturou“. Pokud lidé mají rádi film Kameňák, pak je správné, aby vznikaly filmy jako Kameňák. Klaus přitom uznává, že umění může být kvalitnější a méně kvalitní. Nejde mu však o to, aby vznikaly kvalitní umělecká díla, ale aby byly respektovány lidské preference, vyjádřené tržním oceněním kulturních statků.⁷⁶

⁷⁵ Shrnutí názorů podle Klaus (1996, str. 137-138, str. 158)

⁷⁶ Do rozporu s takticky komplexně pojatým názorem se Klaus dostává v článku (Klaus, 2001d), kde náročnou kulturu označuje za veřejný zájem. Veřejný zájem vytváří z náročné kultury veřejný statek, který má právo být

V článku (Klaus 2006) podle mého názoru mohl Klaus vynechat pochybnou konstrukci o tom, že „žádná korelace mezi množstvím peněz a uměleckou kvalitou neexistuje. Kvalitní umění vyžaduje umělce s velkým U a alespoň elementárně přijatelné společenské poměry. Obojí u nás existuje.“ Klaus jako příklad platnosti této teze uvádí kvalitní polskou kinematografii, která operuje s mnohem nižším rozpočtem než česká, a přitom její produkty jsou v kulturním světě považovány za kvalitní. Tato konstrukce už je podle mého názoru zbytečná, protože hlavní teoretický důvod odmítání zvýšené státní podpory umění spočívá v Klausově ekonomickém liberalismu, v odporu proti zvýšeným nárokům na státní rozpočet a v nedůvěře v zájmové skupiny, které se pokoušejí v oblasti umění státní rentu dobývat. Toto přídavné vysvětlení o nezávislosti kvality filmů a výši podpory je už nekoncepční a příliš alibistické. Navíc se podle mého názoru nejedná o větu obecně pravdivou. Je zřejmé, že pokud umělec s velkým U bude materiálně zajištěn státní podporou, nebude muset své umění přizpůsobovat komerčním tlakům. Taková volná tvorba bude samozřejmě lépe odrážet Umělcovy kvalitní nápady.

Názor podobný s obecným názorem na kulturu se objevuje v některých vyjádřeních o televizním a rozhlasovém vysílání (např. Klaus (1996, str. 165-166)).⁷⁷ Klaus odmítá, že by divák byl nesvéprávný a bylo nutno ho vychovávat. Klaus proto nechce např. státní zákrok proti násilí v televizi. Při existující pluralitě kanálů není nutno se na násilí dívat.⁷⁸ Svěprávného diváka není třeba chránit. Rovněž v oblasti televizního vysílání se Klaus postavil proti státní podpoře, v případě ČT v podobě koncesionářských poplatků. Princip je stále stejný – pokud existuje zájem lidí, ČT se užívá samofinancováním. Klaus proto v knize „Proč jdu znova do toho“ navrhl privatizaci alespoň jednoho kanálu ČT. Jen v soukromé sféře se totiž díky trhu projeví, jestli je daná instituce dostatečně potřebná. Proč by televize nemohla být privátní? „Copak něčemu vadí, že nemáme např. veřejnoprávní noviny?“ (Klaus, 2002, str. 79). Podobně jako na jiných místech, Klaus v panice ostatních lidí před privatizací spatřuje odpor těch, kterým končí možnost obcházet trh a být tak oceněni na mimotržním základě. Klaus (2001d) se domnívá, že tak „sahá na zoubek“ elitářům a odpůrcům trhu, kteří chtějí zvláštní zacházení.

financován z veřejných zdrojů. Nespátřuji přitom významný rozdíl mezi ČT a ostatními složkami kultury, takže v této logice neexistuje důvod, proč by kultura neměla být státem podporována i v jiných oblastech. Uznávání existence veřejného zájmu v kultuře je u Klause patrné i z toho, že Klaus ve vysvětlení svého veta zákona o Státním fondu České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie nezpochybňuje státní podporu kultuře jako takovou („rozsah a forma státní podpory je legitimní věc k diskusi“), v rozporu s elegantním liberálním názorem, že spotřebitel má zcela sám rozhodnout, co bude konzumovat.

⁷⁷ Srov. však s vyjádřeními zmíněného článku (Klaus, 2000d).

⁷⁸ Tento názor se však dostává do rozporu s některými aspekty konzervatismu (jak je popisuje např. Heywood (1994, str. 61 a zejména 64)). Podle Heywooda vnímá konzervatismus lidskou přirozenost jako zkaženoua jedním z úkolů práva je proto nejen zachovávat pořádek, ale i chránit morálku (toto pojetí práva je širší oproti pojetí liberalismu. Ukazuje se zde, že pokud se některý aspekt konzervatismu a liberalismu dostane do rozporu, Klaus se projevuje spíše jako liberál.

Požadavek státní podpory nesoběstačného umění je příkladem obcházení trhu koncentrovanou zájmovou skupinou ve smyslu teorie veřejné volby a Klaus to jakožto její zastánce ve své teorii reflektuje.

4.1.5 *Církyve*

V oddíle o postoji k duchovním hodnotám bude nastíněno, že Klaus křesťanství jakožto světonázor nikterak neodsuzuje, a to zejména pro jeho pozitivní praktické dopady na lidské jednání.⁷⁹ Dalo by se očekávat, že Klaus bude příznivě nakloněn i institucím, které onomu přenosu křesťanské filosofie do praktického života napomáhají, tedy jednotlivým církvím. Jak jsem již naznačil, příliš tomu tak není, čímž si proti sobě Klaus poštvál určitě mnoho křesťanů zejména katolické denominace.

Jedním problémem je, že Klaus odmítá církvím přičítat větší společenskou váhu než jiným „dobrovolným společenským organizacím“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 176). Klaus vlastně staví církyve na roveň např. klubům přátel pudlů. Přitom uznává, že západoevropský civilizační prostor byl působením křesťanství (tedy církví) spoludefinován. Domnívám se, že u politika hlásícího se ke konzervatismu by se dal očekávat spíše názor, že postavení církví v západní Evropě mělo, má a má mít ve srovnání s jinými dobrovolnými společenskými organizacemi jiné postavení (když už ne v jiné formě, pak alespoň společenským uznáním).⁸⁰ U Klause však přiznání takové jinosti není z principu možné. Klaus si potrpí na komplexnost svého postoje. Volnou konkurenci (svobodný trh) bez státních zásahů a podpor určitým subjektům ve své teorii požaduje nejen pro oblast ekonomickou v užším slova smyslu. Volná konkurence by měla nastat i v oblasti občanských institucí a světonázorů. Liberalismus v Klausových textech je ale neúprosný. Klausovi velmi vadí, že podle něj církyve nechtějí tuto roli jednoho mezi rovnými přijmout: „Navěky se budu prát s pokusy církví monopolizovat si nárok na duchovní rozměr našich životů... Pozice církví je i po formální stránce u nás dnes specifická, zvláštní. A nevím, jestli je to správné.“ (Hájek, Klaus,

⁷⁹ Klaus zde tedy oceňuje sociální hodnotu náboženství, čímž zde (narozdíl od výše uvedeného rozporu) zapadá do Heywoodova popisu konzervatismu (Heywood, 1994, str. 64).

⁸⁰ Opět vezmeme za benchmark Heywoodův obecný popis konzervatismu. Heywood (1994, str. 64) uvádí, že jedním rysem konzervatismu je právě podpora úcty k náboženství a k *církvím*, o čem podle výše uvedeného citátu nemůže být řeč.

2001, str. 175).⁸¹ To, že církev Klaus považuje za rovnocenné ostatním občanským spolkům, se projevilo například i v rezervovaném přístupu k církevním restitucím.⁸²

V čem spočívá podle Klause kritizované specifické postavení církví u nás? Předně v záležitosti typické pro všechny zájmové skupiny – církev, ač k tomu nemá mandát, se velmi angažuje v politice. Stává se tak jedním ze subjektů pranýřované nepolitické politiky. To se týká zejména církve katolické, která má u nás nejsilnější postavení. Klaus si stěžuje na to, že „zejména katolická církev je nyní v politickém prostoru“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 175) a na „expansionismus katolické církve, jak to více a více předvádí pan kardinál“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 96).⁸³ Nejsilnějším příkladem katolického vměšování se do politiky jsou podle Klause (2000g) některé pastýřské listy, zejména „Pokoj a dobro“ z konce roku 2000. Biskupové zde hodnotí 10 let transformace ve velmi kritickém stylu a z listu se dají mimo jiné vyčíst i sociální požadavky (více státního přerozdělování). V pastýřských listech se tak skloubí dvě pro Klause nepřijatelné věci: jednak vůbec to, že se církev jakožto duchovní instituce přesouvá do oblasti politické, jednak to, že se přidává na stranu jeho levicových kritiků.

Je zajímavé, že Klaus neodsuzuje politicky zaměřené církevní dokumenty paušálně. Klaus (2001e) například považuje za správné některé papežské encykliky, jako třeba Centissimus Annus. Na ní si cení, že na rozdíl od našich pastýřských listů je hodně obecná a filosofická a dále že varuje před socialismem. Pastýřské listy prý naopak řeší příliš konkrétní záležitosti „na posouzení z bible“. Zmíněná encyklika, přestože Klause mrzí její kritický postoj ke kapitalismu, který má vést k egoismu a materialismu, je svým varováním před socialismem Klausovi sympatická. Nemohu se ubránit dojmu, že odpor encykliky k socialismu může být podstatnější důvod toho, že ji Klaus neodsuzuje jakožto vměšování do politiky, spíše než její vyšší obecnost.

Ne zcela neoprávněně přesvědčení o sociálním zaměření zejména katolické církve Klaus (2001e) dokládá na zmínkách o německých pastýřských listech, které požadují různá sociální práva a státem organizovanou solidaritu, na katolickém posvěcení sociálně tržního hospodářství (které, jak víme, stojí v protikladu s trhem bez adjektiv) a na výrazně marxisticky orientované

⁸¹ Klaus dodává, že křesťanství je jen alternativní konkurenční světový názor (samotné konkurenty však nejmenuje). V (Klaus, 1996, str. 178-179) se vyjádřil v podobném smyslu: *církev v náboženské tradici poskytuje nabídku ve zprostředkování duchovních hodnot v konkurenci s ostatními tradicemi. Církev (jako nikdo jiný) si proto nesmí osobovat výlučné postavení. Platí totiž, že „křesťanství, tak jako jiné náboženství, katolická církev, tak jako jakákoliv jiná církev, ale rovněž nekřesťanské hodnotové proudy, jeden vedle druhého, zprostředkovávají člověku morální a duchovní hodnoty.“* (Klaus, 1996, str. 179)

⁸² Ke snaze o rovný restituční přístup všech organizací včetně církví, vedoucímu k omezení či eliminaci církevních restitucí, viz Klaus, Klusáková (1998, str.34) a Klaus (1996, str. 180-181). Klaus zde dále deklaruje obecnou snahu o rovný přístup státu k církvím a ostatním humanitárním a duchovním organizacím.

⁸³ Jako příklad takového vměšování katolické církve do politiky uvádí Klaus přijetí Tošovského z doby jeho premiérování kardinálem Vlkem. Vlk tak vyjádřil své politické preference (viz Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, (1998, str. 83)).

teologii osvobození.⁸⁴ Klausova nevole vůči politickým projevům katolické církve může být tedy spojena s tím, že se katoličtí představitelé v Klausových očích ocitají příliš často na druhé straně fronty, než stojí Klaus.

Levicové zaměření katolické církve má samozřejmě podle Klause i své projevy. Klaus (1996, str. 178 a 272) obviňuje církev ze stejné neřesti jako socialisty: církev vidí jako elitu, která ví lépe než samotný člověk, co je pro něj dobré.⁸⁵ Mám pocit, že si zde Klaus vytváří protivníka (nebo důvod kritiky) trochu uměle. Církev možná věří, že ví, co je pro člověka nejlepší, obvykle ale k církevním praktikám v současné době nepatří vnucování tohoto názoru lidem, kteří o to nemají zájem. Pokud se tak někdy děje, je to samozřejmě kritizovatelné jako nerespektování lidské svobody. Na rozdíl od raného sv. Augustýna v současné době v křesťanských kruzích převládá názor, že člověk má právo si vybrat i špatnou cestu, a nemůže být tedy ke spáse nucen. Nemyslím si, že by církevní elitářství vůči lidem bylo běžnou charakteristikou církví, jak z opakovaných Klausových zmínek vyplývá.

Snaha o vliv jí nepřislušející se podle Klause neprojevuje jen u katolické církve v ČR, ale i na evropské scéně. Klaus dovozuje, že vliv katolické církve (stejně jako dalších subjektů nepolitické politiky) je tím silnější, čím slabší je postavení státu. Proto je pro církev oslabování státu ve prospěch nadnárodních útvarů (myšlena samozřejmě EU) vítané. Katolická církev je navíc spokojena se socializujícím se konceptem EU (Hájek, Klaus, 2001, str. 175 – 176). Jedno je podle mého názoru zřejmé. Podíl katolických politiků na evropské integraci je značný (Schumann, Adenauer, Gasperi). Právě křesťansko demokratické strany byly jedním z prvních tahounů evropského sjednocování. Za tím je ale dost těžko možné vidět katolickou konspiraci v zájmu omezení vlivu států ve prospěch katolické církve. Taková konstrukce patří spíše do sféry beletrie jako Šifra mistra Leonarda. Důvodem evropského sjednocování byla mimo jiné snaha o omezení válečných konfliktů. Že je snaha o omezení válek vedena i z křesťanského tábora, není ve 20. století nic divného. Klaus také přímo neřeší, proč by měla mít katolická církev větší vliv v nadnárodním útvaru spíše než ve státním. Z jiných pasáží však je patrný Klausův názor, že EU trpí demokratickým deficitem, nízkou demokratickou kontrolou a že Brusel je rájem pro různé zájmové skupiny. Katolická církev je považována za jednu z nich.

Představa katolické církve jako ambiciózní instance, která má zájem na oslabení světské moci, aby měla sama vliv větší, mi připadá poněkud nereálná a svou povahou patří kamsi do období před pokořením v Canosse.

⁸⁴ Klaus má pravdu v tom, že teologie osvobození (rozšířená zejména v latinské Americe) nabývá výrazně levicových rysů. V latinské Americe dochází někdy k zajímavým mixům katolictví a marxismu, jako tomu bylo a je exemplárně např. v Ortegově Nikaraguy.

⁸⁵ Opět se dá konstatovat, že podle Heywoodova popisu (Heywood, 1994, str. 54-67) se konzervatismus na rozdíl od Klause morálního paternalismu v omezené míře obecně nezřiká (narozdíl od klasického liberalismu).

4.1.6 Intelektuálové a vědci

Svéráznou zájmovou a nátlakovou skupinu tvoří i vědecký svět. Podobně jako u dalších zájmových skupin i zde existuje možnost věrohodné formulace veřejného zájmu – je patrné, že vědecký rozvoj přináší pozitivní výsledky celé společnosti. Klaus však spojení „více vědy = více společenského rozvoje“ zpochybňuje a automatický nárok na státní podporu vědy řadí mezi sebeprosazující se požadavky jedné z koncentrovaných zájmových skupin. Někteří vědci jsou charakterizováni podobně jako „ekologisté“, jsou tedy obviněni z apriorního majitelství pravdy, elitářství, případně sociálního inženýrství.⁸⁶ Příkladem partikulárního požadavku vědecké zájmové skupiny je podle Klause Výzva na podporu vědy V. Křena.⁸⁷ Křenova výzva, podepsaná mnohými akademiky, požadovala stejný podíl státní podpory vědě vyjádřeným poměrem státních výdajů k HDP jako je průměr v EU. Křen ve výzvě explicitně odmítá, že by vědci byli zájmovou skupinou. Klausova reakce (Klaus, 1998, str. 67-74) je samozřejmě velmi záporná. Klaus předně neuznává, že by vědci nebyli zájmovou skupinou s tím, že to by mohl říct každý (kdo je schopný formulovat své požadavky ve veřejně prospěšném smyslu, pozn. aut.).

Klaus požaduje důkazy, že jsou státní prostředky poskytnuté vědě a výzkumu využívány efektivně (tedy, že se u nás nepodporuje věda pro vědu). Klaus tvrdí, že neexistuje pevný vztah poskytnutých peněžních prostředků vědě a hospodářského růstu. Dokumentuje to na pochybném příkladu: za komunistů si vědci žili dobře, ale pokrok nenastal. To je samozřejmě velmi problematické tvrzení. Některá nepreferovaná vědecká odvětví byla vědomě zanedbávána. Poměr platu špičkových vědeckých pracovníků k průměrnému platu byl mnohem nižší, než bylo obvyklé v západních zemích.

Klaus dále rozlišuje mezi aplikací vědy (která přináší hospodářský růst) a vědeckým objevem, který sám o sobě růst nepřináší, pokud není aplikovaný. V tomto smyslu Klaus vykládá Schumpeterův pojem inovací, které jsou klíčové pro hospodářský růst.⁸⁸ Proto platí, že náš hospodářský rozvoj není závislý na činění vědeckých objevů, ale spíše na masivní aplikaci technologií. Dále Klaus (2005c) mluví o vztahu objemu prostředků vynaložených na vědu a

⁸⁶ Např. podle Klause (1996, str. 162-163) mají vědci pocit povinnosti zachránit druhé před jejich nevědomostí či zachránit svět před katastrofou. Proto konstruují projekty záchrany světa podle poznatků své parciální disciplíny a s žádostí o podporu se obrací na stát, přes který chtějí společnost inženýrovat. Opomíjejí však, že preference nemají být vnucované a nařizované zvenku, ale každý má právo na své preference podle vlastní zkušenosti.

⁸⁷ Výzva na podporu vědy, březen 1997 (Hořejší a kol., 1997)

⁸⁸ Taková interpretace Schumpeterova pojmu inovací je podle mého názoru zavádějící. Schumpeter ve své slavné knize Teorie hospodářského rozvoje (Schumpeter, 1987) totiž mluví o inovacích (diskontuitních změnách) ve smyslu objevu nových ekonomických podnětů založených na podnikatelově aktivitě – jde zejména o uvedení nového výrobku na trh, otevření nového trhu, využívání nových zdrojů surovin, vznik nových forem organizací a nové výrobní metody (nové výrobní kombinace, nové použití výrobních faktorů) – viz Schumpeter (1987, kap. Základní fenomén hospodářského vývoje, zejména str. 196-197) Nositeli těchto změn jsou výlučně podnikatelé, nikoliv vědci. Vědecká činnost může být samozřejmě součástí těchto procesů, dávat takto do souvislosti Schumpeterovské inovace a vědecké aplikace je však podle mého názoru nepřesné.

„produkcí vědy“ jako o obrácené J křivce (tedy postupný růst produkce vědy s růstem finančních prostředků až do určitého vrcholu a následný pokles). Klaus připomíná Poppera a jeho tvrzení, že „big science“ může zničit „great science“.⁸⁹ Klausovo zdůvodnění pro odmítnutí vynaložit více prostředků na podporu vědy je podobné jako mnou kritizované zdůvodnění u kultury: klíčem k vědě nejsou peníze, ale člověk a jeho myšlenky (u kultury to byl umělec s velkým U). To je samozřejmě pravda, ale i člověk a jeho myšlenky potřebují pro rozvoj své finanční zázemí.

Je pravda, že např. irský hospodářský zázrak od druhé poloviny 90. let, kdy Irsko bylo na chvostu zemí EU (co se HDP týče) a do několika let se vypracovalo do čelních pozic, byl způsoben právě přejímáním (aplikacemi technologií) spíše než vlastními objevy. Je také pravda, že státní prostředky vědě mohou být často vynakládány velmi neefektivně. Na druhou stranu je zřejmé, že efektivně vynaložené prostředky na vědu a výzkum (např. ve smyslu zvýšení připravenosti na aplikování technologií) přináší společnosti potenciál pro hospodářský růst.

Konkrétněji se v rámci postoje k vědcům Klaus vyjadřuje k sociologům, protože zde do hry nevstupuje jen aspekt snahy získání prostředků od státu na svou činnost, ale i to, že sociologové, podobně jako další intelektuálové, mohou vytvářet zázemí pro názorové (zejména politické) preference občanů. Podobně jako v postoji vůči novinářům, Klaus chová vůči sociologům a např. jejich průzkumům veřejného mínění značnou rezervovanost (ač se sám někdy na průzkumy veřejného mínění odvolává, jako je tomu ve zmíněném případě levicových postojů voličů KDU-ČSL). Sociologické průzkumy představují podle Klause významnou baštu nepolitické politiky. Jejich výsledky jsou totiž argumentační bází pro různá hnutí a iniciativy. Přitom Klaus tvrdí, že sociologové nejsou nestranní (např. spolupracovali při jeho sesazení roku 1997) a výzkumy veřejných mínění jsou zmanipulované.⁹⁰ Jediným průzkumem veřejného mínění, který Klaus (2002, str. 13) uznává, jsou volby.

Tím se dostávám ke Klausově postoji k intelektuálům obecně a k médiím. Intelektuálové a média samozřejmě netvoří jednu soudržnou zájmovou skupinu. Rozbor postojů k této skupině je však logickým doplňkem rozboru postojů k výše uvedeným skupinám, zejména kultuře a vědě.

Z výše uvedených subkapitol se dá intuitivně tušit, že i s intelektuály bude mít Klaus problém (vzhledem k jeho sporům s vědci a umělci, kteří intelektuální prostředí vytváří).

⁸⁹ Popper skutečně prohlásil, že „Big Science may destroy great science“ (Popper, 1981, str. 96) in (Morfia, 1998). Klaus však bohužel neuvádí také druhou stranu mince. Popper obecně řeší různé překážky pro rozvoj vědy. Může se jednat o překážky ideologické a ekonomické. Ekonomické překážky mohou spočívat jak v chudobě (nedostatečných prostředcích na vědu), tak v hojnosti (příliš vysokých prostředcích na vědu). Klaus však zmiňuje jen poslední uvedenou překážku, protože ta se mu nejvíce do článku hodí. Je ovšem otázka, zda by Popper označil za problém české vědy právě překážku hojnosti spíše než překážku chudoby.

⁹⁰ Jako příklad manipulace výzkumu veřejného mínění, Klaus uvádí v článku (Klaus, 2001f) formulaci otázky ve stylu „úpadek naší společnosti způsobuje...“, aniž by bylo řešeno, zda je naše společnost opravdu v úpadku. Klausovi odpůrci se přitom na takové výzkumy prý odvolají. Sociologové tak v jedné frontě s dalšími intelektuály přispívají ke Klausem proklínanému šíření „blbé nálady“.

Nejkomplexněji je Klausův postoj k intelektuálům popsán v článku (Klaus, 2005d). Klaus si zde (s odkazem na Hayeka)⁹¹ stěžuje zcela v souladu se svou vizí homo economicus na to, že intelektuálové mají preference pro určité ideje, a to pro ty, které jim dávají více moci (tedy ne pro ty, které se jim jeví jako pravdivé). Síla ideje roste s její abstraktností. Intelektuál má proto sklon přehlížet praktické lidské problémy. Jde mu o velkolepé celospolečenské řešení odtržené od světa. Intelektuálové proto mají přirozený sklon k socialismu.

Levicovost intelektuálů je ve zmíněném článku demonstrována na českém prostředí, a to pro intelektuály v poněkud urážejícím světle: Intelektuálové byli původně komunistům potřební k obhájení neefektivního režimu. Proto byli za komunistů dobře oceněni (Klaus neřeší, jakého procenta intelektuálů se toto servilní obhajování režimu týkalo). Po roce 1989, kdy se u nás rozšiřovalo ocenění na tržní bázi, byli najednou tito intelektuálové potřební méně a oceňování hůře než dřív, a to minimálně ve srovnání s růstem životní úrovně normálních lidí (kteří si vysoké ocenění trhem pro svou společenskou potřebnost zaslужují). Intelektuálové však díky své nepokoře mají o sobě vysoké mínění, rozhodně vyšší, než odpovídá jejich tržnímu ocenění. Proto se intelektuálové stávají odpůrci „nespravedlivého“ trhu i nového režimu. Intelektuálové si oproti trhu libují v různých „ISMech“ a skrytých formách socialismu, které trh obcházejí (protože samotný explicitní socialismus je už neatraktivní). V rámci těchto „ISMů“, které tvoří náhradní ideologie za socialismus, si intelektuálové vynucují na společnosti dobro podle svých představ a rozvíjí sociální inženýrství. Tyto ideologie je někdy kvůli vznešeným idejím obtížné demaskovat a bojovat proti nim (sám Klaus tak ale činí v postojích vůči „ekologistům“ apod.).

Takový útok na intelektuály je samozřejmě velmi ostrý až vulgární. Jednak opět není řešeno, kolika procent intelektuálů se taková „nepokora, vysoké sebeoceňování a sociální konstruktivismus“ týká, ale také je opět zcela opomíjena možnost, že by některý případný levicový intelektuál opravdu hájeným myšlenkám věřil. Odůvodnění jednání intelektuálů je vedeno zcela v egoistické rovině: jediné úsilí intelektuála spočívá v co nejvyšším finančním ocenění a v co nejvyšším mocenském uplatnění. Jde však o logický důsledek aplikace konceptu „homo economicus“.

Potíž s intelektuály tedy plyne předně z jejich socialistických charakteristik (elitářství, závislost na státu z důvodu nedocení trhem, z toho plynoucí zájem na růstu státního sektoru a „vertikálních vztahů“ snaha získat státní podporu jejich konstruktivistickým vizím, nedostatek pokory, mocenské ambice...)⁹²

⁹¹ Jedná se zase o Hayekův koncept osudové domýšlivosti (fatal conceit), viz (Hayek, 1995).

⁹² Klaus se dostal pro své levicové řazení intelektuálů do sporů s filosofem F. Karfikem, který Klause obvinil, že si plete levicovost a přirozenou kritičnost intelektuála. To samozřejmě Klaus (1998, str. 207) odmítá a v reakci uvádí problematiku vlastností některých intelektuálů: nedostatek pokory, zničitelské intelektuální ambice (typické pro různé socialismy).

Klaus si ve svém odporu vůči některým intelektuálům všimá i dalších (obecně opěvovaných) charakteristik intelektuálů. Jednou z nich je pojem jejich „nezávislosti“, proti kterému se Klaus postavil. Klausovo zdůvodnění (viz Klaus (1996, str. 151)) je pěkná intelektuální konstrukce. Klaus odmítá, že by ve svobodné společnosti (jako je ta naše) mělo vůbec označení „nezávislý intelektuál“ smysl. Dělbá intelektuálů na závislé a nezávislé je nesmyslná, protože všichni mají být neutrální. K výrazu „nezávislí intelektuálové“ je tak buď nutno přidat „totalitní“, nebo ubrat „nezávislí“. Neutralita intelektuálů, jak jsme viděli na příkladu sociologů, u nás podle Klause ovšem příliš neexistuje, protože intelektuálové jsou vychýleni doleva. K problematice nezávislosti intelektuálů se Klaus (1998, str. 127) vyjádřil dále známou slovní hříčkou (slovní hříčky se u Klause vyskytují často). Klaus rozlišuje „free thinker“ (volnomyšlenkář, nepraktický intelektuál, jejichž státem podporované konstrukty vedou podle jiných pasáží k socialismu) a „thinker of freedom“ (přemýšlející o svobodě). Je zřejmé, jaký typ intelektuála je společnosti nebezpečný a k jakému typu intelektuála naopak Klaus řadí sebe.

4.1.7 Média

Podobně jako Miloš Zeman i Václav Klaus se dostával zejména od druhé poloviny 90. let do konfliktu s novináři. Část tohoto konfliktu vznikla (jako tomu bylo často i u jiných Klausových konfliktů) na základě čistě osobním. Klausovi se podařilo popudit si proti sobě mnohé novináře tím, jak vznětlivě reagoval na jejich údajnou nepřipravenost na rozhovor, jejich nechápavost apod.

Další část konfliktu se týká problematiky obecnější. Média jsou Klausem kritizována ze dvou (propojených) věcí, podobně jako jiné intelektuální kruhy. Jednak má Klaus pocit, že některá média jsou jemu i jím zastávaným názorům nepřátelská, a jsou tedy v průměru levicová. Jednak je zde opět všudypřítomný problém nepolitické politiky.

Co se týče opoziční role médií, Klaus (1998a, str. 55-56) si např. roku 1998 stěžoval, že ODS má málo místa ve sdělovacích prostředcích, v čemž vidí cílenou hru médií proti ODS. Prostředky proto nejsou nestranné, ale preferují např. US. Ve věčně táhnoucím se sporu s ekology má Klaus (2002b) dojem, že žurnalisté jsou tendenční a pokouší se namluvit veřejnosti, že je ODS pro znečišťovatele. ČTK a ČT zase Klause zbytečně popotahuje (Klaus, 2003b), ČRo podává nevyvážené zpravodajství o jednání o volebním zákonu zakotvující většinové prvky (Klaus, 2000h). Klaus (1999, str. 58-61) také viní média z toho, že přispěla k pádu jeho vlády, protože přistoupila na to, že být provládní je nuda, kdežto být vůči vládě kritický je v módě (aspekt zviditelnění). Žurnalisté tak chtějí být za každou cenu proti, což je mylně nazýváno „nezávislost“ (k názoru na nezávislost – viz postoj k intelektuálům). Zajímavé je, že se na tomto místě Klaus zastává své hlavní politické protiváhy, ČSSD (což je jinak velmi vzácné), se kterou však byla toho času ODS v opozičně smluvním poměru. Klaus poukazuje na to, že ČSSD je předmětem mediální

kritiky stejně jako dříve ODS (předně z toho titulu, že se jedná o vládnoucí stranu). Pokud zkrátka velká strana navrhne něco pozitivního, je mediálně překřičena.

Co se týče problematiky médií a nepolitické politiky, Klausovi vadí zejména přílišná kritičnost médií vůči politické politice. Tato kritičnost nepolitické politice nahrává. Klaus (2002f) např. zaútočil před parlamentními volbami 2002 na politické komentátory, které nazývá nevolenými politiky, uznávající jen svou volební kampaň, kandidující za „Stranu osobního zviditelňování“ a manipulující lidskými osudy.⁹³ Političtí komentátoři jsou dále viněni z toho, že jsou odtrženi od občanů (řeší jiné problémy, než zajímají občany), rozdmýchávají politické konflikty, protože nechtějí nudnou volební kampaň, a zvyšují nedůvěru lidí v (politickou) politiku. V článku (Klaus, 2002v) Klaus označuje ironicky novináře obecně za „hrdinné bojovníky proti politice“. Publikovaný většinový názor v novinách je proto jen (negativně) kritický.

Závěrem, pokud stručně shrnu teoretický přístup k zájmovým skupinám, tyto mají negativní vliv na společnost jednak v tom, že od státu požadují nákladnou podporu na svou činnost, která je prospěšná zejména pro jejich členy samotné. Zájmové skupiny se vměšují do politiky, aniž by k tomu měly mandát a vychylují zákonodárství od obecně prospěšných pravidel k partikulárnímu zvýhodnění některých vrstev. Problém některých zájmových skupin je dále jejich podpora nepolitické politiky a levicový charakter.

Při analýze Klausových textů se nemůžeme vyhnout dojmu, že výše uvedené důvody Klausova brojení proti různým zájmovým skupinám jsou reálné, zatímco Klaus v některých článcích odůvodňuje odpor např. proti požadavkům zájmových skupin vědců a umělců konstrukcemi, které jsou spíše jen intelektuální fasádou a hledáním elegantního odůvodnění Klausova předem daného odporu. Klaus se často odvolává na zahraniční uznávané kapacity (Popper, Schumpeter), podle mého názoru však příliš zužujícím a neobjektivním způsobem. Tyto konstrukce jsou podle mého názoru škodlivé, protože jedine zamlžují pravou podstatu Klausova odporu vůči zmíněným zájmovým skupinám (podstata shrnuta o odstavec výše).

Pro politickou praxi by se dalo očekávat, že Klaus bude vyhraněným a zásadním bojovníkem proti vlivu zájmových skupin. Podívejme se nyní blíže na jednotlivé politické kroky Klause a jeho vlád v této oblasti. Analýza bude vedena podle jednotlivých typů zájmových skupin, protože na rozdíl od teorie těžko můžeme mluvit o určitém kroku vůči všem zájmovým skupinám obecně.

⁹³ Opět je zde kritizováno šíření nedůvěry, skepse a pesimismu (ve srovnání s Klausovým někdy až nekritickým optimismem).

4.2 Zájmové skupiny v praxi

4.2.1 Odbory

Klaus samozřejmě nemohl kolektivní vyjednávání, které má na českém území mnohaletou tradici, z českého zákonodárství eliminovat. Prostor pro kolektivní vyjednávání vznikl zákonem č. 2/1991 Sb. o kolektivním vyjednávání (tedy z období před Klausovou vládou). Klausova vláda prostor pro kolektivní vyjednávání kupodivu dále rozšířila novelou zákoníku práce (návrh zákona tisk 548 z 1.období PS, schváleno jako č. 74/1994 Sb.) na některé nemzdové otázky, jako dovolená, náhrady za používání vlastního zařízení, financování stravování a odškodnění pozůstalých po zesnulém zaměstnanci. Zaměstnavatel, u kterého nepůsobí odborová organizace, dále může podle novely poskytovat svým zaměstnancům obdobné výhody, které poskytuje kolektivní smlouva.

Za celé funkční období Klausových vlád zákon o kolektivním vyjednávání nebyl novelizován a zůstal tak platný v původním znění. Stejně tak Klausovy vlády neměnily ani zákon 120/1990 Sb. o vztazích mezi odborovými organizacemi a zaměstnavateli (ve znění zákona 3/1991 Sb.).

V posledním roce Klausovy vlády byl stávající zákonný stav vládou zachován po zásadním nesouhlasu s poslaneckým návrhem zákona o vztazích mezi odborovou organizací a zaměstnavatelem, který měl zvýhodňovat silné odbory. Tento návrh zákona usiloval o řešení situace zablokovaných kolektivních jednání, kdy existuje více odborových organizací a nedojde k dohodě. Situace měla být řešena majorizací ve prospěch odborové organizace s nejvyšším počtem členů (kolektivní dohoda by byla uzavřena ve smyslu návrhu nejsilnější odborové organizace). Vláda s tímto návrhem vyjádřila nesouhlas (usnesení č. 235 z 16.4.1997), protože by byl narušen smluvní princip vyjednávání. To je samozřejmě z liberálního hlediska správné. Nikdo nesmí být nucen řídit se stanovisky organizace, jejímž není členem. Vláda totiž poté, co vycouvala z tripartitních jednání, usilovala o to, aby jednání mezi zaměstnavateli a odbory probíhala na dobrovolné smluvní bázi. Zmíněný poslanecký návrh zákona samozřejmě vystupoval proti tomuto úsilí vlády, protože pravidla jednoho subjektu (jedných odborů) by se týkala subjektů, které v něm nejsou dobrovolně organizovány. Druhým aspektem odmítnutí návrhu je samozřejmě obhájení stavu výhodného pro zaměstnavatele, kteří měli při neexistenci kolektivní dohody volnější ruku pro své rozhodování.

V principu s velmi podobným ustanovením Klaus bojoval z pozice prezidenta o 8 let později. Legislativním procesem prošla novela zákona o kolektivním vyjednávání, která měla rozšířit platnost kolektivního vyjednávání i na podniky, které se vyjednávání neúčastní, aby byli chráněni i zaměstnanci v těchto podnicích pracující. Klaus zákon 18.5.2005 vetoval. Zákon opět

vybočuje ze smluvní volnosti dvou svéprávných subjektů. Některému subjektu by byly vnuceny podmínky, které dobrovolně nedojednal.

Oba posledně jmenované zákony, pokud by vstoupily v platnost, by samozřejmě byly nevýhodné pro zaměstnavatele, kteří byli schopni se kolektivním dohodám vyhýbat, protože v jejich podniku nefungovala žádná, roztržitá nebo nedostatečně silná odborová organizace, která by si kolektivní smlouvu prosadila. Existující smluvní volnost hájená Klausem v souladu s jeho teorií má tedy aspekt ochrany smluvní volnosti, která v tomto případě vyhovuje zaměstnavatelům, protože chrání zaměstnavatele před působením odborů. I zde je patrný problém, který jsem naznačil v teorii o odborech – Klaus se staví spíše proti tomu, co prosazovaly odbory či jejich političtí sympatizanti. Splývá přitom to, zda Klaus stojí na straně smluvní volnosti obecně nebo na straně zaměstnavatelů. Z hlediska liberální ekonomické teorie totiž při smluvní volnosti nikdo znevýhodněn není, na rozdíl od situace po prosazení kolektivní smlouvy, která obvykle přináší více výhod oproti původnímu stavu zaměstnancům. Subjekt zvýhodněný případným novým vertikálním vztahem (zákonem) by byly odbory. Zajímavé by bylo posouzení Klausova postoje za situace, kdy by zákon zvýhodňoval ve vztahu k odborům zaměstnavatele (ustanovení typu, že zaměstnavatel může zrušit v kolektivní smlouvě, co není dohodnuto ve smlouvě s podobným zaměstnavatelem apod.). Takový zákon však samozřejmě neexistuje.

Pro zaměstnavatele (oproti úsilí odborů) byla výhodná vládní regulace mezd na počátku 90. let. Její důvody však spadají do oblasti makroekonomického řešení boje s inflací a nemohou tak vést k tvrzení, že se Klaus pokoušel zvýhodňovat zaměstnavatele proti odborům.

Co se tedy odborů týče, Klaus a jeho vlády nevystupovali proti kolektivnímu vyjednávání obecně. Úsilí však směřovalo k tomu, aby kolektivní smlouvy (a to o jakýchkoliv záležitostech) spadaly do sféry horizontálních, nikoliv vertikálních vztahů, kde by nějakou záštitu přebíral stát. Ze stejného důvodu se Klausova vláda stáhla z tripartitních jednání. Generální dohody byly podepisovány do roku 1994. Roku 1995 a 1996 se nepodařilo přes jednání Generální dohodu uzavřít a roku 1997 se už o ní vůbec neuvažovalo.⁹⁴ Úsilí o smluvní volnost je z postoje k odborům v Klausově praxi patrná, což je v souladu s Klausovou teorií.

Na druhou stranu se v Klausově teorii dočítáme o odporu ke kolektivním smlouvám jako takovým (pasáže o nižší formě kolektivismu než státní). V tomto ohledu Klausovy vlády žádný krok neučinily, naopak jak již řečeno, prostor pro kolektivní jednání byl spíše rozšířen. Z toho ovšem Klause můžeme těžko vinit z důvodů zakořeněnosti tradic kolektivních vyjednávání a tlaku dalších politických subjektů. Zákaz kolektivních smluv jako takových by narušil svobodné sdružování občanů a je v současné Evropě nepředstavitelný.

⁹⁴ Blíže k vývoji tripartitních jednání, zejména uzavírání Generálních dohod, viz (VÚPSV, 2002, zejména str. 14-15).

4.2.2 Komory

Od počátku 90. let vznikalo v ČSFR mnoho profesních komor s povinným členstvím. Komory často vznikaly na základě zákona o sdružování občanů (89/1990 Sb.) a poté byly transformovány přijetím příslušného zákona do podoby profesní komory jako takové.⁹⁵ Vedle profesních komor vznikala i profesní sdružení (která se liší od komor zejména tím, že nemají vlastní zákonnou úpravu a v principu nemají povinné členství). Profesní sdružení pak často usilovala o přeměnu v komoru. Klaus a jeho vlády, v souladu s Klausovou teorií, se obvykle stavěli zejména proti povinnému členství v komorách a nároku komor na legislativní proces v dané oblasti. Klausova vláda však neměla sílu zrušit povinná členství v komorách. V roce, kdy Klaus zasedl do premiéřského křesla, už byly komory na základě příslušných zákonů etablovány a tvořily součást dědictví po minulých vládách.

Pod dvěma vládními návrhy zákonů, které Klausova vláda zdělila jako rozpracované z dob vlády předchozí (a nejsou v souladu s Klausovou teorií), je již Klausovo jméno. První se týká návrhu zákona o auditorech a komoře auditorů. Návrh zákona (tisk 11, ČNR 1992, schváleno jako zákon 524/1992 Sb.) obsahuje povinné členství auditorů v auditorské komoře jako podmínku výkonu auditorské profese. Důraz je kladen na nutnost důvěryhodnosti účetních údajů, jejichž garance je úkolem auditorů. Na auditory musí dohlížet komora, která se tak stává konečnou zárukou kvality účetních údajů v ČR. ČR se řídila při zpracování zákona směrnicemi ES a konzultacemi s OECD. Mezinárodní aspekt je zde neopominutelný. Přesto tím, že Klausova vláda tento návrh zákona nezavrhlá, vzniká rozpor s Klausovým teoretickým odporem k povinnému členství v komorách.

Druhý návrh zákona se týká komory daňových poradců ze stejného období (tisk 18, ČNR 1992, schváleno jako zákon 523/1992 Sb.). Výkon daňového poradenství se stal vázaný na zápis do rejstříku vedeného komorou daňových poradců. Co se zapsaných členů týče, komora dohlíží na jejich činnost a garantuje jejich způsobilost. I u tohoto zákona se však vyskytl problém nesouladu s Klausovou teorií – disciplinární řízení a kontrolní pravomoc se vztahuje i na *nečleny* komory, protože komora má garantovat kvalitu *garantovaných* poradenských služeb v ČR obecně.

Další návrhy zákonů jsou již ve vysokém souladu s Klausovou teorií.

Jedním z prvních vládních návrhů zákonů projednávaným v nově transformované poslanecké sněmovně byl návrh novely zákona o hospodářské a agrární komoře. Návrh zákona (tisk 5, 1. období PS) stanovil, že povinné členství v obou komorách je proti principům liberální

⁹⁵ Podle Kroupy, Mansfeldové (1997, str. 151-152) se jedná o příklad toho, jak vývoj společnosti předbíhal vývoj práva.

tržní ekonomiky, a mělo se proto změnit na dobrovolné. Zákon byl schválen a publikován jako 121/1993 Sb.

Vládní snaha o zavádění dobrovolného členství v komorách pokračovala návrhem zákona o sloučení obchodních komor (sněmovní tisk 1000 z 27.4.1993, schváleno jako zákon 223/1994 Sb.). Zákon sjednotil obchodní, průmyslovou a hospodářskou komoru a v novém subjektu opět zrušil povinné členství. Výhoda případného dobrovolného členství spočívala např. v tom, že rozhodčí soud při komoře mohl řešit spory mezi tuzemskými dobrovolně sdruženými podnikateli mimosoudní cestou.

Klausova vláda se nepokoušela jen rušit stávající povinná členství v komorách, ale musela čelit i novým požadavkům na zřízení komor s povinným členstvím (podle výše uvedených snah o transformaci profesních sdružení). Příkladem je vládní nesouhlas s poslaneckým návrhem zákona o psychologické činnosti a psychologické komoře, která měla povinně sdružovat psychology. Ve vládním usnesení č. 582 ze 7.10.1992 vláda odmítla povinné členství i samotný speciální zákon pro tuto komoru. S výjimkou psychoterapie (která hraničí s lékařskou profesí) vláda vyjádřila zájem na živnostenském charakteru podnikání v oblasti psychologického poradenství podle obecných předpisů.

Podobně se vláda vyjádřila i k možnosti zřízení komory veterinárních techniků na základě poslaneckého návrhu zákona (zásady zákona – tisk 6 z 1. volebního období PS). Vláda opět odmítla (usnesení č. 36 z 27.1.1993) členství v komoře jako podmínku pro výkon povolání. Odůvodnění je částečně etatisticko-centralistické. Pro výkon povolání v oboru je potřeba mít povolení státního orgánu veterinární správy. Tato pravomoc měla být nyní poslaneckým návrhem zákona přenesena na komoru, čímž by došlo k (nežádoucímu) oslabení postavení státní správy. Kromě liberálních důvodů zde tedy vystupuje do popředí i odpor vůči vzniku subjektů s určitou rozhodovací pravomocí, které nebudou součástí centrálního státního aparátu (podobně jako třeba odpor k rozšiřování místní samosprávy).⁹⁶ Liberalismus se tak setkává s centralismem, což je z konzervativního hlediska nevhodné, protože vzniká na jedné straně silný stát a na druhé straně občané bez příslušných mezostruktur. Klausova vláda tak navíc nederegulovala výkon daných odborných profesí - výkon činnosti jen neměl být vázán na členství v komoře, ale na státní autorizaci (viz např. souhlas s poslaneckým návrhem zákona o výkonu povolání autorizovaných architektů a stavebních inženýrů, vládní usnesení 252, 19.5.1993).

Klasický (např. Burkeho) konzervativismus se proti cechům a komorám nestavěl, na rozdíl od ekonomického liberalismu. Jsme u příkladu, kdy dochází k rozporu dvou velkých

⁹⁶ V souladu s tím Kroupa, Mansfeldová (1997, str. 179) uvádějí, že někteří političtí představitelé i funkcionáři komor se domnívají, že důvod rušení povinného členství v hospodářské a agrární komoře je ten, že „vláda nemá zájem na silném partnerovi“.

ideologií,⁹⁷ které se pokouší Klaus sloučit. Stavovské organizace jsou typem institucí, které mají negativní vliv na společnost z ekonomického hlediska, mohou mít však pozitivní vliv z politického hlediska, protože vytváří subjekty bránící atomizaci jedinců – jedinci někam patří, někam, kam nesahá bezprostřední moc státu, což je pozitivní zejména jako obranný mechanismus před vznikem totalitního státu. U nás mělo dojít k zahazení rozporu tím, že komory nebyly zcela rušeny a byly uznány jejich pozitivní funkce, zároveň byl však kladen důraz (v souladu s liberalismem) na dobrovolnost členství a na nezávaznost jejich rozhodnutí pro obecnou možnost výkonu povolání v daném oboru. Závaznost rozhodování byla ponechávána státu. Význam komor je samozřejmě po zrušení povinného členství velmi snížen.

Vládní postoj ke komorám jasně vyjadřovalo vládní usnesení č. 333 z 15.6.1994 a č. 298 z 24.5.1995. Usnesení 333 tvoří Teze o sdružování v komorách shrnující vládní postoje relevantní pro danou oblast. Komory mají být zřízeny ke kontrole výkonu profese (stávající komory tedy nemají být zrušeny úplně). Komory měly stanovovat určité standardy. Přitom je však explicitně stanoveno, že sdružování a členství v profesní organizaci je právo, nikoliv povinnost (případné členství s sebou nese výhodu záruky jisté solidnosti díky záštitě komory, na druhou stranu se pak podnikatel musí podřizovat stanovám komory). Povinné členství má tedy být zrušeno a nahrazeno dobrovolným nárokovým členstvím (na členství má nárok každý, kdo vyjádří vůli a splní určité požadavky). Povinné členství je kritizováno z toho důvodu, že vytváří závislosti, které deformují podnikatelské prostředí. Zákazník má mít právo výběru, zda si zvolí službu podnikatele, jejíž kvalita je garantovaná členstvím v určité komoře (a je tudíž dražší), nebo levnější službu u nečlena komory. Je proti principům liberalismu, aby byl zákazník ke kvalitě nucen. Tím, že nebude existovat jedna komora s povinným členstvím, může vzniknout prostředí pro vznik konkurence více komor. Pokud bude existovat obecný veřejný zájem na garancích určité kvality povolání (např. z důvodů ohrožení zdraví, bezpečnosti apod.), pak obecně závazná pravidla pro výkon povolání stanoví stát, nikoliv samosprávná komora (princip státního centralismu). Stát může výkonem kontroly pověřit nějakou organizaci, nikoliv však monopolní komoru, protože ta pouze prosazuje zájmy svých členů (jedná tedy jako zájmová skupina podle popsané teorie). Stát musí usilovat o co nejvyšší jednotnost úpravy podnikání, která by byla rušena povinným členstvím a závaznými předpisy jednotlivých komor pro dané obory, při vzájemné nezávislosti komor. Komory nemají mít kontrolní pravomoci v odvětví s výjimkou dobrovolně sdružených členů. Komory tedy zrušeny být nemají, jejich funkce mají být však velmi zúženy. Takto pojaté komory se v podstatě neliší od občanských sdružení, která by vznikla za důvodem garance určité

⁹⁷ Konzervatismus sám sebe za ideologii nepovažuje (viz Heywood (1994, str. 55-56)), přesto je ale mezi ideologie řazen, stejně jako v této práci.

kvality. Z profesních komor by tak při striktní aplikaci uvedených tezí z usnesení 333 z roku 1994 zbyl vlastně jen název.

Usnesení 298 se týkalo vládního schválení novely zákona o komoře veterinárních lékařů. Vláda v bodě II uložila členům vlády postupovat při dalším zpracování návrhů zákonů týkajících se zájmových profesních komor obdobně jako v tomto návrhu zákona, tedy ve smyslu nepovinného členství v nové komoře.

Vláda si dovolila ve svém tažení proti povinnému členství v komorách podpořit i souhlas s návrhem zákona poslance MUDr. P. Čermáka (ODS), který měl zrušit povinné členství ve velmi citlivé oblasti zdravotnictví (poslanecký návrh – tisk 1897 z 1. období PS, vládní usnesení 520 z 13.9.1995). Návrh podporoval i liberálně zaměřený ministr zdravotnictví L. Rubáš. Podpora rušení povinného členství v ČLK byla jedním z důvodů, proč byl tento ministr mezi zdravotníky v takové nelibosti, což přispělo nakonec k Rubášově odvolání. Návrh zákona v platnost stejně nevstoupil, nicméně dokumentoval vládní snahu o ničení tohoto typu korporativismu.

Vláda dále vyjádřila nesouhlas s poslaneckým návrhem zákona o advokacii, který také mimo jiné zakotvoval povinné členství v komoře (poslanecký návrh tisk 1920 z 1. období PS, vládní usnesení 571 z 11.10.1995). Důvodem odepřením podpory bylo právě povinné členství v komoře, které směřovalo proti vládní politice vyjádřené ve výše popsanych tezích usnesení 333. Vláda opět argumentovala tím, že sdružování v komoře má být právo, nikoliv povinnost, a že uložení povinnosti podnikatelským subjektům musí být v souladu s článkem 27 LZPS spojené s veřejným zájmem, což případ členství v advokátní komoře není. Nicméně návrh zákona byl přijat, byl vyhlášen jako zákon č. 85/1996 Sb. a byl bez další novelizace platný po celý zbytek Klausova vládnutí.

Na základě zmíněného ustanovení 333 byl vypracován vládní návrh zákona o patentových zástupcích (tisk 2017 z 22.11.1995). I komora patentových zástupců měla přestat fungovat na základě povinného členství a začít fungovat na základě dobrovolného nárokového členství. Návrh zákona však legislativním procesem neprošel. Vládním návrhem zákona o patentových zástupcích se znovu po vládní iniciativě zabývala poslanecká sněmovna po volbách roku 1996 (tisk 27 z 2.období PS, 23.7.1996). Vláda se opět pokoušela prosadit zrušení povinného členství z toho důvodu, že platná právní úprava není v souladu s vládními tezemi ke sdružování v komorách. Členství se opět mělo změnit na dobrovolné a nárokové (nárok by vznikl po složení odborné zkoušky před patentovým úřadem) a návrh dále přenášel některé pravomoci (např. pozastavení výkonu činnosti patentovému zástupci) z komory na patentový úřad. Návrh však byl zamítnut v prvním čtení.

Další liberalizace, která nebyla parlamentem schválena a o kterou vláda usilovala, se týkala hospodářské a agrární komory. Díky uvedené vládní novele z března 1993 již bylo zrušené

povinné členství v těchto komorách. Další vládní návrh zákona (tisk 330 z 2. období PS, 15.10.1997) měl zrušit vládní dohled nad statutem komor, který už byl nadále zbytečný. Ani tento návrh zákona ze sklonku druhé Klausovy vlády již však parlamentem neprošel.

Klaus v boji s komorami pokračoval i jako prezident. Jedno z jeho vet se týkalo zákona o veřejných neziskových ústavech zdravotního zařízení. Jedním z důvodů uvedených ve vysvětlení veta je to, že ČLK by jím podle Klause získala zákonný podíl na rozhodování ve věcech dostupnosti zdravotní péče. Přitom ČLK nemá být součástí legislativní moci v ČR.

Výsledek Klausova boje proti komorám je tedy dvojznačný. Na jednu stranu se Klausovi podařilo prosadit zrušení povinného členství v nejpočetnějších komorách (hospodářské a agrární), podařilo se mu čelit pokusům o další rozšiřování počtu komor s povinným členstvím, na druhou stranu se u však nepodařilo zrušit povinné členství v dalších silných 12 komorách. Tendence odporu vůči komorám je však z Klausovy politické praxe patrná a je v souladu s jeho teorií.

Komory měly na konci Klausova vládnutí různě silné postavení (podle toho, co která skupina byla schopná do příslušného zákona a jeho novel prosadit) a různé výhody (komory tedy nebyly upraveny jednotně). Různou sílu a postavení profesních komor k roku 1997 dokumentuje tabulka v příloze č. 1. Povšimněme si v ní způsobu vzniku komor, jeho období a rok zákonné úpravy – je patrné, že formování těchto zájmových subjektů spadá do předklausovské éry.

4.2.3 *Ekologie a ekologové*

Jak jsme viděli, jedním z neurputnějších a nejfrekventovanějších bojů, které Klaus ve svých člancích vede, je boj s „ekology“. Ti ho obviňovali z přeceňování ekonomie a podceňování ekologie. Dost těžko bychom hledali nějaké konkrétní kroky, které by Klaus učinil vůči „ekologům“ jako takovým. „Ekologové“ byli zformováni v občanských sdruženích podle příslušných zákonů. Na tom samozřejmě nehodlal a ani nemohl Klaus nic měnit. Zajímavější je Klausův postoj vůči ekologii jako takové. Jak Klaus a jeho vlády řešili ekologický problém? Jednalo se o liberální způsob v kontrastu s návrhy „ekologů“? Podlehli Klaus či jeho vlády vlivu příslušných zájmových skupin?

Na konci 80. let bylo životní prostředí ve značně zdevastovaném stavu. Vina ležela do velké míry na centrálně plánovaném ekonomickém systému, který deformoval cenové relace v neprospěch životního prostředí a ve kterém byly vzácné přírodní zdroje (ve veřejném vlastnictví) spotřebovávány v obrovských množstvích bez příslušné sanace krajiny. Na tyto důvody špatného stavu životního prostředí Klaus ve své teorii správně poukazuje. Jakým způsobem se zasadil o to, aby byla učiněna náprava?

Předně se jednalo o nápravu cenových relací. Např. ceny tuhých paliv byly tak nízké, že neodrážely veškeré náklady (včetně celospolečenských nákladů, které zahrnují i negativní

externality). Nápravu cenových relací si však neměl vzít na starosti trh a jasné vlastnické vztahy, ale byla řízena státem, konkrétně na počátku 90. let Klausovým federálním ministerstvem financí. To, že bylo v počáteční fázi transformace takto trhu „pomáháno“, samozřejmě není žádné překvapení, neboť se tak dělo ve více oblastech. Ministerstvo financí přistoupilo ke zvednutí cen tuhých paliv (k nelibosti levice) už roku 1990 (viz např. interpelace poslance Filipa a Klausova odpověď, tisk 173 z 1.10.1990).

Klausova vláda se dále zasazovala o to, aby do nákladů firem v oboru těžby byly zahrnuty všechny náklady, včetně nákladů ekologického charakteru. Opět se tak stalo direktivním způsobem, protože energetický průmysl nebyl v dané době privatizován a liberalizován. Roli trhu a vlastnických vztahů tak opět musela suplovat Klausova vláda. Vládní návrh novely horního zákona z 30.12.1992 (tisk 217 z 1. období PS, schváleno jako 168/1993 Sb.) týkající se restrukturalizace uhelného průmyslu pamatoval na vypořádání škod na životním prostředí. Sazbami, které stanovily státní orgány, byly zvýšeny finanční rezervy, které příslušné podniky měly zahrnovat do nákladů a vytvářet tak účelové prostředky na pozdější rekultivaci.

Vzhledem k tomu, že se ČR stala signatářem Montrealského protokolu, přistoupila vláda v jeho intencích k návrhu zákona, který měl chránit ovzduší (tisk 472, 16.6.1993, 1.období PS). Ani tento zákon neřešil problém životního prostředí příliš tržně konformním způsobem. MŽP jím bylo zmocněno vydat vyhlášku, v níž by byly definovány látky ohrožující ozónovou vrstvu a byly stanoveny maximální kvóty na dovoz i domácí výrobu těchto látek. Na vývoz byly udíleny licence. Dovoz látek byl dále zpoplatněn a poplatek byl účelově odváděn do SFŽP k recyklaci výrobků ohrožující životní prostředí. Opět tak byla státním zásahem napravitována deformovaná cena, aby do ní byly zahrnuty všechny náklady.

Klaus ve své teorii řadí ovzduší mezi statky, které nepatří nikomu konkrétnímu a tudíž jejich vlastnickou ochranu musí vykonávat stát. V tomto smyslu je zákon v souladu s Klausovou teorií. Např. Kjótský protokol, proti kterému Klaus o pár let později vystupoval, řešil podobnou problematiku a dokonce podobným způsobem. Také jím byly (a to tržně konformnějším způsobem obchodovatelných emisních povolení) shora stanoveny kvóty týkající se škodlivin, které mohou být do ovzduší vypouštěny. V tomto smyslu zmíněná úprava ke Klausově teorii neseďí.

Co se dále ovzduší týče, úplný zákaz použití látek ničící ozón vláda v podobě nesouhlasu s poslaneckým návrhem zákona o těchto látkách odmítla (vládní usnesení č. 166, 14.4.1993). Tento krok je v souladu s Klausovým postojem o optimální, nikoliv nulové míře znečištění, která je věcí politické volby. Klaus odmítal absolutizaci požadavků na ochranu životního prostředí a jeho vláda se s ním tímto krokem ztotožnila.

Ochrana ovzduší byla postupně dále zpřísněna. Vládní návrh zákona (tisk 957, 6.4.1994, 1. období PS, schváleno jako zákon č. 158/1994 Sb.) zpřísnil podmínky pro znečišťovatele ovzduší, byly zdviženy emisní limity po vzoru ES, emise se začaly týkat automobilů, které tak začaly podléhat povinnosti měření emisí. Za smogové situace byly možné zvláštní regulace a zákon možnou délku regulace dále protahoval. Vláda se pokusila zlepšit stav ovzduší i např. podporou plynofikace „tam, kde je to racionální“, tedy v dostatečně hustě osídlených oblastech.⁹⁸

Ke zvýšené ochraně životního prostředí chtěla přispět vláda také zřízením nového národního parku České Švýcarsko na základě vládního návrhu zákona (tisk 1932, 23.8.1995, 1.období PS, zákon neschválen, České Švýcarsko se tak stalo národním parkem až roku 2000). V národních parcích je samozřejmě zvýšená regulace různých lidských aktivit.

23.8.1995 vláda schválila koncepční dokument „Státní politika životního prostředí“.⁹⁹ Do dokumentu se explicitně dostává princip optimálního znečištění a ohledu na další aspekty společenského vývoje, tedy nalézání společensky přijatelné míry rizik a znečištění oproti nulovému znečištění, jak to známe z Klausovy teorie. Dokument (opět v souladu s Klausovou teorií) stanoví, že stát bude angažován jen tam, kde je jeho úloha nezastupitelná (veřejné statky jako vzduch) a zbytek má být přenesen do úpravy soukromoprávní (včetně finančních toků). Dokument dále obsahuje principy známé z ostatních zemí. Celkově deklaruje omezenou úlohu státu a důraz na tržní nástroje v oblasti životního prostředí. Za Klausova vládnutí se však široce používaly k regulaci nejen nástroje ekonomické, ale i nástroje administrativní (zákazy, příkazy, limity, normy, standardy a další omezení).

Ke zlepšení stavu životního prostředí v severních Čechách byl určen zmíněný poslanecký návrh zákona koaliční skupiny poslanců o převodu prostředků z malé privatizace na sanaci životního prostředí, jehož částka byla zřejmě díky Klausovu podstatně snížena. Klaus ve své teorii často zmiňuje, že se stát svými investicemi zasloužil o sanaci životního prostředí – sám však nebyl příznivcem široce pojatých státních investic z fiskálních důvodů.

Významným ekonomickým nástrojem, který nikdy nenabyl účinnosti, měla být ekologická daň, se kterou počítal zákon o soustavě daní 212/1992 Sb., připravovaný na Klausově ministerstvu. Nakonec se však ekologická daňová politika realizovala v jen omezené podobě skrz zařazení některých položek do nižší sazby DPH, některé výjimky pro daně z příjmů (osvobození obnovitelných zdrojů energie, možnost odečtu daru na ekologické účely ze základu daně), daně silniční (v případě ekologického pohonu) a dědické a darovací (nabytí majetku za ekologickými účely). Ekologická daň jako taková nevznikla.

⁹⁸ Viz Klausovo vystoupení na 40. schůzi PS dne 14.3.1996.

⁹⁹ Zpracováno podle Šauera a kol. (1997, str. 77-92)

Závěrem se dá tedy říct, že Klausova vláda sice v souladu s Klausovou rétorikou deklarovala ústup státu a zdůraznění role soukromoprávních vztahů, na druhou stranu ale státní administrativní nástroje a zásahy zůstaly za Klause jako premiéra stále velmi rozšířenými. To bylo dáno i tím, že Klausovy vlády nebyly na poli životního prostředí příliš legislativně plodné a tak většina zákonů byla platná z dob vlád předchozích, v lepším případě vlád polistopadových (u vodního hospodářství a hospodaření s nerostnými surovinami dokonce z dob ještě starších).¹⁰⁰ Řešení tržními způsoby a soukromoprávními vztahy tak jsou častěji zmiňovány v Klausově rétorice spíše než v praxi jeho vlád. Klausova rétorika, která velmi silně vystupuje proti vysoké státní regulaci v oblasti životního prostředí (jakožto formě socialismu v boji s liberalismem a *trhem*), působí ve srovnání s praxí podle mého názoru nevěrohodným dojmem. Kdybych nevěděl, že premiér a pisatel zmíněných článků o ekologii je ten samý člověk, nejspíš bych neměl příliš logických důvodů, proč si je v jednu osobu spojit (kromě zmiňované problematiky politického okolí).

4.2.4 *Kultura a umění*

V Klausově teorii byl popsán jeho odpor k nárokům představitelů kultury a umění na státní podporu. Umění, podobně jako jiné sféry lidských aktivit, by se mělo řídit tržním principem. V praxi však zdaleka takto černobílý postoj Klause a jeho vlád k umění nebyl.

Co se týče Klause samotného, na jeho FMF vznikaly od roku 1990 rysy budoucího daňového systému. V jeho rámci vznikly i zásady (a poté zákon) o dani z příjmů. V zásadách zákona (tisk 854, období FS 1990-1992, z 29.8.1991) byla vytvořena pro literární a uměleckou činnost speciální daň z příjmů, která se progresivně zvyšovala od 3 do 33 procent (sazby tedy byly nižší než u ostatních subjektů). Je vidět, že literáti tedy nepodléhali trhu stejně jako ostatní podnikatelé.

Již z období české Klausovy vlády pochází vládní návrh zákona o podmínkách vzniku audiovizuálních děl (tisk 510, 1. období PS, z 30.6.1993, schváleno jako zákon 273/1993 Sb.). Tento zákon na jednu stranu umožnil vznik konkurenčního trhu v oblasti kinematografie (oproti dosavadnímu monopolu státu). Na druhou stranu jím byl stanoven (do naší současnosti platný) příplatek z prodeje a půjček rozmnoženin ve výši 1 Kč, který se stal příjmem Státního fondu pro rozvoj české kinematografie. Odůvodnění argumentovalo nezbytností státní podpory umění – audiovizuální umění je složka kultury objektivně nezpůsobitelná samostatné existence bez ekonomické podpory státu. To už je samozřejmě od čistě tržních principů vzdálené. Netržní prostředí (možnost pro státní regulaci v podobě dotací) vytvářely i vládní návrhy statutů Státního

¹⁰⁰ Viz Šauer a kol. (1997, str. 107-120)

fondy kultury (SFK) a Státního fondu pro podporu a rozvoj české kinematografie (SFpPRČK) z 4.11.1992 (tisk 102 a 103 z období ČNR 1992), vzniklé na základě zákonů z minulého volebního období (zákon 239/1992 Sb. a 241/1992 Sb.). Tyto fondy samozřejmě slouží ke státní podpoře kinematografie a kultury, která tak nemusí podléhat tvrdým tržním principům. Fondy poskytují na vybrané žádosti podpory určitým kulturním projektům.

Kultura však byla v porovnání s minulým obdobím odstátněna. Nová daňová soustava z roku 1992 neobsahovala tolik příjmů pro kulturní fondy. Vládní návrh zákona o postavení kulturních fondů dále usiloval o přeměnu kulturních fondů na soukromé nadace, kde by stát už neměl vliv (tisk 610, 1. období PS, 20.10.1993, schváleno jako zákon 318/1993 Sb.). Zajímavé je, že se v odůvodnění mluví pouze o tom, že stát už na další podporu nemá (nejde tedy o principiální argumenty, že stát podporou umění porušuje liberální tržní zásady).

Vládou dále prošel návrh zásad zákona o neperiodických publikacích (tisk 868, 1. období PS, 16.2.1994, návrh zákona tisk 1358 z 18.11.1994, schváleno jako 37/1995 Sb.), který minimalizoval počet zdarma odváděných literárních děl do knihovnického fondu (což je případ státní tržní regulace).

Zmíňme v této souvislosti i vládní usnesení č. 145 z 31.3.1993, kterým vláda vyjádřila odpor (odmítnutím poslaneckého návrhu zákona) k vyvlastnění budov pro Národní divadlo. Důvod (podle mého názoru zcela správný) byl ten, že vyvlastnění je možné jen ve veřejném zájmu, což není případ kultury a divadla.

Oblastí, ve které se stát regulacemi angažoval, byla oblast památek. Některé regulace byly stanoveny ve vládním návrhu zákona o stání památkové péči (tisk 1899, 24.11.1995, 1. období PS, návrh neschválen). Klaus se ve své teorii přímo k památkám nevyjadřuje. Z jeho postojů k veřejnému zájmu se dá usuzovat, že státní regulace v zájmu zachování památek v rozporu s jeho teorií není. V souladu s jeho skeptickými názory na stát jakožto vlastníka je rozhodně vládní usnesení č. 109 ze 7.2.1996, kterým byl odmítnut poslanecký návrh zákona o ochraně nemovitostí tvořící kulturní bohatství ČR. Návrh stanovil, že pouze stát může řádně spravovat národní památky. To vláda samozřejmě odmítla, jednak z důvodů liberální nedůvěry ke státu jakožto vlastníkovi a jednak z důvodu narušení restitučního procesu. Stát může vykonávat ochranu kulturních nemovitostí i z jiné pozice než vlastnické.

Významným individuálním krokem, který je silným výrazem Klausových teoretických postojů ke kultuře, je Klausovo veto novely zákona o SFpPRČK z období před volbami 2006. Novela měla významně zvýšit státní podporu filmového průmyslu. Klaus ke zklamání bývalého herce a tehdejšího ministra kultury Jandáka zákon odmítl podepsat s tím, že podnikání ve filmovém průmyslu není veřejný statek, na nějž by se měly vynakládat veřejné zdroje. Klaus odmítl podpořit poskytnutí dodatečných „neadekvátních“ prostředků. Klausovi dále vadil

partikularismus zákona, který je typický pro zákony prosazené zájmovými skupinami. Klaus se ptá, jaký je rozdíl mezi filmovým a ostatním uměním, a jaké je tedy ospravedlnění, že by zrovna filmový průmysl měl mít zvýšenou podporu. Dalším důvodem veta byla obava z pravomocí Rady fondu, která by o použití prostředků rozhodovala prakticky bez možnosti odvolání proti jejímu rozhodnutí (což je optimální pro vliv různých spřízněných osob a úzkých zájmů). Konečně Klausovi vadila možnost zvýhodňování děl podporující evropskou identitu, což je ale věci patřící spíše do kapitoly o EU.

Celkově se tedy dá říct, že Klaus a jeho vlády uznali jistou potřebu podpory umění a kultury (na úkor liberálně tržních principů). Postup tedy nebyl radikální a některé fráze z Klausovy teorie jsou zbytečně bombastické. Na druhou stranu je nutno konstatovat, že bez existence Klause by se kultura a umění v ČR řídila nejspíš méně tržními a více regulačními principy, než tomu bylo a je. Některé kroky Klausovy i jeho vlád (nižší sazby daně z příjmů na počátku 90. let, poplatek 1 Kč do fondu kinematografie) však jsou kontrastující s Klausem deklarovaným odporem vůči státní podpoře umělecké zájmové skupiny.

4.2.5 *Círky*

Základními úpravami, které se týkaly církví na počátku Klausova vládnutí, byly zákon 308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, zákon 16/1990 Sb. o hospodářském zabezpečení církví (ve znění zákona 522/1992 Sb.) a zákon 161/1992 Sb. o registraci církví a náboženských společností. Postavení církví bylo tedy na počátku 90. let následující: po registraci založené na 10000 podpisech věřících hlásících se k dané církvi získala církev nárok na určité výhody. Registrované církve dostávaly na platy duchovních (a některých laiků) a na obnovu památek dotace ze státního rozpočtu. Tyto výdaje se řídily vyhláškou. Placená státem byla dále obecně prospěšná činnost církví (činnost církve v armádě, sociální služby...). Dalšími zdroji církví byly příjmy z pronájmů jejích objektů (to bylo komplikováno táhnoucími se restitučními) a významným zdrojem zejména nekatolických církví byly soukromé sbírky a dary. Tyto dary bylo možno do omezené výše odečíst z daňového základu.

V kapitolách o restituci byla popsána Klausova rezervovanost k církevním restitucím. Klaus vázal restituční problematiku na obecné řešení vztahu církve a státu a odmítl tedy oddělit problematiku restitucí a financování církví.¹⁰¹ Přitom Klaus uvažoval o církvích podobně jako o

¹⁰¹ Někteří právníci (např. P. Kolář z Parlamentního institutu) upozorňují na problematičnost tohoto přístupu. Problém je v smíchání politické a právníkové otázky. Podle Koláře měla být otázka restitucí a financování oddělena. Po dokončení restitucí v plné výši by se pak hledal model dalšího vztahu církve a státu. Takto stát

jiných dobrovolných sdruženích občanů. Přesto však jeho vláda nepřistoupila k tomu, aby výjimečné postavení církví ve srovnání s ostatními neziskovými organizacemi (dané zmíněnými zákony) zrušila. Církev byla po celou dobu Klausovy vlády v úzkém vztahu se státem a odluka církve od státu nebyla realizována (při omezeném způsobu restituce také mohla být realizována těžko). Snaha nenarušovat transformační proces problematikou církevních restitucí¹⁰² již byla zmíněna. Na druhou stranu je nutno konstatovat, že u budov vydaných církvím (řádům) již vláda odmítla podpořit vyvlastnění (jako tomu bylo u případu zázemí Národního divadla, viz vládní usnesení č. 144 z 31.3.1993 o návrhu poslanecké novely zákona o majetkových vztazích řeholních řádů a Arcibiskupství olomouckého). Toto usnesení samozřejmě dokumentuje spíše skepsi vůči vyvlastnění z důvodu veřejného zájmu než vstřícnost postoje k církvím a řeholím.

Klausova vláda se stavila zamítavě k exkluzivitě konkrétní církve v porovnání s obecnou církevní úpravou. To se netýkalo jen katolické církve, která si jakožto největší a nejvlivnější církev v ČR (a vzhledem k určité tradici) mohla činit na zvláštní postavení nárok (viz níže problematika konkordátu). Klausova vláda se postavila i proti dvěma poslaneckým návrhům zákonů (resp. jejich zásad), které měly zvláštním způsobem upravit postavení apoštolské církve, respektive církve adventistů sedmého dne. Vláda oba dva návrhy (jeden se týkal restitucí, druhý platů duchovních) odmítla podpořit s tím, že existuje obecná úprava církevní problematiky (vládní usnesení č. 637 a 690 z 18.11., resp. 9.12. 1992). Speciální zákon pro jednu církev by vytvářel zvýhodnění pro jeden subjekt. Tyto poslanecké návrhy zákonů podpořily Klausovo přesvědčení, že se i církve chovají jako zájmové skupiny, které chtějí skrz legislativní proces získat garanci nějaké výhody.

Vláda na počátku roku 1993 upravila svým nařízením platové poměry duchovních (vládní nařízení 86/1993 Sb., 3.2.1993). Duchovní byli rozděleni do 5 platových tříd. Jednotlivé duchovní funkce v každé registrované církvi byly přiřazeny k určité platové třídě. Výše platu byla závislá jednak na platové třídě, jednak na počtu let praxe (princip stejný jako u ostatních státních zaměstnanců). K tomuto základnímu platu byly stanovené možné příplatky (hodnostní přídavek, odměny za vyšší výkon). Základní plat se mohl pohybovat mezi 4290 a 8790 Kč měsíčně. Např. katolický farář s 20 lety služby měl nárok na 5970 Kč (což byl lehký nadprůměr ve srovnání s nominální průměrnou mzdou v nepodnikatelském sektoru – 5942 Kč- i v ČR celkem – 5904 Kč).¹⁰³ Toto vládní nařízení bylo za Klausovy vlády jednou novelizováno jako vládní nařízení 273/1995 Sb. (další novelizace 322/1998 Sb. spadá už do období Zemanovy vlády). Vládní

nevydal církvím hospodářský majetek v ceně řádově 100 mld. Kč, zatímco ročně dá všem církvím dotace v řádech pár miliard (zdroj: přednášky P. Koláře v kurzu Církev a stát, IPS FSV UK, LS roku 2003).

¹⁰² Např. vládní usnesení č. 65 ze 17.1.1996 a jeho odmítavý postoj k poslaneckému návrhu novely zákona o působnosti orgánů ČR v převodech státního majetku a zákona o FNM, kterým vláda odmítla komplikace pro stát plynoucí z požadavku finančních náhrad za církevní majetek zabavený státem.

¹⁰³ zdroj: ČSÚ

novelizace 273/1995 Sb. stanovila interval základních mezd v rozmezí od 5030 do 11880 Kč. Pro srovnání, katolický farář s 20 lety služby získal nárok na 7350 Kč. To byl plat již ve srovnání průměrnou mzdou již dosti podprůměrný (8332 Kč v nepodnikatelském sektoru, 8307 Kč pro ČR celkem).¹⁰⁴ Do příští novelizace roku 1998 se samozřejmě tato disproporce dále rozšiřovala. Z tohoto hlediska církev nebyly vládou preferovanou oblastí.

Dalším problémem, který také dokumentuje přístup Klausových vlád k církvím, je problematika konkordátu, tedy státní smlouvy s Vatikánem, kterou má uzavřenu většina evropských zemí. Úsilí o konkordát však bylo za dob Klausových vlád marné. Klausově teorii odpovídá, že jeho vláda neměla příliš zájem na podpisu smlouvy, která by povahou nadzákonné normy (s povahou mezinárodní smlouvy) upravila vztah katolické církve (jakožto jedné z dobrovolných organizací) a českého státu. Pokud se o uzavření konkordátu uvažovalo, měl obsahovat velmi vágní a obecné formulace, které by stát v podstatě k ničemu nezavazovaly. Naopak církev stála o vyšší konkrétnost. Do dob Zemanovy vlády proto v tomto smyslu vzniku konkordátu k žádnému posunu nedošlo, protože vládě stávající stav vyhovoval. Dodejme, že text smlouvy byl M. Paloušem připraven na Kavanově MZV roku 2002 a podepsaný až dalším ministrem zahraničních věcí, katolíkem Svobodou a nunciem Enderem. Smlouva však neprošla ratifikačním procesem, zejména díky zamítavému postoji ODS a KSČM (tisk 17 ze 4. období PS, projednávání na 6. schůzi PS 15.10.2002 přerušeno, na 16. schůzi 16.5.2003 v prvním čtení smlouva zamítnuta). Argumenty v tehdejší diskusi jsou nám dobře známé z Klausovy teorie: římsko-katolická církev by měla příliš výsadní postavení, její práva už jsou zabezpečena dostatečně, neexistuje společenský zájem na nové úpravě. Nuncius Ender byl po neúspěšné ratifikaci smlouvy (která byla pro katolickou církev fiaskem) odvolán do Berlína a na jeho místo nastoupil v dubnu 2004 papežský konzul Diego Causero působící do té doby na velvyslanectvích v zemích jako Albánie, Čad, Středoafriická republika, Kongo či Sýrie. I se zohledněním postupné diplomatické kariéry Causeura Vatikán tak dal České republice najevo, jaký význam pro něj má středoevropská země bez konkordátní smlouvy.

Porovnání Klausovy teorie a praxe jeho vlád v postoji vůči církvím jakožto zájmové skupině je tedy rozpačité. Na jednu stranu je zcela v souladu s Klausovou teorií, že Klaus odmítal nároky některých církví na exklusivní zacházení. Na druhou stranu je však zřejmé, že nejlepším způsobem jak zabránit vlivu určité zájmové skupiny na stát, je odluka daného subjektu od státu. V tomto smyslu Klausova vláda žádný rozhodný krok neučinila. Zvláštní postavení církví ve srovnání s „ostatními dobrovolnými organizacemi“ po celou dobu Klausových vlád je tedy faktem, který ke Klausově teorii neladí. Těžko ovšem můžeme Klause vinit z toho, že by se své teorii zpronevěřil, protože musel brát ohled na lidovce jakožto na nejvýznamnějšího koaličního

¹⁰⁴ zdroj: ČSÚ

partnera. Problém ale vidím v tom, že by mohl vzniknout lepší model uspořádání vztahů církve a státu (nejspíš ve smyslu větší možnosti pro odluku církve od státu), kdyby Klaus zaujal jiný přístup k problematice restitucí církevního hospodářského majetku. Restituční problematika a související transformační strategie však měly jinou a vyšší prioritu.

4.2.6 Věda

Pro srovnání Klausovy teorie a praxe, co se vědy týče, je zejména užitečné sledovat objem prostředků, které Klausovy vlády vědcům poskytovaly. Připomínám, že Klaus odmítá nároky vědců na výrazné navýšení peněžních prostředků ze státního rozpočtu. Klaus má podle souhrnných statistických údajů pravdu v tom, že oblast vědy a výzkumu byla po roce 1989 výrazně méně státem dotována, než tomu bylo před rokem 1989. Analýza dosavadního vývoje a stavu výzkumu a vývoje v ČR a jejich srovnání se zahraničím z roku 2002 mluví o prudkém snížení státních výdajů v letech 1990-1992, které doznívalo ještě v letech 1993-1995. Roku 1994 však Klausova vláda přijala Zásady vlády pro oblast výzkumu a vývoje, podle nichž byl sestaven rozpočet pro vědu roku 1996 a v dalších letech. Od té doby docházelo k postupnému růstu státních výdajů na vědu a výzkum.¹⁰⁵ Vláda se v zásadách také zavázala k úsilí o dosažení podílu státní podpory vědy k HDP na 0,7%. K této úrovni se Klausova vláda přes rostoucí trend výdajů nikdy nedostala.

Hodnocení státní podpory vědy a výzkumu se dá provést podle více ukazatelů. Dva z nich jsou zmíněny výše: absolutní objem veřejných výdajů na vědu a výzkum a podíl veřejných výdajů k HDP. Dalším relevantním ukazatelem je podíl veřejných výdajů na celkových výdajích. Při zapojení vědy do soukromého sektoru (resp. soukromého sektoru do vědy) se jedná o oboustranně výhodný dobrovolný vztah, kde věda nemůže být dotována nedobrovolně z prostředků někoho třetího. Návazností na hospodářský výsledek je pak zaručena efektivnost vynaložených prostředků. Nemůže se tedy stát, že by „big science“ zničila „great science“.

Zmíněné tři ukazatele se dají hodnotit jako stav v období Klausova vládnutí nebo jako trend (změna). Vše může být pro srovnání poměřeno s odpovídajícími ukazateli ze zahraničí. Co se týče absolutního objemu veřejného financování vědy a výzkumu a podílů k HDP, zejména v počátečním období Klausových vlád se jednalo o nízká čísla (v relevantním mezinárodním srovnání). Na jednu stranu to svědčí o tom, že Klausova vláda nepodléhala vlivu „vědecké zájmové lobby“. Na druhou stranu tento objem prostředků u nás činil v daném období úvahy o „great science“ dost irelevantními. K roku 1994 šlo spíše o to, aby naše „great science“ nebyla

¹⁰⁵ V absolutních částkách začaly veřejné prostředky na vědu a výzkum růst od roku 1995 (z hodnoty 4216 mil. Kč. roku 1994 vzrostly ke konci Klausova vládnutí na 7582 mil. Kč roku 1997, což činí průměrný roční růst 21,6 %). V poměru ku HDP nastal růst od roku 1996. Viz (MŠMT a RVVV, 1999 a 2002, graf B1).

zničena spíše díky „small science“ než díky „big science“. Za takové situace je zřejmé, že reakce vědecké obce bude sebezáchovná a bude spočívat v žádostech o státní podporu. A nemuselo vůbec jít o to, že by vědci chtěli státní podporu pro své ambiciózní konstrukce na přestavbu společnosti, jak je viní Klaus.

Následující léta byla charakteristická postupným zvyšováním finančních prostředků, které byla vláda vědě ochotna poskytnout (a to jak v absolutním ukazateli, tak vztaženo k HDP). Je samozřejmě problematické tvrdit, že se jedná o rozpor s Klausovou teorií, protože Klaus se nevyjádřil nikdy v tom smyslu, že se stát nemá v podpoře vědy angažovat. Klaus byl spíše pro „rozumnou“ úroveň státních výdajů na vědu a odmítání zvýšených nároků vědců. Klaus předně usiloval o volnost rozhodování bez tlaku zainteresovaných subjektů (vědců). Je samozřejmě otázkou míry, zda vládní objemy prostředků plynoucí vědě posoudíme jako příliš štědré na to, abychom mohli říct, že Klausova vláda vlivu vědecké zájmové skupiny podlehla. Podle mého názoru tomu tak není a Klaus rozhodně žádnou „big science“ nevytvářel.

Co se týče podílu veřejných na celkových výdajích na vědu a výzkum, ČR patřila za dob Klausova vládnutí k zemím s nižšími podíly, a to nejen mezi transformujícími se ekonomikami, ale i v poměru vůči tehdejší EU. ČR byla v tomto ukazateli na úrovni USA, tedy lehce nad 30 % (viz ČSÚ, sekce 9610-04, A.1., tab. 10). V tomto ukazateli nedošlo za Klausova vládnutí k jednoznačnému posunu. K velmi patrnému nárůstu podílu veřejných na celkových výdajích v této oblasti došlo až od roku 1998 (v současné době se jedná o hodnoty asi 10 procentních bodů vyšší, což řadí ČR k nadprůměru nejen vůči EU25, ale i EU15). Vyšší propojení státního sektoru s oblastí vědy a výzkumu je podle tohoto ukazatele patrné zejména až v období, kdy Klaus přestal být premiérem (což odpovídá jeho skepsi vůči vědcům jakožto zájmové skupině, která usiluje o veřejné zdroje, jak to reflektuje jeho teorie).

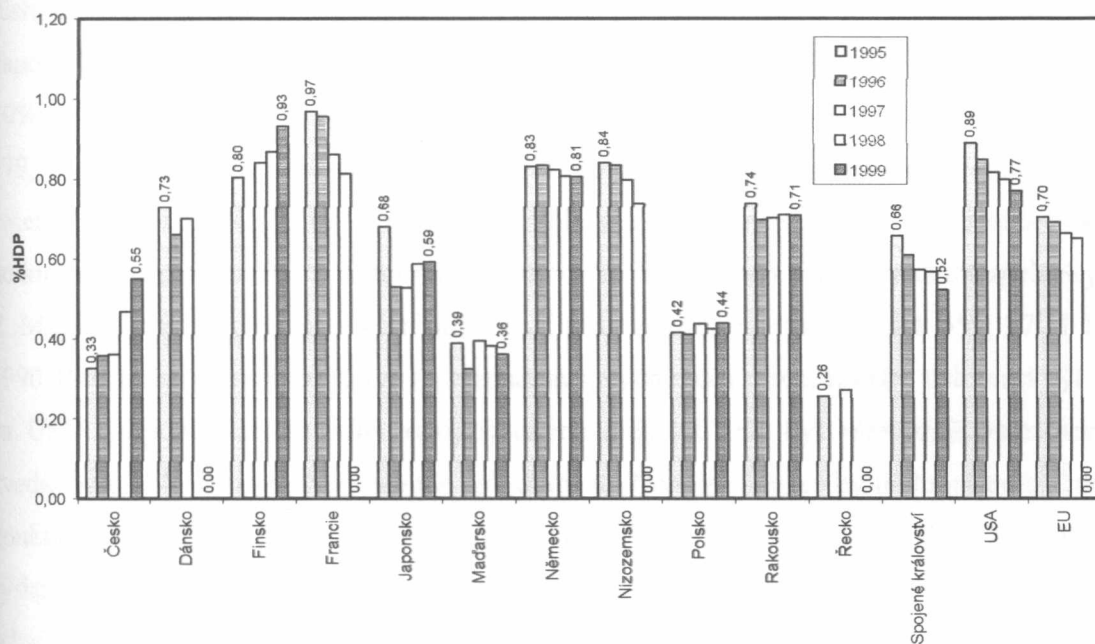
Zmiňme ještě legislativní základnu z období Klausových vlád pro oblast vědy a výzkumu. Klausova vláda podporovala vědu a výzkum na základě zákona o státní podpoře vědecké činnosti a vývoji technologie (vládní návrh zákona, tisk 1189, 31.8.1994, 1.období PS, schváleno jako zákon č. 1/1995 Sb.). Zákon vymezoval podmínky státní podpory jako povinnost zveřejňování informací o výzkumu, hodnocení podporované vědecké organizace zřizovatelem a Radou vlády. Podpora měla být získávána na základě soutěže mezi jednotlivými organizacemi. Tento zákon samozřejmě ukazuje na ochotu vlády podporovat v určitém rozsahu českou vědu. Konkrétní rozsah podpory však samozřejmě není jeho záležitostí (to je záležitost státních rozpočtů). Tato novela byla jediným významnějším legislativním krokem, který v oblasti vědy a výzkumu Klausovy vlády učinily. Zákonné zázemí pro vědu se tedy nepříliš lišilo od situace předchozích vlád.¹⁰⁶ I z toho vyplývá, že postoj Klausových vlád vůči vědecké obci nebyl nikterak radikální.

¹⁰⁶ Nebyl např. novelizován zákon o akademii věd (283/1992 Sb.)

Klausova vláda tedy na vědě na jednu stranu šetřila, na druhou stranu rozhodně nepřistupovala (zejména v pozdějších obdobích) k vědcům jako k nebezpečným „majitelům pravdy“. Vláda byla ve výdajích na vědu opatrná a umírněná na rozdíl od Klausovy rétoriky, která působí vůči vědcům radikálním až urážlivým dojmem.

Pro přehled uvádím graf, který umožňuje srovnat stání výdaje na vědu a výzkum nejen v období konce Klausových vlád a období následujících v ČR, ale i státní výdaje v dalších zemích OECD.

Obrázek 2: Státní výdaje na vědu a výzkum v ČR a dalších vybraných zemích OECD v letech 1995-1999

Pramen: (RVVV, 2002, graf sekce A2)

Z grafu je patrné, že státní výdaje na vědu a výzkum v posledních letech Klausových vlád v poměrném vyjádření ku HDP stagnovaly či rostly jen velmi nepatrně. Nárůst je patrný až od vlád Tošovského a Zemana, kdy ČR předhonia srovnatelné transformující se země Polsko a Maďarsko.

4.2.7 Média

Na tomto místě bude následovat popis kroků Klause jako ministra i jeho pozdějších vlád vůči odvětví médií. Problematika bude pojata širěji, než jak by bylo pro srovnání s Klausovou teorií nutné. Dají se média vůbec považovat za zájmovou skupinu, která se pokouší získat určitou státní podporu?

Jeden z prvních střetů v problematice médií Klaus absolvoval už v roce 1990 jakožto federální ministr financí. Nejedná se o boj proti zájmové skupině žurnalistů, ale spíše velkoodběratelů tisku. Z našeho pohledu je na něm zajímavé to, že je patrné, že tiskoviny považuje Klaus (v souladu s liberální teorií) za běžné zboží, které se má řídit tržními principy. Roku 1990 byly odstraněny dotace na dovoz tisku (považovaného za běžné spotřební zboží) ze zahraničí, což se dotklo zejména maďarské menšiny žijící na Slovensku, odebírající tisk z Maďarska. Klaus se za odstranění dotací postavil (viz odpověď na interpelaci poslance F. Magyara, tisk 378, 7.12.1990, FS 1990-1992) s liberálním poukazem na to, že cenová tvorba má nadále probíhat podle střetu nabídky a poptávky, byť to nejspíš povede k několikanásobnému růstu daných cen. Liberalismus však přece jen byl poněkud omezen: maďarské menšině mělo být napomoženo tím, že na dovážený tisk nebude uplatňovaná jinak jednotná dovozní přírážka ve výši 20%. Podobně Klaus v následující odpovědi na interpelaci J. Wagnera a F. Magyara uznal (tisk 379, 10.12.1990, FS 1990-1992), že nejspíš porostou dovozní ceny polygrafických výrobků (včetně časopisů). Klaus opět odmítá tato díla plošně dotovat s tím, že výjimečné dotace na hodnotná díla jsou možné v rámci různých republikových fondů. Opakovaná interpelace poslance F. Magyara u Klause nenašla větší pochopení (odpověď na interpelaci: tisk 559, 27.11.1991, FS 1990-1992): růst ceny tisku souvisí s rozpadem stálých cen v rámci RVHP, tisk musí být dovážen za USD (připomínám, že odliv tvrdých cizích měn z ČSFR byl všemožně omezován), ceny zvedají maďarští výrobci. Stát nebude tisk dotovat. Zlepšení situace by mělo nastat s růstem tržní konkurence. Finanční rada (rada složená z ekonomických ministrů včetně V. Klause) však určité výdaje na „občanskou sounáležitost“ (tj. podporu vybraných skupin, zde v oblasti tiskovin) schválila. Klaus v odpovědi na interpelaci D. Branné (tisk 1334, 21.2.1992, FS 1990-1992) ukazuje, že federální rozpočet vydává zdroje na regionální a národnostní politiku s tím, že federální ministerstvo (pouze) nechce, aby federální rozpočet byl *hlavním* zdrojem financování národnostního tisku. Za rok 1991 však byla dotací z federálního rozpočtu ve výši 28 mil. Kčs uhrazena polovina ztráty subjektů v oblasti národnostního tisku.

Širší střet se zájmovou skupinou vydavatelů novin nastal kolem zařazení periodických publikací do sazby daně z obrátu. Pro vydavatele je samozřejmě výhodné, pokud jsou noviny zařazeny do nižší sazby. Po zavedení plošné sazby 20 % pro polygrafické výrobky v květnu 1991 Klaus odmítá činit pro žurnalistickou branži výjimku v podobě snížené sazby. Klausovo vysvětlení (odpověď na interpelaci poslanců P. Dostála a dalších, tisk 626, 6.5.1991, FS 1990-1992) je jako by opsáno z učebnice veřejné volby: novináři se musí chovat tržně a musí orientovat své úsilí na snížení nákladů, nikoliv na požadavky na snížení daně. Klaus odmítá nesystémové

subjektivní řešení změn daňových sazeb.¹⁰⁷ Ani zde však nejsou noviny považovány za čistě tržní zboží jako jiné statky: Klaus dále připomíná (viz odpověď na interpelaci M. Prokopa, tisk 627, 6.5.1991, FS 1990-1992), že i tak celá kategorie polygrafických výrobků podléhá nižší sazbě (20%), než je průměrná sazba daně z obrátu (21,5%).

V tomto případě je zajímavé (podobně jako na jiných místech), že Klaus nejprve rozebere, proč se dané subjekty mají chovat tržně a že zvýhodňování odmítá, poté však svá tvrzení odradikalizuje a poukazuje na to, že určité zvýhodnění již existuje. Klaus dále opakuje, že periodické tiskoviny jsou předměty denní spotřeby. Jejich prodejnost musí být závislá na zájmu čtenářů, který však není schopen dnešní velké množství různých tiskovin absorbovat. Pomoci novinám dalším snížením daní (a tudíž i daňového výnosu) už však není podle Klause možné. Daňová sazba periodických tiskovin se však přece jen nakonec snížila na 11% – pomůženo nakonec bylo. Podobně jako v dalších interpelacích další snižování sazby (konkrétně u dětských časopisů) už ale Klaus opravdu odmítá (viz odpověď na interpelaci B. Janči a J. Musílka, tisk 647, 16.5.1991, FS 1990-1992). Rétorika, která v interpelacích umí tak krásně vysvětlit novinářům, na co se mají v tržní ekonomice soustředit, tak nebyla v praxi prosazena, jak ukazuje snížení daně z obrátu na 11%.

Zajímavý byl postoj Klausovy vlády k tiskové kanceláři ČR, která měla vzniknout transformací její československé předchůdkyně. Vláda kupodivu ve svém usnesení (č. 597 z 21.10.1992) k poslaneckému návrhu zákona, který ČTK zřizoval, prohlásila, že Česká tisková kancelář nemá být nestátní právnická osoba hospodařící s vlastním majetkem bez vlivu státu, přestože jinak vláda postupně privatizaci nebrání. Vláda se postavila za to, aby tisková kancelář byla podřízena orgánu státní správy zaručující její nestrannost paritním zastoupením všech stran. Z liberálního hlediska je však zřejmé, že nejvyšší nezávislost na státu by byla zaručena právě úplnou a rychlou privatizací. Poslanecký návrh zákona však i přes zásadní nesouhlas vlády sněmovnou prošel a byl publikován jako zákon 517/1992 Sb.

Co se týče dalších médií, televize a rozhlasu, dvě základní zákonné úpravy Klausova vláda předala poslanecké sněmovně jako návrh zákona o telekomunikacích a návrh zákona o rozhlasových a televizních poplatcích (tisky 1269 a 1270 z 21.9.1994, schváleno jako 252/1994 Sb. a 253/1994 Sb.). Danými zákony bylo upraveno postavení Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, která byla financována přímo ze státního rozpočtu, na rozdíl od financování veřejnoprávního vysílání jako takového (poplatky). Nově byly upraveny televizní a rozhlasové poplatky. Poplatky na veřejnoprávní vysílání měl platit každý, kdo vlastnil přijímač, bez ohledu na to, zda skutečně vysílání přijímal (nebo zda sledoval soukromé stanice). Zákon stanovil za

¹⁰⁷ Teorie veřejné volby rozeznává dva způsoby tvorby renty (zisku): ekonomický a politický. Politický způsob spočívá v požadavcích na stát na úkor zbytku společnosti. Ekonomický způsob spočívá v racionálních opatřeních zvyšujících efektivitu. Klaus doporučil žurnalistům způsob ekonomický.

účelem zvýšení výběru nové sankce. Účelem poplatků oddělených od státního rozpočtu bylo uchování nezávislosti veřejnoprávních médií na státu.

Co se rozhlasových a televizních poplatků dále týče, vláda se zachovala poněkud neliberálně, když se postavila proti poslaneckému návrhu novely zákona o televizních a rozhlasových poplatcích (usnesení 379 z 28.6.1995), kterým mělo dojít ke zrušení zákonného monopolu pošty na vybírání poplatků. Návrh stanovil, že má být konkurence ve vybírání poplatků. Vláda to však odmítla s tím, že pošta vybírá poplatky nejefektivněji, svého monopolu nezneužívá a že zrušením monopolu by došlo k růstu transakčních nákladů. Tato nedůvěra k trhu u liberálně zaměřené vlády je překvapivá. Roli jistě hrálo to, že pošta je státním podnikem, který by zrušením monopolu přišel o část svých zákazníků.

Vláda se postavila za liberalizaci novinového průmyslu odmítnutím návrhu poslaneckého zákona o distribuci a prodeji denního tisku (usnesení 382 z 14.7.1993). U tohoto návrhu je patrná snaha žurnalistické zájmové skupiny dobýt si skrz legislativu výhodu oproti liberálnímu prostředí. Návrh měl totiž zakotvit kontraktační povinnost prodejních míst tisku oproti smluvní volnosti. Odmítnutím návrhu se vláda proti vlivu této zájmové skupiny postavila.

Vláda dále připravila komplexní úpravu pro média (zásady tiskového zákona, tisk 1560, návrh zákona tisk 2010, 1. období PS, zákon neprošel). Tyto zásady byly zajímavé z jednoho hlediska: byla explicitně odmítnuta povinnost veřejné správy dávat informace médiím s tím, že právo na informace náleží podle LZPS přímo občanům (nikoliv médiím). Toto vysvětlení je samozřejmě poněkud absurdní, protože informace, na které občané mají právo, se k nim mohou snadno dostat právě skrz média. Zásady ukazují určité napětí, které mezi vládou a médii začalo vznikat. Zásady rovněž usilovaly o liberalizaci mediálního prostředí, protože stanovily zrušení povolení k vydavatelské činnosti poskytované do té doby ministerstvem kultury. Z jeho působnosti měly být dále vyjmuty zpravodajské agentury, které měly být nadále volnou živností.

Shrnuto, co se týče médií, Klaus se zasadil o určitou liberalizaci branže s tím, že periodika jsou běžným předmětem denní spotřeby, liberalizace však nebyla důsledná. Liberalizace samozřejmě vytváří ekonomický tlak na podnikatele, kteří se jí snaží čelit i vyhledáváním státní podpory. Zájmová skupina kolem periodik například dokázala prosadit snížení daně z obratu na periodika na počátku 90. let.

Co se týče privatizace ČT, Klaus se později stavěl za privatizování minimálně jednoho kanálu ČT s tím, že nikomu přece nevadí, že nemáme např. veřejnoprávní noviny, jeho vlády k podobnému kroku nikdy nepřistoupily. Klausova vláda však k ničemu podobnému nikdy nepřistoupila, navíc se postavila odmítavě i k rychlé privatizaci hlavního informačního zdroje pro média, ČTK. Je jistě pravda, že byly vytvořeny instituty, kterými byla nezávislost veřejnoprávních

médií hájena, nejvyšší nezávislosti na vládě však bude dosaženo až v okamžiku privatizace dané instituce, o což by liberálně zaměřený politik měl usilovat.

Svou hlavní kritiku vůči novinářům Klaus v teorii zaměřuje na to, že novináři jsou jemu nepřátelští, jsou levicoví a jsou součástí nepolitické politiky. Boj proti konkrétním „levicovým“ či „nepoliticky politickým“ novinářům se však nedá samozřejmě na obecné rovině legislativní či exekutivní analýzy pozorovat. Za praxi se dají proto v tomto případě považovat Klausovy verbální i neverbální souboje s danými novináři, jak to odráží i Klausova teorie.

4.2.8 Další zájmové skupiny

Do českého legislativního procesu samozřejmě vstupovaly další lobbyistické skupiny, které mohou být dokonce svým významem zřejmě silnější, než ty, proti kterým Klaus ve své teorii bojoval. Jedná se např. o různé podnikatelské kruhy. Problém samozřejmě je, že tyto kruhy jsou pro kritiku neatraktivní. Státní podporu vyhledávají pouze pro svůj ekonomický prospěch a těžko se dají jako vědci či „ekologisté“ obvinít z toho, že jim jde o majitelství pravdy nebo sociální inženýrství v boji proti trhu a svobodě. Proto se na ně Klaus ve své kritice nezaměřuje.

Přesto však bude několika markantních příkladech užitečné se podívat, na čí stranu se Klaus a jeho vlády stavěli – na stranu partikularismu či na stranu obecných rovných podmínek vytvářející konkurenční tržní prostředí?

Jedním z nejznámějších případů zformování zájmové skupiny po roce 1989, která si dokázala legislativně prosadit ekonomickou výhodu, je případ malých nezávislých pivovarů. Na základě poslanecké novely zákona o spotřebních daních měly podléhat od 1.7.1995 malé pivovary nižší sazbě spotřební daně než pivovary velké. Klausova vláda tuto diskriminaci zrušila jako porušení neutrality daní (vládní návrh zákona, tisk 1676 z 12.4.1995, schváleno jako 148/1996 Sb.). Zájmová skupina malých pivovarů nenašla u vlády (k její chvále) pochopení.

Dalším příkladem je vládní nesouhlas v problematice víceméně totožné jako u spotřební daně pro malé pivovary. 1.3.1995 svým usnesením 121 vláda odmítla podporu poslanecké novely zákona o spotřebních daních, která měla zvýhodňovat tentokrát malé výrobce vína. Opět je argumentováno nesystémovostí kroku a porušování obecných podmínek soutěže. Vláda připomíná, že díky poslaneckým návrhům dvě sazby daně již platily v období srpna 1993 až do prosince 1993, kdy byla vládní novelou daň sjednocena. Rozdílné sazby spotřebních daní na základě poslaneckého návrhu zákona byly dále vládou odmítnuty i ve vládním usnesení 226 z 19.4.1995.

Na druhou stranu se nedá říct, že by vláda vlivu zájmových skupin nepodléhala. Např. v důvodové zprávě k vládní novelě zákona o správě daní a poplatků (tisk 2054 z 3.1.1996, 1.období

PS) se přímo stanoví, že jednala na základě jednání s podnikateli a jejich požadavků (jednalo se o zlepšení postavení daňových subjektů, zejména snížení sankcí z penále z prodlení platby daně).

Nejvýznamnějším problémem ovšem je relativní složitost daňového systému nastaveného Klausovým ministerstvem financí a spravovaného Klausovými vládami, který byl od počátku plný nejrůznějších výjimek, osvobození, rozdílných sazeb, možností odečtu od základů daně a podobně. To se týkalo všech důležitých daní, zejména pak daně z příjmů. Snad žádný jiný zákon nebyl tak často novelizován jako zákon o dani z příjmů a nová novela (včetně těch vládních) obvykle přinášela další výjimky. Výjimky samozřejmě nejen přímo zvýhodňují určité subjekty oproti ostatním, ale zvyšují také nepřehlednost právního a daňového systému, což je optimální půda pro vliv zájmových skupin. Ty zájmové skupiny, které doposud zvýhodněné nebyly, se dožadují zvýhodnění minimálně tak vysokého, jako zájmové skupiny již zvýhodněné. A při velkém množství výjimek jsou zákonodárci vůči udělení další výjimky obvykle benevolentnější než při existenci jednoduchého systému, který by byl narušen první výjimkou. Úplné znění zákona o dani příjmů z období bezprostředně po konci Klausovy vlády (zákon 22/1998 Sb. z února 1998) obsahuje nejrůznější osvobození od daně – nestačila pro ně již ani čísla abecedy. V paragrafu 4 má poslední výjimka označení „zb“. Podobně složité a plné různých výjimek jsou i další paragrafy tohoto zákona.

Z hlediska vlivu zájmových skupin bohužel přišla ODS s rovnou daní (která je velmi jednoduchá a neobsahuje výjimky) až roku 2002 před volbami do poslanecké sněmovny. Argumenty, kterými ODS zavedení rovné daně podporuje,¹⁰⁸ mají z hlediska teorie veřejné volby (a tudíž i Klausovy teorie) svou racionalitu: „stát od nás vybírá příliš mnoho peněz, a to způsobem složitým, neprůhledným a nespravedlivým. Manipulacemi s daněmi se navíc pokouší naše nejrůznější aktivity brzdit či naopak zvýhodňovat, ač pro tento účel daně nebyly vymyšleny.“¹⁰⁹ Problém je, že za ono „stát“ můžeme ve výše zmíněném citátu doplnit i zákony z Klausova FMF a poté z jeho vlád. Kritika tak částečně míří do vlastních řad. Je zajímavé, že se Klaus (a ODS) o nic takového jako rovnou daň nepokusil, dokud byl u moci. Daňový systém vzniklý na jeho FMF a platný za jeho vlád byl nejen progresivní, ale i velmi složitý. Argument slabosti něco takového prosadit je samozřejmě na místě, neměl by být ale ospravedlněním toho, že byl navržený daňový systém, který je z hlediska Klausem akceptované teorie veřejné volby a vlivu zájmových skupin zásadně problematický.

¹⁰⁸ 3. bod volebního programu ODS pro volby do PS 2002 (ODS, 2002).

¹⁰⁹ Není samozřejmě pravda, že by daně obecně nebyly určeny k tomu, aby lidské aktivity neusměrňovaly. Primárním účelem některých daní (zejména spotřebních) naopak je usměrňování různých lidských aktivit. Jejich přínos pro stát je obvykle uváděn až na druhém místě. Státní zásah do cenového systému (s vlivem na změnu lidských preferencí) uznává i sám Klaus v případě ekologie. A daně jsou už jen jednou z možností, jak stát může ceny a tudíž i lidské preference operativně ovlivnit. Teoretickým účelem zmíněných výjimek daně z příjmů, které platily za Klausových vlád, byla často rovněž stimulace určitých aktivit.

Klausova vláda se tedy v některých ustanoveních proti zvýhodňování konkrétních zájmových skupin postavila, což je v souladu s Klausovou teorií. Na druhou stranu období Klausovy vlády rozhodně nebylo liberálním rájem, který by vliv zájmových skupin a jejich úsilí o ekonomické výhody eliminoval. Zákon o dani z příjmů je toho zřejmým dokladem.

5. Právo, morálka, duchovní hodnoty

Následující kapitola pojednává o postojích, které se objevují v pozadí veškerých politických i jiných činů každého jedince. Kapitoly postojů k právu, morálce a duchovním hodnotám v teorii proto nemají vyčleněnou samostatnou odpovídající subkapitolu o postoji k právu, morálce a duchovním hodnotám v praxi. Nebo by se snad dalo říct, že tyto chybějící subkapitoly jsou přítomné ve všech dalších subkapitolách pojednávajících o politické praxi V. Klause. Soustředím se zde předně na vysvětlení Klausových teoretických názorů. Pokud považuji za účelné zmínit přímo nějaký odraz Klausova myšlení v této oblasti do praxe, učiním tak přímo do této (jinak teoretické) subkapitoly.

5.1 Postoj k právu

Začněme Klausovým postojem k právu a zákonům na obecné rovině.¹¹⁰ Klaus považuje zákony za základní mantinely a limity vztahů mezi jednotlivci i mezi jednotlivcem a státem. Zákony samy však nejsou jediné limity lidského jednání. Člověka mnohem více omezují pravidla nepsaná (pravidla 1. řádu). Konec konců zákony samotné (pravidla 2. řádu) jsou jen nadstavba práva nepsaného.¹¹¹ Zákony by měly být koncipovány tak, aby mezi nimi a nepsanými pravidly nevznikl konflikt. Psané a nepsané právo se od sebe nesmí odtrhávat.¹¹²

Toto širší vidění základny pro zákony je jistě správné. Klaus si jakožto konzervativní myslitel všimá správně i toho, že právo má mít dvě složky: kromě svobody se jedná i o odpovědnost či povinnost. Vztahy mezi jednotlivci upravuje právo horizontální, vztah státu a jednotlivce právo vertikální. *Inspirace Hayekem (1991) je opět patrná. Zatímco politická pravice usiluje o to, aby ve společnosti bylo co nejvíce vztahů na horizontální úrovni (to upravuje právo soukromé), levice posiluje vertikální typ vztahů (to upravuje právo veřejné).* Vertikální vztahy samozřejmě musí být popsány podrobně v zákonech. Proto je pro levici charakteristická tendence

¹¹⁰ Shrnutí podle (Hájek, Klaus, 2001, str. 61 – 68)

¹¹¹ Toto pojetí je zřejmě inspirované Hayekem (1991).

¹¹² Dále Klaus tvrdí, že nezáleží jen na legislativním uspořádání, ale na lidských vazbách, které se v jeho rámci vytvoří. V rámci jednoho legislativního uspořádání tak může vzniknout systém funkční i nefunkční. Jako příklad je dáván problém spolupráce Klause s prvním guvernérem ČNB Tůmou, oproti problémů, které Klaus měl za stejné úpravy s guvernérem druhým, s Tošovským (Hájek, Klaus, 2001, str. 211).

k bobtnání legislativy, kdežto za vlády pravice je regulace lidského života legislativou minimální.¹¹³

Z tohoto hlediska by se zdálo logické, že Klaus bude hrdě poukazovat na to, jak jeho vláda navrhovala málo zákonů ve srovnání s vládami po roce 1998. Tak tomu není, protože do hry vstupuje ještě jeden faktor: Klaus se v exekutivě (nejdřív v čele jednoho resortu, pak v čele celé vlády) pohyboval v období, kdy nejen probíhala transformace, ale došlo i ke vzniku nového státu, tedy v letech, kdy zákony musely upravit složitý společenský přechod a legislativně ošetřit dosud neznámé instituty. Klaus byl často obviňován z toho, že právo bylo za transformace nedostatečné, že „nestíhalo“ společenský vývoj, zejména v oblasti ekonomické. Klaus se těmto obviněním bránil s poukazem na to, že zákony byly tvořeny a přijímány velmi rychle: „Zákony se u nás tvořily tempem, jaké je v dějinách výjimečné, a odrážely realitu tak, jak v dané době vypadala.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 66). Trochu paradoxně se Klaus pokouší tedy spíše poukázat na to, že za jeho vlády došlo k „legislativnímu boomu“, což je jinak s negativním znaménkem přičítáno levicovým vládám. Nedá se ovšem říct, že by si tak Klaus protičeřil, protože období první poloviny devadesátých let bylo výjimečné.

Co se týče legislativního podchycení transformace, Klaus (podle mého názoru zcela správně) vždy odmítal prosté zkopírování cizího právního řádu (například z některé vyspělé země západní Evropy): „Transplantace zákonodárství ve skutečném světě není možná... Myšlenka o převzetí legislativy je zásadně chybný názor, který se nicméně stále znovu dostává do našich politických diskusí.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 67). Klaus poukazuje na to, že transplantace zákonodárství se sice v jedné post komunistické zemi odehrála (země bývalé NDR přejaly legislativu SRN), stalo se tak ale za současných astronomických dotací z bývalého západního Německa. Tento příklad Klaus rád používá, jak uvidíme později, i pro diskusi o budoucnosti Evropské unie, a to jak co se týče přejímání *acquis communautaire*, tak v souvislosti s přijímáním eura (tedy v diskusích o možné politické i měnové unii).

V rozhovoru s J. Klusákovou, který vznikl na zenitu Klausova vládnutí (roku 1997) se Klaus vyjádřil ke stavu zákonů (za který z největší části byla zodpovědná jeho vláda). Klaus řekl: „Naše zákony jsou dobré... Zásadně nesouhlasím s tím, že v téhle zemi jsou špatné zákony.“¹¹⁴ (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 117-118). Podobné konstatování uspokojivého stavu určité oblasti z dob Klausových vlád není u Klause nikterak výjimečné. V pokračování rozhovoru se však Klaus ke stavu legislativy (v oblasti pracovní a sociální) staví poněkud skeptičtěji: „Řekl bych, že naše

¹¹³ Problémem však je, aby „minimální regulace“ lidských aktivit neznamenal to, že některá práva budou nedostatečně ochraňovaná, jak z toho byl Klaus někdy obviňován, např. v případě nedostatečné ochrany minoritních akcionářů.

¹¹⁴ Zákony jsou tedy špatné jen v detailech.

zákony jsou příliš ochrannářské. Dobře víte, že zbavit se zaměstnance je strašlivě obtížné.“ (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 134). Klausova kritika našeho práva z dob sociálně demokratické vlády a jejích partnerů je podobná (viz Hájek, Klaus, (2001, str. 62)), ale v tomto období celkem logická. Klaus si stěžuje na to, že u nás nevznikl vyvážený systém svobod oproti odpovědnosti. Samozřejmě převažuje systém svobod a problémem je opomíjení oné druhé složky, která má být se svobodou spojena.

Zajímavou problematiku tvoří dříve často diskutovaný problém právní stránky transformace, zejména pak privatizace. Klaus bývá obviňován z toho, že nechal ekonomiku předběhnout právo, že tedy došlo k rozporu práva a ekonomie. Právní akty byly přijímány opravdu závratným tempem, a je tedy otázkou, zda v tak krátké době mohly vzniknout kvalitní zákony, které vylučovaly „legislativní díry“. Stíhalo právo společenský vývoj? Nemělo nejdříve vzniknout do detailů promyšlené právo (což by vyžadovalo delší časový úsek) a teprve na jeho základě postupně vznikat nejrůznější transformační instituce? Neabsentovalo za transformace v některých oblastech (např. v privatizaci) právo? Nevznikl u nás dočasně bezprávní stav, který nemorálně využili někteří podnikatelé? Jak se k této problematice staví ve své teorii Klaus?

Za právního otce privatizace bývá někdy označován Dušan Tříška. Tříška spolupracoval s Klausem na přípravě privatizace z pozice náměstka FMF až do okamžiku, kdy bylo na základě lustrací odhaleno, že spolupracoval s StB (svazek 7704, krycí jméno Dušan). Tříška byl z funkce náměstka odvolán roku 1992. Na přípravě privatizace Tříška pracoval i nadále (podle Ješ (2006)). Tříška dnes přednáší na VŠE mimo jiné i o problematice práva za transformace, kde shrnuje své názory takto.¹¹⁵ Z počátku bylo nutné zachovat významnou část komunistického zákonodárství. Rychle musí být zrušena ta ustanovení, která omezují soukromé vlastnictví a soukromé podnikání. S rozpadem starých institucí vznikl stav, který Tříška nazývá „vynuceným liberalismem“. Podle Tříšky je nicméně nesmysl, aby byl nejdříve vybudován konsistentní právní rámec a pak se začalo např. privatizovat. Bylo samozřejmě nutné, aby vznikl právní rámec, kde je rozeznatelné dobro a zlo. Stanovení takového právního rámce je nicméně pro vládu nemožný úkol – vznik musí být spontánní. Při takovém vzniku bylo počítáno s možnými tunelování a zločiny jakožto s daní za změny, které probíhají.

Klausova teorie je Tříškově v mnoha pohledech podobná s tím rozdílem, že Klaus si jakožto politik nemůže dovolit přiznat, že bylo zřejmé, že např. bude docházet k tunelování. Klaus odmítá, že by právo za transformace bylo nedostatečné (podobně jako Klaus popírá většinu možných chyb z dob ministrování či premiérování, z nichž je obviňován). Podle Klause je

¹¹⁵ Následující shrnutí názorů pochází z vlastního záznamu přednášek D. Tříšky v rámci kurzu Hospodářská politika C z léta 2004, FNH, VŠE.

nesmysl už to, že by za transformace mohl vzniknout rozpor ekonomie a práva, protože každá ekonomická reforma byla uskutečněna formou právního aktu. Proto právo a ekonomie nemohly být v protikladu (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 33). U této věty se na chvíli zastavme, protože vypovídá mnohé o Klausově pojetí práva. Z výše stanovené věty vyplývá, že právo je to, co je schváleno v podobě zákona. Klaus se tak řadí k právnímu pozitivismu, jehož otcem je H. Kelsen. Podle pozitivismu je právo odvozené z politické vůle, takže se může odtrhnout od morálky a spravedlnosti, jak nám bohatě ukázala zkušenost s komunistickými a fašistickými režimy. Opačnou pozicí je pohled školy přirozeného práva. Jeho zastánci hlásají, že právo zákonodárci netvoří, ale nalézají. Klausova pozice právního pozitivismu je zajímavá z toho hlediska, že se Klaus často odkazuje na Hayeka, který je jedním z hlavních zastánců přirozeného práva bojujícího proti myšlence, že právo je vytvářeno zákonodárcem. Podle Hayeka musí být právo podřízeno spravedlnosti, která není produktem lidského (a už vůbec ne zákonodárcova) záměru (to je jedna z hlavních myšlenek díla Hayek (2001)). Nedá se samozřejmě říct, že by Klaus byl obhájcem právního pozitivismu, výše zmíněný odkaz je spíše výjimečný úkaz nekonsistence Klausovy teorie vzniklý ve snaze dementovat protiprávnost či „mimoprávnost“ privatizačního procesu.

Klaus podobně jako Tříška odmítá myšlenku, že nejprve bylo možné vybudovat legislativu a pak podle ní řídit transformaci. Po roce 1989 u nás docházelo prý totiž ke spontánnímu evolučnímu procesu, který nebylo možno zastavit, vytvořit legislativu a pak zase proces pustit. V rámci mohutnosti této nezastavitelné spontaneity Klaus podobně jako Tříška (ovšem v mírnější formě) připouští, že za tak složitého procesu, kterým transformace bezpochyby byla, nešly legislativně postihnout všechny její aspekty.¹¹⁶ Zde se již Klaus odkazuje na Hayeka (1991) a jeho myšlenku o tom, že právní řád nevzniká jako důsledek projektu (human design), ale postupného vývoje (human action) (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 65). Podle mého názoru však je tento odkaz na Hayeka v tomto kontextu intelektuálně pochybný, protože smyslem Hayekovy úvahy bylo něco jiného (podobně jako tomu bylo výše u odkazu na Schumpetera nebo Poppera). Myslel Hayek svou úvahou o vzniku práva skutečně to, že by ve zlomových obdobích mělo právo vzniknout tak rychle, že by neumožňovalo „postihnout všechny aspekty“? Hlavní Hayekovou myšlenkou v polemice s právním pozitivismem (při jejíž obhajobě používá skutečně pojmy human action oproti human design) je spíše to, že právní není to, co projde parlamentem, nýbrž že existuje objektivní (tj. na činnosti parlamentu) nezávislé právo vznikající nezamýšleně, *dlouhodobou* evolucí a k němu by se měl právní řád blížit.

¹¹⁶ Klaus jinde (Klaus, 1998, str. 122) konstatuje, že v období „pohybu institucí“ dochází mimo jiné k růstu kriminality. Tímto tvrzením se Tříškovi ještě více blíží.

Mimochodem v úvodních transformačních fázích mnoho evolučního nebylo, jednalo se daleko spíše o to, co by Hayek označil právě za „human design“, tedy řízené společenské změny. To sám Klaus (1996, str. 231) dále uznává a zaujímá tak umírněnou pozici, když tvrdí, že rozumný konstruktivismus (tedy human design) v oblasti zákonodárství je nutný. Nová základní pravidla a základní rysy řádu musí být nastavena. Vše ostatní má už být věcí evoluce. Jinde zase říká, že transformace vyžadovala větší míru konstruktivismu, než je obvyklé (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 145), případně že zvýšená konstruktivistická úloha státu má skončit až ve třetí transformační etapě, kdy už jsou nejdůležitější transformační kroky učiněny (Klaus, 1996, str. 239).¹¹⁷ V tom má samozřejmě pravdu. Zmíněný odkaz na „human action“ za transformace se tak však stává méně relevantní.

Čím je společenský přechod složitější a objemnější, tím více možností pro různé podvody se otevírá, a tudíž tím více musí zákonodárce celý proces usměrňovat a vymezovat mu jasná pravidla. Když Klaus uznává nutnost zvýšeného usměrňování, opět se vrací otázka, jestli byl u nás společenský přerod usměrňován dostatečně. Stačilo skutečně, aby právní rámec byl nastaven v tak hrubých obrysech, zejména za situace, kdy lidé stále nemají osvojené etické normy a zvyklosti?¹¹⁸ V tom se názory veřejnosti i odborníků rozcházejí podle příslušných politických sympatií. Některé oblasti (např. oblast privatizace a následně kapitálového trhu) však ale zřejmě ještě vyšší míru regulace vyžadovaly, jak je to Klausovi vytykáno. Klausova obrana, že musel být prostor pro „human action“ se v tomto světle jeví jako intelektuálně učesaná výmluva. Mnohem upřímněji a pravdivěji působí Třískovo přiznání, že se s určitou mírou podvodů počítalo. Tato míra však byla akceptována jako daň v první řadě za vysokou rychlost, kterou u nás měla transformace proběhnout. Opět se tak dostáváme (podobně jako u problematiky restitucí) k nadřazení rychlosti nad jiné aspekty transformace. Klaus by se podle mého názoru měl více než teším o human action a human design věnovat obhajobě toho, proč bylo podle něj tak nutné transformovat rychle, protože ona rychlost měla vysoké náklady. Jednalo se o trade off – něco za něco. Diskuse by měla být vedena v tom smyslu, jaké jsou přínosy rychlosti oproti ztrátám. Z jejich porovnání by mělo vyplynout případné odsouzení nebo akceptování transformačních právních mezer.

¹¹⁷ O něco dál Klaus (1996, str. 255-257) mluví o fázi potransformační, která spadá do období jara 1995. V této fázi má klesat podíl záměrného a růst podíl evolučního a základním způsobem nastavené instituce se již nebudou měnit shora. Legislativní změny mají být už jen jemné, mají se jen přizpůsobovat parametry systému, s postupnou klesající rolí státu.

¹¹⁸ Klaus sám počítal s tím, že v rané transformační fázi lidé nemají etické normy osvojené, protože to je funkce až evoluční, nikoliv revoluční fáze transformace (srov. Klaus (2000g)). Klaus má samozřejmě pravdu v tom, že změna společenských struktur a institucí probíhá rychleji než změna zvyklostí a norem. Z toho by však mělo vyplývat, že dočasná absence zvyklostí a norem bude suplována o to lepší právní úpravou neumožňující rozšířené využívání právních mezer.

5.1.1 Dva případy problematického postoje (respektu) k právnímu řádu v praxi

Na závěr toho oddílu ještě uvádím dvě kauzy, které odráží Klausův postoj k právu, v těchto případech k ústavě, v praxi. Každý zákon směřuje k nějakému cíli a zákon je obvykle interpretován tak, aby tento cíl zákona byl naplněn. Formulace, které zákon k tomuto cíli používá, mohou být buď nepřesné, nebo jim může dát náplň až konkrétní praxe. Mohou proto nastat případy, kdy se člověk drží litery zákona, přesto však nejedná tak, jak by to odpovídalo záměru zákonodárců či obsahu zákona, jak byl vytvořen prozatímní tradicí.

Prvním případem je kauza pokusu o změnu volebního systému do poslanecké sněmovny tak, jak vznikla na základě dohody s ČSSD (detailně rozebráno níže v kapitole o postojích k volebnímu systému). Změna volebních obvodů na 35 malých obvodů nebyla samozřejmě, co se litery ústavy týče, protiústavní. Ústavní článek 18 nebyl teoreticky porušen, protože se stále jednalo o systém poměrného zastoupení (mandáty by se v těchto malých obvodech rozdělovaly poměrným, nikoliv většinovým způsobem). Problémem však je, zda smyslem článku není úsilí o vysokou *proporčnost* (což je častým atributem systémů poměrného zastoupení při splnění dalších podmínek, z nichž střední až vysoká velikost volebního obvodu je patrně nejdůležitější). Úsilí o *proporčnost* šlo do ústavy vtělit těžko jinak než formulací „zásada poměrného zastoupení“. Jak níže ukáží, změna volebního zákona by měla disproporční (majorizační) efekt, podobně jako to je obvyklé u malých až středních obvodů. Klaus a jeho partneři tak ve snaze o změnu volebního zákona respektovali literu ústavy, nerespektovali však „ducha“ zákona, což nakonec výklad ÚS potvrdil.

Druhým případem je situace po poslaneckých volbách 2006, spojená s pokusem o formování vlády. Písmeno a článku 62 stanoví, že „prezident republiky jmenuje a odvolává předsedu a další členy vlády a přijímá jejich demisi, odvolává vládu a přijímá její demisi“. Článek 68 odstavec 2 pak stanoví: „Předsedu vlády jmenuje prezident republiky a na jeho návrh jmenuje ostatní členy vlády a pověřuje je řízením ministerstev nebo jiných úřadů.“ Bylo zvykem a zřejmě i smyslem daných článků ústavy, aby měl pověřený premiér volnost při výběru svého kabinetu. Jeho schválení bylo na PS v podobě hlasování o důvěře vládě. Prezidentova funkce při jmenování navržených ministrů byla spíše ceremoniální. Klaus však do formování vlády aktivně zasahoval, zejména se jedná o kauzu Topolánkem navrženého ministra zahraničních věcí K. Schwarzenberga, kterého Klaus odmítal do funkce ministra jmenovat. Klaus si článek 62 vyložil tak, že je na něm, zda ministra jmenuje či nikoliv, přestože smyslem ústavy (jak dokládá i formulace článku 68 odstavce 2) je spíše pasivní prezidentova role.

Věc „ducha“ zákonů (ústavy) je samozřejmě věcí k diskuzi. Ve výše uvedených dvou případech se domnívám, že smysl ústavy byl Klausem desinterpretován, což by svědčilo o jeho nízkém respektu právnímu řádu země.

5.2 Postoj k morálce a duchovním hodnotám

Klaus bývá obviňován z toho, že ve svém zaujetí pro ekonomii opomíjí duchovní hodnoty a morálku. Z čeho tato obvinění pramení? Mají své opodstatnění, nebo se jedná jen o planou snahu pošpinit kontroverzního politika? Je zřejmé, že si Klaus vysloužil své renomé materiálně založeného člověka provokativními výroky, jako že žádost Jana Pavla II. jménem církve o odpuštění a vyjádření lítosti nad církevním pronásledováním v minulosti jsou jen prázdná slova bez obsahu (Hájek, Klaus, 2001, str. 137), případně že etika je trik, který používají lidé z hradního tábora a on sám o ní nedovede dlouze mluvit (Hájek, Klaus, 2001, str. 94).¹¹⁹ Přesto se samozřejmě Klaus k otázkám morálky a duchovních hodnot blíže vyjadřuje. Jeho postoje jsou v teorii vyjádřeny jak explicitně, tak se dají vyčíst z některých výroků týkající se jiné problematiky.

Nejprve zmiňme Klausovo hodnotové zázemí. Klaus je sice pokřtěný, za křesťana se nicméně nepovažuje. Na otázku, zda je věřící, odpověděl takto: „Myslíte-li víru v nějaké konkrétní náboženství, tak to určitě ne. Ale pokud Vaše otázka míří k tomu, zda člověk koná s vědomím, že je tu něco, co ho přesahuje, v tomto smyslu ano.“ (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 33).¹²⁰ Podobně se Klaus (2002g) vyjádřil i při příležitosti povodní roku 2002: I když se nám zdálo, že jsme v bezpečí, je vidět, že nás přesahuje NĚCO, co je nad naše síly.¹²¹ V tomto kontextu je zřejmé tím „něčím“ neosobní Příroda.

Na obecné rovině se Klaus proti křesťanství a jeho hodnotám rozhodně nestaví, naopak mluví o jejich potřebnosti. Křesťanství má mít podle Klause (1996, str. 183-185) co nejpragmatičtější dopad do každodenního života. Řada pragmatických zásad má člověka vést k tomu, aby dělal dobré věci, případně něco jedinečného.¹²² Ocenění křesťanství nalézáme i v Klausově vánočním článku z roku 2004 (Klaus, 2004c): křesťanství spoludefinuje evropskou civilizaci, říká, že se člověk v životě nemá jen pohodlně zařídit, ale něco pozitivního vykonat

¹¹⁹ Klaus má vůbec problém s termíny, které mu přijdou vágní a jejich hodnoty nekvantifikovatelné („netvrdá data“). Podobně jako o etice se vyjádřil i o politické kultuře, která je podle něho příklad nic neznamenajícího pojmu, který se běžně používá, aniž kdo definuje, co si pod ním představuje. Politická kultura se tak např. stává koštětem „majitelů pravdy“ na jejich oponenty (Hájek, Klaus, 2001, str. 82). Vágní používání pojmů je samozřejmě problematické, jak na to poukazuje např. Sartori (1993, str. 6-8). Rozhodně se však nedá souhlasit s tím, že by samotný pojem politické kultury byl nic neznamenající. Tento pojem samozřejmě má svůj obsah, koncepční vývoj i definici – viz např. Skovajsa (2006)

¹²⁰ Klaus dále na téma vztahu ke křesťanství říká, že umí otčenáš a dal by dohromady deset přikázání (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 36).

¹²¹ V pojednání o jeho oblíbeném Hayekovi Klaus (2002h) připomíná, že i Hayek se vyjádřil v tom smyslu, že mu nikdo nevysvětlil, co míní pod slovem Bůh.

¹²² Z takto pragmaticky pojatého křesťanství ovšem vyplývá, že křesťanský Bůh je pro křesťanství dost nadbytečný, případně má jeho existence jen odstrašit lidi od dělání špatných věcí.

(opět je patrné pragmatické ne-metafyzické ocenění křesťanství). Pozitivní vliv křesťanství (ovšem nejen křesťanství) spočívá také v tom, že uchovává určité tradice, a snižuje tak relativizaci hodnot (Klaus, 2001g).¹²³

Pokud Klaus proti sobě pohněvá nějakého křesťana, pak to nebude pro kritiku křesťanství jako takového, ale spíše pro kritiku konkrétních činů církevních představitelů (zejména jejich míchání se do politiky, jako je tomu u kritiky české katolické církve).

Své pojetí morálky („světské“) oproti církevní („metafyzické“) Klaus samozřejmě odlišuje (viz např. jeden z článků, které Klaus píše k příležitosti vánoc - (Klaus, 2000g)). Klausově teorii nemá obecně rozhodně poskytovat hodnotové zázemí křesťanství, ale konzervatismus, k němuž se hrdě hlásí.¹²⁴ Spojení samotného křesťanství a konzervatismu je podle Klause volné – konzervatismus může i nemusí mít křesťanský charakter. Samotné křesťanské strany rovněž mohou, ale i nemusí být konzervativní, záleží na tom, jestli jejich vidění světa není socialistické (v protikladu ke konzervativnímu) (Klaus, 1996, str. 273-274).

Konzervatismus pak popisuje Klaus (1996, str. 224nn) převážně jeho obecně přijímanými charakteristikami (strach z velikých změn, snaha o uchování osvědčených hodnot): U nás je postavení konzervatismu těžké v tom, že systém se teprve musí vyvinout do podoby, kdy je vhodné ho konzervovat. Proto (ač se to zdá paradoxní) musel být český konzervatismus revoluční a neumírněný.¹²⁵ Z marasmu komunismu nás může vyvést jen důsledná konzervativní politika. Česká konzervativní pravice má mít jasně definovaný program: liberální občanská společnost, trh, křesťanské hodnoty. Je zajímavé, že zde Klaus mluví o křesťanských hodnotách, přestože podle výše uvedeného konzervatismus křesťanský charakter mít nemusí. Jak dále uvidíme, Klausovo utilitaristické pojetí morálky nemá s křesťanskými hodnotami (které má prosazovat česká konzervativní pravice), nic moc společného.

Na tomto místě je nutno zmínit se o problému syntézy dvou velkých ideologií původem z 19. století, k níž má u Klause dojít – syntéza liberalismu a konzervatismu.¹²⁶ Klaus odmítá, že by tyto dvě ideologie byly konfliktní. Spojka je jednoduchá: jednou z hodnot, které má konzervatismus bránit, je svoboda a jiné dnes už klasické liberální hodnoty. Jde o návrat k liberální tradici. Protiklad liberalismu a konzervatismu je tedy anachronismus z 18. století. Spojením klasického liberalismu a morálních hodnot bráněných konzervativismem vzniká

¹²³ Klaus si zde cení křesťanství ze zastávaného konzervativního postoje. V daném článku se Klaus vyjadřuje o dušičkách jakožto symbolu přežívajících tradic a dušičky jsou označeny za kombinaci křesťanských i nekřesťanských svátků. Klaus by si zřejmě cenil i jiných duchovních směrů, kdyby byly nápomocné jeho hlášení se ke konzervatismu.

¹²⁴ Např. při úvahách, jak pojmenovat nově vznikající stranu po rozpadu OF, uvažoval Klaus i o názvu Česká konzervativní strana, tento název však už byl zabrán.

¹²⁵ I Heywood (1994, str. 55-59) upozorňuje na to, že se nadá ztotožnit konzervatismus a odpor ke změnám – konzervatismus může mít v případě široce nevyhovujícího stavu radikální až revoluční charakter. Jako příklad uvádí Heywood často radikální přístup konzervativní Nové pravice, s níž Klaus sympatizuje.

¹²⁶ Následující popis syntézy liberalismu a konzervatismu podle (Klaus, 1996, str. 224nn)

optimální případ, kdy se lidé pro zmíněné hodnoty rozhodnou na základě své individuální volby, nikoliv donucením shora (níže kritizovaným moralizováním). Konzervatismus a liberalismus mají společné nepřátele: socialismus, kolektivismus, autoritářství. Konzervatismus je ideologie širší než liberalismus – konzervatismus má bránit liberálně uspořádanou společnost proti konstruktivistickým útokům. Tento popis konzervatismu odpovídá jednomu z konzervativních proudů, který Heywood (1994, str. 77-85) označuje za „libertariánský“ konzervatismus, případně za neoliberalní proud konzervativní Nové pravice. Bohužel, jiným konzervativním proudům tento popis neodpovídá, stejně tak se nejedná o obecný popis toho, co je konzervativním proudům společné (zdůraznění tradic, zvyků, původních institucí, touha po řádu). Snadno tak může dojít k zmatení a desinterpretaci toho, co vlastně může znamenat označení za konzervativce.

Po prozkoumání hodnotového zázemí, kterým se Klaus zaštiťuje, vraťme se k otázce morálky. Klausův postoj k morálce je pragmatický, nebo spíše utilitaristický.¹²⁷ Morální zásada není tím nejvyšším, podle čeho by se měl člověk orientovat. Na dotaz, zda by se měl politik přiznat omyl, Klaus odpověděl: „Jak v čem. Pokud řekne něco nepřesného, co zjevně pravda není a všichni si to mohou ověřit – pak je jasná povinnost, aby to přiznal.“ (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 41). V tomto vyjádření samozřejmě není přímo řečeno, že pokud něco ověřitelné není, pak se omyl přiznávat nemusí, přesto je patrný postoj podřízenosti morální povinnosti utilitarismu. Důvod pro přiznání omylu není v morálnosti per se, ale v neblahých následcích pro politika, který by byl ze svého omylu usvědčen někým jiným.

Klausův utilitaristický pohled na morálku je určitě ovlivněn jeho ekonomickou profesí. V ekonomické teorii A. Smith (kterého Klaus velmi uznává) poukázal na to, že člověk může být veden vlastním zájmem, přesto může být pro společnost užitečný. Není proto nemorální, když člověk v ekonomickém soupeření svůj zájem sleduje. To je samozřejmě jen část Smithovy teorie. Smithovo dílo je podstatně objemnější a mimo jiné obsahuje spis „Teorie morálních citů“ (Smith, 2005), kde je pozitivně nahlíženo na lidskou soudržnost a solidaritu. Klaus (1996, str. 32 a str. 259) si ze Smitha bere zejména myšlenku o prosazování vlastních zájmů, podle čehož je potřeba uspořádat společnost: Vzhledem k tomu, že existuje systém, kde sledování vlastního zájmu prospívá druhým, měla by společnost být uspořádána do podoby svobodného konkurenčního trhu. Nesouhlasím s tím, že prosazování vlastních zájmů je *jednoznačně* nejsilnější lidská vlastnost, jak

¹²⁷ Klausovo přihlášení se k utilitarismu je zřejmé z článku (Klaus, 2001i), podle kterého každý racionální jedinec prosazuje to, co považuje za správné, tj. to, co mu přináší užitek. To s dobrem a zlem nemá nic společného. Správnost jednání je tedy posuzována z hlediska užitku.

Klaus v pojednání o Smithovi přímo tvrdí. Je totiž opomíjen vliv „moral sentiments“ z Teorie morálních citů.¹²⁸

Trh (kapitalismus) samozřejmě má s morálkou souvislosti. Kapitalismus má své hodnoty (Klaus (1996, str. 301-304) jmenuje zejména zodpovědnost, svoboda, rovnost účastníků, aktivnost). Domnívám se, že kapitalismus a trh obecně opravdu k těmto hodnotám vede (otázka je, nakolik tomu bylo v české realitě devadesátých let). Trh a morálka jsou a musí být propojeny. Aby trh fungoval, musí existovat aspoň minimální míra morálky. Čím více je morálky, tím lépe trh funguje, protože se snižují transakční náklady na jeho fungování.¹²⁹ Trh dále k morálce člověka nutí. Obchodník, který své zákazníky podvádí, o ně brzy přijde. Propojenost trhu a morálky však svádí k interpretaci, že se člověk musí na trhu chovat morálně, jen aby vydělal. V optimálním případě tomu tak samozřejmě není. Člověk se chová morálně, protože to je správné. Pokud je trh dobře institucionálně uspořádán, vedlejším efektem a odměnou mu navíc může být i úspěch na trhu.

Klaus si morálního aspektu trhu všímá na více místech. Propojení morálky a trhu je mu velmi užitečné právě v obraně proti obvinění, že si všímá pouze trhu a morálku opomíjí. Jeho obrana je zřejmá: vždyť trh a morálka se nedají oddělit! Klaus poukazuje na to, že trhu se daří kultivovat naši společnost (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 109). Klaus si ovšem z propojení morálky a trhu bere zejména to, co jsem označil za pouhý vedlejší efekt – podnikatel se chová morálně, protože si tak zajistí zisky. To je patrné z více citátů: podnikatel je poctivý z obavy o ztrátu zákazníků. „Jiný zásadní kultivační prostředek (než trh, pozn. autora) neexistuje.“ (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 108). Princip je stejný jako u výše popsaného problému přiznávání omylů u politika. Problém je samozřejmě v tom, že pokud se podnikatel nebo politik chová morálně hlavně kvůli tomu, aby neměl újmu, pak se přestane morálně chovat, pokud mu nebude z nemorálního chování hrozit nebezpečí, neboli, pokud užitek (potenciální přínos) z nemorálního chování bude vyšší než jeho náklady (rizika) (a takové okamžiky se jistě vyskytnou, zejména v období velkých společenských změn jako byla česká transformace).

Klaus (1996, str. 140) kromě trhu před obviňováním nedostatku duchovních hodnot brání i materialismus jako takový: je např. nesmysl odklonit vzdělávací soustavu k důrazu na duchovní hodnoty, protože hranice mezi duchovnem a materiálním je umělá a tyto věci spolu souvisí. Materiální statky jsou zázemím pro duchovno.

¹²⁸ Co se týče Smitha, je až úsměvné, v jakých otázkách se Klaus (1996, str. 32) touto autoritou zaštitil: Smith by souhlasil například s tím, jak Klaus zvedl roku 1990 ceny benzínu.

¹²⁹ Často je v tomto kontextu zmiňován úspěch židovských obchodníků na trhu s diamanty. Židé ovládli podstatnou část trhu s diamanty, protože měli oproti svým konkurentům výhodu spočívající v morálce: Židé se mezi sebou nepodváděli, a tudíž nemuseli vyžadovat vysoké záruky, platby předem apod.

Klausův postoj k politice a morálce v ní by se dal popsat jako machiavelistický – primárně jde o to se v politice udržet a prosadit určité zájmy. Politika je jen o zájmech a jejich prosazování, proto kategorie špinavost a čistota samotného prosazování těchto zájmů jsou nesmyslné. Morálnost politika se snad pozná jen podle typu zájmů, které prosazuje. Buď jde o zájmy obecné (vytvoření příznivého prostředí pro lidské aktivity), nebo partikulární (zvýhodňující určitou skupinu), případně zájmy vlastní (opět patrný vliv teorie veřejné volby a zdůrazňování škodlivosti zvláštních zájmů) (Hájek, Klaus, 2001, str. 75). Pro člověka je přirozené sledování vlastního zájmu (v souladu s částí Smithovy teorie). To je nutno konstatovat a přiznat. Problém ovšem podle Klause (1996, str. 259-260) je, že někteří lidé toto verbálně neuznávají a své vlastní zájmy se pokouší skrýt za ušlechtilé zájmy. Tito lidé (není těžké odhadnout, že Klaus zde myslí např. „ekology“) se pak pokouší realizovat své zájmy skrz státní autoritu prosazující „vznešené“ cíle mimotržní (politickou) cestou. Tak vzniká státní regulace vedoucí k zvýhodňování jedněch a znevýhodňování druhých, tedy k diskriminaci.

Neetické je tedy to, co se vyhýbá trhu (často skrz cesty politické). Trh za nízké hokynaření proto v obhajobě vlastních zájmů označují ti, kteří se bojí, že na trhu neobstojí (zřejmá narážka zejména na různé umělce a intelektuály) (Klaus, 1996, str. 304-305). Problémem prosazování „vyšších hodnot“ v politice je tedy tento „morální podvod“. Klaus vůbec neřeší, že by někdo opravdu mohl věřit tomu, že prosazování partikulárních zájmů (např. dotace na ekologii) je opravdu ku prospěchu celé společnosti. Ten, kdo prosazuje partikulární zájem, je zkrátka podvodník, protože jen skrývá své pravé zájmy. Je samozřejmě pravda, že různé zájmové skupiny hledají ve svém zájmu v politice mimoekonomické podpory a výhody a že pro jejich prosazení se používají formulace pro politiky akceptovatelné (tedy ve smyslu zájmu společnosti). Toto paušální odsouzení jako podvodníků všech těch, kteří hledají podporu státu pro určitou oblast (ekologie, kultura...), je ale přeceněním poznatku, že každý sleduje *výhradně* vlastní zájem. Klaus (1996, str. 135) se ale na člověka odmítá dívat jinak než jako na homo economicus a kritizuje směry, které tak činí (např. *etický universalismus, který tak stírá rozdíl mezi žádoucím a jsoucím*).

Za marnou snahu o změnu lidské podstaty považuje Klaus (1996, str. 134 a 301; 2000j) moralizování, které přišlo do módy zejména po roce 1989. Samotný výraz moralizování má u Klause pejorativní nádech a neobsahuje pouze kritiku z hlediska marnosti takového počínání. Odpor k moralizování je dán tím, že jeho nositelé (za něž Klaus obvykle považuje skupinu Hradu, případně další „levicové intelektuály“) jsou řazeni mezi „majitele pravdy a dirigenty společenského vývoje“, protože obvykle je jejich moralizování spojeno s kritikou určité stránky trhu nebo kapitalismu a se státními zásahy. Klaus (1996, str. 265) poznamenává k pohledu na člověka „jaký má být, ne jaký je“, že ušlechtilé ideje vedly k totalitě. *Propojení moralizování a socialismu* Klaus explicitně stanoví ve článku např. v (Klaus, 2000i). Jak již řečeno, každý

prosazuje svůj zájem, aby maximalizoval svůj užitek. Společnost má být uspořádána tak, aby toho mohlo být využito (kapitalismus). Realizace takového uspořádání je úkolem politiků. Mezi zájmy samotnými nemá být souzeno. Co je dobré či zlé, ví jen lidé sami. Pokud někdo ví předem, co je dobré, nemá respekt k jiné představě štěstí. Znalost dobra, která musí být politicky prosazena, je typická právě pro socialisty.

Souhlasím s tím, že je nutno počítat s lidským egoismem zejména ve veřejné sféře, s důsledky pro uspořádání společnosti. Současně je ale nutno uznat, že motivy lidského jednání jsou širší, a je proto nutno se vystříhat výroků urážející ty, kteří (byť možná pravdu nemají) prosazují určité hodnoty (vyšší ochrana životního prostředí), protože věří, že tak činí ve prospěch celé (zaslepené) společnosti.

V oblasti názorů na zahraniční politiku se projevuje Klausův postoj k hodnotám v kritice útlumu styků se zeměmi, kde existuje problém s respektem vůči občanským či politickým právům uvádím zde jen stručnou zmínku, blíže bude rozebráno v kapitole o postojích k zahraničí). Klaus se proto občas stavěl proti omezování (diplomatických, ale zejména ekonomických) kontaktů se zeměmi, kde probíhá útlak režimu vůči obyvatelstvu a kde vládne autoritářský režim, případně kritizuje, že otázky hodnot brání stykům v jiných oblastech (zejména hospodářských). Sem spadá např. problematika režimů v zemích bývalého Sovětského svazu, kde jsou často lidská práva potlačována. Klaus si např. stěžuje, že „jsme propásli řadu pozitivních kontaktů se zeměmi bývalého SSSR jen proto, že tam člověk odjížděl na návštěvu s velikými rozpaky, protože věděl, že novináře nebude zajímat, o čem to bylo, ale pouze a výhradně, jestli jsme dostatečně a hrdinně zmínili např. problém Čečenska.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 184). Postoj ke stykům např. s Čínou je totožný.

Často ovšem Klaus vůbec autoritářské tendence určitého režimu nebo politika neuznává nebo neřeší. To je případ Klausova postoje k Mečiarovi. Že Mečiarův režim na Slovensku nectil žádné demokratické a právní principy, je známý a poměrně široce uznávaný fakt. Klaus se však Mečiara minimálně na dvou různých místech zastává: Mečiar je prý demonizován, v osobním životě je normálnější, než za koho je vydáván, není pravdou, že je extrémní nacionalista, Mečiar pouze sleduje zájmy své země. Na Mečiarovi je ceněna pragmatičnost, možnost dobrat se výsledku („tah na branku“) (srov. s Klaus, Klusáková J., (1998, str. 61) a Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus,(1998, str. 56)).

5.3 Jeden případ aplikace hodnotového zázemí: postoj k registrovanému partnerství?

Jedním ze systémů hodnot (ideologií), ke které se Klaus nejčastěji hlásí, je, jak výše řečeno, konzervatismus. Na začátku roku 2006 došlo k události, která je nyní často v souvislosti s Klausovým hlášením se ke konzervatismu spojovaná – Klaus projevil tvrdý postoj k registrovanému partnerství, když vetoval 16.2.2006 zákon o registrovaném partnerství (sněmovna však prezidentovo veto nejnižším možným počtem hlasů přehlasovala a zákon tedy vstoupil v platnost jako 115/2006 Sb.).

Klausovo vysvětlení veta je kombinací odporů proti novým nárokům některých subjektů vůči státu (nárokovost byla pro Klause obecně nepřijemná) a morálních důvodů. Klaus říká, že soužití homosexuálů již fakticky existuje a homosexuálové si mohou uspořádat své vztahy podle soukromého práva. Na této neoficiální rovině soužití Klaus proti homosexualitě nevystupuje jakožto proti něčemu obecně špatnému. Trochu to připomíná postoj k občanské společnosti – dokud se ze spolku či hnutí nestane zájmová skupina vznášející nároky, nemá s ní problém. Morální pochybnost homosexuality jako takové tedy Klaus neřeší, lépe řečeno ji odmítá: „Partnerství osob stejného pohlaví do života naší společnosti a do našeho právního řádu patří (jako důsledek našeho obecně liberálního pohledu na svět), státem registrované partnerství osob stejného pohlaví do našeho právního řádu nepatří (jedná se o institut, který s liberalismem nemá nic společného a který je pouhým využitím státu k prosazení určitých skupinových nároků a požadavků).“¹³⁰ Morálním problémem je pro Klause až stavění homosexuálního svazku na úroveň manželství (rodiny).

Klaus zdůrazňuje liberalismus, který dominuje jeho postoji k homosexuálům, a to jak na rovině bez registrovaného partnerství, tak na rovině registrovaného partnerství. Každý si soukromě může činit, co chce, nemá však vznášet nárok vedoucí k růstu státu a protěžování jedné zájmové skupiny. Tento názor je známý již z Klausovy liberální kritiky kolektivismu a kolektivních práv. Zde jde jen o další aplikaci. Veto obsahuje další známé pasáže článků o individualismu a kolektivismu: zákon je o přechodu od svobod k právům, od negativních práv k pozitivním, od individuálních práv ke skupinovým.

Přece se však v odůvodnění vyskytují i ryze konzervativní prvky: Registrované partnerství relativizuje pojem rodiny a dotýká se základních hodnot a tradic (konzervativní odůvodnění). Klaus nevidí veřejný zájem na tom, aby byl homosexuální svazek nově bonifikován. Konzervativně působí i námitka, že zákon (kromě práv) neobsahuje povinnosti (jakožto neodlučitelnou druhou stranu práv a svobody). Klausovo veto tohoto zákona se však dá přesto

¹³⁰ Odůvodnění prezidentova veta k zákonu o registrovaném partnerství, http://www.hrad.cz/cms/cz/prezident_cr/vracene_zakony.shtml

přičíst spíše Klausovu pojetí liberalismu (jakožto individualismu a odporu proti kolektivismu) než Klausově konzervatismu. Podpora teze, že Klaus je konzervativce na základě tohoto aktu, se mi zdá pochybná. Z kontextu Klausovy teorie se totiž zdá, že primárním důvodem je Klausův liberalismus a odpor ke skupinovým nárokům. Další odůvodnění jsou, podobně jako např. u problému vědců (také šlo primárně o odmítání skupinových nároků, s elegantně doplněnými dalšími argumenty), spíše dodatkem.

6. Přímá a nepřímá demokracie: volby, referenda

6.1 Postoj k volbám a k volebnímu systému v teorii

Volby musí zaujímat u Klause důležité místo, protože v útocích proti nepolitické politice často mluví o politickém mandátu, který vzniká na základě voleb, a opravňuje tak k účasti na veřejné moci. Jak Klaus k problematice voleb ve své teorii přistupuje? Jaký volební systém by byl podle Klause ideální?

Je zajímavé, že co se týče volebního systému, Klaus mluví o své změně postojů (což je u něj celkem neobvyklé, protože jinak si potrpí na názorovou stálost postojů, danou jeho dlouhodobým intelektuálním vývojem). Klaus prošel vývojem od favorizace poměrného k většinovému systému: „Z počátku jsem byl pro systém poměrný, protože jsem se obával, že ve většinovém by dominovali jedinci, kteří by ho využívali k boji se systémem parlamentních politických stran místo k jeho posílení... U nás hrozilo, že by na počátku, bez předchozí dlouhodobé existence politických stran, většinový volební systém vedl k nereprezentativnímu výsledku voleb. Proto jsem zastával názor, že bychom měli mít systém poměrný.“ Klaus dodává, že poměrný systém se vyčerpal po roce 1998, a je tudíž nutný posun k systému většinovému (Hájek, Klaus, 2001, str. 307). Podobně také na dalších místech teorie z tohoto období (např. Klaus (1998a, str. 44)) Klaus tvrdí, že již dozrává doba pro většinový systém a že on přechodu fandí. Pokud se tedy budeme zabývat srovnáním Klausovy teorie a praxe, musíme zohlednit časové období, kdy je daný názor vysloven.

Uvedený citát je zajímavý z několika hledisek. Předně je z něho patrná Klausova všudypřítomná snaha o vznik profilovaného stranického systému a odpor k nestrannosti. Profilaci politického systému umožňující stabilní vládnutí tudíž má být volební systém podřízen. Dále je zajímavá Klausova obava z nereprezentativnosti voleb. Vzhledem ke klíčovému místu voleb (vznik politického mandátu) v Klausově teorii je samozřejmě obava o problémy spojené s volebním systémem na místě.

S rostoucími většinovými prvky skutečně může docházet k nižší reprezentativnosti voleb. Samotná většinovost volebního systému samozřejmě není jediným faktorem, který vypovídá o reprezentativnosti výsledku voleb (ve smyslu disproporčnosti, tj. nesouladu mezi procenty hlasů a mandátů pro jednotlivé strany). Když odhlédneme od problematiky nedemokratických režimů, v rámci jedné skupiny (např. poměrných) volebních systémů mohou být jedny volby více reprezentativní a druhé méně reprezentativní např. díky různě velkým volebním obvodům, metodám přepočtu hlasů či volebním klauzulím.¹³¹ Dalším problémem reprezentativnosti voleb je pochopení volebního systému. I v poměrném volebním systému mohou být volby méně reprezentativní, pokud voliči nepochopí princip vzniku mandátů. Tento problém se týká např. českých komunálních voleb, kde se systém díky možnosti hlasů pro jednotlivé kandidáty tváří, jako by se volily jednotlivé osobnosti (a voliči to tak často chápou), přestože se ve skutečnosti na prvním místě volí politické strany, díky způsobu přepočtu hlasovat na mandáty. Dále je nutno podotknout, že zavedením většinového volebního systému by se nejspíš snížil reprezentativní výsledek voleb i v situaci roku 1998 (jako výměna za jiné výhody, které by ze změny volebního systému plynuly, zejména vyšší akceschopnosti vlády¹³²).

Je zajímavé, že v době, kdy se podle Klause vyčerpal poměrný volební systém a dozrál čas pro systém většinový, Klaus (1998, str. 222) navrhuje např. bodový volební systém, který by každému voliči přidělil 100 volebních bodů (nebo 100 hlasů). Volič by pak tyto body mohl rozdělit mezi více kandidátů, čímž by byla lépe vyjádřena intenzita jeho preferencí. Klaus tento návrh činí pod vlivem veřejné volby a Tullockovy myšlenky, že na politickém trhu, na rozdíl od ekonomického trhu, může docházet ke zkreslení voličských preferencí právě z toho důvodu, že volič na rozdíl od zákazníka nemůže vyjadřovat intenzitu svých preferencí. Tato námitka má samozřejmě svou racionalitu. Spotřebitel může vyjadřovat intenzitu svých preferencí tím, že si za všechny své peníze pořídí statek A, v případě méně intenzivních preferencí si pořídí za část peněz statek A a za část statek B. Český volič v parlamentních volbách samozřejmě takovou možnost nemá, čímž se snižuje reprezentativnost voleb. Co když je voliči strana A skoro tak sympatická, jako strana B? Přesto musí vyjádřit své preference stejně jako jiný volič, kterému je sympatická výhradně strana B. Klaus bohužel nerozebírá, jak přesně by měl bodový volební systém vypadat, zda by se jednalo o modifikaci v rámci stávajícího poměrného systému, nebo zda by se systém zcela změnil např. ve smyslu bodového systému v klasifikaci A. Reynoldse, B. Reillyho a A. Ellise a kol. (1997), kde se jedná o jeden z relativně většinových vícemandátových systémů. Pokud by se jednalo o doplnění našeho *stávajícího* (poměrného) volebního systému v tom smyslu,

¹³¹ Voliči postupně klauzulím přizpůsobují své volební chování (s postupujícím časem zřejmě klesá podíl „vyhozených“ hlasů pro strany, které nemají reálné šance dostat se do parlamentu, tudíž roste podíl hlasů, které svou parlamentní reprezentaci mají).

¹³² K diskusi o trade-off mezi akceschopností a reprezentativností režimu, viz např. Novák (2002, zejména str. 63-64), nebo Sartoti (2001, zejména str. 64 – 91)

že místo 1 hlasu by volič měl 100 bodů, které může dělit mezi více stran, byl by to požadavek vzhledem ke zbytku Klausovy teorie nekoncepční. Klausův návrh bodového systému, který by zvýšil reprezentativnost voleb, může být chvályhodný. Na druhou stranu je tento návrh v rozporu s Klausovým zájmem o vyšší většinovost volebního systému od roku 1998 a s ní spojenou vyšší akceschopností režimu (jako druhou stranu mince reprezentativnosti, z trade-off mezi reprezentativností a akceschopností se zřejmě uniknout nedá). Bodový systém v Tullockově stylu by měl nejspíš efekt ve vyšší proporčnosti, ceteris paribus. Čím více lidí by totiž distribuovalo své volební body mezi více stran, tím více nivelizační účinek tento volební systém měl (např. jen 50 bodů pro ODS, 20 pro KDU-ČSL 20 pro Zelené a 10 pro další stranu, místo celé preference pro ODS v tomto případě). Princip a smysl většinového volebního systému, který Klaus začíná ve stejném období podporovat, je přesně opačný. Pokud by se mělo jednat o modifikaci stávajícího poměrného systému, zaplatil by Klaus daň své oddanosti teorii veřejné volby, která nemusí být nutně vždy v souladu s tím, o co jinak Klaus usiloval.

Mnoho o Klausových názorech na volební systém se dozvídáme díky úsilí jeho, úsilí ODS obecně a úsilí jejich vládně opozičních partnerů z ČSSD o změnu volebního systému z roku 2000. Klaus byl za prosazování výrazně disproporčních prvků kritizován nejen zástupci „nepolitické politiky“, ale rovněž menšími stranami, které se cítily novým volebním zákonem ohroženy. Klaus samozřejmě ve svých článcích vystupoval na obranu svou i nového volebního systému jako takového.

V článku „Neskutečná manipulace veřejného mínění provázela jednání senátu“ Klaus (2000h) uvádí na pravou míru to, že novým volebním systémem nevznikne většinový systém, ale poměrný systém s doplněnými většinovými prvky. V tom má samozřejmě pravdu. toto odlišení má význam v tom, že zavedení většinového systému by bylo protiústavní (což také byl argument Klausových oponentů), protože podle čl. 18 ústavy volby do poslanecké sněmovny probíhají na základě poměrného volebního systému (jak zmíněno výše v kapitole o postoji k právu). Dodávám však, že neproporcionální poměrné volební systémy mohou mít „většinovější“ účinky než systémy většinové, podle okolností pro danou zemi, jak dokládá příklad Španělska, kde indexy disproportionality dosahovaly pravidelně vyšších hodnot, než indexy pro USA a VB (jakožto dva exemplární případy většinových systémů).

Klaus se v daném článku brání nařčení z volebního inženýrství (tj. že by změna volebního zákona měla účelově zvýhodnit některé strany oproti stranám jiným). Nikoliv neoprávněné obavy samozřejmě panovaly, jak již řečeno, mezi menšími parlamentními i mimoparlamentními stranami. Klaus (2000h) však tvrdí, že nový volební systém ohrožuje malé i velké strany a že „nový volební zákon je pro všechny z nás velkou neznámou. Opakuji, pro všechny z nás.“

Současná politologie samozřejmě na základě empirických poznatků odmítá někdy se vyskytující zjednodušující tvrzení, že většinový systém vede k systému dvou stran, kdežto poměrný systém k multipartismu, přičemž čím více většinových prvků, tím více směřování k bipartismu. Zejména od dob diskusí o Duvergerových zákonech¹³³ byl však shromážděn dostatek poznatků, aby se dala vysledovat přesnější formulace vlivu volebního systému na systém stranický. Zmíněný italsko americký politolog G. Sartori kromě pravidel, hypotéz a zákonů o vlivu volebního systému na systém stranický sestavil jednoduchou tabulku, která zachycuje souvislosti zachycuje takto:

Tabulka 1: Vztahy volebního a stranického systému podle Sartoriho

Volební systém→	1. silný (většinový, neproporční)	2. slabý (proporční)
Stranický systém↓		
A. silný (strukturovaný)	reduktivní účinek volebního systému	blokující účinek stranického systému
B. slabý (nestrukturalizovaný)	omezený reduktivní účinek v 1 volebním obvodu	žádný vliv

Pramen: (Sartori G., 2001, str. 57)

Je otázka, do kterého pole by ČR patřila od roku 2001 po zavedení volební novely. Stranický systém již byl po deseti letech demokratického vývoje relativně strukturovaný, tedy silný. 35 volebních obvodů s 5-6 mandáty by jistě posunovalo ČR významně k silnému (neproporčnímu) systému, ač by se nejednalo o systém většinový. To řadí ČR nejbliže poli A1 charakterizovaného reduktivním účinkem volebního systému. Dá se předpokládat, že redukce by se týkala právě malých stran. Hrubý odhad dopadu změn volebního zákona se tedy vytvořit dá a Klausovo tvrzení o „velké neznámé“ je podle mého názoru nesprávné.¹³⁴

Dále je poměrně dobře známo, že existují faktory, které ovlivňují (dis)proporční výsledek voleb v systémech poměrného zastoupení. Směr působení vlivu těchto faktorů (např. které faktory zvýhodňují 1 až 2 největší strany) je také znám. Tak je tomu i v případě velikosti volebních obvodů. Právě velikost volebních obvodů je jedním z faktorů, na kterém mezi politology existuje poměrně široká shoda o jejím efektech. (Taagepera R., Shugart M. S., 1989) dokonce považují tento faktor za nejdůležitější v determinaci (dis)proporčnosti voleb. Tito autoři dělí volební obvody v poměrných systémech na ty s nízkou (2-4 mandáty), střední (5-9 mandátů) a vysokou

¹³³ Zákony (nebo spíše teze) francouzského politologa M. Duvergera stanoví, že většinový jednokolový systém vede k bipartismu, kdežto poměrný systém podporuje multipartismus s tuhými nezávislými a stabilními stranami. Dvoukolový většinový systém pak podporuje systém mnoha pružných, závislých a stabilních stran. Známým kritikem těchto tezí je např. Sartori (2001, zejména str. 40-43), který Duvergera obviňuje z opomenutí problému falešné kauzality.

¹³⁴ Sartori (2001, str. 54) dále v pravidle o volebních systémech č. 4 (a na něm založeném zákonu č. 3, str. 60, cit. dílo) stanoví, že reduktivní účinek mají i poměrné stranické systémy s vysokou neproporčností, což je námi rozebíraný příklad.

(nad 10 mandátů) velikostí (magnitude). V malých obvodech podle nich vznikají veliké disproporce (až většinové efekty), ve středních dojde k výraznému znečištění poměrnosti a ve velkých obvodech je odraz rozložení hlasů do rozložení mandátů relativně přesný. Český volební systém by měl obvody se zhruba 5-6 mandáty (200/35). Jedná se tedy o spodní hranici středního obvodu, kde by podle výše uvedeného šlo o výrazné znečištění proporcčnosti (vzhledem k hranici možná i veliké disproporce). Je zřejmé, že by se disproporce dotkla spíše malých než opozičně smluvních stran. I podle (Taagepera R., Shugart M. S., 1989) se tedy efekt volební změny dá odhadnout, což vyvrací tezi o „velké neznámé“.

Velmi známým případem poměrného volebního systému s výrazně disproporčními prvky díky malým obvodům je zmíněné Španělsko (majorizovaný systém poměrného zastoupení).¹³⁵ Španělsko se skládá z 52 obvodů, kde se rozděluje 350 mandátů. Velikost obvodů se pohybuje od 1 do přibližně 35 (existují pohyby). Většina obvodů je pak čtyř až osmi mandátových. Takový poměrný systém vede k výrazné nadreprezentaci první, někdy i druhé strany a výrazné podreprezentaci dalších neregionálních menších stran (baskické a katalánské strany tedy eliminovány nejsou). Od prvních svobodných voleb zde často docházelo k tomu, že vznikala umělá absolutní většina mandátů pro vítěznou stranu (v 80. letech opakovaně socialisté, roku 2000 lidovci). Španělský systém se samozřejmě liší od toho, který by vznikl po změně volebního systému u nás (jiná tradice, jiná ústava, neexistence regionalismu...). Přesto se však dá ze španělských obvodů (většina do 8 mandátů) poučit o efektech nadreprezentace vítězné strany a podreprezentace menších stran s rozptylem hlasů. Mimochodem, volební systém nastavený ve Španělsku je kompromisem, který vznikl za transformace mezi příznivci většinového (prosazovaného zejména post-frankisty) a menšinového (prosazovaného zejména levicí) systému.

Jak známo, novela volebního zákona prošla legislativním procesem, narazila však na odpor ústavního soudu, který některé její body (výrazně vychylující systém od proporcionality) zrušil. Klaus (2001i) v reakci na toto rozhodnutí opakuje svá stanoviska k volební novele: přestože se ODS (za níž zde Klaus mluví) neztotožňuje s rozhodnutím ústavního soudu, respektuje ho. Dnešní volební systém není dobrý a nevede k jasnému povolebnímu uspořádání, kde by vítěz mohl mít jasnou politickou odpovědnost za vývoj země po následující čtyři roky (tedy např. možnost sestavit většinovou jednobarevnou vládu. V tom má samozřejmě Klaus pravdu, pozn. aut.). Klausovi vadí, že dnešní vlády mají tříštivé vládní programy, je vyvíjen neúměrný tlak malých stran a neustále tak hrozí rozpad vlády (opět realistický popis založený na empirii). Některé strany (rozuměj ty malé) tak mají větší podíl na rozhodování, než jim podle voleb náleží (problém vydírání malou stranou, která je nutná pro vznik vládní koalice, je opravdu

¹³⁵ O poměrném volebním systému můžeme mluvit, pokud odhlédneme od dvou jednomandátových obvodů Ceuta a Mellila (kde se logicky volí většinově). Díky existenci těchto dvou obvodů někteří autoři hovoří o smíšeném systému, což je však vzhledem k významu dvou mandátů mezi 350 pochybné.

závažným problémem multipartijních systémů, proto mnozí politologové sympatizují s volebními systémy, které mají většinové efekty a umožňují sestavit silnou jednobarevnou vládu, pozn. aut.). ODS se podle Klause ještě k volebnímu zákonu vrátí, ovšem až po změně ústavy, čímž sebere ústavnímu soudu možnost se proti zákonu postavit.¹³⁶ Na závěr Klaus opakuje, že ODS nesledovala vlastní zájmy, nýbrž zájmy celé země.

Klaus se tímto článkem dostává do rozporu s výše kritizovaným tvrzením o neodhadnutelnosti vlivu volebního zákona, který se tak posouvá svým charakterem od neznalosti ke lži. V posledně zmíněném článku je totiž jasně stanoveno, k čemu měla změna volebního systému vést (a k čemu by nejspíš vedla): byl by snížen vliv malých stran, dále by vítězná strana mohla převzít odpovědnost za vládu po 4 roky (zejména v případě, že by vládla sama a měla by většinou podporu ve sněmovně, pozn. aut.). Zamýšlená jednoduchost povolebního uspořádání po změně volebního zákona je zkrátka spojena s reduktivním účinkem (týkajícího se patrně malých stran), o kterém mluví Sartoriho tabulka a o kterém věděl samozřejmě i Klaus.

Stejně jako Klaus jsem toho názoru, že by zvýraznění většinových prvků českému politickému systému prospělo.¹³⁷ Způsob, kterým změnu Klaus obhajoval, podle mého názoru ale není korektní. Klaus měl jasně stanovit, k čemu změna nejspíš povede (zvýhodnění velkých stran) a přijmout důsledky, které by z reakcí lidí plynuly, byť by se často jednalo o odpor. Jak sám totiž tvrdí, je údělem konzervativního politika jít proti větru.

V dalším článku o volebním systému se Klaus přihlásil k ještě vyššímu zvýraznění většinovosti, než by plynulo ze zmiňované novely volebního zákona. Klaus (2001j) prohlásil, že vzhledem k tomu, že ODS je pro pluralitní model demokracie, je on pro jednokolový většinový systém. Na článku je může mást spojování pluralitní demokracie s jednokolovým většinovým systémem. Jde o smysl výrazu „pluralitní demokracie“. Pod tímto pojmem se u nás rozumí např. „že politické rozhodování je výsledkem sporu a dohody zúčastněných skupin či jednotlivců, podíl na rozhodování mají i nepřímo zúčastněná zájmová a nátlaková hnutí.“ (internetová encyklopedie Wikipedia). V tomto smyslu by byla originální, nicméně neudržitelná myšlenka, že by jednokolový většinový systém byl jednou z podmínek pro pluralitní demokracii. Mezi pluralitní demokracie by tak nemohla být zahrnuta drtivá většina evropských a mnoho mimoevropských zemí, které se mezi pluralitní demokracie ve smyslu výše uvedené definice běžně počítají (Irsko, Francie, Austrálie...).

¹³⁶ Samotný většinovější volební systém (či dokonce úplně většinový systém) ještě nemusí jasné povolební uspořádání zaručit. Při stávajícím počtu poslanců by se např. mohlo stát, že by volby při stávajícím rozložení politických názorů mohly přisoudit levicovým (nebo levicové) i pravicovým (nebo pravicové) stranám (straně) stejný počet mandátů, takže situace bez ohledu na většinovost systému může skončit patem 100:100 (např. i ČSSD 100, ODS 100). Změna ústavy, a to nejen ve smyslu změny článku 18, ale i např. ve smyslu zavedení lichého počtu poslaneckých mandátů, je tak skutečně nutným doplňkem případné změny volebního zákona, pokud se má podpořit snaha o snadnější vznik silné vlády.

¹³⁷ K výhodám většinových prvků viz celá zmiňovaná kniha (Novák, 2002).

Klaus ovšem může mít na mysli westminsterský model, někdy nazývaný FPTP systém (First Past The Post) nebo právě pluralitní systém (viz zmíněná klasifikace volebních systémů Reynoldse, Reillyho a Ellise). Zde by se jednalo jen o terminologickou záměnu pojmů. Pokud měl Klaus na mysli toto, měl exaktně vyjádřit, že mu jde tento „plurality system“, nikoliv „pluralitní model demokracie“, což evokuje jinou problematiku.

Odpor k menším stranám a snaha o posun stranického systému k bipartismu je ve zmíněném článku (Klaus, 2001j) neoddiskutovatelný. Ač sám jednokolový většinový systém nemůže vytvořit celostátní bipartismus (viz Sartori (2001, str. 53) a jeho pravidlo o volebních systémech č. 1), brzdicí až reduktivní účinek tohoto systému na počet stran je nepochybný. V českých podmínkách by zřejmě eliminoval postupně všechny strany kromě ODS a ČSSD jakožto dvou nejsilnějších hráčů a jistou šanci na přežití by měly i relativně silné a regionálně zakotvené strany KSČM (s jejich severočeskými a severomoravskými baštami) a KDU-ČSL (s vysokou podporou na jižní Moravě). Z dlouhodobého hlediska by pak bylo pravděpodobné přežití jen prvních dvou zmíněných stran, pokud by nedošlo ke spojování ostatních subjektů v další silný subjekt.¹³⁸

Klaus ve své teorii mluví o volebním systému, který by stranický systém vyprofiloval tak, aby bylo možné po jedno volební období nerušeně vládnout. Klaus (2002, str. 21) se dále explicitně staví za jasnou jednobarevnou vládu. Vzorem mohou být podle Klause i jinak opěvované Spojené státy,¹³⁹ kde podle něj republikáni reprezentují pravici a demokraté levici a tyto dvě strany se pravidelně střídají ve vládě. USA jsou tak příkladem přísného stranického systému. S tímto názorem se podle mého pojí více problémů. Jednak je americký politický systém s jeho zárukou jednobarevnosti vlád nastaven zcela jiným způsobem, než systém v ČR. V USA je jednobarevná vláda samozřejmě založená na prezidentském systému, kde si vládu sestaví prezident jakožto jemu podřízený exekutivní orgán. Pro český politický systém bez totální změny ústavy proto inspirace zkušeností americkým bipartismem použitelná není (a ani po změně ústavy by zřejmě systém takto nefungoval, vzhledem k odlišným tradicím). Dalším závažným problémem je samotné tvrzení o „přísnosti“ amerického stranického systému. V každé učebnici komparativní politikologie pro první ročníky sociálních věd najdeme zmínku o tom, že americký stranický systém je vysoce nedisciplinovaný (např. Dvořáková a kol. (2005)). Často se stává, že někteří republikáni hlasují proti „své“ vládě a naopak podporují některé návrhy demokratů a vice versa. Někdy se poněkud nadneseně hovoří o tom, že v USA existuje systém 100 stran (50 států, v každém 2 hlavní strany) spíše než bipartismus. To umožňuje americkému systému fungovat

¹³⁸ Česká zkušenost se 4koalicí zatím svědčí o nestabilitě takového kartelu. Další úvahy by byly ale příliš spekulativní.

¹³⁹ Srov. i s Hájek, Klaus (2001, str. 87): „Že je angloamerický model zřetelnější, lepší a že dává vítěznému politickému vedení větší šanci prosadit své myšlenky, je evidentní pravda.“

velmi pružně např. i za situace, kdy prezident nemá většinu v kongresu.¹⁴⁰ Americký stranický systém je tedy všechno jiné než přísně stranický.¹⁴¹

Problematickým tvrzením je i to, že by republikáni reprezentovali v USA pravici, kdežto demokraté levici. Pro Klausovo dělení světa na socialisty (levici) a jejich oponenty (pravici) popsané v kapitole o komunismu a socialismu je samozřejmě takové schéma vhodné. V praxi je však věc složitější už vzhledem ke zmíněné nejednotnosti obou stran. Republikán z jednoho státu může být levicovější než demokrat z jiného státu, v závislosti na charakteru společnosti v daných státech. Dalším problémem je, že pravicovost (ve smyslu minimalizace státních zásahů) v jedné společenské oblasti může být v kontrastu s vyšší levicovostí v jiné oblasti. Pokud např. republikáni snižují daně, ale hlasují pro zvýšenou regulaci v oblasti telekomunikací v souvislosti s bojem proti terorismu, prostor pro stát na jednu stranu zvyšují, na druhou stranu snižují, což je podle Klausovy teorie na jednu stranu pravicové, na druhou stranu levicové. Konečně obě strany se dají považovat za catch all party, které bojují o středové voliče a v rámci jedno vrcholového rozložení preferencí se obě blíží k sobě. O nějaké výrazné pravicovosti či levicovosti se proto dá mluvit jen stěží. Je ovšem pravda, že v dlouhodobém průměru demokraté prosazují více státních ekonomických regulací a vyšší daně než republikáni, což Klaus vnímá jako hlavní dělítko pro pravicovost a levicovost.

Pokud se podíváme na Klausovy názory na volební systém z dlouhodobé perspektivy, je patrné, že změna názorů na volební systém není známkou nekonsistence Klausova myšlení. Naopak. Klaus vytrvale sledoval cíl zavedení stabilního strukturovaného stranického systému s postupným směřováním k omezenému multipartismu až bipartismu, který by umožňoval stabilní vládnutí. Názory na volební systém jsou s tím spojeny. Pro tento cíl Klaus zcela vhodně odmítá (např. jednokolový) většinový systém v počáteční polistopadové etapě. Ten by totiž nejen nevedl k bipartismu, ale navíc by znesnadnil vznik strukturovaného stranického systému, který je nutnou podmínkou pro pozdější vznik bipartismu. Klausův názorový posun na volební systém je z hlediska jeho cíle (možnost jednobarevného stabilního vládnutí, spojeného hlavně s bipartismem) nutný. Nejprve je potřeba vytvořit strukturovaný stranický systém, tj. systém, kde by voliči byli pevně svázáni s některou stranou a jejím programem, nikoliv jen s dočasně působící charismatickou osobností (byť v první fázi se strany tvoří kolem charismatických osobností). Pro

¹⁴⁰ Sartori (2001, str. 100) proto hovoří o tom, že americký politický systém nefunguje dobře kvůli své ústavě, ale navzdory své ústavě. V českých politologů tento problém zmiňuje např. Novák (1997) v kapitole Strany a vlády.

¹⁴¹ Klaus toto své tvrzení sám modifikuje v (Hájek, Klaus, 2001, str. 87). Správně poznamenává, že i anglosaský stranický systém má své problémy – strana je spíše názorovou koalici s existencí křídel, ve straně se musí proto vyjednávat. U nás (při větší názorové semknutosti strany) je komunikace jednodušší (já k tomu dodávám: zejména pokud má na stranu vysoký vliv jedna osoba).

vznik tohoto typu stranického systému je skutečně vhodný poměrný volební systém. Od prvních voleb pak probíhá strukturace stranického systému. Po určité době existující strukturace umožňuje poměrné prvky omezovat (protože poměrné prvky byly určeny ke vzniku stranické strukturace, s její existencí *raison d'être* pro poměrnost klesá). Se zvýrazňováním většinových prvků se počet parlamentních stran stabilizuje a nadále bude klesat, v optimálním případě v dlouhém období až ke dvěma stranám, z nichž jedna by reprezentovala levici a druhá pravici. Vznikaly by tak silné jednobarevné vlády, odpovídající Klausovu černobílému (levo-pravému) rozdělení světa. Odpovědnost stran za to, co se v zemi dělo, by byla jasná. Voliči by tak měli dost prostoru pro rozhodnutí, zda levice je prospěšnější než pravice. Z tohoto pohledu má posun Klausova názoru logiku.

Pro úplnost, co se voleb týče, doplníme, že se Klaus vyjadřuje i k volbám (nikoliv volebnímu systému) jako takovým. Nejedná se však o žádné převratné myšlenky, pod které by se nepodepsal i kterýkoliv jiný politik. Klaus (1993, str. 15) jednak požaduje, aby bylo ve volbách rozhodováno podle argumentů, nikoliv podle skandálů a osobních útoků, jednak kritizuje nezodpovědnost předvolebních slibů, populismus a činění velkých viditelných rozhodnutí na úkor malých (Klaus, 2002i). Klaus poukazuje na to, že populistické sliby mají náklady (o kterých se ale už nemluví), jako např. růst firemních nákladů (např. v případě slibu stejné mzdy v sobotu jako o svátcích) nebo prohlubujícího se státního zadlužení (např. v případě zavedení plošných přídatků na děti).

6.2 Postoje k volbám a volebnímu systému v praxi

V subkapitole o Klausových postojích k volebnímu systému v teorii bylo uvedeno, že Klaus postupně měnil názor na vhodný volební systém od poměrného směrem k většinovému, čímž usiloval o „zprehlednění“ politického stranického spektra s dopadem na možnost silné (zřejmě jednobarevné většinové) vlády. Jak se daná snaha projevila v praxi?

První Klausova vláda zdělila poměrný volební systém. Klaus sám jakožto federální ministr financí na tvorbu volebního systému na samém počátku 90. let samozřejmě neměl vliv, nicméně proporcionalita mu podle jeho slov vyhovovala. Problémem se pro něj stalo vyčerpání poměrného volebního systému v druhé polovině 90. let. Praktickým důvodem pro změnu názoru byly bezesporu stále větší střety v rámci vládní koalice, které Klausovi nedovolovaly prosazovat jeho politiku a nutily ho k nepříjemným kompromisům. Období nejvyšší rozkolísanosti vládní koalice odpovídá i období označení „vyčpělosti“ poměrného systému spojovaného s nemožností jednobarevné silné vlády. Problémem samozřejmě bylo, že v rámci vládní koalice vzešlé z voleb

1996 nebylo možné většinové prvky prosadit, protože menší vládní strany by se postavily zásadně proti. V období Klausova vládnutí proto k výrazné změně volebního zákona, co se týče voleb do PS, nedošlo.¹⁴² Jedinou podstatnější změnou byl posun hranice pro postup kandidáta pro přednostní udělení mandátu na nejméně 10 % preferenčních hlasů na základě nového (poslaneckého) volebního zákona (247/1995 Sb.) z původních 15 %, s nimiž počítal zákon 94/1992 Sb. pocházející z dob před Klausovým premiérováním.

Zajímavější je v prvním vládním období Klausovy vlády debata o novém volebním systému vznikajícího senátu. Své stanovisko vláda vyjádřila např. v usnesení k poslaneckému návrhu volebního zákona (usnesení 390, 13.7.1994). Vláda se zde jednak postavila (oproti poslaneckému návrhu) za to, aby podmínkou aktivního i pasivního volebního práva do parlamentu byl trvalý pobyt českých občanů na území ČR (výjimku mělo tvořit aktivní volební právo do senátu). Vláda ale hlavně odmítla navrhovaný systém číselných pořadí s postupným vyřazováním (alternativní hlasování, australský volební systém), protože sama usilovala o „klasický většinový systém“. Tento systém (pokud tím byl myšlen dvoukolový absolutně většinový uzavřený systém) byl také nakonec přijat v zákoně 247/1995 Sb. na základě poslaneckého návrhu volebního zákona (sněmovní tisk 1048, 1. období PS, 17.6.1994). Tento poslanecký návrh P. Hirsche a dalších v mnohém přebíral vládní představy o volebním zákonu (viz vládní připomínky v usnesení vlády 389, 13.7.1994). Vládní výhrady se týkaly prvků (opět spor o volební právo občanů bez trvalého pobytu, časové lhůty, výše úhrad stranám), které vláda nepovažovala za odůvodněné. Nastavený volební systém od té doby nebyl změněn.

Klausovy vlády čelily poslaneckým návrhům na zrušení senátu (jehož zrušení by Klausovi samotnému nemuselo být nejspíš nijak nepříjemné, stanovisko vlády však bylo jednoznačně pro zachování právě vzniklého senátu). Jedním z teoretických a marginálních odůvodnění, proč bylo zrušení senátu odmítáno, byl vznik nevyváženosti v neprospěch většinového systému v našich parlamentních volbách (např. viz vládní usnesení 368 z 23.7.1996). Je však zřejmé, že nižší zastoupení většinových prvků nebylo tím hlavním motivem, co vedlo vládu k obraně existence senátu.

Nejvýrazněji se Klausovo úsilí o posun k větší disproporčnosti výsledků voleb do PS projevilo až v době jeho opozičního postavení. Součástí tzv. tolerančního patentu byla dohoda na

¹⁴² Došlo samozřejmě k okrajovým změnám volebního zákona, jako je to obvyklé všude ve světě v souvislosti s přesuny obyvatelstva. Před volbami do poslanecké sněmovny roku 1996 např. vláda hodlala novelou volebního zákona (sněmovní tisk 2106, 1. období PS, 31.1.1996) lehce změnit volební obvody z důvodu změn počtu obyvatel tak, aby se rozdíl mezi obvody vešly do odchylky 15 %. Zde šlo o věc ryze technického rázu, která neměla s Klausovou ideologií nic společného, podobně jako určité změny ve volebních obvodech pro 1. volby do senátu tak, aby byla všude dodržena možná odchylka 15 % obyvatel zajišťující rovnost hlasů (sněmovní tisk 9, 2. období PS, 1.7.1996, publikováno jako 212/1996 Sb.)

změně volebního systému do dolní komory, která spočívala zejména ve zřízení 35 malých volebních obvodů, kde by se volilo přibližně kolem šesti poslanců. Jak bylo popsáno v teoretické části, tato změna by měla blokující až reduktivní účinek a zřejmě by zvýhodnila dvě největší strany, tj. smluvně opoziční ČSSD a ODS. Příslušný návrh zákona o volbách do parlamentu vznikl jako vládní návrh (tisk 585, 3. období PS). Díky podpoře obou stran volební novela prošla parlamentem (vyhlášeno jako zákon 204/2000 Sb.), narazila však na odpor prezidenta Havla, který podal podnět k přezkumu u ústavního soudu. Ten také zákon napadl z toho důvodu, že ústava předpokládá poměrný volební systém pro dolní komoru, kdežto zde by se systém od poměrnosti výrazně odchyloval. Nejdůležitější změna volebního systému byla ústavním soudem zrušena.

Další disproporční změna, která spočívala jiné metodě přepočtu hlasů na mandáty, také narazila u ústavního soudu na odpor. Modifikovaný d'Hondtův dělitel, někdy nazývaný podle svého vynálezce i Koudelkův dělitel (řada dělitelů začíná místo 1,2,3.. čísly 1,42, 2,3...), byl ústavním soudem zrušen, protože se jednalo o další prvek, který systém dále vzdaloval od proporcnosti. Mimochodem, Klausova ODS původně navrhovala dokonce řadu počínající číslem 2, kdežto ČSSD stála o klasický d'Hondtův dělitel. Výsledný první dělitel 1,42 byl kompromisem mezi oběma návrhy. Ze změn zůstalo v platnosti nakonec další změkčení podmínky pro postup kandidáta pro přednostní udělení hlasů (z 10 % na 7 % preferenčních hlasů) a zejména zavedení zpřísněného aditivního kvóra pro postup koalic do skrutinia (z původních 7, 9 a 11% na 10, 15 a 20%). Posledně jmenovaný krok byl jasně namířen proti menším stranám a jejich koalicím, což bylo konec konců smyslem celé volební reformy a zamýšleného posunu k větší disproporcnosti. Nakonec vstoupila v platnost metoda d'Hondtova dělitele, navrhovaná původně ČSSD. Klaus v reakci na zrušení 35 volebních obvodů prohlásil, že se ke změně volebního zákona vrátí, ovšem nejprve se pokusí změnit ústavu. Ke Klausově pokusu o změnu problematického článku 18 odstavce 1 však zatím nedošlo.

Zmíňme ještě volební změnu týkající se obecních zastupitelstev, ke které došlo za první Klausovy vlády. Na základě vládního návrhu zákona o volbách do zastupitelstev (sněmovní tisk 860, 1. období PS, 4.3.1994, schváleno jako zákon 152/1994 Sb.) začalo oproti původnímu systému být velmi podstatné umístění kandidáta na kandidátní listině, přičemž přednostní přidělení mandátu na základě preferenčních hlasů se stalo velmi obtížným, protože takový kandidát by musel získat nejméně o 10 % hlasů více, než byl průměr hlasů na jednoho kandidáta strany. V praxi tak došlo k výraznému posílení pozic strany v rozhodování, kdo má jakou šanci na zvolení do obecního zastupitelstva. Připomínám, že význam a klíčové postavení stran v politickém systému je výraznou známkou Klausových politických postojů. Problémem tohoto

systemu je nepochopení ze strany voličů (tudíž nižší reprezentativnosti voleb), o čemž jsem se zmínil v části o teorii.

Klausovým individuálním aktem v oblasti voleb bylo prezidentské veto zákona o střetu zájmů ze dne 10. 2. 2005. Daný zákon obsahoval novelu volebního zákona do obecních a krajských zastupitelstev. Zákon prošel poslaneckou sněmovnou, nikoliv však senátem, který se zákonem nezabýval, čímž ho považoval za neschválený, protože ho považoval (na rozdíl od PS) za zákon volební, ke kterému musí dát souhlas obě komory. Klaus se svým vetem postavil za názor senátu: Záležitosti související s volbami jsou natolik závažné, že musí mít zřejmý souhlas všech orgánů, o nichž to ústava předpokládá i v okrajových záležitostech. Klaus tímto krokem v praxi chtěl demonstrovat, že přičítá volbám zásadní postavení v politickém systému země.

Můžeme konstatovat, že v oblasti voleb je Klausova teorie převážně v souladu s jeho politickým úsilím. Za první Klausovy vlády se Klaus nepokusil o změnu volebního systému – jednak na to ještě nedozrála doba, jednak by stejně ve vládě změna směřující k majorizaci neměla šanci na úspěch. Navíc mu proporční systém umožnil vládnout s koalicí, se kterou byl podle svých slov (viz kapitola o názorech na politický vývoj) celkem spokojený. Klaus začal o změnu usilovat po zkušenosti s druhou koaliční problematickou a menšinovou vládou. Klaus a ODS pokusili o změnu z pozice sociálně demokratickou vládu tolerující opozice. Nešlo sice o tak radikální změnu, jaká by mohla být podle Klause optimální (z teoretických pasáží vyplývá, že by se Klausovi mohl nejvíce zamlouvat časem systém jednokolový relativně většinový). Bylo však zřejmé, že v rámci možností se jednalo o pokus dostatečně až příliš radikální, jak nakonec vyplynulo ze stanoviska ústavního soudu. Jakákoliv radikálnější změna by v té době skončila stejně. Nedá se vyloučit, že změna volebního zákona vyplývající z tolerančního patentu mohla být jen prvním krokem v zamýšleném dlouhodobém úsilí o posun k většinovému systému. Vzhledem k tomu, že tento první krok dopadl neúspěšně, všechny další úvahy se staly irelevantní.

Celkově se dá tedy konstatovat, že politická praxe celkem věrně kopíruje Klausovy názory na volební systém a další postoje popsané výše. V obou případech šlo o profilaci stranického systému se silným postavením stran, s postupným úsilím o „zřehlednění“ stranického systému, jehož smyslem bylo úsilí o možnost vzniku silné (optimálně jednobarevné) vlády. To, že se jednalo v nejdůležitějším bodě o pokus neúspěšný, nemohl Klaus díky závaznosti rozhodnutí ústavního soudu zvrátit.

6.3 Referendum, přímá demokracie v teorii

V kapitole o nepolitické politice bylo popsáno, že jedním ze zdrojů pro obhajobu argumentů nepolitických politiků jsou průzkumy veřejného mínění. Průzkumy veřejného mínění trpí podle Klause (2001h) defekty: veřejné mínění ovlivňují ambiciózní manipulátoři, kteří svádí respondenty k jedné odpovědi. Navíc průzkum veřejného mínění neříká nic o skutečných názorech občanů, ale spíše jen o jejich nezávazných přáních (což nemusí být podle Klause stejné kategorie). Průzkumy totiž opomíjí problém volby mezi více alternativami. Pokud je tedy ve výzkumu položena otázka tak, jestli má být některá oblast více dotována (bez určení oblasti, která má být ochuzena), pak odpověď bude zřejmě ano (což dává do ruky argument těm, komu se to hodí, často tedy organizátorům průzkumu). Některé otázky se dále pro výzkum vůbec nehodí, protože jsou expertní povahy. Výsledky průzkumu jsou tak jen zajímavostí. Politik, který požadavkům formulovaným na základě veřejného mínění podlehne, je populistou.

Zajímavé je, že v kritice průzkumů veřejného mínění Klaus kritizuje „zastánce přímé demokracie“, kteří chtějí politikům vnucovat, aby brali v úvahu, co si lidé myslí, a řídili se tím. V současné době, pokud se mluví o přímé demokracii, je většinou řeč spíše o referendech než o průzkumech veřejného mínění. Jaký je Klausův postoj k tomuto institutu? Má k němu Klaus podobné výhrady jako k průzkumům veřejného mínění? Na jednu stranu některé argumenty, které Klaus ve výše zmíněném článku použil na kritiku průzkumů veřejného mínění, se objevují často i v argumentaci různých společenských vědců proti zastáncům referendum (problém manipulace s formulací otázky, problém expertní povahy otázek). Na druhou stranu Klaus často mluví o politickém mandátu politika, který je vázán na lid a jeho vyjádření ve volbách (a volby jsou svým způsobem formou referenda a nástrojem přímé demokracie v zastupitelském systému). Je tedy Klaus ve své teorii referendům nakloněn?

Klausův postoj k referendům je v principu skeptický, nikoliv však dogmaticky zamítavý. Klaus (2004, str. 164) sám říká, že není velký příznivec referendum. Referendum má být užíváno jen ve výjimečných situacích jako je změna suverenity země. K té došlo od roku 1989 v naší historii dvakrát: nejdříve při rozpadu ČSFR roku 1992, pak v souvislosti se zapojováním ČR do EU. Postoj k referendu v těchto dvou oblastech je však u Klause protikladný. Zatímco referendum o rozpadu ČSFR (vzniku ČR, resp. SR) Klaus odmítal a jeho nevypsání stále obhajuje, referendum o vstupu do EU (nikoliv však o žádosti o vstup na počátku přístupového procesu) Klaus naopak podpořil. Klaus také pro tento (zdánlivě) rozporný postoj bývá kritizován – pokud obě otázky jsou spojeny se změnou suverenity země, proč jednou referendum být nemá, a podruhé ano? Nemění své názory Klaus podle toho, jak se mu to hodí? To samozřejmě Klaus odmítá.

V záležitosti referenda o rozpadu ČSFR je jeho argumentace racionální. Referendum by mohlo přinést zmatek (Klaus, 1993, str. 43), mohlo by vést k eskalaci nálad a k neklidnému řešení

celého problému, které by mohlo vést k dramatizaci jako na Balkáně, na rozdíl od relativně klidných politických jednání Klause a jeho kolegy „s tahem na bránu“ V. Mečiarom (Klaus, 2002, str. 33). Jak uvidíme v kapitole o rozpadu ČSFR, Klaus si na klidném řešení situace (v kontrastu s rozpadem Jugoslávie) zakládal a často se pokojným rozpadem ČSFR (na kterém měl podíl) chlubí. Klaus správně poukazuje na těžko řešitelný problém situace, který by nastal, pokud by v obou částech země dopadlo referendum opačným způsobem.

Další Klausova argumentace o nutnosti vyhnout se referendu o rozpadu ČSFR však má poněkud neliberální nádechy a staví Klause do jím kritizované pozice apriorního majitele pravdy a paternalisty, který ví lépe než sami lidé, co je pro ně nejlepší. Na tomto místě raději uvádím přesnou citaci: „Cesta, kterou v politice volíme, musí být předně cesta schůdná, jinak na ni občané doplatí a my nemáme právo nic takového dopustit.“ V Čěších přitom přežívá podle Klause (1993, str. 52) určitý sentiment, který by je mohl nutit hlasovat pro zachování ČSFR. Klaus (1993, str. 53) dále říká, že i kdyby zvítězili v referendu zastánci federace, federace se nezachová, ale rozpade nekontrolovaně, což není v českém zájmu. Proto musí rozhodnout zákonodárné sbory, které se na rozpadu federace dohodnou. Z této argumentace vyplývá, že je nutno lidi před jejich volbou a preferencemi chránit politikem, který ví, co je správně.

Referendum o vstupu do EU má podle Klause (2002, str. 33) oproti tomu tu výhodu, že otázka může být formulována „jednoznačně“ ve smyslu „předání suverenity EU“. *Jednoznačnost* je však pochybná, protože je patrné, že např. jeho formulace otázky (Jste ochotni předat suverenitu ČR Evropské unii?) je velmi sporná (je otázkou, jaké části suverenity se ČR zbavila). Otázka v referendu byla nakonec také formulována jinak, což tezi o jednoznačné formulaci otázky o vstupu do EU popírá. Klaus (20001) v kontextu referenda o vstupu do EU opakuje, že se ČR vzdá své suverenity, protože ČR nevstupovala do EHS, ale do EU mění se na Spojené státy evropské. Přesto se jeho úsilí o referendum spojené s otázkou o změně suverenity „všichni diví“.

Klaus má samozřejmě pravdu v té části argumentace, že referendum o EU (na rozdíl od referenda o rozpadu ČSFR) nemohlo vést k protikladným výsledkům ve dvou zmíněných subjektech, protože referendum o vstupu ČR do EU se konalo jen v ČR, nikoliv samozřejmě v EU jakožto druhé entitě.

Klausův postoj k referendu je tedy veskrze odmítavý s určitými výjimkami. Klausova argumentace přitom nemá širší politologické zázemí, protože obvykle se vyjadřuje k možnosti konkrétního referenda spíše než k problematice referenda jako takového. Rozsáhleji a zajímavěji se Klaus vyjadřuje k lidovému hlasování, které etabluje legislativní a jejím prostřednictvím exekutivní moc v zemi – k volbám a k volebnímu systému (viz kapitola výše). Volby samotné mohou mít v přeneseném slova smyslu charakter referenda, pokud společnost rozděluje jedno dominantní téma. Jedním takovým možným dominantním tématem mohla být mnohokrát

diskutovaná opoziční smlouva. Jedním z „referend“, kde se měla ukázat její nepřijatelnost pro občany, měly být senátní volby roku 2000. V nich však podle Klause (2000k) vzal „mýtus o zamítavém referendu o opoziční smlouvě“ za své. Klaus se tak vyjádřil po prvním kole voleb, kde postoupilo do druhého kola 18 kandidátů ODS a 5 kandidátů ČSSD oproti 29 kandidátům ostatním (Zieleniec za 4koalici byl zvolen rovnou v 1. kole). Do senátu nakonec zasedlo nových 8 senátorů ODS, 1 ČSSD a 17 z jiných stran, nezúčastněných na opoziční smlouvě. Pro srovnání, v předchozích senátních volbách (listopad 1998) postoupilo do 2. kola 22 kandidátů ODS, 15 ČSSD a jen 17 kandidátů ostatních. Zvoleno bylo 9 senátorů z ODS, 3 z ČSSD a 15 z jiných stran. Z výsledků je patrný vysoký úbytek kandidátů v druhém kole i zvolených senátorů, což svědčí o klesající popularitě opozičně smluvních ODS a ČSSD (23 kandidátů v druhém kole roku 2000 oproti 37 kandidátům roku 1998). Výsledky voleb se dají interpretovat i tak, že je úspěch, že ztráta hlasů nebyla ještě větší. Ve výsledcích senátních voleb roku 2000 bych ale rozhodně nehledal podporu pro myšlenku, že opoziční smlouva občanům nevadila.

6.4 Referendum a přímá demokracie v praxi

Pokud shrnu nejdůležitější body z teorie, Klaus se k referendům stavěl v zásadě odmítavě, s výjimkou referend o změně suverenity země, a to ještě ne v případě rozpadu ČSFR, ale jen vstupu do EU.

Postoje Klausových vlád jsou s tímto postojem v souladu. Do ústavy se možnost pořádání referenda dostala jen vágně (viz článek 2) a vyhlášení referenda pro konkrétní případy je možné jen na základě schválení dalšího ústavního zákona, což je obecně velmi nesnadné kvůli potřebným kvalifikovaným většinám. Tento výsledek je z hlediska Klausovy teorie optimální – referendum ve velmi výjimečných případech možné je (jako tomu bylo u Klausem požadovaného referenda o EU), běžné použití referenda je však v podstatě vyloučeno. Samotné Klausovy vlády nikdy ústavní zákon o referendu nevypracovaly a stabilně čelily pokusům o podobný krok z řad poslanců od počátku platnosti české ústavy.

První takový poslanecký zákon vláda odmítla podpořit už na jaře 1993 (vládní usnesení 187 z 21.4.1993). V odůvodnění se odkazuje na zastupitelský systém a je rovněž vytýkána nedostatečně ošetřená oblast formulací otázek (což je velmi častým důvodem pro odmítání referend). K další vlně poslaneckých návrhů ústavních zásad zákonu o referendu, případně o „lidovém hlasování“, došlo na začátku roku 1995. Vláda své zamítavé stanovisko, které je v souladu s Klausovými postoji, nezměnila (usnesení 101,102,103 z 22.2.1995). Bylo odmítnuto, aby se referendum týkalo širokého okruhu otázek, a bylo zopakováno, že referendum má být možné nikoliv obecně, ale jen v konkrétních výjimečných případech (jak to předpokládal tehdejší

ústavní stav). V usnesení 102 je zajímavé, že vládě vadí obecně možnost referenda o začlenění ČR do mezinárodních struktur (návrh byl namířen proti vstupu do NATO bez referenda). Vláda se ptá, zda se má jednat např. i o referenda o hospodářských organizacích (její stanovisko k této otázce je záporné). Z tohoto hlediska je jen potvrzeno Klausovo stanovisko, že samotný vstup do mezinárodních organizací referendum nevyžaduje (jak by zřejmě nevyžadovalo ani referendum o vstupu do EU, kdyby se jednalo o společenství podle Klausových představ, tedy společenství hospodářské, nikoliv i politické). V usnesení 101 je dále kritizováno omezení PS a senátu (legislativní moci), protože k diskutovaným zákonům by se mohly vyjadřovat i občané. Vláda si nepřála, aby vznikl další potenciální bod, kde by mohl vyvstat problém pro hladký legislativní proces.

Neméně zajímavým bylo i vládní stanovisko k poslaneckému návrhu ústavního zákona o lidovém hlasování o přípustnosti omezit svrchovanost ČR (usnesení č. 406 z roku 1995). Referendum o svrchovanosti ČR bylo pro Klause tím možným zvláštním případem, kdy referendum bylo vhodné. Přesto zde jeho vláda s návrhem vyjádřila nesouhlas. Vládě bylo zřejmé, že zákon se má týkat vstupu do NATO a EU. V polovině 90. let „se však konečná podoba EU ještě dotváří... Případný vstup do EU neznamena absolutní podřízenost orgánům ES. Obdobně je třeba posuzovat i otázku NATO.“ (usnesení 406, 1995). K tomuto stanovisku by se Klaus po 8 letech již nepřihlásil. EU se samozřejmě od té doby více politizovala a byla omezena jednomyslnost v hlasovacích procedurách, což Klaus s předáváním suverenity spojuje. Přesto Klausova kritika politizace EU a její centralizace pochází už z poloviny 90. let, z čehož se dá usuzovat, že se Klaus obával o suverenitu ČR již v tehdejší době. Je ovšem pravda, že tehdy by bylo referendum o přičlenění ČR k EU předčasné. Připomínám, že na možnost referenda o kandidátství (což bylo v této době aktuální) Klaus reaguje negativně s tím, že se o faktické předávání pravomocí nejedná. Explicitně se Klaus vyjádřil k referendu o kandidátství do EU na 39. schůzi PS (8.2.1996), kde Klaus odmítl možnost referenda ke kandidátství s tím, že se ale „nebrání“ možnosti pozdějšího referenda o vstupu do EU. Tento postoj byl, jak známo, změněn z pasivního „nebránění se“ na aktivní podporu.

Co se týče NATO, vstup do této struktury Klaus za omezení české suverenity nepovažoval, a tudíž by referendum bylo zbytečné. Roli navíc určitě hrálo i to, že vstupem do NATO se ČR více přiblížila ke anglosaskému světu Klausem oblíbenému. Vstup do NATO měl podle Klause pozitivní dopad (ekonomicky řečeno, náklady budou nižší než přínosy, jak vyplývá z jeho vyjádření na 37. schůzi PS 7.12.1995: vstup do NATO sice bude něco stát, ale bude to méně, než kdybychom si obranu zajišťovali sami). Bylo by jen spekulací uvažovat, jak by se Klaus postavil k otázce referenda o vstupu do NATO, kdyby byl „NATOpesimistou“ nebo „NATOrealistou“.

Na vládní schůzi 12.7.1995 pak vláda nesouhlasila ani s dalším návrhem ústavního zákona o referendu, s obdobným odůvodněním jako v případech předchozích (usnesení 422, 12.7.1995). Vláda (úspěšně) odmítala další poslanceké návrhy zákonů o referendu i další rok (1996) s podobnými odůvodněními. V usnesení 134 (21.2.1996) jí vadí přílišná obecnost okruhu pro možná referenda (ve srovnání s Klausovou představou o výjimečném použití v otázce změny suverenity), dále vládě vadila i nemožnost změny rozhodnutí referenda po dobu pěti let. Vláda odmítala sílu referenda srovnatelnou s ústavním zákonem. Podobné argumenty směřující k odporu proti přímé demokracii (s odvoláním na založení ústavy) se objevují i v dalším negativním vládním usnesení k zákonu o referendu (usnesení 206, 9.4.1997).

Boj o referendum dopadl pro Klause úspěšně a referendum bylo v naší historii použito přesně podle jeho představ popsaných v teoretické části – jeho použití není obecně snadné, takže není zbytečně omezena moc politiků. Referendum nebylo použito v jednání o rozpadu ČSFR vedeném Klausem, v případě jím podané kandidatury do EU, ani v případě vstupu do NATO, o které měl Klaus zájem. Jediným případem použití referenda tak v české historii zůstává vstup do EU, o což eurorealista Klaus stál.

7. Ústavně politický systém – rozdělení veřejné moci

V kapitole o Klausových názorech na volební systém bylo pospáno, že Klaus své názory v této oblasti podřizoval možnosti vzniku stabilní silné vlády. Možnost vzniku stabilní silné vlády samozřejmě nesouvisí jen s volebním (a stranickým) systémem. Klíčový vliv má samozřejmě ústava a institucionální uspořádání země. Je platná domněnka, že názory Klause na ústavu, státní správu a samosprávu budou rovněž v souladu se snahou o maximální prostor pro působení vlády? Ke zvážení této otázky se nyní blíže podíváme na Klausovy postoje ke zmíněným oblastem.

7.1 Postoj k ústavně politickému systému v teorii

7.1.1 Optimální rozdělení moci a silná vláda

Klaus byl jedním z lidí, kteří se roku 1992 významně podíleli na vzniku nové české ústavy. Jeho názory na tuto oblast proto mohou mít na českou státnost důležitý vliv. Klaus (1993, str. 51) v té době říká, že se otevírá historická příležitost, kdy se dá do ústavy zachytit minimální stát a „jiné“ zakotvení práv a povinností (ve smyslu nezakotvení velikého množství práv, ze kterého pak plynou nekonečné nároky). Samotná výsledná ústava se mu zdála jako všestranně únosný kompromis. Největší frustrací za celé období jeho první vlády pak bylo, že si dvě menší

politické strany do ústavy „vyvzdorovaly“ senát a regionální samosprávu (Hájek, Klaus, 2001, str. 244). Dělení se o moc s těmito instituty bylo Klausovi nepříjemné. Klausův ideální stát by byl centralističtější a s méně komplikovaným legislativním procesem. Opět je zde patrná tendence požadavku, aby vláda mohla skutečně sama efektivně a snadno vládnout, aby nebyla její moc (působnost) omezena a aby její návrhy zákonů nemusely procházet dvoustupňovým schvalováním. Ve dvoustupňovém schvalování jednak hrozí více zamítnutých zákonů, v případě vrácení zákona poslanecké sněmovně pak i více změn ve vládním návrhu.¹⁴³ Obojí je Klausovi nepříjemné.

Úsilí o silnou vládu je patrné i z mnoha dalších Klausových zmínek. Klausovi (1993, str. 85) např. vadilo oslabování vlády ve prospěch parlamentu, konkrétně to, že některé záležitosti jsou vyjímány z její kompetence ve prospěch sněmovních komisí a rad. Klaus (2001k) si dále stěžuje, že vznik silné vlády (nejen díky konkrétní politické konstelaci, ale i díky společenskému klimatu) není v ČR možný, protože by to bylo považováno za útok na demokracii.

7.1.2 Soudní moc

Jaký je Klausův postoj k další složce státní moci, k moci soudní? Klausův postoj k naší čtyř stupňové soustavě soudů (obvodní, krajské, vrchní, nejvyšší) není nikterak zajímavý a Klaus se k těmto soudům příliš nevyjadřuje. Daleko zajímavější je jeho postoj k ústavnímu soudu, který jako jediný ze soudní soustavy má přímý vliv na podobu zákonů v ČR.

Velmi jednoduše řečeno, Klausovi bylo působení ústavního soudu často trnem v oku. Vícekrát řekl, že se s rozhodnutím ústavního soudu on (nebo ODS) neztotožňuje, ale musí ho respektovat.¹⁴⁴ Klaus (2001n) vytýká ústavnímu soudu, že přestože by měl být povahy nepolitické, chová se jako politický orgán (nepolitická povaha ústavního soudu samozřejmě plyne z toho, že ústavní soud není volen ani odvoláván lidem v pravidelných volbách, na rozdíl od politiků). Z političnosti Klaus konkrétně obviňuje třeba soudce V. Klokočku, který pomáhá prosazovat politický směr propagovaný V. Havlem (Havel je však jakožto prezident volený politik, má tedy na prosazování politického směru právo, jak Klaus uznává). Političnost ústavního soudu (a jednotnou frontu s V. Havlem) ukazuje Klaus na tom, že ústavní soud ruší ty zákony, proti kterým se stavěl i Havel, jehož veto však bylo ve sněmovně přehlasováno. Ústavní soud se

¹⁴³ Klaus podotýká, že se do zákonů s růstem vlivu poslanců (a senátorů) dostává více parciálnosti a ztrácí se jejich konsistentnost. Připomínám, že vládní návrhy zákonů jako takové považuje Klaus za „lepší“ než poslanecké právě z důvodu konsistence (Hájek, Klaus, 2001, str. 291). Parciálnost poslaneckých návrhů zákonů i pozměňovacích návrhů se dá přičíst na vrub působení zájmových skupin na jednotlivé poslance.

¹⁴⁴ To se týkalo např. zmíněné revize novely volebního zákona (Klaus, 2001 l) nebo napadení zákona o ČNB (Klaus, 2001m).

tak pro svou nevolnost a politickou povahu dá zařadit do Klausem kritizované oblasti nepolitické politiky.

Zajímavá situace nastala v okamžiku, kdy se sám Klaus později díky svému prezidentskému úřadu dostal do pozice, kdy mohl složení ústavního soudu ovlivnit výběrem kandidátů (které pak schvaluje senát). Sám Klaus byl obviňován z toho, co mu předtím bylo trnem v oku – to, jak se pokouší ústavní soud sestavit, nepovede k jeho apolitičnosti, protože Klaus nevybírá kandidáty vyváženě, ale preferuje určitou názorovou skupinu. Zajímavé je, že Klaus nedementoval, že by jeho úsilí nebylo zaměřeno na vyváženost: Klaus (2003c) tvrdí, že do ústavního soudu vybírá jednotlivce, nikoliv vyváženou skupinu. To je samozřejmě problém. Pokud ústavní soud nebude vyváženou skupinou, těžko může být apolitický, jak by to odpovídalo duchu ústavy i předchozím Klausovým stížnostem. Na jednu stranu tedy Klaus požadoval apolitičnost, na druhou stranu pro ni mnoho neudělal, když k tomu měl příležitost.

7.1.3 Místní a regionální samospráva – centralizace a decentralizace

Dalším problémem byla pro Klause regionální samospráva. Jak již řečeno, její „vyvzdorování“ bylo vedle vzniku senátu pro Klause druhou frustrací první vlády. Tato složka veřejné moci (zakotvená v ústavě, s rozpracováním ve zvláštních zákonech) výrazně centrální státní moc (včetně moci vlády) omezuje. Klaus ve svých člancích regionální samosprávu opakovaně kritizuje. Důvodem pro odmítání regionální samosprávy je Klausův centralismus. Při zavedení regionální samosprávy se Klaus obává poklesu státní moci, podobně jako v případě předávání některých státních kompetencí vyšším nadnárodním útvarům.

Regionální problematika jako taková však byla spojená i s jinou problematikou než s předáváním některých státních pravomocí VÚSC. Na počátku 90. let hrozil ČR problém nejednotnosti země díky moravskému problému. Inspirováni slovenskou emancipací, moravisté se chopili historické příležitosti, kdy se znova rýsoval model samosprávného uspořádání. Je zřejmé, že moravismus byl Klausovi nepříjemný a že se ho obával. Obava z celého procesu plyne z jeho iracionality, kterou není vhodné podceňovat. Klaus si stěžuje, že lidé nedokázali po roce 1990 odlišit centralismus komunistický od centralismu pražského, což (iracionálně) vedlo k moravistickým snahám (Hájek, Klaus, 2001, str. 179). Tyto tendence pak byly příležitostí pro ambiciózní politiky, kteří chtěli na celém problému vytěžit nějaký politický kapitál: „Na moravském problému se chtěl leckdo zhruba před pěti lety (citát pochází z konce roku 1997, pozn. aut.) přiživit, dnes už je to našťěstí v racionální poloze.“ (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 23).

V moravismu viděl Klaus nebezpečí i proto, že v něm spatřoval podobnosti se slovenským problémem, a přitom Klaus nechtěl další rozdělení ČR na dva státy, na Čechy a Moravu. Moravistický separatismus Klaus nepodceňoval (Hájek, Klaus, 2001, str. 178; Klaus, 1993, str.

83). Uvědomoval si, že jednak existoval resentment z rozpadu ČSFR, jednak Morava byla vedle Čech jediným historicky autentickým regionem (Klaus opomíjí Slezsko, které by o emancipaci zřejmě usilovalo s moravisty). Dále na Moravě podobně jako na Slovensku, byly viditelnější transformační problémy (transformační šok se přitom dá považovat za jednu z příčin slovenského osamostatnění).

Klaus odmítá vznik státního dualismu (regionalismu či federace) s tím, že dualismus je nešikovný kvůli právu veta jedné z částí země (a tedy omezování centrální státní politiky). Klaus dále stojí o občanskou shodu v zemi (kterou dualismus narušuje) a konečně se obává dalších kroků, které by po federalizaci či vyhlášení Moravy jako jednoho regionu mohly následovat (až k rozpadu země). Klaus používá asociaci z ekonomické teorie: duopol¹⁴⁵ je také nejvíce nestabilní.

Po odeznění moravistického problému vznikl pro Klause další problém – tím byl konečně boj o VÚSC, které v nějaké blíže nespecifikované podobě předpokládala ústava. Klaus se ke vzniku VÚSC staví ve své teorii velmi odmítavě. Popisuje, že boj o VÚSC, tedy „drobení státu“, byl jedním z mála fatálních střetů, ke kterým v jeho vládě došlo. ODS a Klaus však byli přehlasováni (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 85). Klaus říká, že nakonec pro vznik krajů sám hlasoval, přestože se jednalo o „největší chybu, jaká kdy u nás nastala“ (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 58). Odůvodňuje to loajalitou ke koaliční dohodě, kam byly VÚSC prosazeny menšími stranami, a i tím, že stejně jeho hlas nebyl rozhodující. Důvod odmítání vzniku VÚSC je prý v nebezpečí pro jednotu země (je samozřejmě otázka, zda země musí být jednotná ve věcech, které spadají do kompetence VÚSC), v politické chaotizaci země a vzniku vnitřní opozice (tedy ztížení centrálního vládnutí, pozn. aut.). Klaus se ptá, jestli potřebujeme více politických kolbišť a k jakému vývoji asi povede, když všude bude existovat jiná vláda (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 86). Klausovi vadí i samotný termín „vyšší územně samosprávné celky“ (který zřejmě evokuje, že se jedná o něco vyššího než stát). Proto by se Klaus přimlouval za termín „nižší územně samosprávné celky“ (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 59).¹⁴⁶ Klaus dále přehnaně (jak je u něj zvykem) tvrdí, že pokus o vytvoření krajů směřuje k likvidaci českého státu, byť o likvidaci neusilovali přímo ti, kdo vyšší samosprávu vložili do ústavy (Hájek, Klaus, 2001, str. 109). Ti však problém bagatelizovali, byli naivní, nebo jim šlo o osobní prospěch (opět pohled na člověka jako egoistického homo economicus sledujícího své zájmy). Klaus

¹⁴⁵ Duopol odpovídá situaci, kdy je dané odvětví rozděleno mezi dvě dominantní firmy. Stojí tak mezi situacemi monopolu a oligopolu. Klaus má pravdu v tom, že federace skládající se ze dvou částí mají tendence zanikat. Např. Glassner (1996, kapitola Unitary, Federal and Regional States), popisuje, že dvoučlenné federace se buď mění na unitární státy (Kamerun, Tanzánie, dočasně Etiopie s Eritreou), nebo se rozpadají (v konečném důsledku Etiopie a Eritrea, bývalá federace Mali z roku 1959, která se rozpadla na dnešní Mali a Senegal, Spojená arabská republika, která existovala 3 roky a poté se rozpadla zpět na Egypt a Sýrii). Můžeme dodat případ ČSFR. Podobně se rozpadají i dvoučlenné konfederace (pouze osmiletá existence konfederace Senegambie).

¹⁴⁶ Ono „vyšší“ se samozřejmě týká poměru vůči další samosprávné úrovni, obcím (pozn. aut.).

popírá, že by některé úseky politiky byly vůbec pro krajskou samosprávu vhodnější než pro státní: „Co je společný regionální zájem? Co je regionální veřejný statek?“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 87). Podle mého názoru se však jedná jen o argumenty zástupné – primárním důvodem odporu vůči VÚSC byl zřejmě odpor k omezení centrální státní moci.

Později v odporu vůči již existujícím VÚSC pak odmítá vznik asociací regionů zastupující zájmy krajů (ty by zřejmě jednotně prosazovala zájmy krajů na úkor centrální moci státu) a odmítá vyšší finanční autonomii krajů (Hájek, Klaus, 2001, str. 107). Kraje si musí uvědomit, že ČR je stále ještě unitární stát, a je tudíž věc (centrálního) politického rozhodnutí, co bude směřovat shora dolů (rozuměj, jakým způsobem budou kraje financovány, případně kolik prostředků kraje dostanou) (Klaus, 2001o). Klaus se staví proti požadavkům krajů na vyšší finanční autonomii, a naopak je pro napojení krajů na státní rozpočet. Díky závislosti krajů na státním rozpočtu může totiž stát (vláda) významně kraje a jejich politiku ovlivňovat. Samospráva bez vlastních financí není samozřejmě samosprávou v pravém slova smyslu. Klaus tak s potěšením vykazoval kraje do stávajících zákonných mezí s tím, že jasně deklaroval jejich podřízenost a závislost na státu.

Klausovi konec konců vadí i lokální zakotvení členů státní správy a moci, pokud vede k úsilí o zvýhodňování domácího regionu (viz např. články z období před volbami do poslanecké sněmovny 2002: (Klaus, 2002j), (Klaus, 2002k)). To je logickým doplňkem ke Klausovu názoru na partikularismus a na zájmové skupiny – i daný volební obvod se dá považovat za zvláštní místně koncentrovanou zájmovou skupinu, která prosazuje své zájmy na úkor celku. Klausem kritizovaný partikularismus oproti obecně prospěšnému nastavení pravidel se dá aplikovat i na tento problém. Stát má být zkrátka homogenním celkem, v němž politici usilují o blaho týkající se stejně všech občanů na území daného státu.

Pokud shrnu, zdá se, že v optimálním případě by z voleb měla vzejít taková politická konstelace, která by umožnila vznik silné jednobarevné vlády. Pravomoci vlády by měly být široké, neomezované zdlouhavým legislativním procesem, přezkumem politicky orientovaným ústavním soudem, širokým vymezením sfér působnosti dvou úrovní samosprávy, a jak uvidíme později, ani vlivem nadnárodních celků. Pro složky veřejné moci tak má vůči vládě pokud možno platit: laissez faire! Vláda má mít na jedno volební období volnou ruku, aby ukázala, co dokáže. V dalších volbách by ji voliči buď mandát prodloužili, nebo zvolili vládu druhé strany, jak tomu je např. ve Velké Británii. To, že by vládní politika nebyla omezována svým politickým okolím, by voličům usnadnilo zvážení jejich přínosů či chyb. V optimálním případě by postavení premiéra nebylo ani „jeden mezi rovnými“, ani „první mezi rovnými“, ale „první nad rovnými“. Pokud by byl potom třeba premiérem Klaus, opravdu by za všechno (co se v daném období stalo) mohl

Klaus. Tak tomu v české realitě není, jak na to Klaus správně upozorňuje. Tento problém se stal motivem jedné Klausovy knihy, jejíž název jsem právě parafrázoval: „Za všechno může Klaus“ (Klaus, 1998a).

Z jiného (teoretičtějšího) pohledu se dá říct, že se Klausovo pojetí demokracie blíží v některých ohledech Popperovu, případně Schumpeterovu pojetí demokracie¹⁴⁷¹⁴⁸ Schumpeter klade důraz na volby – v demokracii jde předně o možnost zvolení vlády. Vláda je pak zodpovědná za řešení problémů. V řešení problémů tedy už role lidu nespočívá – vláda má mít možnost ukázat, jak je schopná problémy řešit, má mít možnost nerušeně vládnout. Tento aspekt je v Klausově teorii velmi hmatatelný, jak jsem na to poukázal (*laissez faire*). Demokracie je hlavně o volbách. Rovněž Popper klade důraz na volby s tím, že jejich demokratický význam spočívá v možnosti odvolat vládu, pokud lid není s jejím výkonem spokojený. Aby se lidé mohli rozhodnout, zda vládu odvolají nebo zda jí prodlouží mandát, musí mít vláda možnost dokázat, co umí. Pokud má mít lid možnost vládu soudit, musí pak vláda zodpovědnost za vývoj v zemi, musí být akceschopná a silná. Pro posouzení zodpovědnosti aktérů je nevhodná koaliční vláda. Z hlediska Popperova pojetí demokracie je logické, že vláda má být silná, optimálně jednobarevná. Popper se proto stavěl proti poměrnému volebnímu systému, který bývá spojován s multipartismem, a naopak favorizuje většinový volební systém. Opět je patrná souvislost s Klausovou teorií – snaha o silnou akceschopnou vládu (levicovou nebo pravicovou), která má mít zodpovědnost za vývoj v zemi po jedno volební období s tím, že pak ve volbách může nebo nemusí být vystřídána vládou z druhého tábora. V našem prostředí se to projevilo v pokusu o omezení proporcčnosti volebního systému (nikoliv v zavádění většinového systému jako takového), čemuž by však Popper i Schumpeter při zohlednění českých reálií a podmínek zřejmě tleskali.

7.1.4 Možnost prezidentského systému

Pokud Klaus stojí o silné postavení exekutivy, nepřiklání se ve své teorii k prezidentskému systému? Není tomu tak. Prezidentský systém pro ČR s velmi vhodným odůvodněním Klaus odmítá: „Určitě nebudu preferovat prezidentský systém. Neodpovídalo by to našemu konkrétnímu kontextu, našim tradicím. To bychom nejprve dlouho museli žít ve většinovém volebním systému, zvyknout si, že vítězná strana dostane šanci během volebního období uskutečnit maximum ze svého volebního programu ... ale pro představitelnou budoucnost

¹⁴⁷ Klaus se ale v tomto smyslu kupodivu na oba velikány neodvolává – jejich jména padají v Klausových člancích v jiných souvislostech.

¹⁴⁸ Schumpeterovo a Popperovo pojetí demokracie, společné rysy a rozdíly – blíže viz (Novák, 2003), o kterýžto článek se v úvahách o Schumpeterově a Popperově pojetí demokracie odrazím.

to nepovažuji za příliš zajímavou debatu.¹⁴⁹ (Hájek, Klaus, 2001, str. 101). Tento argument je na místě. Přenášení cizích institucí do domácího prostředí s sebou často nese problémy. Klaus mimo jiné odmítá z podobného důvodu implantaci cizího práva, zejména v diskusích o pozici práva za transformace.

Zajímavé je, že podobný důvod Klausovi nevadil při pokusu o snížení vlivu (až eliminaci) menších stran v zájmu sestavení silné, pokud možno jednobarevné vlády. Jednobarevná vláda totiž také nemá v české prostředí i v jeho blízkém okolí (bohužel) příliš velkou tradici (pokud neuvažujeme nedemokratická období vlády). Na druhou stranu je pravda, že postupné zavádění většinových prvků do našeho volebního systému je vzdálené velké jednorázové změně typu přechodu z parlamentního režimu na prezidentský. Navíc při existenci nevyhovujícího stavu nemůže být tradice důvodem neměnnosti systému.

Před poslaneckými volbami roku 2002 vyjádřil Klaus (2002l) znepokojení nad tím, že přímá volba prezidenta (což bývá uváděno jako jedna z více podmínek pro existenci silného prezidenta a (polo)prezidentského systému) se dostává na přední místa volebních programů některých stran. Klausovi vadí nedůležitost tohoto tématu a zástupnost za jiné problémy (argumenty: jsou jiné aktuálnější věci k řešení, stejně by pouhý jiný způsob volby prezidenta velkou změnu bez dalších reforem nepřinesl atd.¹⁵⁰). Kromě opakování argumentu, že se sem takový prvek nehodí (neodpovídá tradici ani ústavnímu systému), Klaus v přímých prezidentských volbách vidí známku nevíry v parlamentní demokracii a politické strany. To trochu připomíná jeho odpor k referendu a přímé demokracii obecně. Klaus se zde opět staví proti snížení vlivu politických stran ve prospěch mas.

7.1.5 *Shrnutí názorů*

Tím se dostáváme k možnosti komplexního vykreslení Klausových představ optimálního ústavně politického systému země, který se podle mého názoru blíží představě o některých prvcích systému Velké Británie (samozřejmě s některými nutnými rozdíly mezi ČR a Velkou Británií). Systém má být zastupitelská parlamentní demokracie. Lid má rozhodovat ve volbách o složení parlamentu, což v optimálním případě (bipartismu) znamená i o (jednobarevné) vládě.

¹⁴⁹ Klaus v citátu dále podle mého názoru správně upozorňuje na vhodnost kombinace prezidentského systému a většinového volebního systému, který by zřejmě mohl zredukovat počet politických stran. Kombinace prezidentského systému a multipartismu se skutečně potýká, jak ukazují zkušenosti z Latinské Ameriky, s velkými problémy.

¹⁵⁰ Klaus (1998a, str. 43) dále poznamenává, že moc prezidenta je u nás slabší než v USA nebo ve Francii (což je samozřejmě pravda, vzhledem k tomu, že se jedná o prezidentský, resp. poloprezidentský systém). U nás jsou oproti tomu prezidentské pravomoci v ústavě omezené, a autorita prezidenta tudíž pramení z jeho osobnosti (proto o sobě Klaus (2003d) prohlásil, že se na prezidentský post hodí). I formální pravomoci prezidenta jsou ve skutečnosti limitované. Klaus (2004d) např. uvádí, že veto použil k lednu 2004 jen pětkrát, přestože má výhrady ke každému zákonu.

Vláda má tudíž silný politický mandát. Ve své činnosti pak nemá být už dalšími složkami omezována. Ve Velké Británii nepůsobí ústavní soud - další odstraněná překážka na cestě k představě o efektivní vládě. Velká Británie byla donedávna unitárním státem (od roku 1997 se působením devoluce ale mění na „regionální stát“, to už by se Klausovi zřejmě tolik nelíbilo). Ve Velké Británii neexistuje silná druhá komora. K nutným odlišnostem mezi systémem Velké Británie a optimálním nastavením systému pro ČR uvádím: Velká Británie je konstituční monarchie, ČR republika. To ale v principu není problém, protože pravomoci obou hlav států jsou omezené. Ve Velké Británii působí na parlamentní úrovni více stran, to ale není tak podstatné – obvykle je možné sestavit jednobarevnou vládu (otázka je, zda tomu bude díky sílení liberálů a regionálních stran i nadále). Samozřejmě se jedná o mou spekulaci, která je ale v souladu se známou Klausovou inklinací k anglosaskému světu, v tomto případě k jeho evropské části, ale domnívám se, že ideál zjištěný na základě Klausových názorů se britskému politickému systému v ledasčem blíží.

7.2 Postoj k ústavně politickému systému a rozdělení moci v ČR v praxi

V Klausově teorii byla vzneseno obvinění, že Klausova nevole k předávání kompetencí jak vyšším (evropským), tak nižším (územně samosprávným) celkům by mohla být spojena s odporem vůči omezení státní centrální moci, zejména pak moci exekutivní. Podívejme se nyní, zda kroky v oblasti kompetencí různých orgánů veřejné moci v období Klausova ministerského, premiérského či prezidentského postu (v kompetenčně příslušných oblastech) toto obvinění potvrzují či vyvrací.

7.2.1 Klausovy neshody s ústavním soudem

V kapitole o Klausově ústavně politické teorii bylo popsáno, jak kriticky se Klaus staví k působení ústavního soudu, který považuje za prodlouženou politickou ruku Havla a menších parlamentních stran. Na obecné rovině Klaus řadí ústavní soud do sféry proklínané nepolitické politiky.

Ústavní soud je součástí ústavního pořádku, proto nemůžeme čekat, že by docházelo k častým změnám jeho postavení, poskytující bohatý studijní materiál. Přesto se z návrhů zákonů a vládních usnesení můžeme ledacos dozvědět. Podívejme se nyní, jak se odrážely v praxi Klausovy názory, a uveďme příklady, kdy volenému politikovi Klausovi vstoupili nevolení politici z ústavního soudu do jeho plánů.

První spory o ústavní soud spadají do období tvorby české ústavy. Klausova vláda si odmítla svazovat ruce při tvorbě ústavy před zřízením českého ústavního soudu provizorní institucí, kterou měl být „soud ochrany ústavnosti ČR“ zřízený na základě poslaneckého návrhu ústavního zákona (usnesení 629, 11.11.1992). Vláda se postavila za prozatímní fungování ústavního soudu ČSFR, vytvoření ústavy a až na jejím základě vzniklého ústavního soudu ČR. Ústavní soud ČR začal fungovat 15.7.1993, když prezident Havel jmenoval se souhlasem poslanecké sněmovny (která suplovala neexistující senát) 10 soudců (z 15). Stalo se tak měsíc poté, co poslanecká sněmovna schválila zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu (šlo o vládní návrh zákona, sněmovní tisk 276 z 1.období PS). Tento zákon v návaznosti na čl. 88 ústavy upravil zejména organizaci ústavního soudu a řízení před ním a za sídlo soudu určil město Brno (ÚS, 2007). Zbylí soudci byli jmenováni v průběhu podzimu 1993 až jara 1994.

Ze zmíněného zákona konkretizujícího ústavu si všimněme pokusu omezit političnost soudců neslučitelností této funkce s členstvím v politické straně nebo hnutí. Nejedná se ale samozřejmě o výsledek vlivu Klausovy teorie, protože je to obvyklý způsob, jak zaručit alespoň formální apolitičnost ústavního soudu.

Ač bychom to mohli z Klausovy skepse vůči ÚS čekat, nedá se říct, že by Klaus usiloval o okleštění pravomocí ústavního soudu. Jeho první vláda se za obranu ústavního soudu např. postavila, když vyjádřila nesouhlas s poslaneckým návrhem zákona o ústavním soudu, který předpokládal, že by ústavní soud mohl rušit právní předpisy jen 5 let od jejich platnosti (usnesení 412, 3.8.1994).

Roku 1995, kdy se vedly spory o způsob valorizace sociálních dávek, vznikl poslanecký návrh zákona, kterým by se odpovědnost za valorizaci odebrala vládě a přidělila ústavnímu nebo nejvyššímu soudu. Návrh byl reakcí nespokojených levicových poslanců s nedostatečnou valorizací středo-pravé vlády. Vláda návrh odmítla (usnesení 186, 29.3.1995). Tento její krok se samozřejmě nedá přičítat premiérově snaze o koncentraci moci ve vládě nebo úsilí o omezený ústavní soud. Pravomoc valorizace dávek má patřit zcela jasně exekutivě a nikoliv soudní moci. Kauzu zde uvádím z toho důvodu, aby bylo patrné, jaké návrhy a představy o působení ústavního soudu v polovině 90. let existovaly.

Klausův individuální krok týkající se ústavního soudu bylo třetí veto, které jako prezident Klaus použil. Šlo o zákon o ústavním soudu (vládní návrh zákona – sněmovní tisk 284, 3.4.2003, veto přehlasováno, zákon publikován jako 83/2004 Sb.). Klaus zákon vetoval s tím, že narušuje rovnováhu moci, protože umožňuje ústavnímu soudu skrytým způsobem obcházet poslaneckou sněmovnu. Dále Klausovi vadilo otevření českého právního řádu zásahům cizích autorit (evropských soudů). Výtky se týkají paragrafu 117, který rozšiřuje okruh mezinárodních institucí,

jimiž je český právní řád vázán. Toto veto spíše než názory na ústavní soud prezentuje Klausovy názory na postavení ČR vůči mezinárodním institucím, zejména samozřejmě EU. Klaus zde odmítá omezení české suverenity z důvodů, které jsou uvedeny v kapitole o EU.

Významnou prezentací názorů současného prezidenta na postavení a fungování ústavního soudu je jmenování nových ústavních soudců, protože původně jmenovaným skončil v průběhu Klausova prezidentství desetiletý mandát. Konkrétně skončil roku 2003 mandát Vojtěchu Ceplovi, Vladimíru Čermákovi, Vladimíru Jurkovi, Vladimíru Klokočkovi, Antonínu Procházkovi, Miloši Holečkovi, soudkyni Evě Zarembové, Vojenu Güttlerovi a Pavlu Hollanderovi. Poslední dva byli jmenováni na nové funkční období, předchozích 7 ve funkci skončilo. Odcházející soudci byli v závěru roku 2003 (s výjimkou Pavla Rychetského, který byl jmenován v srpnu 2003) nahrazeni Dagmar Lastoveckou, Janem Musilem a Jiřím Nykodým, následující rok pak byli jmenováni Stanislav Balík, Michaela Židlická a Ivana Janů. Ústavní soud opět zasedl v plném počtu až v prosinci roku 2005, kdy byl jmenován patnáctý ústavní soudce Vladimír Kůrka (ÚS, 2007). Navrhování vhodných kandidátů na funkci ústavního soudce bylo spojeno s mnohým obviňováním, že Klaus do soudu chce protlačit „své lidi“.¹⁵¹ Senát proto také opakovaně Klausovy kandidáty odmítal, takže ústavní soud dlouho nebyl kompletní. Pozoruhodné je, že se Klaus obvinění z absence nestrannosti ani nijak silně nebrání s poukazem na to, že vybírá vhodné kandidáty, nikoliv vyvážený soubor (viz teoretická pasáž). Je zřejmé, že si Klaus na základě svých předchozích zkušeností uvědomoval, že ústavní soud může výrazně ovlivnit výstup politického procesu v jeho prospěch či neprospěch. Když získal možnost, pokusil se proto ovlivnit složení soudu tak, aby blokace ustanovení, které považuje za prospěšná, byla méně snadná (a vice versa). Bylo by zřejmě nadsázkou přirovnávat Klause k F.D. Rooseveltovi, který proslul svou snahou ovlivnit složení ústavního soudu změnou počtu soudců a jmenováním vlastních kandidátů, aby mu Nejvyšší soud neblokoval jeho politiku v době hospodářské krize a New Dealu („napěchování Nejvyššího soudu“). Klausova snaha ovlivnit složení ústavního soudu ve svůj prospěch však existovala, což je paradoxní vzhledem k dlouholetým Klausovým stížnostem na politického ducha rozhodování ústavního soudu. Svě ideologii se tímto Klaus podle mého názoru zpronevěřil.¹⁵²

V textu jsem se mnohokrát odkazoval na to, že Klausovi bylo působení ústavního soudu nepřijemné, protože mu vstupovalo do jeho představ o politických a ekonomických záležitostech země. Uvedu tři případy, kdy se tak stalo.

151 Podobně byl Klaus obviňován z toho, že stejným způsobem si vytváří podle svých představ bankovní radu ČNB v listopadu 2006, kdy jím byli jmenováni noví členové V. Tomšík a M. Hampl.

152 Tento závěr ovšem stojí a padá s nelehkým posouzením toho, nakolik byli Klausovi kandidáti s ním skutečně ideologicky spříznění.

Ústavní soud s konečnou platností rušil části zákonů pracně prosazené ve vládě i v legislativním procesu. Některé zásahy se přitom odehrály v oblastech, které Klaus považoval za velmi významné. Příkladem je zásah ústavního soudu do odstátnění majetku po roce 1989. V kapitole o restitucích bylo popsáno, že Klaus byl zastáncem omezené verze restitucí. Ústavní soud však zrušil podmínku trvalého pobytu a trvalého žití pro uplatňování restitučních nároků, čímž byla pootevřena Pandořina skříňka rozrůstajících se nároků a prodloužení celého procesu, čehož se Klaus vždy obával. Vláda byla také na tento krok nucena reagovat prodloužením lhůt a stanovením náhrad za již vydaný majetek v zákoně o vlastnických vztazích k půdě (sněmovní tisk 2073, 1. období PS, 10.1.1996, schváleno v režimu legislativní nouze jako zákon 30/1996 Sb.).

Dalším významným zásahem do Klausových představ byl zmíněný volební zákon, který měl posunout volební systém dolní komory směrem od proporčnosti. Ústavní soud zrušil paragrafy, které se dají považovat v zákoně za nejdůležitější (další změny nemají takový dopad a zvýšení aditivního kvóra pro koalice se dá obejít v případě potřeby formálním sloučením pro účel voleb, jak to známe ze slovenské politické praxe v případě SDK).

Další protivládní zásah ústavního soudu v politické oblasti spočíval např. v omezení možnosti NKÚ kontrolovat hospodaření politických stran a zrušení omezení podnikání stran (zrušení odstavců 2-3 paragrafu 17, odstavců 2-5 paragrafu 18 vládního zákona 117/1994 Sb., tato ustanovení byla napadnuta opozičními poslanci. Nález ústavního soudu publikován jako 296/1995 Sb.).

Závěrem tedy lze konstatovat, že první Klausova vláda učinila formální krok k apolitičnosti ústavního soudu. Tento soud podle Klause však přesto apolitický nebyl, jak si na to Klaus stěžoval. Ústavní soud oponoval opatřením prosazovaným Klausem nebo jeho vládou, a to někdy ve významných věcech, jako tomu bylo u uvedených příkladů. Klausovy vlády neusilovaly o změnu postavení ústavního soudu. Sám Klaus se pak činnost ústavního soudu pokusil ovlivnit jmenováním „vhodných“ kandidátů, ovšem nikoliv v prospěch apolitičnosti, jak by to mohlo z jeho teorie vyplývat, nýbrž zřejmě ve směru jejich vyššího názorového souladu s názory jeho.

7.2.2 Politická praxe v oblasti ústavy, vztahů ústavních orgánů a ústavních činitelů obecně

7.2.2.1 Ombudsman

Podobně jako problém referenda, stálým tématem již od první Klausovy vlády bylo zřízení postu veřejného ochránce práv, neboli ombudsmana. Vůči této funkci se Klausova vláda postavila ještě jednoznačněji než proti referendům. To je v souladu s tím, že ani v Klausově teorii není pro

ombudsmana místo. Kam tuto funkci zařadit? Nejedná se potenciálně o dalšího nevoleného politika? K čemu tato funkce vlastně vedle soustavy soudů je? Nejedná se o duplicitu a zvyšování nepřehlednosti českého státního mocenského aparátu? Ve vládním odůvodnění nesouhlasu s poslaneckým návrhem zákona na zřízení funkce veřejného ochránce práv (usnesení 376, 28.6.1995, dále usnesení 21, 5.1.1996 a vládní usnesení 443 z 28.8.1996) se mnohé tyto obavy objevují. Vláda nepovažuje funkci za vhodnou a účelnou, zejména proto, že ochrana práv je již zajištěna soudy. Postava ombudsmana by dále podle Klausovy vlády mohla příliš zasahovat nejen do soudních, ale i správních řízení, čímž by se komplikovala a protahovala různá jednání. Vládě vadila i možnost ombudsmana nahlížet do tajných spisů.

Je pravda, že pokud by všechny soudní, správní a úřední mechanismy fungovaly přesně tak, jak mají, byla by postava ombudsmana skutečně zbytečná. Tak tomu ovšem často není, a to ani v zaběhlých demokraciích, kde bývá funkce ombudsmana zřízena (např. Švédsko), tím méně však v českém prostředí 90. let, kdy obecně úřady ani soudy nefungovaly pružně a efektivně a docházelo často k různým průtahům a pochybením. V tomto smyslu jakákoliv instituce, která by pomáhala zmíněné problémy řešit, je prospěšná, přestože efektivnější by byla komplexní reforma soudnictví a byrokracie. Ze skepse Klausovy vlády vůči úřadu ombudsmana je patrná nevole vůči přiznání toho, že něco není v českém státě v pořádku, že něco není funkční. Tato nevole, jak bylo poukázáno, byla obecnějším postojem Klause, a dá se identifikovat i v postojích jeho vlád.

7.2.2.2 Senát

Co se týče senátu, nebyly při diskuzích v druhé polovině roku 1992 jednotné představy ani obecně mezi stranami parlamentními, ani mezi stranami koaličními. Např. ČSSD a republikáni nebyli myšlenke druhé komory nakloněni vůbec. SMS a LB měly představu senátu jako tělesa teritoriální reprezentace. Co se týče vládní ODA, její představa o senátu byla neobvyklá – zatímco dolní komora (PS) by rozhodovala o právu veřejném, horní komora by rozhodovala o právu soukromém. Zde se dá vystopovat v liberálně zaměřené ODA vliv Hayekových myšlenek představených v Právu, zákonodárství a svobodě (Hayek, 1991, 3. díl, kap. XVII Model ústavy), kde Hayek kritizuje soudobá rozšířená ústavní zřízení a přimlouvá se za ústavní oddělení orgánu kontrolujícího vládu a „vertikální vztahy“ (orgán pro věci veřejné) a orgánu, který by se zaměřoval na zákonodárství ve smyslu nalézání evolučně vzniklých pravidel společenského řádu.

Nakonec byl senát („vyvzdorovaný menšími koaličními stranami“) do ústavy začleněn jako orgán, který měl fungovat jako prostý korektiv legislativního procesu.

Z vládní dílny pocházel návrh zásad ústavního zákona o ustanovení prozatímního senátu (sněmovní tisk 210, 13.12.1992, ČNR 1992), který měl fungovat do ustanovení senátu řádného, nejdéle však do konce roku 1994. Tento vládní návrh zákona obhajoval před ČNR samotný Klaus

(viz vystoupení na 15. schůzi ČNR, 19.12.1992), který shrnul důvody prospěšnosti tohoto zákona do zvýšení stability ČR, možnosti zvolit prezidenta a vyřešení problému transformace FS. Zásady byly vypracovány ve dvou variantách, obě počítaly s transformací poslanců zanikajícího FS na prozatímní senátory. V jednom případě by funkce přešla ze všech 174 poslanců, v druhém případě z 81 poslanců podle podílů stran ve FS (na řadu by přišel zřejmě i los). Zákon však nikdy díky odporu poslanců ODA, kteří neměli ve FS zastoupení, nenabyl platnosti. Poté, co se transformace FS na prozatímní senát nepodařila, odmítla kupodivu vláda bývalé poslance FS nějak odškodnit, když odmítla poslanecký návrh zásad zákona o ukončení mandátu a s tím spojených výhod poslanců FS s tím, že pro ukončení mandátu se nemusí přijímat zvláštní zákon, protože je to věc výkladu ústavy (usnesení 383, 14.7.1993).

Postoj Klausovy vlády k senátu byl v souladu s Klausovou skepsí vůči senátu laxní. Vláda nebyla schopná vypracovat případně prosadit zákon, který by vznik senátu v souladu s ústavou umožnil realizovat. Chyběl příslušný volební zákon, který by konkretizoval ústavní článek o většinovém volebním systému. Ač vláda na zákonu pracovala, volební zákon 247/1995 Sb. (který vstoupil v účinnost až od 1.1.1996) byl původem poslaneckým návrhem zákona. Senátní volby se tak mohly konat až více než po 3 letech od existence ČR. V této oblasti si Klausova vláda nikterak iniciativně nepočítala. Zdá se, že nespěchala, protože stávající stav jejím představitelům vyhovoval – v poslanecké sněmovně měla vládní koalice pohodlnou většinu a jakékoliv změny by proto mohly být jen komplikací při schvalování transformačních zákonů.

Na druhou stranu ovšem Klausova vláda existenci, nebo lépe řečeno potenciální existenci, senátu hájila. Obě Klausovy vlády nepodpořily např. poslanecké ústavní novely, kterými by byl zřízen jednokomorový parlament (usnesení 134, 24.3.1993, usnesení 368, 23.7.1996, usnesení 415 z 14.8.1996). Kromě narušení celého ústavního systému argumentují usnesení z roku 1996 i přílišnou koncentrací moci do PS.

7.2.2.3 Oddělení mandátu poslance a ministra

Ke koncentraci moci přispívá, pokud existuje personální propojení členů vlády s poslaneckým sborem. Pokud totiž jsou ministři zároveň poslanci, pak má vláda při své jednotnosti počet hlasů v PS odpovídající počtu ministrů více méně jistý. V některých zemích je personální spojení poslanců a ministrů v jedné osobě možné, v některých nikoliv. ČR patří k první skupině. Tento stav odmítla Klausova vláda změnit a oponovala návrhům, které se o to pokoušely. Příkladem je odmítnutí republikánského poslaneckého návrhu zásad zákona o neslučitelnosti některých funkcí (usnesení 425, 11.8.1993, dále usnesení 295, 1.6.1994), který by exekutivní a legislativní větve široce odděloval (změny by se netýkaly jen ministrů, ale i náměstků, dále

přednostů okresních úřadů a jejich náměstků, starostů a funkcionářů NKÚ). Návrh dále zaváděl i neslučitelnost funkce poslance s podnikáním a zákaz podnikání i 5 let po skončení mandátu. To, že však byl návrh zamítnut, se nedá přičítat Klausově snaze o vyšší koncentraci moci, nýbrž poněkud extrémistickému ladění návrhu, jak tomu bylo u republikánských poslanců zvykem.

Podobný poslanecký návrh byl předložen i za druhé Klausovy vlády se stejným výsledkem. Tentokrát návrh směřoval ke vzniku klouzavého poslaneckého mandátu, jak to známe ze Slovenska. Poslanec by svůj mandát nevykonával po dobu, kdy by byl ministrem. Vláda návrh odmítla (usnesení 495, 496, 497 z 20.8.1997) s tím, že takové oddělení by bylo jednak neúčinné (ministr by nevykonával svůj poslanecký mandát sám, ale daný poslanec by byl jen jako na něm závislý zástupce), jednak nežádoucí s odvoláním na nerespektovanou vůli voličů (jimi zvolený poslanec by byl zbaven mandátu).

V této oblasti nelze činit silné soudy. Musíme se spokojit s konstatováním, že vládě daný stav umožňující koncentraci vlivu poslance a ministra do jedné osoby vyhovoval.

7.2.2.4 Vztahy s poslaneckou sněmovnou

Z hlediska snahy o neoslabování pozic vlády vůči poslanecké sněmovně je zajímavý případ nového jednacího řádu, který byl projednáván od poloviny roku 1994 do jara 1995. Návrh pocházel od lidoveckého poslance J. Kasala a dalších, přesto se k němu ale Klausova vláda vyjádřila negativně (usnesení 311, 8.6.1994), protože podle jejího názoru zakotvoval přílišnou nadřazenost PS nad vládou a vládu by zahrnul příliš mnoha povinnostmi vůči PS a jejím výborům. Vládě konkrétně vadilo, že výbor PS by mohl zaslat vládě usnesení a vláda by měla povinnost do 30 dnů reagovat (nárůst vládních povinností vůči PS). Vláda dále odmítla právo PS vrátit vládě návrh zákona ve druhém čtení k dopracování nebo odložení návrhu sněmovnou, povinnost písemných interpelací (místo ústních, ten samý důvod jako u usnesení PS a povinnosti vládní reakce), odejmutí práva vlády stáhnout návrh zákona z PS, pokud byl příliš změněn pozměňovacími návrhy, a vládě vadily i další záležitosti týkající se práce PS (např. projednávání menšinového stanoviska výborů vedle stanoviska většinového, čímž by se legislativní proces prodloužil a dále zkomplikoval). Návrh zákona o jednacím řádu byl nakonec upraven tak, že našel podporu napříč koaličními stranami a v závěrečném hlasování byl po mnoha desítkách pozměňovacích návrhů na konečném hlasování (hlasování č. 210 na 30. schůzi PS 19.4.1995) schválen prakticky všemi členy vládní koalice (vyhlášen jako zákon 90/1995 Sb.)

Odpor k rozrůstání pravomocí poslanecké sněmovny a jejích činitelů byl patrný i ze zmíněného vládního odmítnutí návrhu zákona o referendu v usnesení 134 z 21.2.1996, podle kterého by předseda poslanecké sněmovny mohl odmítnout návrh na vypsání referenda vzešlý

z petice občanů. Podle Klausovy vlády by tak moc předsedy sněmovny (tehdy M. Uhdeho) příliš vzrostla.

Klaus byl doposud představen jako politik usilující o vytvoření strukturovaného stranického systému se silnou pozicí politických stran. Jeho vláda se však postavila proti poslaneckému návrhu zákona o jednacím řádu PS a novele ústavy (usnesení 272, 273, 30.4.1997), která by garantovala nadvládu politických stran nad jejími poslanci. Podle návrhů by totiž vystoupení nebo vyloučení z poslaneckého klubu bylo důvodem pro zánik mandátu. Vláda argumentovala stávající ústavní úpravou, podle které nemůže být poslanec vázán ničímí příkazy, ale pouze svým svědomím. Dále vláda zmiňuje možnost změny názorů poslance v průběhu volebního období. Pozadí tohoto sporu se však nedá vysvětlovat nikterak ideologicky. Šlo o oboustranně pragmatickou reakci na přeběhlictví od nejednotného klubu ČSSD za druhé Klausovy vlády, díky kterému vládní koalice přestala být menšinovou.

7.2.2.5 Koncentrace a dekoncentrace moci v konkrétních oblastech

Níže jsou uvedeny jednotlivé oblasti, kde docházelo ke sporům o pravomoci a k přesunům pravomocí, případně oblasti, které stojí za pozornost z jiného důvodu.

Federální vláda, v některých případech pak přímo federální ministr financí (tedy Klaus), měla silnou pozici v privatizačním procesu. Vliv na privatizaci byl spojen s mocí. Vysoká moc spojená s tímto procesem je patrná vzhledem k astronomické výši převáděného majetku v celém procesu. Podle návrhu zákona o převodu majetku státu na jiné osoby pro podnikání (sněmovní tisk 257, 1.11.1990, období FS 1990-1992), který připravilo Klausovo ministerstvo, privatizační projekty mělo v posledku schvalovat federální ministerstvo financí nebo federální ministerstvo privatizace, ve vybraných případech pak vláda. Fond národního majetku měl být oddělen od státního rozpočtu, aby nedocházelo k prohosподаření získaných prostředků, vliv federálního ministra financí na FNM měl být ovšem zaručen personálním propojením ministra s funkcí předsedy FNM. Vláda jmenovala členy prezidia FNM a schvalovala hospodaření fondu.

Je zřejmé, že exekutiva musí mít k výkonu své funkce určitý prostor v ovládnání státních institucí, je ale otázkou, zda v tak výjimečném procesu neměla mít opozice větší možnost vlivu na řízení FNM a na schvalování privatizačních projektů. Moc koncentrovaná pod federálním ministrem financí a ministrem privatizace byla vysoká.

Klíčové postavení vlády jako takové (nikoliv ministra financí) pokračovalo v privatizacích i v druhé polovině 90. let, kdy byly ukončeny půdní restituce a tudíž se zbytková půda mohla začít privatizovat. Návrh vládní novely zákona o podmínkách převodu majetku státu (sněmovní tisk

2048, 1. období PS, 3.1.1996, zákon neprošel a byl vládě vrácen) počítal s tím, že by k převodu byl vyžadován jen vládní souhlas (místo celé procedury privatizačních projektů).

Podívejme se nyní na jinou oblast spojenou s hospodařením s majetkem. Z Klausovy ministerské dílny pocházel návrh zákona o rozpočtových pravidlech federace. (sněmovní tisk 1026, období FS 1990-1992, 31.10.1991). Tento zákon svobodný prostor pro jednání centrální vlády výrazně omezoval rozpočtovými pravidly. Byla totiž omezena možnost vlády měnit státní rozpočet v průběhu roku stanovením hranic pohybu částek. Některé přesuny byl zcela zakázány (přesuny mezi celkovými rozpočtovými kapitolami, přesuny mezi výdaji na státní správu a dotacemi). Byl omezen i možný růst výdajů nad hranici kapitoly. Zavádění takové disciplíny do veřejných financí je chvályhodné.

Krok opačným směrem (k vyšší volnosti vlády) však byl učiněn za první Klausovy vlády, nicméně v poměrně okrajové záležitosti. Návrh státního rozpočtu na rok 1994 (sněmovní tisk 533, 1. období PS) počítal s tím, že vláda může v případě zvýšených příjmů sama bez souhlasu PS překročit výdaje jednotlivých kapitol.

K vytvoření manipulačního prostoru vlády v rozpočtové oblasti mělo dále dojít v neobjemnější výdajové složce (důchody). Vláda v zásadách zákona o základním důchodovém pojištění (sněmovní tisk 785, 1. období PS, 15.12.1993) určila, že k valorizaci musí dojít po souhrnném 10% růstu indexu spotřebitelských cen, ovšem odmítla ponechat *objem* zvýšení na konkrétním zákonu. Vyšší valorizace chtěla určovat sama svým nařízením.

Jaká byla situace v nefinančních oblastech? K jistému omezení moci exekutivy (konkrétně ministerstva vnitra) např. ve věcech bezpečnosti došlo na základě vládní novely zákona o vnitřním pořádku a bezpečnosti (sněmovní tisk 206, ČNR 1992, 10.12.1992), když povolení k odposlechům měl policii nadále udělovat místo ministra vnitra prokurátor. Tento krok je bezesporu pro společenské klima prospěšný, protože znesnadňuje zneužívání odposlechů pro politické účely (sledování nevládních politiků...).

K prokuratuře jenom připomínám, že byla změněna na státní zastupitelství vládním návrhem zákona o státním zastupitelství (sněmovní tisk 537, 1. období PS, 8.9.1993, schváleno jako zákon 283/1993 Sb.), čímž byly pravomoci prokuratury vykázány úzce do oblasti trestního řízení (orgán veřejné žaloby, zastupování státu). Zastupitelství zůstalo součástí výkonné moci (správou pověřeno MSP, odpovědnost vládě). Vláda další pokusy o odnětí státního zastupitelství ze své kompetence razantně odmítla, jako tomu bylo u nesouhlasu s poslaneckým návrhem zákona (usnesení 340 z 12.6.1997). Teto návrh měl omezit vztah zastupitelství k vládě jen na určité zprostředkování skrz nejvyššího zástupce, jmenovaného navíc prezidentem. Ze

zastupitelství by se tak stal samostatný orgán státní správy, čímž by bylo zastupitelství vyňato z gesce ministerstva spravedlnosti. Vláda si však zastupitelství pod svým ministrem hodlala podržet. Zmíněný poslanecký návrh byl nakonec zamítnut ve druhém čtení.

Vládní politika vůči orgánům státní správy spočívala ve snaze omezit počet orgánů, v jejichž čele nestojí vláda. Toto úsilí je zjevně centralizační. Jeho účelem bylo zvýšení možnosti vládního dohledu a moci nad jednotlivými úseky správy. Příkladem byl vládní návrh zákona o státním bezpečnostním dozoru nad bezpečností práce (sněmovní tisk 547, 11.8.1993, schváleno jako zákon 47/1994 Sb.). Český úřad bezpečnosti práce, zatím samostatný ústřední orgán, byl podřízen MPSV. Ministerstvo tím převzalo personální pravomoci a vydávání předpisů v dané oblasti. Odůvodněním tohoto kroku byla přímo vládní politika směřující k podřizování státních orgánů vládě v rámci usnadnění řízení státní správy.

K růstu moci vlády mělo dojít v důležité oblasti tajných služeb. Ve stanovisku k poslaneckému návrhu zákona o BIS z roku 1992 vláda vyjádřila souhlas za určitých podmínek, mimo jiné i té, že obecně platným právním předpisem o BIS má být *nařízení vlády* (usnesení vlády 560, 23.9.1992).

Vláda dále usilovala o redukci roztříštěných tajných služeb na 3 organizace (BIS, Ústřední zpravodajská informační služba a vojenské zpravodajství). Vláda v zásadách zákona o zpravodajských službách zdůraznila (a poté v návrhu zákona samotném), že zpravodajské služby mají být informačním servisem výkonné moci, hlavně vlády (zásady zákona viz sněmovní tisk 591, 1. období PS, 13.10.1993, návrh zákona sněmovní tisk 1016, 1. období PS, 25.5.1994, schváleno jako zákona 153/1994 Sb.). Proto si vláda vymezila jmenovací pravomoci, kontrolu a stanovení úkolů a odmítla přímý dohled parlamentu. Parlament mohl zřídit jen zvláštní orgán pro zpravodajské služby. Spor o vliv na BIS pokračoval i roku 1996. Vláda se postavila negativně k poslaneckému návrhu zákona o kontrole zpravodajských služeb parlamentem (usnesení 89, 31.1.1996) s tím, že vnitřní organizace a řízení služeb má být exekutivní povahy, tudíž v kompetenci vlády, a parlament má kontrolovat jen vlastní zpravodajskou činnost (např. politické nezneužívání dat). Vláda se obávala, že parlamentní kontrolní orgán by byl příliš silný a nikým nekontrolovatelný. Co se týče BIS, vláda tedy usilovala o moc nad touto agenturou. Připomínám však nakonec, že legislativa kolem BIS je Klausem jmenovaná jako jedna z mála oblastí, kde docházelo k fatálním střetům ve vládě, a kde byly činěny ústupky menším stranám.

K přebírání pravomocí poslanecké sněmovny vládou docházelo i v dalších oblastech, například ve zdravotním pojišťovnictví. Vláda usoudila (vládní návrh zákona o VZP a pojišťovnách, sněmovní tisk 1330, 1. období PS, 19.10.1994, schváleno jako zákon 60/1995 Sb.), že roste váha schvalovací procedury pojistných plánů, proto má nad schvalováním dohlížet sama

(místo PS). Vládní rozhodovací režim byl dále odůvodněn lepší informovaností vlády a vysokou návazností na SR, s níž vláda hospodaří.

V některých případech vláda musela bránit své kompetence, aby jí nebyly odebrány ve prospěch parlamentu. Pravomoci parlamentu vláda odmítla předat (podle mého názoru v tomto případě zcela oprávněně) např. v zemědělské politice (viz usnesení vlády č. 349 k novele zemědělského zákona z 14.6.1995) s tím, že se jedná o její kompetence (stanovení úhrad, kvót, minimálních cen...). Podobně vláda bránila své kompetence v oblasti sociální či bytové politiky: vláda odmítla (usnesení 207, 9.4.1997) poslanecký návrh zákona Jičínského a dalších, kterým měla být regulace nájemného převedena na poslaneckou sněmovnu. Druhá Klausova vláda obecně k cenovým politikám stanovila, že „rozhodování v oblasti cen je aktem státní moci výkonné“ (usnesení 207, 1997).

Vláda na druhou stranu nesohlasila s přesunem kompetencí ve vyhlašování růstu nájmu z ministra financí na ni samotnou, jak vyplývalo z poslaneckého návrhu zákona o cenách (vládní usnesení 742, 26.11.1997) s odůvodněním, že vláda již dostatečně zavazuje MF vyhlašováním koeficientů růstu nájemného. Tento poslanecký návrh zákona pak byl vrácen v prvním čtení. Důvodem těchto návrhů zákonů levicových poslanců byla nespokojenost s deregulacemi ministra Kočárnika, resp. Pilipa. Levicoví poslanci usilovali o větší možnost do změn nájmu zasahovat. Poslanecký návrh přesunu kompetence na vládu byl odůvodněn odpovědností vlády poslanecké sněmovně, z čehož vyplývá větší vliv PS na vládu než na konkrétního ministra.

Klausově vládě někdy vadilo, pokud poslanecká sněmovna, její členové nebo výbory měli příliš široce definovaná práva. Příkladem byl odpor k poslaneckému návrhu zákona o zadávání veřejných zakázek poslance Kozáka (vládní usnesení 659, 23.11.1995). Vláda se obávala, že návrh obsahuje příliš práv poslanců: mělo jít kromě účasti při otevírání obálek s nabídkami i o účast na činnosti komise a o vliv na posouzení a hodnocení nabídek. Veřejné zakázky měly být jednoduše podle vlády její kompetencí, jak je to patrné podle vládního návrhu novely zákona o zadávání veřejných zakázek (sněmovní tisk 288, 2. období PS, 23.7.1997, schváleno jako zákon 93/1998 Sb.). Novela stanovila, že uchazeče na uspokojení zakázek posuzuje při výši zakázky do 100 miliónů Kč komise stanovená příslušným ministrem, nad 500 miliónů pak komise stanovená vládou.

Klausova vláda někdy zvyšovala své pravomoci i na úkor konkrétních ministrů, jako tomu bylo ve vládním návrhu zákona o pracovní pohotovosti ve státní a rozpočtové sféře (sněmovní tisk 600, 1. období PS, 29.9.1993, schváleno jako zákon č. 40/1994). Na vládu jako celek (na úkor ministra vnitra) tímto zákonem přešla pravomoc upravovat platy policistů.

Celkové posouzení centralizačních snah Klausových vlád je velmi nesnadné, protože se jedná o věc relativní. Na jednu stranu příliš silná vláda může být nebezpečná, protože může až příliš kontrolovat život společnosti (jak díky obecně závazným nařízením, tak díky regulaci určité oblasti skrz podřízené úřady). Na druhou stranu je zlem i vláda slabá, jejíž omezené exekutivní pravomoci jí nedovolí efektivně vykonávat její mandát. Posouzení, zda se boj zejména s PS dá řadit do první nebo druhé oblasti, je věcí často velmi obtížnou. Podle mého názoru je v pořádku, že vláda např. odepírala parlamentu pravomoci v oblasti cenové, na druhou stranu kontrola poslaneckou sněmovnou v oblasti veřejných zakázek či účast v privatizačním procesu mohla účinně stanovit exekutivní moci vhodné meze.

Převládajícím trendem popsaných změn je boj vlády o zvýšení či nesnížení svých pravomocí zejména s poslaneckou sněmovnou a jejími orgány. Tento převládající trend se dá na základě Klausových postojů, směřujících k silné vládě, očekávat.

7.2.2.6 Platové poměry ústavních činitelů

Zmíním ještě, jak vláda přistupovala k finančnímu zabezpečení jednotlivých ústavních orgánů. Vláda přistoupila roku 1994 k vypracování zásad zákona (sněmovní tisk 1288, 1. období PS, 12.10.1994), které měly nově upravit platové poměry ústavních činitelů. Smyslem bylo zejména vytvořit jednoduchý systém, který by spočíval na automatické valorizaci bez nutnosti opakovaných schvalování novel zákonů. Platy ústavních činitelů měly být vázány na platy ve státní správě a měnit se podle nich. Zajímavé je, že se vláda např. v oblasti důchodů podobné automatické valorizaci bránila a chtěla si ponechat konečné slovo o konkrétní výši růstu (ze zákona vyplývala v té době povinnost valorizovat při růstu životních nákladů o 10 %, nebylo však stanoveno, o kolik důchody musí růst). Stejně tak platy soudců a notářů byly upraveny zvláštním zákonem, takže jejich růst byl závislý na ad hoc novelizaci.¹⁵³ Ad hoc změny platů ústavních činitelů se setkávaly s potížemi, kterých se chtěla vláda vyvarovat. Automatický růst platů podle vývoje nějaké veličiny je samozřejmě příjemnou jistotou. Do oblasti, kde měly platy ústavních činitelů růst automaticky podle vývoje určité veličiny, byla za druhé Klausovy vlády přidána i oblast státního zastupitelství (vládní návrh zákona sněmovní tisk 141, 2. období PS, 12.2.1997, schváleno jako 201/1997 Sb.).

¹⁵³ Nedá se ovšem říct, že by Klausova vláda soudcům nepřála. Ještě do doby před rozpadem ČSFR spadá např. český vládní zákon, jimž se platy soudců podstatně zvýšily, jako řešení nedostatku soudců a odlivu odborníků do soukromé sféry (sněmovní tisk 216, ČNR 1992, 2.12.1992). Se zvyšováním platů soudců a notářů (na bázi ad hoc zvýšení) byly nadále problémy, jak se to projevilo např. v zamítnutí platového růstu soudců a notářů, o který usiloval vládní návrh zákona o platových poměrech soudců a notářů (sněmovní tisk 1893, 1. období PS, 12.7.1995). Růst platů o 10% z důvodu dlouho neprováděné valorizace byl zamítnut v 1. čtení.

Na zmíněných zásadách je dále zajímavé, jakým způsobem byl vytvořen nový platový základ, respektive relace mezi platy. Zatímco poslanecké platy měly vzrůst jednorázově o 16 %, prezidentův plat (tedy v té době plat V. Havla) o pouhé 1 %. Na druhé straně premiérův plat (tedy tehdy plat Klause) měl naskočit o 40 %. Je zajímavé se na tuto disproporci podívat z hlediska problematických napjatých vztahů mezi premiérem a prezidentem. Připomínám, že Klaus tvrdí, že čím více moci měl, tím více se k Havlovi choval vstřícněji (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 45). Je ovšem těžko verifikovatelné, nakolik jsou daná čísla odrazem chladných vztahů¹⁵⁴ mezi oběma politiky.

Vytvořené proporce a automatické valorizace vláda bránila proti populistickým změnám, které vyplývaly např. z poslaneckého návrhu novely zákona o platu představitelů státní moci (návrh se týkal pevného stanovení a zmrazení platů poslanců a senátorů; vládní usnesení 414, 14.8.1996). Tento vládní krok ukazuje, že na období Klausových vlád není možné dívat se jako na období animozit mezi vládou a poslaneckou sněmovnou, alespoň ne v platové oblasti, podobně však v oblasti imunity poslanců. Mimo jiné, většina členů vlády byla zároveň i poslanci (v této době již včetně Klause), takže zmrazení platů by se samozřejmě dotklo i vládních představitelů. Podobně vláda bránila i platové poměry senátorů proti návrhu na úplné odejmutí platu a konstituování této funkce jako čestné (jednalo se o jedno z příkladných úsporných opatření, které navrhovali různí poslanci po povodních roku 1997, z nichž vláda souhlasila jen se zrušením dalšího platu za 2. pololetí roku 1997 pro představitele státní moci, viz usnesení 428 a 429 z 16.7.1997 a 474 z 13.8.1997. Nejradiálněji návrhy jako obvykle vznášeli republikánští poslanci. Jejich návrhy u vlády podporu nenašly, na rozdíl od umírněného návrhu koaličních poslanců).

7.2.3 Místní a regionální samospráva: centralizace a decentralizace v praxi

Z Klausovy teorie je patrné, že předávání centrálních pravomocí zejména nějakému mezistupni mezi státem a obcemi bylo Klausovi velmi nepříjemné. Na tomto místě je však třeba upozornit, že přijetí kroků ke zřízení samosprávného mezistupně nemůže být považováno za rozpor Klausovy teorie a praxe, protože jak je obecně známo (a jak také Klaus sám připomíná), jednalo se o Klausův nedobrovolný ústupek koaličním partnerům. Přesto se podívejme, jak vypadaly kroky Klausovy a jeho vlád vůči samosprávě.

¹⁵⁴ Chladnost vztahů mezi oběma politiky dokumentuje např. vystoupení Klause na 31. schůzi PS (25.5.1995). Klaus v souvislosti s přijímáním vládní novely trestního zákoníku namířené proti rasismu zmínil zrušený slib své cesty Let (místo romského koncentračního tábora), kterou odvolal poté, co se dozvěděl, že tam pojedje Havel s odůvodněním, „aby tam nejel moc veliký průvod“.

Při přípravě české ústavy na podzim 1992 byla věc vyšších samosprávných celků vyřešena vágně, protože na nalezení konkrétnějšího řešení nebyl čas. Ústava předpokládala, že vyšší samospráva bude existovat, nespécifikovala však v jaké formě. Byl vytvořen prostor pro další jednání. Zde nutno upozornit, že neshody rozhodně nepanovaly jen mezi Klausem jakožto odpůrcem vyšší samosprávy a jejími příznivci. Mezi příznivci totiž neexistovala shoda o tom, jak by případná vyšší samospráva měla vypadat, např. zda by se mělo jednat o krajské nebo zemské zřízení. Klausovi zřejmě nedořešený stav vyhovoval a rozhodně nijak netlačil na to, aby otázka byla urychleně vyřešena. Vedle neexistujícího senátu tak neexistující vyšší samospráva byla významným případem neústavního stavu v 90. letech.¹⁵⁵ Připomeňme, že vyšší samospráva nebyla zřízena za celá dvě období Klausových vlád a VÚSC tak vznikly roku 2000 až za menšinové vlády sociálních demokratů, ač druhá Klausova vláda sestavila potřebný ústavní zákon.

Po vyhlášení samostatné ČR vláda nejprve musela oponovat návrhům na zemské zřízení zejména ze strany moravistů, v souladu s Klausovou teorií. Příkladem byl nesouhlas s poslaneckým návrhem zásad ústavního zákona o zřízení moravsko - slezské země (vládní usnesení č. 133 z 24.3. 1993). Vláda odmítala nekomplexní řešení týkající se jen části země, které by navíc vedlo ke Klausem obávanému a kritizovanému územnímu „duopolu“. Uspokojení z vyčerpání moravistického problému v polovině 90. let, o kterém se Klaus zmiňuje ve svých člancích, Klaus zopakoval i ve svém vystoupení na 42. schůzi PS (25.4.1996). Klaus konstatoval, že rozdílná úroveň regionů je přirozená, a že je rád, že se o rozdílné úrovni už nemluví jako o česko-moravském problému.

Je nutné podotknout, že Klausova vláda některé kroky ke zřízení VÚSC postupně podnikla, ač zřízení VÚSC nebylo za jejích působení realizováno. Rok po existenci samostatné ČR byly formulovány vládní zásady zákona o vytvoření VÚSC (sněmovní tisk č. 782, 1. období PS, 22.12.1993). Ani zde nedošlo oproti ústavě k výraznému posunu – zásady byly formulovány velmi obecně. Stále ani nebylo rozhodnuto, zda VÚSC budou kraje nebo země. Ke konkretizaci mělo dojít vládním návrhem zásad zákona o působnosti VÚSC (sněmovní tisk č. 968, 1. období PS, 29.4.1994). VÚSC podle zásad měly zakládat své organizace, hospodařit se svým majetkem a rozpočtem, používat symboly a dokonce vstupovat do mezinárodních sdružení (což bylo Klausovi nemilé). Do kompetencí VÚSC bylo vloženo územní plánování, smlouvy s linkovými dopravci,

¹⁵⁵ Dalším případem problematického stavu reality státní moci byl případ dlouholeté neexistence vrchního soudu v Olomouci. Nejednalo sice o stav protiústavní nebo protizákonný, protože zákon zřizující vrchní soudy (zákon ČNR ze dne 17.12.1992, publikováno jako 17/1993 Sb.) počítal s tím, že Vrchní soud v Olomouci zahájí svou činnost dnem, který stanoví zvláštní zákon; do té doby vykonává jeho působnost vrchní soud v Praze (čl. 2, bod 2). Přesto se ale domnívám, že tříletá absence tak významného orgánu soudní moci není dobrou vizitkou pro péči vlády o soustavu soudní moci. Vláda k návrhu zákona, který měl umožnit počátek jeho činnosti, přistoupila až na jaře roku 1995 (sněmovní tisk 1717, 1. období PS, 22.3.1995, schváleno jako 241/1995 Sb., účinnost od 1.1. 1996)

správa silnic 2. a 3. třídy, péče o kulturu, střední školství a sociální a zdravotní služby. Samotné vytvoření VÚSC mělo být realizováno vládním návrhem zákona o vytvoření VÚSC (sněmovní tisk č. 1077, 30.6.1994). Mělo vzniknout 17 menších VÚSC, jejichž území tvořilo několik okresů. Návrh však legislativním procesem neprošel.

Významný krok ke zřízení VÚSC byl podniknut po delší odmlce až za druhé Klausovy vlády. Vládní návrh ústavního zákona (sněmovní tisk 218 z 13.6.1997, schváleno jako z. 347/1997 Sb.) vytvořil 13 krajů (později byl uzákoněn jako čtrnáctý ještě kraj jihlavský, dnešní kraj Vysočina). Své řešení pak vláda bránila proti pokusům např. republikánů o zvrát směrem k zemskému zřízení. Republikáni nenavrhovali „duopol“, ale 3 země, protože Praha měla být podle nich samostatnou zemí (viz jejich ústavní návrh zákona o VÚSC, sněmovní tisk 230 z 20.6.1997, který vláda odmítla podpořit v usnesení 431 z 16.7.1997). Vláda logicky odmítla návrh s tím, že vypracovala vlastní řešení, které je s republikánským samozřejmě nekompatibilní. Návrat k historické podobě není podle vlády (v souladu s Klausovým postojem) přínosný a žádoucí, protože jeho důvody již pominuly a správa by se tak nepřenesla blíže k občanům (pravý důvod ovšem byla obava z obnovení moravistických citů).

Vláda si za svou verzi ústavního zákona stála a odmítla další rozšiřování pravomocí krajských zastupitelstev (viz nesouhlas s poslaneckým návrhem ústavního zákona o VÚSC v usnesení č.323 ze 4.6.1997). Vládě zde (mimo jiné) vadilo, že by zastupitelstva mohla rozhodovat o změně sídla, zatímco ústava předpokládala jen rozhodnutí o změně názvu. Neustupování vůči VÚSC, pokud to není nutné (jak se to dá očekávat z Klausovy teorie), je patrné. O změně sídla by se podle vlády (jak to vyplývalo i z vládního návrhu) mělo rozhodovat jen ústavním zákonem.

Co se týká nižší úrovně samosprávy (obcí), i zde byly sváděny vleklé boje o pravomoci, kompetence a financování (zejména co se autonomie vůči státnímu rozpočtu týká). Problém spojený s napojením obcí na státní rozpočet byl patrný např. roku 1992, kdy byla ohrožena vyrovnanost státního rozpočtu. Výsledkem bylo vládní úsilí (vládní návrh zákona o změně státního rozpočtu na rok 1992, sněmovní tisk č. 51, ČNR 1992, 30.9.1992) o celkové úspory ve výši 16-20 miliard Kč, z toho 6 miliard mělo být zajištěno krácením dotacím místním rozpočtům (což činilo 17% celkových dotací obcím). Závislost místních rozpočtů na potřebách centrální vlády je pro obce v takových případech velmi nepříjemná. Dalším případem, kdy se projevila pro obce nepříjemná závislost místní samosprávy na centrálním rozpočtu, byl problém dotací na místní dopravní obslužnost. Ta byla dotována z centrálního rozpočtu, roku 1996 se však proti pokračování dotací Klaus postavil (viz projev na 37. schůzi PS, 7.12.1995). Obce tak přišly rozhodnutím centrální vlády o zdroje ve výši přes 500 milionů ročně. Klausovo doporučení obcím

v této věci směřovalo k dalším jednáním s dopravci a dosažení vyššího využití přepravních kapacit. Nelze se divit, že obce usilovaly o co nejvyšší finanční autonomii, tj. aby jim zdroje netekly přes státní rozpočet a dotace, nýbrž rovnou z výběru daní, do něhož by vláda nemohla jednoduše zasahovat.

Určitá finanční soběstačnost obcí existovala už od počátku 90. let, jak vyplývalo např. ze státního rozpočtu na rok 1993 (sněmovní tisk č. 171, ČNR 1992, 27.11.1992). Obce měly podíl na dani z příjmů ze závislé činnosti ve výši 40 %. Jejich autonomie byly za Klausových vlád postupně rozšiřovány. Např. návrh státního rozpočtu na rok 1994 (vládní návrh zákona, sněmovní tisk č. 533 z roku 1993, 1. období PS) počítal s vyšší finanční soběstačností obcí (připomínám, že faktická samospráva bez vlastních na státu nezávislých příjmů je dosti nereálná). Podíl obcí na dani z příjmů ze závislé činnosti měl vzrůst ze 40 na 50% (na úkor okresních úřadů, které byly součástí státní správy). Přesun souvisel s rozšiřováním pravomocí obcí. Na konci roku 1993 byly dále vládní novelou zákona o dani z nemovitostí (návrh zákona, sněmovní tisk č. 611, 1. období PS, z 27. 10. 1993, schváleno jako zákon 315/1993 Sb.) rozšířeny fiskální pravomoci obcí, které získaly vyšší volnost ve stanovení koeficientů pro různé druhy staveb. Obce si tak mohly polepšit podle odhadu až o 700 milionů Kč. Obcím měly být naopak sníženy autonomní příjmy díky vládní novele zákona o místních poplatcích (vládní návrh zákona č. 616 ze stejného data jako výše uvedený návrh, schváleno jako zákon 48/1994 Sb.). Obce měly novelou přijít o 300 milionů Kč. Byly omezeny poplatky z ubytovací kapacity, snížena maximální sazba z prodeje alkoholických výrobků a zrušen poplatek z prodeje tabákových výrobků. Uvedené změny se však nedají přičítat cílené politice vůči obcím, šlo o reformy spojené s novým daňovým systémem, jehož součástí bylo i daňové určení pro obce.

Obcím však také rovněž přibývaly povinnosti na úkor okresních úřadů, aniž by na to dostaly specifické zdroje. Příkladem je přesun kompetencí ověřování shody kopií a podpisů na základě vládního návrhu zákon a (sněmovní tisk 293, období ČNR 1992, 18.12.1992). Růst nákladů s touto činností spojený měl být kryt vlastními zdroji obcí.

Co se týče dalších bojů o vlastní finanční zdroje obcí, Klausova vláda často vystupovala jako oponent vůči návrhům na rozšíření obecních daňových zdrojů. Příkladem je odmítnutí poslaneckého zásahu do rozpočtového určení spojeného s vyšší finanční autonomií (negativní stanovisko k novele zákona, usnesení č. 411, 3.8.1994). Vláda např. odmítla DPPO jako zdroj příjmů pro obce s tím, že se jedná o nevhodný zdroj pro obce z hlediska racionality. Boj o daně z příjmů dále pokračoval i na konci roku 1994. Vláda opět odmítla vyšší spojení příjmů obce s daní z příjmů (odmítnutí poslanecké novely zákona o rozpočtových pravidlech usnesením 611 z 2.11.1994) s tím, že se připravují změny v souvislosti se vznikem VÚSC.

Jedním ze způsobů, jak bylo možno dosáhnout vysoké finanční samostatnosti obcí (kdyby o ni byl zájem), který by nebyl vázán na politické hry o daňové určení, spočíval v restitučním návratu majetku obcím či široce pojatém bezúplatném převodu státního majetku obcím. Zde se však projevilo, že silně zakotvená nezávislá samospráva rozhodně nepatří mezi vládní priority (šlo o podřízení této problematiky obecní restituční filosofii). Představu o pozici obcí v rámci privatizací a restitucí vyjádřil Klaus např. v písemné odpovědi na interpelaci z 27.11.1992 (tisk 143a z období ČNR 1992). Klaus odmítl vyřadit podniky bytového hospodářství ve prospěch obcí z 2. vlny kupónové privatizace. Klaus zdůraznil možnost, aby obce podaly žádost o převod do vlastnictví obce u toho majetku, kde je to účelné, v souladu s privatizačními pravidly. Např. z majetku organizací zajišťujících technické služby takto třeba mohl být obcím převeden ten majetek, který se týkal správy veřejného osvětlení. Zbytek jejich majetku (ubytovny, sportovní zařízení...) měl být normální součástí privatizace. V podstatě totožné vyjádření zaznělo v Klausově odpovědi na interpelaci z 2.12.1992 (sněmovní tisk 141a, z období ČNR 1992), kde Klaus opět odmítá jakékoliv plošné vyjmutí majetku z privatizace ve prospěch přímého převodu obcím. Bezúplatný převod by se měl týkat jen „vlastnictví ve vhodné míře pro zabezpečení potřeb obce“.

Vláda dále v souladu s premiérovým odmítáním zásahů do běžících privatizací a restitucí a s jeho nevraživostí vůči rozšiřování restitučních nároků odmítla poslaneckou novelu zákona o přechodu státního majetku na obce (vládní usnesení č. 221 z 5.5.1993). Návrh měl vrátit obcím majetek, který byl původně ve vlastnictví společenství obcí (zejména lesy a zemědělská půda). Ani toto usnesení se však samozřejmě nedalo považovat za cílený krok vůči obecní samosprávě, spíše se jednalo o dominanci postoje k restitucím jako takovým.

Podobně se vláda postavila proti bezúplatným a plošným převodům státního majetku na obce (zde nikoliv v rámci restitucí, vládní usnesení č. 332 z 15.6.1994 – nesouhlas s poslaneckým návrhem novely zákona o přechodu majetku ČR na obce). Vláda si hodlala ponechat kontrolu nad převody, které se měly provádět individuálními exekutivními akty. Moci spojené s majetkem se vláda plošně ve prospěch obcí vzdát nechtěla.

Krom sporů o finanční zabezpečení obecní samosprávy se vedly spory o vymezení obecních kompetencí. Jakou roli v tomto procesu hrály Klausovy vlády?

Zajímavým příkladem střetu o míře obecní autonomie byl případ pravomocí obecní policie. Vláda vyjádřila (vládní usnesení 600 z 26.10.1994) závažné výhrady k poslaneckému návrhu novely zákona o obecní policii, kterým se měly rozšířit její pravomoci na plynulost provozu. Vláda to odmítla s tím, že se jedná o (státní) přenesenou působnost a tudíž kompetence mají zůstat v rukou státní policie (s dopadem např. na odvod pokut). Podobně vláda odmítla

podpořit další poslaneckou novelu o obecní policii (vládní usnesení č. 108 z 22.2.1995), která měla rozšířit pravomoci obecní policie na „celospolečenské zájmy“ (opět se jednalo hlavně o ukládání pokut a plynulost provozu). Vláda nakonec vyslovila podporu poslanecké novele (usnesení 287 ze 17.5.1995), která rozšiřovala pravomoci obecní policie např. o možnost vstupu do živnostenských prostorů. Vládní nevole např. vůči zastavování vozidel obecní policií však zůstala. Další vládní nesouhlas s rozšířením pravomocí obecní policie souvisel s poslaneckou novelou zákona o ochraně před alkoholismem a toxikomániemi. Vláda v usnesení č. 521 z 13.9.1995 odmítla podporu novely, která by umožňovala obecním policistům kontrolovat, zda pracovníci, jejichž výkon povolání může ohrozit jiné osoby nebo jejich majetek, nejsou pod vlivem alkoholu či toxikálií s tím, že se jedná o pravomoci státní policie.

Obecní pravomoci však byly Klausovými vládami rozšiřovány, jako např. na regulace veřejného pořádku v obci na základě vládního návrhu novely zákona o obcích a přestupcích (sněmovní tisk 1651, 1. období PS, 22.3.1995, schváleno jako zákon 279/1995 Sb.). Do té doby byl totiž problém např. rozmáhající se prostitutce obecními vyhláškami neřešitelný. Další rozšíření obecních pravomocí bylo umožněno na základě vládní novely živnostenského zákona (sněmovní tisk 221, 2. období PS, 18.6.1997, schváleno jako 228/1997 Sb.). Zde dostaly obce možnost usměrňovat stánkový prodej i na soukromých pozemcích obecními vyhláškami. S obecní regulací hracích automatů, jak to vyplývalo z poslaneckého návrhu novely zákona o loteriích a hrách, naopak vláda nesouhlasila (usnesení 362 z 18.6.1997, znova pak usnesení 670 z 29.10.1997, důvodem odmítání byla příprava vlastní novely).

Z doby nejnovější se obcí týká Klausovo veto zákona o obcích z 6.6.2006. Klausovi zde vadilo přílišné omezení voliče, protože byl omezen souběh některých volených funkcí (členové rad obcí by nemohli být členové rad kraje).

Souhrnné posouzení postojů Klausových vlád vůči obecní samosprávě je rozpačité. Dají se identifikovat kroky v obou směrech. Snad je tomu tak i proto, že sám Klaus (alespoň jak plyne z jeho teorie) nebyl proti obecní úrovni nikterak ostře vyhraněn.

Celkově se dá konstatovat, že Klausovy vlády vytvořily určitý prostor pro existenci místní i regionální samosprávy. Zejména v případě VÚSC se ale jednalo o vytváření nepříliš ochotné, rozhodně méně ochotnější, než by se dalo očekávat od politika stojícího v čele vlády, který se na mnoha místech hlásí k Hayekově odkazu. Hayek totiž patřil mezi nadšené zastávce vysokého významu nejen místních vlád, ale i vlád mezi místní a centrální úrovní. Hayek (např. Hayek (1991, díl III, kap. XIV Soukromý a veřejný sektor, zejména str. 46)) byl rozhodně nakloněný výkonu veřejných služeb a poskytování veřejných statků z nižších vládních úrovní (pro které samozřejmě musí být potřebné autonomní zdroje).

7.2.4 *Shrnutí ústavně politické praxe*

Pokud tedy shrnu, *převládající* pro Klausovy vlády či Klause samotného byla tendence nekomplikovat politické procesy novými institucemi, dále šlo o snahu zvýšit vládní pravomoci. To se dá interpretovat dvojím způsobem: buď se mohlo jednat o snahu zvýšit pravomoci vlády obecně (bez ohledu na její konkrétní složení), protože by to mohlo být pro ČR přínosné. Nebo důvodem mohlo být úsilí o zvýšení vlastní moci konkrétních osob, což se projevilo vzhledem k jejich účasti ve vládě snahou o silnou pozici vlády. Případně se může jednat o kombinaci těchto dvou důvodů. Rozplést pravé motivy, které se konkrétním způsobem projevují v praxi, je obtížné. Myslím však, že touha ovlivňovat významně dění v ČR je z mnoha Klausových kroků patrná (opoziční smlouva, toleranční patent, kauza jmenování ústavních soudců, ovlivňování složení Topolánkovy vlády...). Snaha o nekomplikovanost politického procesu a silné postavení vlády z dob Klausova premiérování se dá proto vykládat minimálně částečně z hlediska úsilí o posílení (či neoslabení) vlastní Klausovy pozice.

Významným faktorem, který znesnadňuje vládě efektivní výkon mandátu, je omezení plynoucí z mezinárodních závazků. Tím se dostávám k tématu, který v Klausových člancích dostává snad nejvíce místa: problematika EU. Nechci tímto tvrdit, že by EU vadila Klausovi (jen) proto, že omezuje moc centrálního státního aparátu (v optimálním případě podle výše uvedeného zejména moc vlády). Postoje k EU mají mnohem více aspektů a jedná se o celkem komplexní teorii, která je úzce spojena s Klausovou ideologií obecně. Omezení státní (vládní) moci nadnárodními orgány je jen jeden z aspektů celé teorie. Podívejme se nyní na Klausovy názory na EU v plné šíři.

8. Euroskeptismus či eurorealismus?

8.1 *Postoje k EU v teorii*

Klaus měl k problematice evropských hospodářských společenství blízko dlouhou dobu. Když se roku 1964 dostal do akademie věd, oblast bádání spojená s jeho aspiranturou bylo EHS v rámci studií o kapitalistických ekonomikách. Rezervované názory na EU jsou u Klause patrné už od počátku 90. let. Jeho záplava článků, které se EU zabývají (obvykle ve smyslu kritiky nějakého nedostatku), však začíná až v druhé polovině 90. let, vrcholí v období před vstupem ČR do EU a pokračuje do současné doby. Klausovy postoje vůči EU se obvykle označují za „euroskeptické“, ač on sám tento termín odmítá a koriguje ho na „eurorealistické“. Toto

přenálepkování je podle mého názoru zbytečné, protože se o skepsi vůči některým aspektům evropské integrace očividně jedná. Na druhou stranu tato skepse může být realistická. Klaus tímto přenálepkováním deklaruje, že popisované problémy jsou reálné – pokud stav EU odpovídá jeho (euro)reálnému popisu, pak je zamyšlení nad EU na místě.

Co se týče Klause a EU, často dochází mezi lidmi k určitým zjednodušením, protože vstoupilo do obecného podvědomí, že Klaus je prostě tak nějak proti EU. Klaus však není proti úplně všem složkám evropské integrace, ani obecně proti účasti ČR na evropské integraci. V následujícím textu vysvětlím, proč tomu tak je.

Pospojované Klausovy názory na EU dávají dohromady relativně obsáhlý text, byť se jednotlivé argumenty opakují stále dokola. O problematice EU platí více než o jakékoliv jiné oblasti, že kdo si přečte pár Klausových článků, stane se odborníkem na jeho postoj, protože články zná vlastně všechny. Přesto bude užitečné rozčlenit tuto kapitolu do pár tematicky ucelených celků, jimiž se články nejčastěji zabývají. Začněme s názory na vývoj evropského sjednocování.

8.1.1 *Názory na vývoj evropské integrace*

Názory na vývoj evropské integrace úzce souvisí se širším Klausovým ideologickým zázemím ekonomického liberalismu. Z tohoto hlediska je patrné, že Klausovi bude sympatické na evropské integraci vše, co s liberalismem v evropské integraci souvisí. Toho bohužel není, zejména v posledních letech, mnoho.

Původní idea evropské integrace spočívala podle Klause (2004, str. 34) v zabránění opakování zkušenosti 2. světové války. V následném vzniku bipolárního světa s tím souvisela i idea společného trhu, svobody, a demokracie ve vymezení se proti komunismu. Zajímavé je, že dále Klaus (2004, str. 18) mluví o původní evropské ideji ve 40. a 50. letech jinak: oproti ideji svobody a demokracie mluví o ideologii státní regulace a byrokratického intervencionismu v tehdejší západní Evropě.

Zatímco prvně zmíněné ideje mohou být Klausem známkovány jako pozitivní (trh, svoboda), následně zmíněná idea (regulace, intervencionismus) je naopak negativní. Tento rozpor vzniká z důvodu odlišného smyslu, proč je článek psán, a jakým účelům má poukázání na „původní ideu“ sloužit. Prvně zmíněný článek je poukázáním na to, že se dnešní EU zpronevěřuje své původní myšlence evropské integrace, která byla o něčem jiném, než o dnešní obsáhlé vizi evropanství. Dále si Klaus (2004, str. 132) pokládá otázku, co by dnešnímu prohlubování

integrace řekli např. představitelé ordoliberalismu,¹⁵⁶ protože prohlubování integrace už nemá nic společného se zabraňováním válce. Klaus si rovnou odpovídá, že by ordoliberálové říkali, že je dnes v integraci příliš málo liberalizace. Oproti tomu zmíněný druhý článek (o regulaci a intervencionismu ve 40. a 50. letech) chce poukázat na to, že modernější pohledy na svět poskytují více důvěry v trh, než tomu bylo dřív.

Každopádně Klaus hodnotí jako pozitivní, že těžiště dřívější evropské integrace spočívalo ve sféře ekonomické. Dopad ekonomické integrace, která spočívala v odbourávání celních i mimocelních bariér zahraničního obchodu mezi jednotlivými zeměmi, a v pozdějších fázích i v odbourání bariér pro pohyb výrobních faktorů, hodnotí Klaus (2004, str. 45) jako přínosný – v tomto ohledu se dokonce nazývá „eurooptimistou“. Dále Klaus (2004, str. 100) říká, že „se nikdy netajil tím, že patří k politikům, kteří oceňují především ekonomický rozměr evropských integračních procesů“.

U ekonomické integrace však jeho eurooptimismus končí. Klaus by si zřejmě přál, aby sjednocování skončilo u „EHS a montání unie jakožto výrazně ekonomicky orientovaných smluv“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 112). Další fáze evropského sjednocování se už totiž zejména od 80. let vyvíjely podle Klause jinou cestou, s jinými důrazy, jejichž přínos Klaus velmi zpochybňuje. Do 80. let Klaus řadí začátek politizace EHS a počátek sporů o tom, kdo je výchozí (hlavní) entitou procesu (viz Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 113; Klaus, 2006a; Klaus, 2005e). 80. léta byla významnou křižovatkou, kde se vývoj začal pootáčet jiným směrem, v němž převládá kromě politizace trend unifikace a centralizace. O unifikaci mluví Klaus (např. viz historické komentáře v (Klaus 2004, str. 10)) už běžně na začátku 90. let. Kolem unifikace se pak točí další klíčové dění v EU. Obava z porušení plynulého procesu unifikace je např. podle Klause (2004, str. 10) důvod, proč se některé země EU bojí nových členů. I proto (vedle obavy ze zvýšených plateb) byl postoj západní Evropy vůči východní Evropě „do not disturb“, s odkázáním východoevropských zemí zpět do východní Evropy. Unifikační trend měl být výrazně urychlen nejdiskutovanější otázkou novodobé EU, evropskou ústavou (Klaus, 2005f, str. 10).

Klausovi vadí, že negativní trendy spojené s 80. a 90. lety se dotýkají i nově přistupujících zemí, které jako by musely nastoupit do rozjetého vlaku. Proto se Klaus (2004, str. 24-26 a 102) přimlouvá za často kritizovaný koncept tzv. více rychlostní Evropy. Jeho pointa je v tom, že pro různé země bude odlišné, v jakých oblastech se do evropské integrace zapojí. To se týká zejména větší harmonizaci práva pro staré jádro EU (prvních 7, případně 12 či 15 členů), a nižší harmonizaci pro nově přistoupivší země včetně ČR.

¹⁵⁶ Ekonomický směr, jehož hlavním představitelem byl W. Eucken. Tento směr je spojován s hospodářským zázrakem rychlého růstu západoněmecké ekonomiky po 2. světové válce.

S tím, že EU není více rychlostní, jsou spojeny samozřejmě konkrétní problémy, jak se to dá ilustrovat na případě turecké žádosti o vstup do EU, respektive Klausovu přístupu k němu (Klaus, 2004e; 2005g). S tureckým přístupem do EU má samozřejmě oprávněný problém ten, kdo zastává koncept jedno rychlostní (tedy té vysoko rychlostní, široce harmonizované) EU. Turecko je skutečně země v mnohých ohledech odlišná od zemí EU, a široce pojatá harmonizace proto může působit problémy. Druhou stranou mince je pak působení Turecka v evropských institucích a tlak Turecka jakožto člena na zbytek EU. S přístupem Turecka by nebyl problém, kdyby Turecko bylo součástí pomalejší rychlosti sjednocování (nízká míra harmonizace a politické účasti). V Klausově optimálním případě, kdy by EU byla záležitostí liberalizace toků zboží a výrobních faktorů, by byl se vstupem Turecka do EU problém ještě menší (výhody z liberalizace trhu jsou podle liberálů vždy na obou stranách). Sám Klaus pak odmítá, že by Turecko mohlo být pro EU jakožto její člen nebezpečné, že by hrozila islamizace Evropy apod. Naopak, Klaus vidí v Turecku našeho možného spojence (bohužel se nevyjadřuje, v jaké by to mohlo být oblasti), a poukazuje na to, že jsme s Tureckem byli v konfliktu naposledy v 17. století. Domnívám se ale, že jeho postoj vůči Turecku zde slouží jeho postojům vůči více rychlostní EU (jak dlouho jsme tedy nebyli s Tureckem v konfliktu, je věc dost irelevantní, jedná se opět o argumenty zástupné).

Klausovo působení na evropské scéně je spojeno jednak s nespokojeností s novodobým vývojem evropské integrace, jednak s přesvědčením, že vývoj se dá změnit zpět k důrazu na ekonomické odstraňování bariér a nasměrování na „potřebný projekt důsledné liberalizace“ (Klaus, 2004, str. 95). O potřebné „mohutné vlně liberalizace“ mluví Klaus např. i v článku „Obstojí Evropa v globální konkurenci?“ (Klaus, 2001ac), kde zároveň odmítá naivní víru, že liberalizace přijde z Bruselu. Klaus (2002m) navíc správně upozorňuje na to, že nesporné přínosy z případné liberalizační integrace se týkají jen vnitřního fungování EU, protože vůči vnějšímu světu se EU liberálně nechová. Díky nedostatku liberalizace proto EU zhoršuje svou pozici v posledních 40ti letech jak vůči Japonsku, tak vůči USA.

Klaus mluví o evropské cestě přes křižovatky, na nichž se dá aktivismem vývoj EU pootáčet (Hájek, Klaus, 2001, str. 214).¹⁵⁷ Proto často vyzývá k přehodnocení vývoje, k reflexi, k zamyšlení se nad podstatou EU, k analýze dalších kroků apod. Vhodný prostor pro takovou reflexi nastal třeba po lidových odmítnutích evropské ústavy v referendech, která je vrcholem kritizovaných trendů od 80. let.

¹⁵⁷ Klaus (2004, str. 13) si stěžuje na to, že je naopak na evropskou integraci nazíráno, jako by běžela sama, byla svatá, a kdo je proti tomuto samopohybu (pokouší se směr pootčit), je nálepkován jako pravicový extrémista (jako je to činěno jemu). Ke svatosti EU a „božím projektu“ Klaus (2000m) dodává, že Vatikán začal roku kanonizační proces s „otci zakladateli“.

8.1.2 *Filosofické zázemí evropského sjednocování*

Klaus se ve svých člancích zabývá často širším zázemím integrace. Tyto jeho úvahy dávají tušit, že skepse vůči stávající EU je nejen ekonomickou záležitostí, jak by snad někdo mohl u profesora ekonomie očekávat. EU je zasazena do obecného kontextu boje liberalismu a socialismu (příslušných „ISMů“). V diskusích o EU (o ústavě) dochází podle Klause (2005h) ke konfliktu dvou vizí, které korelují se širšími světonázory. Klaus v unifikačních tendencích spatřuje lidský konstruktivismus (*human design*). Konstruktivismus je ulehčen v EU jednak vyšší potřebou regulace (podle Klause čím větší je systém, tím více musí být regulován), jednak „demokratickým deficitem“, který v EU existuje už z důvodu jejich rozměrů. Klaus tvrdí, že „demokracie vyžaduje lidský rozměr“, tedy „dohlédnutelnost na konec prostoru“. Tento argument proti přenášení kompetencí na EU a federalizaci EU je paradoxní vzhledem k tomu, že některé federace anglosaského světa (který je Klausovi tak blízký), jsou nepochybně těžko přehledných rozměrů (Austrálie, Kanada, zejména pak USA), a zároveň se jejich demokratičnost dá těžko zpochybnit a Klaus tak ani nečiní. Samotná kvalita demokracie s rozměrem státu nemusí nutně souviset, pokud jsou federální instituce uspořádány tak, aby byla zaručena jejich kontrolovatelnost a pokud je zaručen jasný rámec pro vztah jednotlivých úrovní federace.

Ideologii, která evropské sjednocování v politickém smyslu (tedy posun k unifikaci a federalizaci) zaštiťuje, nazývá Klaus europeismem. Nejširší charakteristiku europeismu podává Klaus v článku „Co je to europeismus“ (Klaus, 2004q). Europeismus samotný není jednodušou ideologií. Klaus spíše mluví o „mnohadimenzionální doktríně“, „metaideologii“ a „konglomerátu idejí s heterogenní strukturou“, která má ale důležité vnitřní souvislosti a své jisté tendence. Proto se pod ní dají zařadit lidé různého zaměření.

Tato ideologie má své dopady do různých oblastí. V oblasti ekonomické se jedná o odmítání trhu bez adjektiv, požadování státních oprav trhu, v oblasti legislativní o zastávání harmonizace a homogenizace, v oblasti politické o požadavek rozšíření většinového hlasování na úkor jednomyslnosti (jednomyslnost je spojena s respektováním státní suverenity a nadřazenosti státu vůči orgánům EU), o zájem na rozrůstání nepolitické politiky (NGOismus a korporativismus) a o snahu zbavit se státu a demokratické odpovědnosti. Podobně jako intelektuálové a konstruktivisté, i europeisté jsou charakterizováni rozmáchlým makrouvažováním, vírou ve svou vyvolenost, elitářskostí a úsilím o hierarchickou společnost. Europeisté jsou odtrženi od lidí a žijí ve svém vlastním světě. Europeismus je revolučním zvratem normálního chodu věcí (Klaus tyto své ostré soudy zmírňuje tím, že existuje slabá a silná verze europeismu, zde je popsána nejspíš verze silná). S těmito europeistickými charakteristikami jsme se už setkali v kapitole o „měkkém“ socialismu. Je tedy patrné, kam Klaus současnou EU ve své

ideologii řadí, protože europeismus je podle zmíněného článku „dominantní ideologií determinující současné evropské dění“. Sám pak požaduje „Evropu bez europeismu“ (Klaus, 2004f). Představitelé europeismu jsou pak typičtí arogantním názorovým autoritativismem a netolerantní politickou korektností (to jsou podle Klause charakteristiky lidí přesvědčených o nadřazenosti své pravdy).

S touto ideologií je spojen novodobý internacionalismus, který se pokouší vytvářet nový mezinárodní právní řád typický nadřazováním základních lidských práv nad práva občanská (Klaus, 2004g). Lidská práva jsou podle jiných Klausových pasáží problematická tím, že si „lidstvo“ svá práva garantovat nemůže, a dále že se jedná o práva nároková, nespojená s žádnou odpovědností jakožto druhou složkou svobod a práv.

Klaus na více místech vytýká EU a západní Evropě její nekapitalistický, tj. socialistický charakter, v kontrastu např. s ČR v období jeho vlády. Klaus roku 1993 prohlásil: „Nejprve si musíme dát do pořádku svůj dům, pak se můžeme pustit do Evropy.“ (cit. dle (Klaus, 2004, str. 13)). Pořádek ve vlastním domě jsme si podle Klause k roku 1993 úspěšnou transformací udělali, čímž se otevírá prostor pro diskusi o EU (včetně její kritiky, spojené s kritikou nízké míry liberalismu v EU). Už z první poloviny 90. let pochází doporučení pro EU na zbavení se nadbytečně intervenčního charakteru státu a státu blahobytu (žít si nad poměry) (viz výroky v (Klaus, 2004, str. 18)). Postkomunistickou východní Evropu naopak Klaus vidí jako podstatně liberálnější země (myšleno zejména ekonomicky), čímž vznikají dva totálně odlišné společenské systémy: ten v bývalé východní Evropě a ten západoevropský. Je zřejmé, kde jsou Klausovy preference. Podle Klause (2004, str. 22) je jen otázkou, zda si východní Evropa udrží svůj systém svobodné společnosti, soukromého vlastnictví a volného trhu proti degeneracím k odrudám kolektivismu (zřejmě pod vlivem západní Evropy)(!). Takový pohled na Evropu, v němž se kolem roku 1989 převrátil poměr mezi více a méně svobodnou částí Evropy ve prospěch východu, je dost šokující. Zmíněný článek pochází z roku 1994. V té době rozhodně nebyla východní Evropa jako celek výspou ekonomického liberalismu. Je samozřejmě otázka, co všechno Klaus do „východní Evropy“ řadí. Ještě větší problém nastává s liberalismem mimoekonomickým. Mimoekonomické aspekty svobodné společnosti narážely v té době ve východní Evropě na řadu problémů. A nemusíme jít hned do Běloruska, kde Lukašenkův režim neumožňoval příliš ekonomického a už vůbec ne politického liberalismu. Sousední Slovensko v tu dobu pod autoritářskou vládou V. Mečiara nejen ustupovalo od radikálních ekonomických reforem a rychlé privatizace, ale je poukazováno na to, že docházelo k porušování demokratických principů. Ani Slovensko se nedalo považovat za liberální zemi. Nemyslí tedy Klaus „východní Evropou“ zejména ČR? Pokud se však přidržíme domácího prostředí, naše ekonomika byla stále velmi regulovaná (ceny nájmu, energií...) a státní vlastnictví rozsáhlé (nejen proto, že ještě neproběhla

druhá vlna kupónové privatizace, ale také proto, že privatizace některých strategických nefinančních podniků a nejdůležitějších státních bank ještě ani nebyla připravená). Klaus sám jinde uznává, že v transformační fázi (což je ještě případ roku 1994) je nutná vyšší míra konstruktivismu a státních zásahů. O volném trhu a soukromém vlastnictví se u nás dá v této fázi těžko hovořit. Jeho pohled na liberální východní Evropu a neliberální EU je podle mého názoru absurdní, zejména pokud hovoříme o stavu, nikoliv o trendu.

Klaus si socialistických charakteristik EU všiml i nadále v podobném duchu. Z roku 1998 pochází např. stížnost na absenci idejí klasického liberalismu a hledání náhradních programů v existující krizi státu blahobytu (v němž je mnoho socialismu) (viz komentáře in (Klaus, 2004, str. 85)). Roku 1999 Klaus kritizuje obavy v EU použít slovo pravice a nelíbí se mu úsilí o konec ideologií a rozšířená nepolitická politika, kolektivismus, konstruktivismus a utopie (viz komentáře in (Klaus, 2004, str. 96)).¹⁵⁸ Článek „10 let od Maastrichtu“ (Klaus, 2001ab) z roku 2001 říká, že Evropě vládne staronový kolektivismus a od Maastrichtu převládá ideologie konglomerátu neliberálních idejí. V článku „Evropské problémy a jejich neřešení“ (Klaus, 2004f) z roku 2004 si dále stěžuje na růst počtu norem a zásahů shora, na stávající antikapitalistické omyly („konkurence ohrožuje společnost, byrokratizace je výhodná, regulace a kontrola je potřebná proti selhání trhu“). Roku 2005 přišel Klaus v článku „Na okraji varšavského summitu Rady Evropy: Rodí se pro Evropu nový úkol?“ (Klaus, 2005m) s novou misí pro Radu Evropy, kterou by měl být boj proti postdemocii (stávající „měkké“ formy socialismu), konkrétně proti NGOismu, multikulturalismu, ekologismu v EU. Tak by se dalo pokračovat. Klaus má rozhodně pravdu v tom, že EU není prostorem, kde by se usilovalo o trh bez adjektiv. Nízká míra ekonomického liberalismu v EU je předmětem kritiky i od dalších politiků či ekonomů. Klaus se zřejmě obává, že se tento „měkký“ evropský socialismus bude importovat do ČR skrz *acquis communautaire*. Na druhou stranu je nutno si uvědomit jednak to, že samotná ČR může být v kritizována stejně tak jako EU z rozšířeného „měkkého“ socialismu, a to nejen zásluhou sociálně demokratických vlád. S některými přežívajícími formami „měkkého“ socialismu se nedokázal vypořádat Klaus jakožto federální ministr financí (což mu v rané transformační fázi nemůže být až tolik zazlíváno), ani později jako premiér dvou vlád. Dále je nutno vzít v úvahu, že ne vše, k čemu evropská integrace ČR tlačí, je neliberální. Např. jednou z podmínek pro vstup do eurozóny (k němuž se ČR zavázala se vstupem do EU) je udržení schodku veřejných financí pod 3 % HDP, což staví hráz státnímu zadlužování a neomezené aktivitě veřejného sektoru v ekonomice.

Klaus se dotýká také relativně obtížného tématu evropské identity. Nejprve zmiňme, že Klaus odmítá ztotožňování EU a Evropy. Klaus (2004, str. 21) např. říká, že Evropa nemůže být

¹⁵⁸ Co se nepolitické politiky týče, Klaus zde říká: „Celá dnešní verze EU je takovýmto nepolitickým projektem a právě v tom je její velký problém.“

rozšiřována, ale že mohou být rozšiřovány (geograficky) jen instituce EU. To je samozřejmě z čistě formálního či geografického hlediska správné. Problém spočívá v tom, že se často mluví o „evropské měně“ či „evropských institucích“ jen ze stylistických důvodů, přičemž každému je jasné, že „evropská měna“ není měna pro celou Evropu, ale pouze pro její část (podobně je používáno adjektivum „evropský“ či substantivum Evropa i na některých místech této práce). Problémem, na který Klaus naráží, je kulturní spojování pojmu Evropy s EU. V tomto ohledu Klaus např. roku 1999 řekl, že v Evropě už jsme, protože jsme už přijali evropské standardy. Vstup do EU tedy nemůže být spojován s heslem „Zpět do Evropy“, což Klaus explicitně odmítá ve článku „Kupředu nebo zpátky?“ (Klaus, 2000o). Klaus říká, že heslem „zpět do Evropy“ se nikdy nemyslelo „kupředu do EU“, ale útěk od moskevského centralismu. Klaus nechce, aby byl spojován pojem EU s kulturním vymezením Evropy (který se s geografickým vymezením nemusí shodovat). Nejblíže je tento problém rozebrán v kontextu problému přijetí Turecka do EU (Klaus, 2004e). Klaus si zde všímá toho, že se diskuse stáčí k problému přijímání Turecka nikoliv do EU, ale do Evropy, a že si EU přivlastňuje kulturní Evropu. Podobně ČR nemohla být přijata do Evropy, protože ČR už v Evropě je. Odmítnutí spojování EU a kulturně vymezené Evropy je tedy zcela zřetelné.

Myslím, že evropská kultura či evropská civilizace však má své jádro v západní Evropě (kde se s výjimkou Švýcarska rozprostírala EU15), což je nutno uznat bez obav, že bychom byli označeni za geopolitiku v pejorativním slova smyslu. Existuje něco takového jako evropské kulturní hodnoty, které jsou typické pro státy západní Evropy a současné EU (demokratické hodnoty, politický pluralismus, společenská solidarita, hodnoty spojené s křesťanstvím, v hospodářské politice pak ospravedlnění státních zásahů nikoliv efektivností, ale spravedlností či morální nutností atd.). Na vstup do EU je proto možné se dívat i jako na přihlášení se k těmto hodnotám.

Problém samozřejmě spočívá v tom, že některé státy a někteří politikové chtějí vstoupit do EU zejména nebo pouze z ekonomických důvodů (na základě nutnosti nebo výhodnosti). V tom případě se nedá považovat vstup do EU za přihlášení se ke kulturním hodnotám, a proto takový politik odmítá spojovat pojem kulturní Evropy s EU. Nebo je možné úplně odmítnout, že vůbec existuje něco takového jako evropské kulturní hodnoty (pokud existují, není pochyb, kde je jejich zdroj). Klaus patří do jedné ze zmíněných kolonek, případně do obou dvou.

Zpět k pojmu samotné evropské identity. Podle některých politologů nějaká podoba či složka evropské identity existovala a existuje. Jde o to tuto podobu evropské identity nalézt, pochopit její smysl a v tomto duchu ji dále rozvíjet s vlivem na další podobu evropské

integrace.¹⁵⁹ Proces nalézání evropské identity tedy není jednoduchou záležitostí. Klaus, (2005i) má jistě pravdu v tom, že identita je věcí dlouhodobého vývoje, že současné pokusy o rychlostmelení a vytvoření určité podoby evropské identity jsou odsouzeny k neúspěchu, a že rychlé nahrazení starých (státních) identit pro neexistenci vhodné náhražky je nemožné. Klaus (2000n) proto odmítá vše, co má dojem evropské jednoty (identity) vytvářet, jako např. existence evropské hymny. Dále však Klaus už věc příliš zjednodušuje. Ve své radikalitě a černobílosti si Klaus složitosti s definováním evropské identity vůbec nepřipouští. Úvahy o evropské identitě smetl ze stolu prostým tvrzením, že evropská identita nikdy neexistovala a není potřeba ji ani vytvářet. To je nehorázné zjednodušení problému, které navíc není pravdivé. Představy Evropy jako jedné entity pochází už dávných dob (v 16. století byla Evropa zobrazována alegoricky jako jedna žena, existovala představa Evropy jako jedné zahrady apod.). Povědomí jakési evropské identity mezi tehdejšími politickými lidem (šlechtou) nacházíme zejména období před velkou francouzskou revolucí. V první polovině 20. století myšlenky o evropské identitě vyvrcholily panevropským hnutím (např. snaha R. Coudenhoveho). Přestože tedy neexistuje evropská identita ve smyslu existující jednoty Evropanů (zejména ve smyslu národním), je nepopíratelné, že existuje něco společného evropskému civilizačnímu prostoru na základě jeho specifického historického vývoje. Toto společné „něco“ se v evropských dějinách tu více, tu méně zvyrazňuje. Formující se evropská identita je stále probíhajícím procesem založeným na evropských společných obecně kulturních principech. Evropská identita není věcí stavu, ale procesu. Nedá se však říci, že by prostě neexistovala.

8.1.3 Ztráta státní identity a suverenity

Vývoj v posledních letech podle popsaných Klausových názorů o vývoji integrace vede k tomu, že stát přestává být primární institucí, ale začíná být podřizován evropským institucím. Suverénní jednotky mohou samozřejmě podle Klause (2002, str. 31) zformovat vyšší celek, důležité ale je, aby to bylo postupným evolučním procesem, který vychází zdola, jako tomu bylo v případě USA. Výtka proti EU směřuje na způsob vzniku superstátu shora, činností a z potřeb politických elit. Srovnání se vznikem USA však podle mého názoru nemusí pro EU dopadnout tak špatně. I ve vzniku USA hrály důležitou roli politické elity a jejich „konstruktivismus“. Dokonce ani schvalování americké ústavy nebylo vázáno bezpodmínečně na referendum, a to z toho důvodu, že mezi budoucími Američany nebyl zakořeněn pocit americké identity, na rozdíl od politických elit, které byly mnohem méně vázány na jejich domácí stát. Zakladatelské sněmy byly

¹⁵⁹ Čerpáno z přednášek R. Kučery, předmět Vývoj evropského nacionalismu, akad. rok 2005/2006, IPS FSV UK

samozřejmě také záležitostí politických elit. Je tedy otázka, co je to ona potřeba „vzniku zdola“. Dalším problémem je evoluce vzniku amerického státu. Ač jistě osadníky popuzovalo přehlížení ze strany Británie delší dobu, rozhodné kroky byly učiněny v krátkém časovém úseku v poslední třetině 18. století. Komparace vzniku EU a USA navíc bude vždy kulhat, protože důvody a okolnosti vzniku USA byly úplně odlišné od evropského sjednocování. EU např. nemá protivníka, se kterým by vedla válečný konflikt a vůči němuž by se musela emancipovat.

Pro Evropu je podle Klause (2001p) typická mnohost suverénních států, proto je „dnešní proces dobrovolného vzdávání se suverenity a předávání pravomocí do nadnárodních rukou něčím úplně výjimečným – je popřením evropských dějin.“ Pro dnešní europeisty je totiž myšlenka národních států mrtvá (Klaus, 2006a). Národní stát je přitom podle Klause jednou z přirozených entit, jejíž zánik jakožto konzervativec odmítá. Jedním z důvodů je i to, že demokratická odpovědnost existuje jedině v rámci národních států (Klaus, 2004h). Toto samo o sobě silné tvrzení Klaus rozvíjí v implikaci, že pro demokracii je to právě národní stát (opět s odkazem na evoluci a test času, aby byl argumentu dodán konzervativní charakter). To je jedním z argumentů pro „demokratický deficit“ v EU.

Klausovi nestačí poukázat na to, že optimální prostředí pro rozvoj demokracie je stát jako takový, bez dalších adjektiv, protože EU se podle něj státem stává. Proto připojuje adjektivum „národní“, protože Evropané ještě dlouho jedním národem nebudou, přestože existují pokusy pocit společné evropské národní identity posilovat. Spojení demokracie a „národního“ státu je však problematické minimálně z toho důvodu, že mnohé státy, které se považují za demokratické, nebyly a nejsou národními státy, a to právě na základě dlouhodobého evolučního vývoje. Příkladem je třeba dvounárodnostní Belgie (Vlámové, Valoni), nebo dnešní více národnostní Velká Británie (Angličané, Skoti, Walešané, přistěhovalci z bývalého impéria). Existence národnostního státu není tedy pro existenci demokracie podmínkou nutnou a už vůbec ne postačující. Je však zřejmé, že pokud je stát národní, odpadají mnohé problémy, s nimiž se potýkají státy více národnostní, a které mohou demokracii zejména při její nezakořeněnosti ohrožovat.

Příkladem nadřazení EU nad suverénní státy byla podle Klause kauza šilných krav a způsob, kterým EU věc řešila. Evropská komise nezakázala dovoz masa z Velké Británie, ale vývoz z této země. Důsledek je samozřejmě ten samý, v rozhodování o vývozu jednoho státu však Klaus (2004, str. 53-55) spatřuje potvrzení toho, že se z Velké Británie stává jeden z regionů, o kterém může centrum rozhodovat i přes jeho nesouhlas.

8.1.4 Evropská legislativa a ústava

Unifikační proces, který je Klausem tak kritizován, je spojen zejména s *acquis communautaire*, společnou legislativou, která je přijímána evropskými orgány. Zasahování evropských norem do našeho prostředí je pro Klause problémem. Klaus kupodivu není obecně proti přejímání evropské legislativy – viz prohlášení, že určité povinné a minimální penzum legislativy EU chceme a musíme převzít (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 149). Je otázkou, co Klaus chápe jako toto minimální penzum, protože na dalších místech je na působení evropských norem, které musí být nebo již jsou inkorporovány do našeho právního řádu, nahlíženo v negativním smyslu.

Klaus si ve vysvětlení negativního postoje vůči evropské společné legislativě pomáhá ekonomickou teorií a pojmem luxusního zboží.¹⁶⁰ Luxusní zboží si samozřejmě nemůže dovolit každý. Klaus považuje značnou část legislativy EU, kterou máme přijmout, právě za luxusní statky, které si na našem stádiu vývoje nemůžeme dovolit: „Řada věcí, které nám dnes vnucuje legislativa EU, jsou oněmi luxusními statky. Ty ale každá společnost vyžaduje, poptává, až na jisté úrovni ekonomické vyspělosti. To jsou ony známé standardy.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 69). Vysvětlení, proč dochází k tlaku vyspělejších států na méně vyspělé, aby přebíraly společnou legislativu, je u Klause ve všudypřítomném egoismu některého ze subjektů, v tomto případě bohatých států. Ty nutí ostatní státy k přijímání jejich standardů, aby si před nimi zajistily konkurenční výhodu, protože zavádění cizích (náročnějších) standardů je spojeno s náklady. Podobný problém je spojený s přebíráním ekonomických parametrů. Také platí, že co je vhodné pro jednu zemi, nemusí být vhodné pro jinou zemi, které s přebíráním vznikají náklady. Dále se v části o Klausově ekonomické kritice EU dozvíme, že vzhledem k odlišnostem ekonomik EU mohou určitá pravidla (určitá politika) prospět jedné zemi a uškodit jiné zemi.

Příkladem kritizované normy, která nám byla vnucena, přestože ČR už oblast má ošetřenou vlastní úpravou, je podle Klause (2004e) třeba směrnice regulující přípustný hluk. Proč by o hluku v ČR měly rozhodovat jiné orgány než české? Klaus to označuje za byrokratickou kontrolu lidských životů (paradoxní je v tomto smyslu poukaz na to, že u nás už norma existuje) a s odkazem na oblíbeného Orwella upozorňuje, že se tak na nás někdo pokouší vykonávat univerzální dobro (nezávisle na našem souhlasu). Srovnání legislativy EU se světem románu 1984 je typické svou neadekvátností, která se u Klause objevuje na více místech. Orwella vidí Klaus za mnoha evropskými jevy. Neadekvátnost přirovnání pro něj není relevantní, protože mu jde o

¹⁶⁰ Mikroekonomie rozeznává statky normální a méněcenné. Normální statky jsou ty, jejichž spotřeba roste se zvyšujícím se příjmem. U méněcenných statků je úměrnost nepřímá. Normální statky se dále dělí na nezbytné a luxusní. U nezbytných statků spotřeba roste pomaleji, než rostou příjmy. U luxusních statků spotřeba roste rychleji, než činí růst příjmů. Klaus pojem luxusní zboží používá pouze v tom smyslu, že si je můžeme dovolit až od určité příjmové úrovně.

„podstatu“, která je v obou případech stejná – unifikace spojená s regulací ústí v omezování lidské svobody, ze shora řízená společnost ve jménu lepší ideologie (podobně o jednu podstatu jde u „měkkého“ a „tvrdého“ socialismu, viz kap. Komunismus a socialismus). Proti regulaci lidské svobody ze státní úrovně je zde podle Klause jeden důležitý rozdíl – a ten je právě v *nadnárodní* unifikaci (jinak by se dal Klaus obvinít z anarchismu, protože každé omezení svobody normou by se dalo označit za posun světa k Orwellovi). Unifikace snižuje míru svobody, protože nařizuje *státům* něco, co by jinak samy neschválily, proto jsou ke změně donuceny. Takto bychom samozřejmě mohli obvinít i stát z toho, že unifikuje předpisy jednotlivých obcí. Klaus však považuje stát za základní entitu (na základě empirického pozorování, že se státy evolučně osvědčily) – v tom spočívá důvod, proč stát unifikovat může, unifikován však být nemá.

Další problémy spojenými s evropskou legislativou vidí Klaus v její přebujelosti (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 108), což je obecně rozšířený důvod kritiky EU, v „nárokovém a dodatkovém“ charakteru části zákonů (Klaus, 2000n), což je spojeno s působením zájmových skupin, které své nároky do legislativy EU prosazují, a v jejich regulačním charakteru (Klaus, 2002n).¹⁶¹

Klaus tedy vidí eurolegislativu jako důsledek problémů, kterými současná EU trpí: její nesvobodný (regulační) charakter, nepřehlednost (nekontrolovatelnost),¹⁶² mocné působení zájmových skupin a prosazování silných států na úkor malých (silné státy jsou vlastně zájmovou skupinou *sui generis*, pozn. aut.).

Klaus má jistě pravdu v tom, že ne pro každou zemi jsou jedna pravidla stejně prospěšná. To je ve shodě s obecnou skepsí vůči přebírání cizí legislativy, která se projevila už za transformace. Problém zde vidím v tom, že Klausovy články neumožní odlišit, co ještě je prospěšné přijímat a co již ne. Klaus se vyjadřuje o negativěch vlivu společných zákonů – které zákony však podle něho mají naopak pozitivní důsledky („minimální penzum legislativy, které chceme přijmout“) a proč? To Klausova teorie podle mého názoru nereflektuje dostatečně. Jedním z důvodů odporu proti společné legislativě, který však Klaus neuvádí, dále může být i omezení manipulačního prostoru a tedy moci, která je v ČR k dispozici. Tato domněnka o motivacích je však opět těžko verifikovatelná.

Nejdůležitějším zákonem pro každý stát (či jemu podobné jednotky, EU státem stále není) je ústava a ústavní zákony. Pokud Klaus uznává, že některé standardy EU bylo vhodné přijmout a některé ne, pak ústavy samotné v podobě, v níž vznikla k roku 2004, se takové částečné uznání

¹⁶¹ Klaus zde říká, že chce jen minimální prostor pro legislativu EU, protože preferuje svobodu (z čehož vyplývá, že legislativa EU podle něj svobodu výrazně omezuje). Klaus (2004, str. 25) se dále bojí, že „někdo“ může být tlačen společnou legislativou od liberalismu k dirigismu, i když sám nechce.

¹⁶² Klaus roku 2001 uvedl, že *acquis* má 80 000 stran, proto nikdo nemůže zkontrolovat, co se v EU dnes skutečně děje (Hájek, Klaus, 2001, str. 71).

rozhodně netýká. Ústava je ztělesněním všeho unifikačního zla, ze kterého chce Klaus EU vyvázat.¹⁶³ Proto se Klaus vždy radoval, když došlo k problému na cestě ke vzniku či schvalování ústavy, podobně jako když je odmítnut jakýkoliv jiný unifikační krok k rozhodovacímu pravidlu jednomyslnosti, nebo k posilování role evropských institucí.¹⁶⁴

Klaus poukazování na problémy evropské ústavy věnoval značnou pozornost. Kromě mnohých článků napsal i předmluvu brožury „Řekněme své ano nebo ne evropské ústavě“ (Klaus, 2005f). Klaus zde shrnuje svou kritiku k obsahu, formě i ideologickému zázemí ústavy EU. Z hlediska obsahu Klaus poukazuje zejména na to, že se EU stane státem, kdežto dosavadní státy pouze podřízenými provinciemi. Státy ztratí výlučné právo tvořit si své zákony a budou moci vykonávat jen to, co jim ústava ponechá. EU si dále bude moci své pravomoci většinovým hlasováním rozšířit. Takto vnímané oslabení států je pro Klause nepřijatelné. Z hlediska formy poukazuje Klaus na složitost a délku ústavy, která vede k tomu, že jí nikdo nerozumí a nikdo ji nečte. Kritika složitosti je podle mého názoru relevantní. O euroústavě se říká, že je to typický příklad dokumentu, o kterém každý mluví, aniž by ho kdo četl. Nesrozumitelnost a nečtenost je problematická zejména vzhledem k tomu, že se jedná o dokument důležitý. Klaus se obává, že důležitost dokumentu (spočívající zejména v tom, že se od dobrovolné spolupráce přechází k celoevropskému státu) je (nejspíš záměrně) zastírána, aby byla ústava lépe pro lidi přijatelná.¹⁶⁵ Nesrozumitelnost a délka ústavy má být jedním ze způsobů, který odradí lidi od pokusu o četbu ústavy (tedy od jejího pochopení a rozpoznání klíčivosti dokumentu).

Lidé sami si totiž podle Klause (na rozdíl od vrcholných evropských politiků a byrokratů) unifikaci nepřejí – v lidech ten „common sense“ stavící se proti unifikaci a evropskému státu existuje. Klaus proto velmi kritizuje případy, kdy se např. výsledek referenda nebere dostatečně v úvahu.¹⁶⁶ Klaus zde nemůže být napaden z toho, že význam referenda vyvyšuje, ač je jinak sám proti němu skeptický, protože ve věcech změn kompetencí EU a způsobu hlasování v EU se za referenda staví jakožto za výjimečný případ, kdy se rozhoduje o změně suverenity země. Autoři ústavy si tento odpor lidí k unifikaci podle Klause vysvětlují tak, že lidé ještě nedorostli, a proto je není nutno brát v úvahu. Proevropští politici a úředníci se tak stávají „obětmi osudového klamu

¹⁶³ Klaus vyhoceně nazývá evropskou ústavu „orwellovským manévrem evropských unifikátorů“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 70).

¹⁶⁴ Příklady jsou články o odmítavém irském referendu o smlouvě z Nice („Údajně pomýlení Irové“ in Klaus V., 2004, str. 164-166), o „bruselské nedohodě“ (neusnesení se na textu ústavy roku 2003, čímž byla oslabena „pro-evropská intelektuální elita“, případně bruselští byrokraté a kosmopolitní intelektuálové) – článek „Smysl bruselské nedohody“ (Klaus, 2003e) nebo in (Klaus, 2004, str. 180-182).

¹⁶⁵ K bagatelizaci změn k lehčímu prosazení viz nejen Klaus (2005f, str. 9), ale i např. Klaus (2005h)

¹⁶⁶ Např. kritika zlehčování irského zamítavého referenda o smlouvě z Nice (Klaus, 2004, str. 164-166), což se netýká přímo evropské ústavy, jedná se ale o ten samý problém. Klaus se dále obává, že lidé nemají dostatečný prostor či stimul k vyjádření svého odmítavého postoje vůči unifikaci, proto se evropská unifikace děje na úkor mlčící většiny. Mlčící většina nemá na sledování a vyjadřování se k evropské problematice pro každodenní práci čas, narozdíl od evropeistů (Klaus, 2004, str. 180-182) a (Klaus, 2006a).

pýchy a rozumu člověka“¹⁶⁷ a jednají v (egoistické) touze po uplatnění se v euroinstitucích (Klaus, 2005f, str. 12). Toto uplatnění je lákavé z důvodu nižší demokratické kontroly evropských institucí (zmiňovaný demokratický deficit se stává dalším důvodem, proč předávání pravomocí EU (federalizace EU) je zavrženíhodné (Klaus, 2003f)).

Co se týče federalizace EU a ústavy, v článku „Ústavou EU vzniká přinejmenším federace“ (Klaus, 2004r), který shrnuje Klausovu kritiku ústavy EU velmi podobně jako zmíněná brožura, Klaus dokonce říká, že by EU ústavou zaručovala státům *slabší* ochranu než federace, protože ústava stanoví, že ctí identitu *národní* (a o státní identitě není řeč). Z toho by vyplývala představa EU, která už není ani na decentralizační úrovni USA jakožto příkladu federace sloužící jako srovnávací bod (Klaus často mluví o možných „Spojených státech evropských“), ale na úrovni státu centralističtějšího. Usuzovat překročení federativního modelu ve prospěch vyššího unitarismu je ale absurdní s pouhým odkazem na to, že ústava EU ctí národní, nikoliv explicitně státní identitu, a to jednak z toho důvodu, že ústava na mnoha dalších místech mluví o vztahu ke státům (jejichž existenci tudíž ctí), jednak z důvodu, že ústava zakotvuje postavení států zcela jiným způsobem, než by odpovídalo „slabší ochraně než ve federaci“.

Klaus (2005j) k přijímání vypracovaného textu ústavní smlouvy dodává, že delegoval svou pravomoc podpisu smlouvy na premiéra Grosse, čímž jasně deklaroval své odmítavé stanovisko, na rozdíl od jeho někdejšího podpisu přístupové dohody k EU, který podepsal on sám.

Myšlenku ústavy jako takové však Klaus nezavrhuje. Její charakter by však musel být úplně jiný, než charakter ústavy z roku 2004, a ústava by měla také sloužit přesně opačným cílům. Ústava by měla stanovit bod, za který se v unifikaci nedá jít, čímž by bylo jasným pravidlem zabráněno „děsivému pochodu do propasti jednotného evropského státu“ a „plíživě unifikaci“, ke které dochází díky summitům jako v Nice (Hájek, Klaus, 2001, str. 70), a čímž by vznikla „protiváha konstitucionalistům“ (Klaus, 2005e). Samotný model vzniku ústavy má být podle posledně zmíněného článku opačný, než byl ten do roku 2005, kdy vznikla centrální dohoda, jejíž výsledek pak byl předložen k diskusi (ke schválení) v jednotlivých státech. Klaus se přimlouvá za opačný průběh: na základě diskuse v jednotlivých státech má vzniknout centrální dohoda. Zde se podle mého názoru jedná boj s vysněným nepřítelem. Diskuse k evropské ústavě v jednotlivých státech samozřejmě probíhaly a vedly k určitým představám, co má být v ústavě EU a co si chtějí jednotlivé státy prosadit. Výslednicí byl samozřejmě kompromis na centrální úrovni mezi velmi různými názory jednotlivých států. Kompromis se však nedá považovat za zcela novou centralistickou tvorbu ústavy, která je pak předložena až ke schválení, jak by to ze zmíněného Klausova článku vyplývalo.

¹⁶⁷ Narážka na Hayekův pojem „fatal conceit“ (osudová domýšlivost“) představeného v (Hayek, 1995).

Pokud Klaus myslel na to, že ústava má vzniknout jen při plné shodě států bez velkých kompromisů, pak by nikdy nic takového jako text ústavy nevzniklo (což by samozřejmě nebylo podle Klause na škodu, pokud by se nejednalo o text zabraňující unifikaci). Takové pojetí úplného konsensu by odpovídalo obecným myšlenkám jednoho z předních představitelů teorie veřejné volby J. Buchanana, který poukazuje na to, že každé rozhodnutí kromě rozhodnutí jednomyslného, může být Pareto neefektivní.¹⁶⁸

8.1.5 Vliv partikulárních zájmů a protekcionismus

Jedním z oblíbených terčů obecné kritiky EU je vliv různých partikulárních zájmů na evropskou legislativu. K této podle mě oprávněné kritice se přidává i Klaus. Jednak se jedná o prosazování zájmů některých států na úkor zbytku EU, jednak o vliv zájmových skupin jako takových.

Podle Klause je nepochybné, že jednotlivé státy v EU prosazují své vlastní zájmy.¹⁶⁹ Je to logické, protože v Klausově teorii jsou státy přirozenou entitou a prosazování svých zájmů je každé entitě vlastní. Prosazování vlastních státních zájmů bylo podle Klause (2001p) patrné např. v reakcích na žádost postkomunistických států o vstup do EU,¹⁷⁰ konkrétněji třeba i v přístupovém procesu ČR k EU, kdy si každá strana snažila vyjednat své výhody.¹⁷¹ Klaus často (např. v (Hájek, Klaus, 2001, str. 144)) mluví o mocenském tandemu a zájmech Francie a Německa jako států, které usilují o hlubší integraci (nejspíš z toho důvodu, že samy mají v EU silné postavení, proto s rostoucí unifikací jejich síla dále roste).¹⁷²

¹⁶⁸ Pareto efektivní řešení je takové, při kterém je pozice minimálně jednoho subjektu zlepšena, aniž by byla zhoršena pozice subjektů ostatních. Při Pareto neefektivním řešení dochází ke zhoršení situace alespoň jednoho subjektu. Buchanan mimo jiné i ve většinovém hlasování viděl východisko, které by umožňovalo návrat k Pareto efektivnímu rozhodování, a to díky systému kompenzací za ušlou škodu subjektu, který hlasoval původně proti schválenému návrhu (viz Buchanan (1959)).

¹⁶⁹ Klaus (1996, str. 98) např. v úvaze o 1. světové válce říká, že existují přirozené rozdíly v zájmech jednotlivých evropských států, a představy o jejich eliminaci v evropském superstátě jsou krátkozraké. S tím je nutno souhlasit. Podobné ponaučení vyvozuje i z rozpadu Rakousko-Uherska: „Národní zájmy budou jistě dlouho určovat evropskou politiku a budou charakteristikou integrace.“ (Klaus, 1996, str. 130).

¹⁷⁰ Podle Klause (2004, str. 10) se státy západní Evropy snaží vykázat postkomunistické země zpět do východní Evropy v obavě, že na ně budou muset doplácet.

¹⁷¹ Klaus to oprávněně rozvádí na příkladu Rakouska a Německa, které si vyjednaly sedmiletou ochranu před pracovníky z nově přístupujících zemí, čímž narušily jednu ze základních svobod existujících v EU. Za zájmy těchto států spatřuje Klaus (2004, str. 142) vnitrostátní lobbystické skupiny, zejména odboráře a ně napojené levicové politiky.

¹⁷² Klaus (2001q) dále tvrdí, že konkrétně Francie má v EU nadpřirozenou váhu, kterou se pokouší její prezident L. Jospin zachovat. Článek je z června 2001.

Co se týče vlivu zájmových skupin, v evropské ideologii jde prostě jen o to, koho chránit. EU je v podstatě o protekcionismu (*historické komentáře podle (Klaus, 2004, str. 44) a (Klaus, 2002o)*).¹⁷³

Silnou zájmovou skupinou, která podle Klause usiluje o hlubší evropské sjednocování, je skupina mocných byrokratů, elitářů, kosmopolitních intelektuálů, konstruktérů a profesionálních aktivistů. Často se jedná o konstruktivistické levicové intelektuály, kteří na národní úrovni nenašli uplatnění kvůli vyšší demokratické kontrole (naopak v Bruselu na ně není tak vidět). Elitáře pak drží u moci prázdné fráze prezentované jako vznešené ideje. Bruselští byrokraté a politici se chovají jako koncentrovaná skupina prosazující růst moci unie, který je spojen i s růstem moci jejich osobní (Klaus, 2004, str. 10, 87, 101, 110).

V evropských institucích se pohybuje mnoho dalších lobbyistických skupin prosazujících svou ochranu. „Brusel je ráj pro lobby.“ (Klaus, 2003e). Výsledkem je nechvalně známý evropský protekcionismus a přebujelý systém dotací (zejména v zemědělské oblasti). Klausův poukaz na protekcionismus (jako důsledek vlivu zájmových skupin) je skutečně na místě.

Vliv zájmových skupin hledá Klaus v souladu s teorií veřejné volby i za jednotlivými rozhodnutími EU, jako tomu bylo v kauze šílených krav, kdy byl zakázán vývoz masa z Velké Británie. Plošný zákaz vývozu hovězího od ostrovních producentů byl samozřejmě výhodou pro kontinentální farmáře, kteří takto přišli o nebezpečnou konkurenci. Dalším příkladem byl zákaz nákupů subdodávek pro obchodní řetězce mimo EU, k němuž byla přinucena Velká Británie (Klaus, 2002o). Uměle jsou tak chráněni evropští zpracovatelé proti vnější konkurenci. Další příklad se týká ČR a „války o jablka“ z roku 1998 (Klausův komentář viz (Klaus, 1998a, str. 30-32)). Poté, co byly českou stranou uvaleny sankce na dovoz dovážených jablek z EU (z toho důvodů, že dotované vývozy ničí české farmáře), EU odpověděla restrikcemi vůči českému vývozu na potravinářské produkty obecně. Zajímavé je, že Klaus v této souvislosti neupozorňuje na to, že zemědělská lobby hájí své zájmy nejen v EU, ale i v ČR, protože kroky proti dovozu dotovaných jablek byly učiněny na základě tlaku české lobbyistické skupiny sadařů. Pro českého spotřebitele totiž dovoz dotovaných jablek není ničím škodlivým. Naopak spotřebitelé mohou být rádi, že někdo jiný platí za to, aby se k němu dostala široká nabídka zahraničních levných produktů.

8.1.6 Ekonomické problémy

Další kritika soudobého konceptu EU vychází z Klausovy ekonomické teorie. Velkým problémem současné EU je problém nemobility výrobních faktorů a cenových rigidit. V tom má

¹⁷³ Tato dvě pojednání vznikly téměř 10 let od sebe, své vyznění však mají stejné. Svědčí o stálosti Klausových názorů.

samozřejmě Klaus pravdu. Klausovi (2004, str. 62) např. vadí, že je v EU v podstatě nepředstavitelné, aby klesla nominální mzda. Problém nezaměstnanosti, který je s rigiditami podle neoklasické ekonomické teorie úzce spojen, je pak chybně řešen kontraproduktivními politickými doporučeními, nikoliv vhodnými (nepříjemnými) ekonomickými nástroji. Podle mě je však otázka, nakolik může tato rigidita a nemobilita výrobních faktorů v EU ohrozit ČR. Cenové rigidity i nemobilita výrobních faktorů v ostatních státech EU můžou být i komparativní výhodou pro ČR (pokud ČR nebude formálně diskriminována, a pokud nebudou nemobility a rigidity vyplývat z celoevropské legislativy).

Ekonomická kritika EU se týká i regulací, protekcionismu, paternalismu, přebujelé sociální politiky, s ní spojené nízké pracovní motivace, průmyslové politiky („neobhajitelné znásilnění trhu“) a harmonizace zvyšující náklady a snižující konkurenceschopnost (Klaus V. a kol., 1993, str. 22-24), (Klaus, 2004f) a (Klaus, 2006a). Z těchto faktů vyplývají podle mého názoru pro ČR jakožto člena EU nejen hrozby (závislost na průmyslové politice EU, protekcionismus narušující efektivní obchod), ale opět i komparativní výhody – pokud naše sociální politika bude „méně přebujelá“, mohou být čeští lidé více motivováni k práci než jejich evropské kolegy apod.

Ekonomickým problémem ústícím v omezený růst je pro monetaristu Klause i restriktivní hospodářská politika (zřejmě myšlena zejména monetární), která je příliš zaměřená na boj s inflací (a inflace se v EU skutečně podařila stabilizovat a stlačit na minimální úroveň kolem 2 %), což brzdí ekonomický růst. Tato kritika je velmi podobná Klausově kritice ČNB, která prý monetární restrikcí také přehání (jak krátce před českou recesí v letech 1997-1999, tak i dále v příliš ambiciózních inflačních cílech). Klaus by byl pro určitý trade-off mezi inflací a hospodářským růstem. Podobného názoru bude však jistě i více politiků, protože kredit či zodpovědnost za hospodářský růst je často lidmi (podle mého názoru v přehnané míře) přičítán vládě, kdežto s úspěšným bojem s inflací je spojována spíše centrální banka a politik z něj proto tolik politického kapitálu nezíská.

Dalším problémem EU je podle Klause (2004, str. 61) odlišná úroveň jednotlivých zemí a regionů, což může způsobovat problémy s přesuny obyvatel po Evropě: „Domnívám se, že si nikdo nepřeje, aby docházelo k hlasování nohama, aby se méně úspěšná země vyliďňovala a úspěšnější země zalidňovala.“ Pokud HDP v EU nebude na podobné úrovni, budou nutné transfery na dorovnání těchto rozdílů. Nedomnívám se ale, že by v EU byl aktuální problém masivního přesunu obyvatel ve směru vyspělejších zemí. K ekonomicky motivovanému pohybu skutečně dochází, nikoliv však v rozšířené míře. To je jedním z důsledků oprávněně kritizované rigidity pracovních sil v Evropě (na rozdíl např. od flexibility v USA).

EU prý není ekonomicky výhodná ani z hlediska její velikosti. Klaus (2000o) k podpoře tohoto tvrzení uvádí jako příklad malé úspěšné země jihovýchodní Asie Hongkong, Taiwan a Singapur, ve srovnání s velkými chudými zeměmi Indií a Čínou. Tento argument je od profesora ekonomie nečekaný. Je zřejmé, že hospodářský růst jmenovaných tygrů není záležitostí velikosti země, ale spíše odlišného institucionálního uspořádání, případně zvláštního postavení země s významným finančním trhem. Chabě industrializovaná a převážně zemědělská země může být těžko na takové úrovni jako např. Singapur, tepna asijského finančnictví. Stejně tak by se daly uvést samozřejmě i opačné eklektické argumenty: USA nebo Kanada je úspěšnější než Haiti. Pokud zůstaneme na dálném východě, relativně lidnaté Japonsko (ale i Indonésie nebo Malajsie) je úspěšnější než Bhútán. Svými příklady chtěl nejspíš Klaus celý ekonomický problém neefektivnosti EU učinit srozumitelný obyčejným lidem. Tento způsob se mi však jeví nešťastný. Problém je stejný jako u poukazu na nevhodnost velkého prostoru pro demokracii – samotný rozměr státu nemusí být s ekonomickou nebo demokratickou vyspělostí v přímé kauzalitě. Jde o nastavení institucí.

Celkově vzato, EU chápe Klaus jako ekonomicky ne příliš efektivní útvar, pro což existuje i empirická evidence (Klaus (2002m) uvádí zaostávání za růstem Japonska a USA za posledních 40 let). Být součástí této instituce, která se díky stávajícím ekonomickým charakteristikám nerozvíjí perspektivně, nemusí být příliš lákavé. Klaus má podle mého názoru v podstatné části ekonomické kritiky EU pravdu. EU je skutečně plná rigidit, nemobilit, rozsáhlé sociální politiky a antiliberálních institutů, což zpomaluje hospodářský růst. Liberalizace by EU z ekonomického hlediska jistě prospěla. Nejspíš však nemůže jít o „trh bez adjektiv“. To není součástí evropské kulturní tradice a západní Evropa bude vždy charakteristická svými zvýšenými sociálními ohledy, z nichž mnohé jsou z hlediska hospodářského růstu nežádoucí. Jedná se však o vědomé rozhodnutí ve prospěch sociální spravedlnosti (jak by řekl socialista) či sociální nivelizace (jak by řekl ekonomický liberál).

Specifickou ekonomickou problematikou je EMU a euro. Klausovi se jednotná měna nezamlouvá. Důvodem je jednak to, že zavádění eura je příkladem unifikace (tedy důvod spíše politický), jednak to, že je podle něj eurizace ekonomicky nákladná. Jedná se ale o dvě spojené věci.

EMU je podle Klause spíše politickým než ekonomickým projektem, který povede k vyšší centralizaci a růstu pravomocí evropských institucí. Kromě přímého přenosu rozhodovacích pravomocí na evropské orgány, spojeného s řízením společné měnové politiky, Klaus (2004, str. 60; 2004i) uvádí centralizaci jako důsledek ekonomického působení společné měny. Podle níže zmíněné teorie optimálních měnových zón, kterou celá EU není, dojde po zavedení eura

k zamezení nominálního přizpůsobení jednotlivých zemí na ekonomické šoky. Šoky tak budou mít dopad reálný. To povede k politicky neúnosnému růstu rozdílů mezi jednotlivými zeměmi. Tyto rozdíly bude proto nutné kompenzovat rostoucími transfery z centrálního evropského rozpočtu, o kterém rozhodují evropské instituce. Praktickým důsledkem zavedení eura tak budou politické změny ve prospěch centralizace (růst evropského rozpočtu).

Nutné spojení měnové a politické unie (a nutnost transferů v rámci měnové unie v případě odlišných úrovní jejích částí) Klaus často (např. (Klaus, 2004, str. 126)) ukazuje na dvou odlišných případech z počátku 90. let. Prvním případem byl vznik, druhým zánik politické unie, konkrétně spojení Německa a rozpad ČSFR. Klaus poukazuje na to, že spojení Německa vedlo ke sjednocení kurzu marky. Byla tak odstraněna jedna ekonomická proměnná, což vedlo k nutnosti vysokých transferů ze západu na východ v podobě fiskálních redistribucí. Tento argument je však podle mého názoru slabý v tom, že fiskální transfery nebyly vynuceny zavedením společné měny. Fiskální transfery k dorovnání ekonomické úrovně by bývalé západní Německo nejspíš poskytlo východu i v okamžiku, kdyby po nějakou dobu zůstaly měny oddělené (oddělení měn v jednom státě je ale dost nemyslitelné). Důvod, proč bylo nutné, aby transfery putovaly ze západu na východ, byl předně v zaostalém stavu východu, nikoliv v dalším působení šoků a existence jedné měny. Příklad Německa ukazuje podle mého názoru jen na to, že v rámci jedné země dochází k dorovnání ekonomických úrovní pomocí fiskální redistribuce. Společná měna je průvodním atributem, který hraje roli třetí nezávislé proměnné. Kauzalita mezi vysokými transfery a zavedením společné měny v případě sjednoceného Německa má tak podle mého názoru charakter falešné korelace a je proto pro úvahy pro zavedení eura irelevantní.

V ČSFR (ČSR, ČSSR) také existovala podle Klause odlišná úroveň obou částí, která vedla při zafixování kurzu měn obou částí také k nutnosti transferů ve východním směru. Jednou z příčin rozpadu pak byl podle Klause právě odlišný názor na fiskální transfery. Po rozpadu politické a měnové unie ČSFR došlo k přirozené změně kurzu, která se poté drží na úrovni rozdílů kolem deseti procent. Problém je zde podle mého názoru stejný jako v případě Německa. Pokud by existovaly dvě měny, stále by odlišná ekonomická úroveň (která se jednou měnou nesrovná) vedla k nutnosti transferů, aby byly uspokojeny politické požadavky chudší země. Dá se souhlasit s myšlenkou o nutnosti fiskálních transferů v rámci EMU jakožto prostoru nesplňující podmínky OCA. Dá se souhlasit i s tím, že euro je z velké části projektem politickým. Klausovy příklady a argumenty (případ ČSFR¹⁷⁴ a Německa) jsou však podle mého názoru bezpodstatné, podobně jako u případu asijských tygrů v ohledu ekonomické efektivity.

¹⁷⁴ Mimochodem Klaus jinde říká, že původně počítal s tím, že by po roce 1993 mohla být mezi ČR a SR zachována celní i měnová unie (Hájek, Klaus, 2001, str. 121-122).

Klaus říká, že dalším skutečným důvodem pro zavedení eura na pomezí ekonomického a politického zázemí je snaha o konkurenci s americkým dolarem (Hájek, Klaus, 2001, str. 145), podobně jako se EU jako celek pokouší konkurovat USA, což Klaus odmítá. Konkurovat si mohou jen jednotlivé firmy, nikoliv celé kontinenty. Prosperita v EU a nezaostávání za USA není závislé na společné měně, ale na liberalizaci EU.

Klaus si uvědomuje, že unifikace (tedy důvod politický) není *oficiálně* hlavním důvodem pro EMU. Uváděné důvody jsou převážně ekonomické. Klaus proto argumentuje i proti ekonomickému odůvodnění výhodnosti eura.

Jaké argumenty mají podpořit zavedení eura? Z ekonomického hlediska v procesu zavádění eura jde předně o bránění se proti velkým přesunům kapitálu a pokusu o vytvoření silné důvěryhodné měny (Hájek, Klaus, 2001, str. 146). Problémem EMU však je její nákladnost. Klaus říká: „Ona se nepovede tím, že bude stát strašně peněz. Ale ona se povede tím, že bude nominálně fungovat. A to je přesně moje předpověď pro EMU.“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 61). Podle Klause je tedy jasné, že měnová unie vyžaduje i unii fiskální (případně politickou). V rámci diskusí o EMU proto vyzývá k diskusím o fiskální unii (Klaus, 2004, str. 80-81), kterážto výzva má rozhodně své oprávnění.

Je nesporné, že existují výhody i nevýhody existence jedné společné měny. Je na zvážení, zda výhody převyšují nad nevýhodami. Mezi výhody společné měny Klaus (2004, str. 38; 2004i) řadí to, že euro přispěje k integrovanosti trhu,¹⁷⁵ sníží se transakční náklady převodů měn a centrálním bankám ubudou starosti s péčí o měnu a náklady spojené s devalvací či revalvací.¹⁷⁶ Mezi nevýhody patří ztráta autonomie měnové politiky (je však otázka, do jaké míry je měnová politika v malé otevřené ekonomice autonomní i bez účasti v eurozóně), fiskální nezodpovědnost,¹⁷⁷ problém reálné apreciacie¹⁷⁸ a možnost divergence zemí eurozóny.

U poslední nevýhody se zastavme. Při zafixování kurzu (a zavedení společné měny je nejstabilnějším možným zafixováním) se musí v případě ekonomického šoku měnit jiné ekonomické veličiny, než kurz, například reálné mzdy či nezaměstnanost. Tuto obavu Klaus

¹⁷⁵ To je jedním z hlavních důvodů pro zavedení eura. Je těžké mít jednotný trh, pokud existují ceny v mnoha měnách, z nichž každá podléhá změnám na základě monetárních a kurzových politik v jednotlivých zemích, čímž jsou ovlivňovány relativní ceny a tudíž i hospodářská soutěž.

¹⁷⁶ Ekonomický zisk nebo ztráta z de(re)valvace centrálních bank i ostatních subjektů vyplývá ze měnového složení aktiv a pasiv subjektů. Pokud má banka více aktiv než pasiv v cizí měně a dojde k revalvaci (nebo apreciaci), vzniká v účtování v domácí měně ztráta a naopak. Náklady pro centrální banku mohou vyplývat z kurzových intervencí.

¹⁷⁷ Klaus (2004i) tvrdí, že po vstupu do eurozóny nebude existovat trest v podobě inflace za fiskální nezodpovědnost, tedy za rostoucí stálí zadlužení (k inflaci dochází zejména monetizací dluhu). Klaus ovšem opomíjí, že fiskální nedisciplína není v eurozóně možná díky ustanovení paktu stability a růstu, který by měl v případě fiskální nezodpovědnosti vést k ekonomickým sankcím vůči dané zemi.

¹⁷⁸ Při vstupu méně vyspělých zemí do eurozóny (resp. ERM II) může vzniknout tlak na růst cen, protože bude uzavřen tzv. kurzový kanál reálné apreciacie. Reálná apreciacie méně vyspělých zemí (srovnávání relativních cenových hladin) je empiricky pozorovaným faktem s tím, jak dochází k dohánění ekonomické úrovně více vyspělých zemí (souvislost reálné a nominální konvergence).

odvozuje z teorie optimálních měnových zón (optimal currency areas, OCA), se kterou přišel R. Mundell. Mundell definoval podmínky, které má splňovat jedna měnová zóna (oblast se stejnou měnou), aby fungovala bez problémů. Mezi podmínkami pro to, aby se měnová oblast dala považovat za optimální, patří vysoká flexibilita výrobních faktorů, shodné a stabilní relativní ceny, vysoká otevřenost vnitřního trhu a nízká otevřenost vůči vnějšímu trhu a jednotná hospodářská politika. Klaus upozorňuje na to, že dvě podmínky v EU splněny nejsou: chybí flexibilita práce a společná fiskální politika jako součást jednotné hospodářské politiky. Změny ve fiskální politice však budou podle výše uvedeného schématu o dorovnávání rozdílů mezi zeměmi vynuceny. Tím Klaus míní onu finanční nákladnost EMU. Za OCA se podle Klause (2004, str. 58) dá možná považovat staré jádro evropského společenství, které je již vysoce homogenní (problém rigidity pracovních sil ale zde podle mého názoru přetrvává, proto se staré jádro EU jako OCA jeví také stěží).

Klausovo výše uvedené vyjmenování plusů a mínusů existence společné měny je poněkud užší, než se uvádí v ekonomických učebnicích. Některé výhody a nevýhody jsou spojeny s těmi, které jmenuje Klaus, přesto je stojí za to uvést samostatně, aby si člověk mohl uvědomit konkrétněji dopad eura.¹⁷⁹ Zatím nejmenovanými plusy může být snížení kurzového rizika pro investory, kteří tak budou mít větší stimulaci v EMU investovat, dále vyšší průhlednost a srovnatelnost cen v EMU (s dopadem na efektivní přesuny výrobních faktorů), dalším plusem je síla evropského systému centrálních bank v čelení měnovým spekulacím a krizím a tlak na stabilitu veřejných financí zemí eurozóny. Přímo nejmenovanou nevýhodou je naopak např. ztráta samostatnosti fiskální politiky. Z uvedených často zmiňovaných plusů a mínusů, které sám Klaus nezmiňuje, je patrné vychýlení Klausova výčtu proti prospěchu eura. Klaus (2004, str. 56-57) sám si stěžuje na to, že jsou přeceňovány přínosy eura a podceňovány jeho náklady. Je však sporné, zda sám nedělá to samé v opačném směru: přeceňuje náklady a nedoceňuje přínosy.

Přes popsané zdůrazňování nevýhod eura (Klaus (2004i) nazývá EMU trojským koněm unifikace) se Klaus však domnívá, že z (ekonomického) důvodu vysoké kredibility eura je pro ČR výhodné do měnové zóny vstoupit (Hájek, Klaus, 2001, str. 146). Tento paradoxní přístup se u Klause vyskytuje na více místech (týká se nejen eura, ale jak uvidíme později i EU jako takové). Klaus se obsáhle zabývá kritikou určitého institutu nebo jevu, takže si člověk udělá představu o totální nepřijatelnosti a škodlivosti. Pak se však Klaus zasadí o přijetí daného institutu nebo jevu pro ČR, obvykle z důvodu nezbytnosti, celkové výhodnosti a nevyhnutelnosti. Sám tento přístup může nazvat poukazováním na plusy i mínusy, tedy realismem, který má lidem dát podklady pro jejich rozhodování. Podle mého názoru se však jedná o nezodpovědné jednání, protože jeho

¹⁷⁹ Jeden z nejucelenějších přehledů argumentů pro vstup a proti vstupu do měnové unie podal významný sám Mundell (1997). Jedná se o výčet 17 bodů na každé straně.

kritika eura (EU) je mnohem intenzivnější a častější, než poukazování na přínosy, ač celkově sám Klaus nutnost vstupu do EU či přijetí eura uznává. Klaus tak vychovává svými nesporně vlivnými články vrstvu lidí se silným odporem vůči EU či euru. Tento jeho vliv by nebyl sám o sobě zavrženíhodný (každý má právo své názory veřejně prezentovat a ovlivňovat druhé lidi), pokud by ovšem nebyl v nesouladu s celkovým Klausovým závěrem, že euro je nutno přijmout a do EU vstoupit. Klaus ovlivňuje svou hlasitou kritikou lidi k odmítnutí něčeho, co sám nakonec přijímá. Vysvětlení tohoto jednání může podle mého názoru poskytnout spíše psychologie než politologie, protože vyplývá z Klausovy osobnosti. Já se zde spokojím s tvrzením, že pokud je někdo slyšet převážně ve směru A a sám nakonec zvolí směr B, nejedná korektně.

8.1.7 *Postavení ČR vůči EU*

Důležitým bodem Klausových úvah o EU je zvažování české pozice a role vůči tomuto seskupení, protože vliv EU na české prostředí je konec konců praktickým důvodem, proč se integrací podrobně zaobírat.

Na prvním místě je nutné vyvrátit často se opakující omyl, že Klaus je proti vstupu ČR do EU, ač by to z jeho poměrně závažné kritiky EU mohlo vyplývat. Zdůraznění více nebo méně kritického postoje vůči EU je samozřejmě také spojené s příležitostí, k níž Klaus svůj článek nebo projev připravil. Např. při svých projevech při výročích tragických událostí v Lidicích a Terezíně Klaus mluví o evropské integraci vstřícně a hlásí se k její myšlence: „V současné době jsme byli svědky i přímými účastníky realizace odvážné myšlenky evropské integrace. Tato myšlenka ... znamená schopnost a ochotu otevřít se těm, kteří jsou trochu jiní, než my.“ (Klaus, 1996, str. 108). „Evropa má dnes velkou příležitost překonat svou neblahou minulost, své rozdělení a předsudky. Touto příležitostí je odvážná myšlenka evropské integrace, která znamená schopnost a ochotu otevřít se sobě navzájem ... Hlásíme se k této myšlence, hlásíme se k vstřícnosti k našim partnerům v tomto úsilí.“ (Klaus, 1996, str. 112)

Roku 1994 Klaus jednoznačně stanovil, že se chceme co nejrychleji stát členy EU, protože nechceme být připraveni o výhody plynoucí ze členství v evropských institucích (viz Klaus (2004, str. 16)). Česká zahraniční politika má z této evropské orientace vycházet. Klaus se zároveň přihlásil k „evropským hodnotám“: „Sdílíme stejné evropské hodnoty jako naši západní sousedé, a spolu s nimi věříme ve význam, důležitost a pozitivní vliv procesu evropské integrace.“¹⁸⁰ Byť Klaus dodává, že mu jde o formu integrace, ne absolutní unifikaci, musíme se na tomto místě ptát: sdílení kterých evropských hodnot s našimi západními sousedy má Klaus na mysli? Snad hodnoty protekcionismu, korporativismu, postdemokracie a různých forem „měkkého“

¹⁸⁰ Podobně i další místa: Plnoprávné členství v EU je náš strategický cíl (Klaus, 2004, str. 99). Klaus (2004, str. 173) také prohlásil, že je rád, že podepisuje smlouvu o přistoupení k EU.

socialismu, ze kterých Klaus na jiných místech naše západní sousedy obviňuje? Toto místo se dostává do nesouladu s ostrou kritikou, kterou Klaus na jiných místech EU a západní Evropu častuje. Dále se musíme zeptat: o jakých výhodách ze členství v evropských institucích Klaus mluví? O výhodách plíživé unifikace, centralizace, přemíry regulace? Tyto asociace výše zmíněný výrok nemůže nevyvolat.

Ve skutečnosti nejspíš Klaus naráží na dvě věci, jak vyplývá z dalších úvah: jednak jde o ekonomické výhody (jak možnosti čerpání dotací z různých evropských fondů, tak výhody ze zapojení do společného trhu), jednak se jedná o možnost ovlivnit svou aktivní účastí směr integrace, který je považován za neuspokojivý. Druhý důvod je velmi problematický: vstup do tělesa, jehož podstatné charakteristiky jsou podle Klause nebezpečné s tím, že budeme usilovat o jeho změnu, je vzhledem k síle ČR naivní. Spíš než ČR změní EU, EU změní ČR, a to ve smyslu, který se Klausovi příliš podle výše uvedených kapitol líbit nebude. Ukazuje se dále, že sám Klaus příliš nevěří, že by byl nepříznivý trend vývoje integrace změnitelný. V odmítavém vyjádření ke sdružování krajů v ČR Klaus uvedl, že bude za sjednocení českých krajů do českého regionu a moravských krajů do moravského regionu, až bude český stát rozpuštěn v Evropě a vládnout budou hejtmani regionů (Hájek, Klaus, 2001, str. 178). S rozpuštěním českého státu tedy Klaus jako s možností počítá.

Klaus dále říká, že problém ČR je dále v její slabosti díky vnitřním rozbrojům, proto se zřejmě spíše bude přizpůsobovat, než bude aktivním evropským hráčem (Klaus, 2004, str. 83-84). Navíc např. lidovci jsou součástí evropské internacionály, proto budou hájit zřejmě jiné zájmy než české: „Podobnou internacionálu (jako dříve socialisté, pozn. aut.) mají i evropští lidovci. A je proto pravděpodobné, že v případě jejich volebních úspěchů u nás a u našich sousedů budou mít snahu prosadit jistou úroveň společenských zájmů na úkor zájmů naší země.“ (Klaus, 2002, str. 51).

Proč tedy do EU vstupovat, když to s českým státem dopadne v EU takto? Nabízí se dvě vysvětlení: buď Klaus svým výrokům o rozpuštění českého státu v EU příliš nevěří (mohou být velmi přehnané), nebo „rozpuštění“ musí být obětováno jiným výhodám, které nám ze členství poplynou. Jako relevantní důvod pro úsilí o vstup do EU tak vystupuje motivace ekonomická. Klaus si (oprávněně) nedovede představit ČR mimo evropský trh, čemuž je nakonec vše ostatní (např. „pohřbení české státnosti v nadnárodních strukturách“¹⁸¹) podle mého názoru u Klause podřízeno, přestože je mu to nemilé. Ekonomika má v tomto smyslu klíčové místo.

¹⁸¹ Tuto obavu vyjadřuje Klaus v (Hájek, Klaus, 2001, str. 108)

Vstup do EU má tedy povahu nutného zla. Mimo EU česká ekonomika fungovat nemůže, v EU nám zase hrozí „rozpuštění“. Klaus na více místech říká, že ČR do EU v podstatě musí.¹⁸²

Ke vstupu ČR do EU, na nějž se podle výše uvedené parafráze z roku 1994 měla orientovat česká zahraniční politika, Klaus (2004j) poznamenává, že ČR tímto přestává existovat jako suverénní jednotka. Obhajoba českých zájmů se stane složitější, protože se přesunuje místo rozhodování o nich.

Jaké má být samotné postavení ČR při a po vstupu do EU? Za prvé, Klaus odmítá, aby Češi nevstupovali do EU „se vztyčenou hlavou“, aby se ČR v přístupovém procesu vůči EU cítila podřízená a aby se z ČR pak stal člen druhé kategorie. Klausovi (2000p) se nelíbila „pozice žáčka čekajícího na vysvědčení“ (tedy na zprávu EK o stavu připravenosti ČR na vstup) a kritizuje módu ponižování se a patolízalství českých politiků vůči EU,¹⁸³ odmítá strach Čechů ze vstupu do EU kvůli „bačkorové tradici“ (Havlův pojem) (Klaus, 2000q). Klaus (2002q) proto nechce ústupky ČR při vstupním procesu (např. neuznávání diskuse o zrušení Benešových dekretů, Klaus považuje za samozřejmé, že ČR do EU vstoupí i s nimi).

Za druhé, Klaus odmítá definování nějaké zvláštní české role (Hájek, Klaus, 2001, str. 105). Za třetí, ČR nemá z EU jen brát, ale musí i něco dávat. Nabídnout může např. zkušenost s komunismem, která v nás vytvořila „citlivost pro poruchy svobody“ (Klaus, 2004, str. 30; 1996, str. 347). Dá se dovozovat, že tato citlivost nemůže být podle jiných míst Klausovy teorie mezi Čechy zřejmě příliš rozšířená, vzhledem k tomu, jak se u nás rozmáhají „měkké“ formy socialismu, jak na to Klaus poukazuje. Tato citlivost je tedy zřejmě záležitostí jedinců Klausova typu, což se v postoji vůči EU projevuje euroskeptismem/eurorealismem.

Klausova „citlivost vůči poruchám svobody“ v EU vedla k roztržkám s představiteli EU (zejména G. Verheugenem) a politickým aférám. Nejznámější z nich je zřejmě aféra po vystoupení Václava Klause (tehdy byl ve funkci předsedy PS) v evropském parlamentu, kde Klaus doporučil zvrátit maastrichtský trend a přemýšlet, jak dál, respektovat parlamentní demokracii a národní suverenitu, formulovat cílové řešení evropské integrace a zastavit plíživou unifikaci. To jsou názory, kterými se Klaus nijak netajil. Jejich prezentace v evropském parlamentu však vzbudila bouři nevole na evropské i české scéně. Klaus byl obviněn z toho, že dělá ČR ostudu a že jde proti českým zájmům. To Klaus (2004, str. 160) odmítl s tím, že se jedná

¹⁸² Srov. s (Klaus, 2004, str. 100, 110), (Klaus, 2004h): ČR nebo obecněji i kandidátské země nemají ke členství v EU alternativu, dále (Klaus, 2002, str. 28): není jiné cesty než do EU, ale s otevřenými očima, dále (Klaus, 2002q): ČR se nemůže vstupu vyhnout, dále (Klaus, 2003g): vstup ČR do EU je sňatek z rozumu.

¹⁸³ Na tomto místě Klausovi vadí, že EU ČR hodnotí, aniž o ní něco ví. Stejně tak Klaus (2002, str. 35) dále kritizuje, že EU nezná česká specifika, která jsou ničena „unifikačními nesmysly“ (např. omezování podmínek pro hotovky a různé guláše v restauracích). Unifikace povede k tomu, že nesmyslná nařízení budou obcházena, stejně jako za komunismu.

o vyřizování osobních účtů, že proti českým zájmům nejde a postavil se proti servilnímu přitakávání západu. Klaus má na své názory dozajista právo. Nutné je samozřejmě podávání názorů tak, aby bylo patrné, že mluví za sebe, nikoliv za subjekt, který reprezentuje, protože zmíněné názory nebyly převládajícími názory jak poslanecké sněmovny, tak občanů ČR.

8.1.8 Shrnutí postojů vůči EU

Klaus je tedy ve třech ohledech „proevropský“. Za prvé uznává ekonomické přínosy vzniku jednotného trhu ve smyslu odstraňování bariér pro pohyb zboží, služeb, kapitálu a lidí. Za druhé se nestaví proti začlenění ČR do EU, protože se jedná o nutnost. Konečně se při některých zvláštních a výjimečných příležitostech hlásí ke evropskému sjednocování jakožto překonávání předsudků a vzájemné otevírání se mezi evropskými národy. Tím jeho proevropské postoje v podstatě končí. V dalších bodech je Klaus vůči EU kritický (někdy podle mého názoru oprávněně). Klaus kritizuje EU zejména z důvodu nedostatku ekonomického liberalismu, což způsobuje pomalý hospodářský růst. Na mimoekonomické úrovni se kritika soustřeďuje na špatný směr integrace od 80. let, který je typický unifikačními a federativními tendencemi. Klaus se staví zejména proti postupnému předávání pravomocí EU, které je spojené se ztrátou státní suverenity. Národní stát je přitom pro Klause základní entitou, která by neměla být narušována.

8.2 Postoje k EU v praxi

V kapitole o Klausových názorech na EU bylo tedy ukázáno, že mnohé věci Klausovi na EU vadí a otevřeně je kritizuje. Na druhou stranu však Klaus považoval vstup do EU za nezbytnost. Jak se tyto někdy do kolize se dostávající postoje odrazily v politické praxi, pokud se nějak odrazily?

Kapitola o politické praxi vůči EU bude stručnější než popis Klausovy teorie. Věc je totiž jednoduchá. Ač by se z Klausovy teorie mohlo zdát, že si Klaus bude klást různé podmínky a proces nebude rozhodně přímočarý, ve skutečnosti ČR do EU plynule a cílevědomě směřovala včetně období Klausových vlád. Vstup do EU byl skutečně pro ČR zahraničně politickou prioritou, jak o tom mluví Klaus výše. Jednak byly činěny harmonizační kroky v legislativě, jednak se vedla politická jednání ústící v kandidátství ČR a později uzavírání jednotlivých vstupních kapitol. Klaus v tomto procesu nečinil příliš obstrukce, jak by se člověk mohl na základě jeho často velmi kritických článků domnívat.

Od počátku Klausova premiérování bylo zřejmé, že se jeho vláda na vstup do EU připravuje a se vstupem počítá, jak to vyplývá i z obou programových prohlášení Klausových

vlád. Vládní návrhy z první poloviny 90. let samozřejmě už obsahují v důvodových zprávách v obecné části krom uvedení zákona jako celku a posouzení nároků na státní rozpočet i posouzení slučitelnosti s evropskou legislativou. Docházelo i k přebírání některých euronorem (např. přebírání technických předpisů EU do českého právního řádu podle vládního návrhu zákona o výkonu státní správy v technické normalizaci z 9.12.1992, sněmovní tisk č. 237, období ČNR 1992, technickou harmonizaci výrobků měl zajistit začleněním evropských směrnic i vládní návrh novely zákona o technických požadavcích na výrobky, sněmovní tisk č. 28 z 2. období PS ze 23.7.1996, schváleno jako zákon 22/1997 Sb. atd.). Některé zákony byly dokonce přijímány za účelem kompatibility našeho právního řádu s *acquis communautaire*. „Plíživá unifikace“ tedy začala dávno před vstupem ČR do EU. Je otázkou, co se dá považovat za ono „nezbytné penzum, které musíme a chceme přijmout“, o kterém se vyjadřoval Klaus. Harmonizační tendence se však začaly projevovat v široké míře.

Co se samotných kroků v přístupovém procesu týče, Klausovy vlády k integraci jednoznačně směřovaly, podobně jako předtím vlada rozpadlé federace. Základní právní rámec upravující vztahy mezi Českou republikou a Evropskými společenstvími vytvořila asociační dohoda: dne 4. října 1993 byla v Lucemburku podpisem Závěrečného aktu přijata Evropská dohoda zakládající přidružení mezi Českou republikou na jedné straně a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy na straně druhé.¹⁸⁴

Klaus průběžně přístupový proces zastávaný vládou hájil proti jeho oponentům, jako tomu bylo při vystoupení v 36. schůzi PS 2.11.1995. Klaus odmítl odhadovat částky, které ČR bude do EU platit a které bude dostávat, nicméně Klaus poslance uklidnil, že ČR nebude čistým plátcem. Pozoruhodné je vyjádření, že v přístupovém procesu stejně nejde jen o finanční částky, ale i o to, kam ČR patří – a to nelze hokynářsky převádět na koruny. Zde se Klaus hlásí k nemateriální stránce integrace, tedy stránce kulturně-politické (ČR patří do západní Evropy), což se zdá paradoxní vzhledem k tomu, že v teorii zastává spíše názor, že integrace je prospěšná ve sféře ekonomické (liberalizace a odbourávání bariér). O tom, kam patříme, se dá ale těžko uvažovat v pojmech pouze ekonomické integrace.

Na jiné poslanecké schůzi (39. schůze PS, 8.2.1996) byl Klaus dotázán na to, jak je to s demokracií v EU. Pokud ČR do EU chce vstoupit, o což Klausova vláda usiluje, a přitom trpí EU demokratickým deficitem, jak Klaus tvrdí, není vstup pro ČR hrozbou? Zde bylo zaútočeno na rozpor vyplývající z některých částí Klausovy rétoriky a praxe jeho vlád. Klaus odmítl přímo na otázku stavu demokracie v EU odpovědět. Jeho reakce byla dosti obecná a vyhýbavá, nicméně předvídatelná na základě jeho článků: nelze si klást podmínky změny EU s tím, že by ČR vstoupila až do EU podle jejích představ. Můžeme do EU nejdřív vstoupit a pak zkoumat, kam lze

¹⁸⁴ (Zastoupení EK v ČR, 2006)

EU posunout. Tato ale reakce trpí podle mého názoru zmíněným problémem, kdo koho je schopný jak změnit, zda spíše Česká republika EU nebo EU Českou republiku.

Klaus dále ve svých člancích správně vzpomíná, že to byl on, kdo učinil významný krok v integračním procesu, když 23.1.1996 předal v Římě žádost ČR o vstup do EU (české kandidátní na členství), a byl to rovněž on, kdo se zasazoval o to, aby se o vstupu do EU rozhodovalo v referendu. V postoji vůči referendu je jeho praxe kompatibilní s teorií, v níž tvrdí, že referendum o vstupu je nezbytné jakožto výjimečný případ, kdy se rozhoduje o změně suverenity země.

Celkově se tedy dá konstatovat, že z politické praxe vlád z dob Klausova premiérování by nikdo nečekal, že šéf vlády je „eurorealistou“ či „euroskeptikem“, jak to vyplývá z některých Klausových dosti ostře laděných článků, kde o EU mluví skoro v Orwellově duchu. Námitka, že Klaus přece tvrdí, že vstup do EU je nevyhnutelný, je v tomto ohledu nedostatečná. Problém spočívá v přehnaně vyhocené rétorice. Vysvětlení šokujících výroků spojuje např. T. Ježek¹⁸⁵ s Klausovou povahou a snahou být zajímavý, strhnout na sebe pozornost. Jeho euroskeptické výroky zejména na evropských diskusních fórech Ježek přirovnává k výroku na konferenci zubařů ve stylu „sladkokyselé bonbóny cucané před spaním chrání před zubním kazem“. V takovém tvrzení jde předně o záruku, že tématem rozhovorů posluchačů nebude příští den nic jiného než vskutku nevšední výroky českého premiéra, předsedy poslanecké sněmovny, respektive prezidenta.

Klaus bývá občas pro své výroky o národním státu i kvůli euroskeptickým názorům nařčen z nacionalismu a pravicového extremismu, jak si na to sám stěžuje. Dostávám se tak plynule k dalšímu tématu, který bývá s Klausem spojován, k nacionalismu a vlastenectví. Jsou nařčení vůči Klausově pravicovému extremismu a nacionalismu oprávněná? Nebo se jedná o bezpodstatný mýtus?

9. Vlastenectví a nacionalismus

9.1 Vlastenectví a nacionalismus v teorii

Hodnocení a kategorizace V. Klause jsou velmi různorodá. Z velkých světových ideologií bývá Klaus řazen jak mezi liberály, konzervativce, tak mezi nacionalisty. Nyní se dostáváme k tomu, abychom prozkoumali, zda je posledně zmíněné zaškatulkování oprávněné. Je Klaus „silným nacionalistou a populistou“, jak ho označily po jeho zvolení prezidentem Financial Times

¹⁸⁵ Osobní rozhovor s T. Ježkem z 21.11.2006, nepublikováno

(cit. dle (Čulík, 2003)), případně „jiráskovským nacionalistou“ jak o něm říká v souvislosti s odmítáním jmenovat K. Schwanzenberga ministrem zahraničí vedoucí komentátorů MF Dnes Martin Komárek (Kubeczka J., Komárek M., 2007)? Nebo je Klaus spíše vlastencem, kterážto označení v sobě nemá pejorativní nádech nebezpečně smýšlejícího člověka?

Předně zde bude nutné definovat, co je možné rozumět pod pojmem „nacionalismus“ a „vlastenectví“. Jasně vymezení těchto pojmů je pro tuto část klíčové. V literatuře jsme svědky inflace těchto pojmů, pod nimiž si každý představuje nejspíš něco jiného. O čem jeden autor píše jako o nacionalismu, jiný se vyjadřuje jako o patriotismu nebo vlastenectví, jako by se jednalo o pojmy identické. Přehledné a kvalitní vymezení pojmů nabízí podle mého názoru např. Kutnar (2003, str. 176n), který poskytuje rozlišovací kritéria pro oba pojmy. Kutnar uznává, že se jedná o podobný jev, nicméně v jiných kvalitách. Proto je samozřejmě těžké obecně určit, kde končí vlastenectví a kde začíná nacionalismus. Nicméně určitá hranice existuje. Vlastenectví je veskrze obranné, nechce jít za vlastní hranice (hranice, v nichž žije dané etnikum, v případě, že ono etnikum má vlastní stát). Vlastenectví je zaměřené na obohacení vlastního národa, aniž by přitom jiný národ či jiný subjekt byl dotčen. Podle Kutnara je však vlastenectví často přirozený první stupeň a základ pro pozdější rozvinutí nacionalismu. Stačí, aby se podle známé poučky, že nejlepší obrana je útok, přešlo k výboji, domáhání se politických práv na cizí jednotce apod. V konkrétní rovině se přechod od vlastenectví k nacionalismu dá pozorovat třeba změnou názvosloví: o národu se začíná mluvit jako o etnickém. Hlavní dělicí linie mezi vlastenectvím a nacionalismem spočívá v útočnosti vůči okolí – nacionalismus je narozdíl od vlastenectví agresivní. Pokud budu používat pojmy nacionalismus a vlastenectví a výrazy příbuzné, budu je používat ve výše uvedeném rozlišení.

Samotný Klaus se hlásí k vlastenectví, pročez pejorativní označení „nacionalista“ samozřejmě odmítá. Vlastenectví je označeno za příčinu, proč Klaus za komunistů neemigroval – chtěl žít v zemi, kam patří (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 22). Obdobně na dotaz, proč se neprosazoval více v (jím oblíbeném) anglosaském světě, Klaus (1996, str. 346) odpovídá, že život se odehrává tady (v Čechách), kde má svá pojitka. Jinde je prázdné. Stejným způsobem se jeho vlastenectví projevilo podle jeho vzpomínek i na podzim roku 1989, kdy mu Soros nabídl, že může dělat poradce nové polské vlády. Klaus odmítl s tím, že „doma je co dělat“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 38). I své trápení ze „sarajevského atentátu“ Klaus to odůvodňuje kombinací citu vlasteneckého a pocitu vlastní potřebnosti pro naši zemi. Klausovi prý nešlo o to, co to znamenalo pro něj osobně. Kam se ale bude vyvíjet naše vlast bez něho jakožto premiéra? „Doufám, že debata, kterou jsme právě vedli (tj. rozhovor P. Hájka s Klausem o sarajevském atentátu, pozn. aut.), zřetelně naznačuje, že pro mě dominantní ambicí není touha po osobním postu, ale ambice poprvé v historii naší země vytvořit opravdu rozumný typ standardní

společnosti... mě netrápí sarajevský atentát proto, že jsem přestal být předseda vlády. Daleko více mě trápí, že jsme prošustrovali určitou možnost pro zemi jako celek.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 51).

Ke Klausově vlastenectví se pojí i jeho další výroky. Klaus (2002, str. 52; 2002, str. 63; 1996, str. 93) si např. stěžuje na to, že je u nás málo slyšet hrdá řeč, přestože jsme měli mnoho statečných žen a mužů, a stěžuje si i na nedostatek vlastenectví mladých lidí.¹⁸⁶ Klaus dále požaduje při příležitosti projevu na Řípu „praktické činné vlastenectví“. Dále Klaus (1998, str. 164, 166) mluví o identifikaci se zemí jakožto s přirozeným celkem, o oprávněnosti lásky k zemi kvůli sdíleným hodnotám, o úctě k předkům, o společné minulosti a jazyku.¹⁸⁷

O vlastenectví mluví Klaus i ve zdůvodňování odporu proti zrušení povinné vojenské služby a profesionalizaci armády (Klaus, Klusáková J., 1998, str. 115-116) a (Klaus, 2000ab). Kromě povinnosti bránit zemi a nutné přípravě na to Klaus mluví i o identifikaci mužů se zemí. V tom však spatřuji dva problémy. Jednak značně pochybuji o tom, zda povinná vojenská služba v té (nenáviděné) podobě, jaká přežívala i po pádu komunismu, vůbec přispívala k vyšší identifikaci mladíků s vlastí a napomáhala jejich vlastenectví. Spíše vzbuzovala pocit odporu a nelibosti vůči mocenskému aparátu naší země. Druhým problémem je kompatibilita s liberalismem. Je zřejmé, že muži nechodili na vojnu dobrovolně – naopak pokusy vyhnout se vojně nabývaly až tragikomických rozměrů. Strávit nejdříve dva roky, později rok, vynuceným způsobem značně omezuje svobodu jednotlivce. Je zřejmé, že pro existenci společnosti je vždy nějaké omezení svobody jednotlivců nutné – na donucení a moci je konec konců stát jakožto organizace, v jejímž rámci společnost funguje, založen. Vše je však otázkou míry. Jaké omezení svobody společnosti je nutné? Kdy jsou přínosy daného omezení svobody vyšší, než zlo jím napáchané? Domnívám se, že v mírovém stavu v našich podmínkách se jedná o omezení svobody nepřiměřené jejím nákladům i alternativním řešením (profesionalizace armády). Konec konců, Klausovy oblíbené anglosaské země USA a Velká Británie, podobně jako mnoho dalších západních zemí, také povinou vojenskou službu v mírových časech zrušily (ve Velké Británii byla zrušená povinná vojenská služba roku 1960, v USA roku 1973). Ještě vyhoceněji vidí problém ekonomický liberalismus, který kromě aspektu omezení svobody poukazuje i na neefektivnost vázání výrobních sil mladých mužů tímto způsobem.¹⁸⁸ V každém případě jsou Klausovy názory

¹⁸⁶ Nedostatek hrdosti na vlast je podle Klause způsoben naší komunistickou minulostí.

¹⁸⁷ Posledně uvedená věta může sloužit jako definice pozitivně chápaného konzervativního vlastenectví.

¹⁸⁸ Např. na stránkách Liberálního institutu je možno najít několik až extrémních postojů, kritizujících povinnou vojenskou službu z liberálního pohledu obecného i ekonomického. Viz např. (Mach P., 2004) (motto jeho článku je mimo jiné citace slavného liberálního ekonoma z 19. století J. B. Saye: „Povinná vojenská služba je nejskandálnější znásilnění práva na majetek a všech přirozených práv.“). Dále viz např. anonymní článek „Opravdu musíme na vojnu?“ (LI, 2004), nehledě na názory anarcholiberalního neorakouského ekonoma M. Rothbarda (Rothbard, 2001, kap. II-3)

na povinnou vojenskou službu jednou z mála oblastí, kde jeho liberalismus v člancích ustupuje jiným postojům, zde konkrétně vlastenecko – konzervativním.

Pokud se máme zabývat problémem nacionalismu, je samozřejmě nutné se podívat na to, jak se Klaus dívá na pojem národa (*natio, nation*), od něhož je pojem nacionalismu filologicky odvozen. Předně Klaus zcela správně odmítá ztotožnit a zaměňovat slova národ a nacionalismus. To, že Klaus používá často pojmu národ, proto podle něj není na škodu: „Slova národní se nebojím. Slovo národní neškrtnám ze svých projevů a textů... Národ je entitou, které se neštítím a necítím se přitom předpotopně.“ (Jüngling, Koudela, Žantovský, Klaus, 1998, str. 23).

Klaus v českém případě ztotožňuje pojmy stát a národ, protože jednak u nás nežije mnoho jiných národů, jednak v zahraničí nežije mnoho Čechů: „Český národ žije na území českého státu a odlišnosti mezi těmito dvěma pojmy nedělám.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 105).¹⁸⁹ Ztotožňování pojmů stát a národ je samozřejmě obecně nebezpečné a je u kořene pojmu nacionalismu v negativním slova smyslu. Myslím si, že přestože se u nás hlásí k české národnosti 90,5 % obyvatel,¹⁹⁰ mělo by se s těmito pojmy obecně zacházet odděleně.

Na druhou stranu se nedá říct, že by na základě výše zmíněného výroku mohl být Klaus označen za agresivního nacionalistu. Jde jen o zjednodušení dané vysokou shodou dvou množin. Nebezpečí ve ztotožňování pojmů národ a stát spočívá na prvním místě v úsilí o etnicky čistý stát, nikoliv v komentování existujícího stavu. Klaus samozřejmě o úsilí nebo o potřebě etnické čistoty ČR nemluví, naopak říká, že za svou vlast mohou považovat ČR i Slováci zde žijící (Hájek, Klaus, 2001, str. 106).

Pokud se o Klausovi mluví jako o nacionalistovi, nejčastěji se tak děje v souvislosti s některými jeho vyhrocenými euroskeptickými výroky. Sem patří i polemika Klause s Pavlem Švandou, publicistou a profesorem JAMU. Švanda (2002) viní české vlastence z nacionalistického obránářství a vyvolávání duchů vlastenecké rebelie proti EU (je zřejmé, kdo je tím myšlen). Ač Klaus (2000ac) není přímo napaden, na článek reaguje a obviňuje Švandu z vytváření „fiktivního protivníka“. Klaus opět klade důraz na rozdíl mezi obhajobou národních zájmů a nacionalismem.

Je samozřejmě faktem, že Klaus spatřuje v EU ohrožení české státnosti, jak to bylo dostatečně popsáno v kapitole o Klausových postojích vůči EU. Zopakujme nejdůležitější: Klaus si nepřeje „pohřbení české státnosti v nadnárodních strukturách EU“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 108), mluví o nutnosti ubránění sama sebe ve svérázné situaci v Evropě (Klaus, 1993, str. 78) a o

¹⁸⁹ Vysoká souvislost pojmů český národ a stát vyplývá i z dalších Klausových výroků, jako např. z paralelního kladení státních a národních zájmů. V první polovině 90. let Klaus např. říká: „Nyní jsme v procesu opětovného definování *národní i státní identity*, v procesu formulování našich *národních i státních zájmů*.“ (cit dle (Klaus, 2004, str. 17)). Identitu a zájem státní a národní nijak dále nerozlišuje.

¹⁹⁰ Zdroj: ČSÚ, SLDB, <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/tabx/CZ0000>

obavách o českou důstojnost a hrdost v EU v souvislosti s platbami z EU (Klaus, 2002, str. 64).¹⁹¹ Pokud Klaus ztotožňuje pojmy českého národa a českého státu, pak je zřejmé, že ohrožení české státní suverenity, kterého se Klaus bojí (a ke kterému v jisté míře samozřejmě po vstupu do EU muselo dojít), je možno přenést i na obavu o osud českého národa jako takového. Klaus se tak snadno může dostat na onu tenkou hranici, která mezi vlastenectvím a nacionalismem vede – pocit ohrožení vlastního národa vede k agresivnímu přístupu k vnějšímu světu, který je typický pro nacionalismus. Většina Klausových výroků o EU však není (pro někoho snad překvapivě) agresivní vůči někomu konkrétnímu. Výjimku tvoří Klausovy výroky o některých evropských politicích, což je však spíše věcí osobních vztahů než nacionalistické ideologie. Označovat Klause za nacionalistu kvůli postoji vůči EU je snad přehnané – ovšem stejně přehnané, jako je úvaha o rozpuštění českého státu a národa v současné EU.

Další oblastí, pro kterou může být Klausovo jméno spojené s nacionalismem, je jeho postoj vůči Německu. V kapitole o vnějších vztazích ČR bude popsáno, že se Klaus (1996, str. 351) našeho největšího souseda obává, a to např. více než Ruska – nejen, že s Ruskem už nemáme společnou hranici, ale Němci nám v historii vícekrát hrozili. Opět se podle mého názoru nedá říct, že by se Klaus vůči Němcům choval jako agresivní nacionalista. Jeho výroky a postoje vůči Němcům, spojené nejčastěji s odporem proti německému antiliberalismu či proti snaze o přehodnocení Benešových dekretů, spíše souvisí s odporem vůči přehodnocování historie, zejména ve spojení s obavou o restituční nároky Němců, které by z otevření této otázky mohly plynout. Připomínám jen, že Klaus rozhodně příznivcem široce pojatých restitucí nebyl a usiloval o nekomplikované rychlé restituce.¹⁹² Některé výroky, které jsou obráceny proti sudetským Němcům, jsou spojeny se zjednodušeným černobílým viděním historických událostí (Němci byli agresori, Češi oběťmi) spíše než s nacionalistickým cítěním vůči Němcům jako takovým. Klausovi vadí spíše německé nároky, které nesouhlasí s jeho představami o minulosti. Problematictější jsou výroky o snaze o dominanci Německa nad ČR a hrozbě s tím spojené (viz níže kapitola o vztahu k zahraničí). Tyto výroky se už k nacionalismu blíží a zacházejí tak daleko, jak jen mohou veřejné výroky politika zajít.

Další oblastí, kterou je nutno zmínit, jsou postoje vůči mezinárodní migraci. Mezinárodní migrace je Klausovi nepříjemná, protože narušuje homogenitu národa. Nicméně xenofobní

¹⁹¹ Tento výrok byl učiněn v souvislosti s poukazem na to, že východní Němci zaplatili za dotace ze západního Německa poklesem důstojnosti. Klaus to komentuje: „Naším sousedům se nemohlo přihodit nic horšího.“ Podle této logiky by mohlo dojít k růstu národní hrdosti, pokud se staneme čistými plátcí do rozpočtu EU, čehož se někteří euroskeptici obávají.

Zmíňme ještě, že monetarista Klaus (2004, str. 81) přikládá fiskální politice zdánlivě paradoxně relativně vysoký význam, zde se však nejedná o význam ekonomický, ale politický: „Fiskální politika je jádrem národní suverenity.“

¹⁹² Aspekt propojení obav z přehodnocení historie a vznášení restitučních nároků z německé strany – viz např. (Klaus, 2002, str. 58)

uzavření země proti migraci Klaus odmítá. Co se týče běženců, Klaus (2002, str. 71) říká, že je pro přísné transparentní zákony (jako existují v USA). Obavy o vlastní identitu spojené s mezinárodní migrací má podle Klause (2000ad) každý, rozdíl je jen v tom, že někdo říká své názory kulantně a někdo neurvale jako v Rakousku Haider.¹⁹³ Skeptický postoj vůči taxikářům-neameričanům popsany níže v kapitole o globalizaci (skeptický pohled na taxikáře ze všech koutů světa a rozpačité konstatování „tak nevím“) se již za šovinistický označit dá.

Zmiňme ještě domácí problém, který se pojí s českým nacionalismem nejvíce: problém Rómů. Klaus se k romské otázce rovněž vyjádřil. Klausovým postojem je kulantně skrývané přezírání, spojené opět zejména s obavou z nároků na podporu vyžadovanou od této skupiny. Klaus (2002, str. 74) se k romskému problému staví rezervovaně a nevyvíjí přílišné úsilí k jeho řešení. Podle něj se u nás rómský problém přehání. Dále Klaus vhodně poznamenává, že se musí začít postupně po krocích se vzděláváním Rómů. Jinde Klaus říká, že „problémové skupiny“, kam Rómy řadí, jsou zranitelnější s tím, jak je zaváděna tržní ekonomika. Latentní nedůvěru, kterou má vůči Rómům skoro každý Čech, Klaus (1998a, str. 22) označuje za „umělou jen částečně“. Z těchto sporadických výroků je těžké učinit si nějaký komplexní obrázek. Klausův postoj vůči Rómům je patrně stejný, jako u zbytku naší populace: zřejmě ho obtěžují problémy, které jsou s touto skupinou spojené. Radikální řešení nebo tvrdé formulace ovšem Klaus nevolí.

Pokud tedy shrneme, většina Klausových výroků se pohybuje v oblasti vlastenectví. Občas ale Klaus své výroky poněkud vyhrotí a pak se již pohybuje na tenké hranici, která by se dala označit za dělicí čáru mezi vlastenectvím a nacionalismem. Pokud navíc uvážíme, že politici obvykle volí kulantnější formulace (jak sám Klaus poznamenává), než by odpovídalo jejich skutečnému smýšlení, můžeme Klause označit za člověka, který nemívá k nacionalismu příliš daleko.

9.2 Vlastenectví a nacionalismus v praxi

Při zvažování otázky, zda se Klaus projevoval jako nacionalista, můžeme nejprve zvážit jeho spolupráci či odpor vůči dalším nacionalistickým subjektům v parlamentu. Pokud by Klaus a jeho vláda měli nacionalistické sklony, patrně by se dostávali do souladu s pravicově extrémistickými republikány, případně komunisty, jejichž některé návrhy rovněž nacionalistické tendence vykazovaly. Tak tomu ale ve skutečnosti nebylo a Klausova vláda jejich návrhy zákonů pravidelně odmítala.

Příkladem je postoj k poslaneckému návrhu ústavního zákona poslance J. Navrátila (LB, KSČM) (sněmovní tisk 1456, 1. období PS). První Klausova vláda se postavila proti tomuto

¹⁹³ Tento výrok je problematický: Klaus také vyjadřuje své obavy z migrace, jeho způsob je kulantní. Jedná se tedy o tu samou podstatu, jako u Haidera? Pokud ano, Klaus tím sám sebe řadí po bok tohoto nacionalisty.

návrhu, který obsahoval kromě socialistických aspektů i aspekty nacionalistické. Vláda tyto aspekty explicitně odmítla (usnesení 104, 22.2.1995, znovu pak usnesení 334, 7.6.1995). Jednalo se zejména o prohlášení češtiny za státní jazyk s dopady na postavení menšin. Vláda prohlásila, že čeština státním jazyk být vyhlášena nemusí, protože neexistuje návrhem předpokládané „ohrožení a degenerace češtiny“. Vláda se zde postavila i proti bezvýhradnému jedinému občanství občanů ČR, které však sama prosazovala.

S návrhem zákona, který se zaměřil výhradně na jazykovou a národnostní otázku, vyjádřila vláda dokonce zásadní nesouhlas (usnesení 67, o návrhu zákona o státním jazyce a jazycích národnostních menšin, 17.1.1996). Vláda se postavila jak proti jednotlivým ustanovením (kodifikace češtiny jako státního jazyka), tak zejména proti odůvodnění zákona. Vláda opět odmítla, že by měly existovat zvláštní důvody ochrany češtiny a že by čeština byla ve veřejném životě zatlačovaná a ohrožená. Vláda se dále zásadně postavila proti rozšiřování povinnosti menšin používat češtinu a proti „používání cizího jazyka jen v nezbytné míře“. Tato ustanovení by vláda (správně) považovala za nežádoucí zásah do práv menšin i práv individuálních.

Další známkou nenacionalistického postoje Klause a jeho vlád byl postoj ke svobodě slova versus trestný čin hanobení republiky. Nacionalistický postoj by se nejspíš postavil za to, že slovní hanobení státu je trestný čin. Klausova vláda se postavila na druhý (liberální) pól, když uznala vhodnost vypuštění trestného činu hanobení republiky z trestního zákoníku (usnesení 397, 2.7.1997).

Pokud se o Klausově nacionalismu mluví, pak je to obvykle v souvislosti s ochranou české státnosti vůči EU. Klaus se někdy vůči zásahům do českého právního řádu a podřizování české státnosti evropským institucím, ale i kritice ČR z úst evropských institucí, opravdu bránil (evropské normy byly ale už za jeho vlád široce přijímány).

Typickým příkladem Klausova odporu vůči možnosti otevření českého právního řádu mezinárodním institucím (podřizení české státnosti EU) je vetovaný zákon o ústavním soudu (12.1.2004), kde se v odůvodnění nesouhlasu mluví mimo jiné i o otevření českého právního řádu zásahům cizích autorit. Podobně další dvě veta mají podtext ochrany české státnosti proti vnějším (unijním) vlivům (7. a 8. veto, 23.8.2004, trestní zákoník a trestní řád). Klaus se zde staví proti „eurozatykači“ s tím, že žádný občan nemůže být nucen podle ústavy k opuštění vlasti. Podle Klause se dále jedná o omezování české státní svrchovanosti. Klaus mluví o nutnosti ochrany vlastních občanů proti cizí moci. EU a její vliv na ČR jsou zde představeny jako demontáž suverenity národních států. Euroskeptický charakter zřejmě spojený s obavou o českou národní identitu má i veto zákona o Státním fondu pro podporu a rozvoj české kinematografie (12.5.2006).

Podle Klause je ustanovení o tom, že mají být podporována díla posilující evropskou identitu, „nepochopitelné“ (blíže k evropské identitě – viz kap. Postoje k EU v teorii).

Kdo s Klausem vešel v jednání, mluví často o Klausově nesnášenlivosti vůči negativní kritice. Důvodem pro odpor vůči EU či mezinárodním institucím obecně může být mimo jiné i to, že tyto instituce kritizovaly českou realitu v období Klausova premiérování. Jak bylo poznamenáno výše, Klaus přitom poukazování na problémy z dob jeho vlád často odmítá a obecně zdůrazňuje spíše úspěchy a dosažená pozitiva (viz jeho vystoupení na 25. schůzi PS ze 6.12.1994, které vyznívá velmi nekriticky). Kritika, která byla vedena různými mezinárodními institucemi vůči ČR a mohla být vztážena ke Klausově osobě, byla Klausem odmítána jako jednostranná a vyplývající z „naprosté neznalosti naší situace“ (např. postoj ke kritice Rady Evropy vůči problému lidí bez občanství v ČR, projev na 36. schůzi PS, 2.11.1995). Taková kritika vedla Klause k utvrzení názoru, že mezinárodní instituce obecně nejsou citlivé k české realitě tudíž je nevhodné, aby měly možnost do ní nějak zasahovat např. společnou legislativou. Tento postoj se začal týkat zejména EU, která nabývala nejvyšší možnosti české zákonodárství ovlivnit.

Nacionalistické postoje mohou být patrné také ze zahraniční politiky, v českém případě zejména vůči Německu, s nímž jsou vztahy velmi zatížené problematickou minulostí spojenou s událostmi z let 1938 – 1945. Do jednání se kromě ministrů zahraničí či prezidentů zapojil i premiér české vlády Klaus.

Klaus však záležitostí minulosti (podobně jako v oblasti vypořádání se s komunismem) nepřikládal velkou váhu a z jeho jednání je patrné, že by nejraději udělal zase nějakou „tlustou čáru“ za minulostí, jak vyplývá např. z Klausovy zprávy pro PS o stavu jednání se SRN (7. schůze PS, 25.3.1993). Klaus zde referuje o svém jednání s německými politiky. Co se jednání s H. Kohlem týče, Klaus zdůrazňuje, že téma vysídlení sudetských Němců v jejich jednání zaujímají jen okrajovou roli. Dominantní téma jednání byly otázky přítomnosti (zapojování ČR do západoevropských struktur, hospodářské vztahy, azylový zákon). K sudetské otázce Klaus jen podotýká, že definoval českou pozici, aby nevznikala falešná očekávání (ve smyslu českého uznávání nároků) a Klaus vyjádřil lítost, že jsme nestihli rychle uzavřít dohodu o společné minulosti jako Polsko, dokud pro to byla příhodná atmosféra. Podobně jako v jednáních s Kohlem, i v jednání s bavorským premiérem pak zaujímala otázka Sudet jen okrajovou roli, když se o ní bavili „jen asi 36 sekund z hodiny a půl“.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Co se týče vytváření tlustých čar za minulostí, Klaus tuto myšlenku prosazoval i v jednání s jinými zeměmi, aby vztahy (zejména hospodářské) nebyly blokovány dějinnými zátěžemi na jedné nebo druhé straně. Tento pragmatický postoj se netýkal jen našich vztahů s ostatními zeměmi, ale např. i problematických vnitřních záležitostí cizích zemí, jako je třeba nedemokratická minulost nebo i současnost. Např. roku 1994 přijel do

Klaus byl v souvislosti s jednáními s německou stranou obviňován, že jedná s lidmi s nacistickou minulostí. V reakci na to Klaus v projevu před PS (37. schůze, 7.12.1995) k problematice jednání se sudetskými Němci Klaus přímo uvádí, že si nedělá kádrové posudky na lidi, se kterými jedná – jejich minulost je irelevantní

Klausova vláda odmítala napjaté vztahy s Německem dále radikalizovat podle představ komunistů. Např. vládní negativní stanovisko k poslaneckému návrhu zásad zákona J. Štrajta o zmírňování některých křivd obětí fašistického režimu a sudetoněmecké ideologie (usnesení 331, 15.6.1994) mělo dvě hlavní odůvodnění. Prvním byl všudypřítomný strach Klausových vlád z vysokých finančních nároků vyplývajících z práv na odškodnění pro státní rozpočet (bez řešení oprávněnosti nároků jako takových). Druhým byl nesouhlas s formulací názvu „sudetoněmecká ideologie“. Takováto formulace by totiž mohla být zbytečnou překážkou v dalších jednáních o česko-německých vztazích.

Klausův postoj k Německu v otázkách spojených s 2. světovou válkou byl tedy součástí obecnějších Klausových postojů k minulosti, restitucím či vlivu vnějšího prostředí na ČR spíše než výrazem vlasteneckých či nacionalistických názorů vůči Němcům samotným. Klaus rozhodně nepodnikal aktivní kroky směrem k dořešení česko-německých historických zranění, navíc byl kritikem „smiřování“ a celý proces spíše blokoval. Věc odsunu považoval Klaus za uzavřenou historickou etapu, za níž by udělal rád čáru. Podobně Klaus odmítal přehodnocovat Benešovy dekrety – celá věc by měla být uzavřená. Kauza Benešových dekretů má navíc podtext nejen otázky historické, ale i otázky cizích vlivů na český právní řád.

Případné nacionalistické postoje se dají obvykle dešifrovat z postoje vůči cizincům s trvalým pobytem na českém území (zejména uprchlíkům). Jak Klausovy vlády postupovaly v této otázce? Rozhodně se nedá říci, že by se jednalo o postoje xenofobní, které by usilovaly o uzavření ČR vůči cizincům. První Klausova vláda vypracovala zákony, které sice zpříšňovaly podmínky pro pobyt cizinců na našem území, rozhodně ale nešlo o zákony eliminační. Šlo spíše o snahu řešit problémy spojené s otevíráním ČR světu. Bylo také nutné reagovat na fakt, že existuje vyšší kriminalita spojená s pobytem cizinců zejména z bývalého východního bloku a asijských zemí. Prvním opatřením byl návrh zákona o uprchlících (sněmovní tisk 627, 1. období PS,

Evropy vést jednání o obchodu se zbraněmi s Chile mimo jiné i bývalý chilský diktátor A. Pinochet, tehdy stále v roli prakticky neodvolatelného velitele pozemních sil. Jedna z jeho zastávek ho zavedla i do Prahy, kde ho na večeri k pobouření různých organizací zaměřených na lidská práva pozval V. Benda (tyto dva muže pojal odpor ke komunismu). Celá věc se začala politizovat a aféřizovat. Klaus s Pinochetovou přítomností neměl problém, a v projevu před PS (19. schůze, 2.6.1994) to hájil tím, že nemáme mluvit Chile do jeho vyrovnání s minulostí. Pinochetovu minulostí (minimálně pro účely obchodních jednání) zjevně Klaus nepovažuje za podstatnou – dělá za ní čáru. Podobně Klaus obhajoval před PS (36. schůze, 2.11.1995) i vládní obchodní jednání se zeměmi SNS, zejména s Ruskem, které odmítá „ideologizovat“, neboli z politicko-morálních důvodů (vyjádření odporu vůči autoritářským režimům) omezovat obchod s těmito zeměmi.

26.10.1993, 317/1993 Sb.), který zpříšňoval podmínky pro přiznání statutu uprchlíka. Tento krok však byl jen reakcí na nekontrolovaný nárůst počtu žadatelů o status uprchlíka, přetížení kapacit v uprchlických táborech a narůstající ekonomickou migraci. Nejednalo se o nacionalistický pokus chránit českou společnost před cizím živlem.

Klausova vláda převážně souhlasila s poslaneckým návrhem zákona o pobytu cizinců, když výtky proti němu byly spíše technického charakteru (usnesení 391, 13.7.1994, návrh z dílny poslanců ODS). Vláda souhlasila se zvýšenou regulací pobytu cizinců (prokazování zdroje hmotného zabezpečení jako ochrana před nelegálními internacionálními aktivitami cizinců na českém území, rozšíření možnosti odepření vstupu, vyhoštění na náklady toho, kdo cizince pozval).

Dále zpříšnil podmínky vládní zákon o pobytu cizinců a uprchlíků (sněmovní tisk 2056, 3.1.1996, schváleno jako 150/1996 Sb.). Pro prodloužení krátkodobého pobytu se stalo nutné znovu dodat doklady pro udělení víza a prokázat trvání účelu pobytu a podmínek opravňujících k pobytu.

Klausův postoj vůči cizincům a jejich inkorporaci do ČR byl v teoretické části popsán jako zájem o přísné transparentní zákony. Výše uvedené návrhy spadají do této kategorie. Dále i vládní návrh zákona o nabývání a pozbývání státního občanství ČR (sněmovní tisk 208, období ČNR 1992, 9.12. 1992, vyhlášeno jako 40/1993 Sb.) splňuje tyto požadavky. Předně byl kladen důraz na jediné občanství. O české občanství tak občan ČR přišel v okamžiku žádosti o jiné občanství. Nabývání státního občanství udělením bylo vázáno na nutnost splnění několika podmínek: žadatel musí mít na území ČR trvalý pobyt po dobu 5ti let, musí pozbyt původní občanství, nesměl být za posledních 5 let odsouzen a musel prokázat znalost češtiny. Nejednalo se o podmínky eliminační, ale o přísné.

V teoretické části bylo uvedeno, že byl Klaus proti zrušení povinné vojenské služby mimo jiné i z vlasteneckých důvodů. Armáda pomáhá identifikaci mužů s vlastí a připravuje je na obranu země. Klausova vláda však vyšla mladým mužům vstříc – pokračovala ve zkracování délky základní vojenské služby, a to z předchozích 18 měsíců na 12 (vládní návrh novely zákona o branné službě, sněmovní tisk 282, 7.4.1993, schváleno jako zákon 188/1993 Sb.). Roční lhůta byla zřejmě pro vlasteneckou přípravu mužů k obraně dostačující.

Pokud Klaus přikládal popsany význam armádě, bylo by logické, aby se Klaus stavěl skepticky proti civilní službě, která tuto funkci neplní. Klausova vláda zdělila po předchozích vládách zákon o civilní službě, který stanovil o polovinu delší lhůtu pro civilní službu než pro základní vojenskou službu (místo 12 měsíců 18 měsíců). Toto časové vymezení zůstalo v platnosti po celou dobu Klausových vlád. Bylo logické a v souladu s Klausem interpretovaným významem

armády, aby toto časové znevýhodnění „civilkářů“ odstraněno nebylo. Skutečně - Klausova vláda délku civilní a vojenské služby nejen nesblížila, ale dokonce se pokusila dále diferencovat. Na konci roku 1994 vznikl vládní návrh novely zákona o civilní službě (sněmovní tisk 1561, 1. období PS), který se pokoušel bojovat proti fiktivním důvodům, které sloužily jako záminka k vyhnutí se vojně a nástupu na civilní službu. Oprávněnost neměla vzniknout na základě prohlášení, ale žádosti, kterou měla posuzovat komise okresního úřadu. Nově měl být zpřísněn okruh činností a organizace civilní služby. Konečně měla být délka civilní služby prodloužena na dvojnásobek vojenské služby, aby byla dále snížena motivace nejtít na vojnu. Návrh zákona však neprošel legislativním procesem. Význam vojny tedy nebyl za Klausovy vlády podceňován, jak se to dá z Klausových článků čekat.

Vlastenecké konotace může mít i „služební zákon“, v němž se stanoví podmínky a pravomoci pro službu státních zaměstnanců. Služební zákony bývají směřovány k růstu prestiže těch, které země přímo zaměstnává, tedy těch, kteří jí přímo slouží. Na státní zaměstnance jsou kladeny mimo jiné morální požadavky, které mají zvýšit vážnost těch, které vlast zaměstnává. Služební zákon však nenabyl po celou dobu Klausova vládnutí platnosti. Pokus o zavedení služebního zákona z roku 1993, kdy byly zformulovány zásady zákona (sněmovní tisk 579, 1. období PS, 25.8.1993) byl neúspěšný. Služební zákon tak v ČR neexistoval až do roku 2002, kdy byl schválen, a to ke Klausově nelibosti (Klaus v něm spatřoval jen prostředek k růstu a etablování byrokracie).

Praktický postoj Klausových vlád vůči rómské otázce, která je podle výše uvedeného u nás často spojována s nacionalismem, nebyl nikterak zvláštní či diskriminační. Vláda nedělala nic pro „pozitivní diskriminaci“, odmítala však rozhodně návrhy extrémní pravice, kterou u nás představovalo v první polovině 90. let zejména SPR. Tato parlamentní strana podávala návrhy zákonů, které byly namířeny proti rómské populaci (a to někdy dokonce explicitně). Vláda s těmito návrhy vyjadřovala nesouhlas. Příkladem je vládní stanovisko k návrhu zákona o mimořádných opatřeních k zajištění veřejného pořádku (vládní usnesení 243, 12.5.1993). Návrh zákona hodlal řešit problémy spojené s rómskou migrací a kumulací Rómů v některých místech ČR možnostmi místních úřadů regulovat přijímání lidí do bytů a domů a omezením maximální možné délky pobytu osob v místech „ohrožených migrací“. Vláda s návrhem samozřejmě vyslovila nesouhlas jakožto se zasahujícím do základních lidských práv. Klausova vláda se tedy stavila proti nacionalistickým extrémistům ve řešení problémových národnostních otázek.

Individuálním krokem Klause z pozice prezidenta v problematice Rómů byla na jaře 2007 kritika lidoveckého senátora, ministra a předsedy KDU-ČSL J. Čunka. Čunek, který dříve vešel

ve známost vystěhováním vsetínských Rómů do speciálních buněk, pronesl v březnu 2007 několik xenofobních výroků namířených proti rómské závislosti na sociálních dávkách. Klaus za to Čunka důrazně kritizoval, což vyznívá proti myšlence, že by Klaus měl být nacionalista v xenofobním smyslu. Na druhou stranu se objevily domněnky, že hlavním důvodem Klausovy kritiky byly spíše individuální vztahy s Čunkem.

Závěrem uvedu největší kauzu, díky které si Klaus vysloužil obviňování z podpory nacionalismu. Na jaře 2005 se vyhrotil spor Klause se dvěma europoslanci (s místopředsedou EP A. V. Quadrasem a předsedou ústavního výboru EP J. Leinen), kteří reagovali na Klausovy euroskeptické výroky vůči euroústavě. Krajně pravicová nacionalistická strana Národní sjednocení (NSJ) Klausovi vyjádřila ve sporu podporu, za což jí Klaus perem svého tajemníka L. Jakla v dopise poděkoval. Nešlo ovšem jen o prosté poděkování, ale i o ocenění veřejného působení strany: „Prezidenta republiky těší, že Vám dění na současné politické scéně není lhostejné a že otevřeně prezentujete svůj názor na věc.“ (cit. dle (Euroskop, 2005)). Klaus samozřejmě oceňuje podporu těch, kdo se nebojí vyjádřit přeci jen nekonformní a nevětšinový kritický názor vůči EU, svou roli jistě hraje i Klausova tendence provokovat. V tomto případě to však Klaus poněkud přehnal. Pokud prezident otevřeně vyjádří potěšení nad působením strany, která se hlásí ke konzervativnímu nacionalismu,¹⁹⁵ pak se dá dovodit, že jemu samotnému je konzervativní nacionalismus sympatický a tudíž se dá za konzervativního nacionalistu označit. Strana, která naštěstí stojí na okraji politického dění (nestaví např. samostatnou kandidátku do parlamentních voleb), se dočkala podpory ze strany v ČR tradičně vysoko ceněné instituce prezidenta, což jí posloužilo jako velmi dobrá reklama.

Co z popsaných aktů Klause a jeho vlád vyplývá pro zvážení praktického odrazu vlasteneckých či nacionalistických postojů Klause? Předně je nutné zdůraznit, že Klaus se opět (podobně jako v problematice EU a dalších mezinárodních institucí) brání cizím vlivům na české záležitosti, a to ať už se týká tématu historického (Benešovy dekrety, přehodnocení postoje k odsunu Němců), nebo aktuálního (Temelín). Tato praxe je opět spjatá s představou nedotknutelné české suverenity. Jedná se o podobný jev, který známe už z širší Klausovy teorie (v tomto smyslu musí být konstatován soulad). Spíše než o nacionalismus se opět podle mého názoru jedná o „laissez faire“: nechť řeší cizí nároky a nechť k omezování vlastního manipulačního prostoru.

¹⁹⁵ Viz program strany – (NSJ, Program strany). Heslem strany je podle jejího manifestu (NSJ, Manifest strany) „nic než národ“, používané hojně jako skinheadský slogan.

K souladu mezi Klausovou teorií a praxí jeho vlád dochází i v oblasti povinné vojenské služby. Za Klausových vlád povinná vojenská služba zrušena nebyla (pouze byla zkrácena), což odpovídá Klausově vlasteneckému názoru na vhodnost tohoto institutu pro mladé muže.

V souladu s Klausovou rétorikou je i zájem na přísných imigračních zákonech. Za Klausových vlád skutečně docházelo ke zpřísnění podmínek pro pobyt cizinců na našem území, jak to odpovídá deklarovanému zájmu na „přísných, ale transparentních zákonech“.

Konečně se dá konstatovat, že Klausovy vlády se stavěly odmítavě proti extrémistickým návrhům některých stran v řešení rómské či jazykové problematiky. Odmítání extremismu je v souladu s formulacemi, které Klaus pro rómskou otázku volí.

Praktiky z dob Klausových vlád se nedají podle mého názoru považovat za nacionalistické. Národnostní problematika však byla řešena spíše jen okrajově – nejednalo se o dominantní téma, ze kterého by se daly dělat silné závěry. V oné omezené míře, kterou vládní akty z let 1992-1997, případně prezidentovy akty od roku 2003, poskytují, nedochází příliš k rozporům s Klausovou teorií, snad jen s tou výjimkou, že Klausova rétorika je občas přehnaně provokativní, narozdíl od umírněné praxe (snad s výjimkou zmíněné podpory NSJ).

10. Rozpad ČSFR

10.1 Česko – slovenský problém a rozpad v teorii

Relativně mnoho článků Klaus věnoval tématice česko – slovenského rozchodu. Je to logické, protože opakovaně vyvracel obvinění z toho, že patří ke klíčovým postavám se zásluhou na rozpadu ČSFR. To Klaus odmítá a tvrdí, že se jednalo o samovolný proces. I v samovolném procesu však mají konkrétní politici svou roli, která proces buď podporuje, nebo naopak brzdí. Podívejme se tedy nyní, jak Klaus popisuje téma rozpadu ČSFR a svou roli v něm.

Klaus se opakovaně vyjadřuje nejen k rozpadu ČSFR samotnému, ale ke vzniku a existenci československého státu obecně. Jeho popis je podle mého názoru realistický:¹⁹⁶ ČSR vzniká jako důsledek 1. světové války. Jednalo se o umělé spojení, které vzniklo z potřeby posílení proti německému a maďarskému obyvatelstvu. Vznik ČSR měl racionální důvod a bylo proto správně, že tento útvar vznikl. Důvody vzniku ČSR však již v 90. letech neexistovaly, takže k další společné existenci nebyl důvod. Problémem dlouhodobě bylo, že Češi vždy považovali ČSR více za společnou věc než Slováci. Českou vinou ve vzájemném vztahu byla neomalenost, slovenskou nacionalismus. Skryté konflikty pak vyplouvají na povrch po pádu komunistického režimu, kdy Slováci začínají projevovat zájem o rozchod.

¹⁹⁶ Shrnuto podle (Klaus V. a kol., 1993, str. 13), (Klaus, 1993, str. 64 a 77), (Klaus, 1996, str. 100)

Jak již bylo zmíněno, společný československý stát byl podle Klause minimálně od parlamentních voleb 1992 neudržitelný a spontánně šel ke svému zániku, a to zejména díky iniciativám ze slovenské strany. Klaus (2005l) pojímá ony volby „skoro jako referendum“ o existenci společného státu, protože rozdělení ČSFR bylo dominantním tématem voleb. Další kroky ze slovenské strany (slovenská deklarace svrchovanosti) pak vedly k „jednostrannému slovenskému odtržení“.

Jak popisuje Klaus svou vlastní roli v desintegračním procesu? Klaus (2003m) říká, že k „plameni rozdělení“ přispěl až jako poslední, nezaložil ho, ani nerozdmýchával. Jediná relevantní strana, která se nezúčastnila poziční války o nalákání voliče na slib osamostatnění, byla ODS, která jediná bojovala za společný stát. Toto tvrzení, které vzniklo k 10. výročí samostatné ČR, je poněkud přehnané. Mnohem realističtěji se Klaus k postoji ODS z roku 1992 vyjádřil v knize vydané bezprostředně po rozpadu federace: ve volbách 1992 ODS nebyla *proti* federaci, program byl ale spíše na federaci *nezávislý*. ODS sice o rozpad nestála, rozdělení by však nebyla žádná katastrofa (Klaus, 1993, str. 15-16). Je pravda, že ve volebním programu pro volby roku 1992 se ODS přihlásila ke společnému státu (ovšem s vysokou mírou decentralizace moci, federaci by zbyly jen minimální kompetence), nicméně se nejednalo o téma nikterak obšírně propracované, v porovnání s přístupem jiných stran a v porovnání s významem tohoto tématu jako takového (viz (ODS, 1992, část „Právní stát“, bod III: „Program ODS v oblasti práva a státoprávního uspořádání“)). Klaus (1993, str. 51; 2003n; a in Hájek, Klaus, 2001, str. 243) dále říká, že dlouho věřil v zachování federace (přestože jinde tvrdí, že se jedná o samovolný proces, který směřuje k rozpadu federace) a dokonce i po volbách přesvědčoval slovenské politiky (včetně slovenského premiéra) k souhlasu s jejím zachováním.¹⁹⁷

Nejsilnější slovenská strana, Mečiarova HZDS, naopak postavila svůj volební program na „zakončení emancipačního vývoje Slovenska“, tedy odtržení od ČR (či rozpadu ČSFR) (Žvach, 2006). Z protičeského naladění prvního muže tehdejšího Slovenska (V. Mečiara) Klaus viní Havla, který se zasloužil o to, že byl Mečiar předtím odstraněn z postu premiéra. Dalším označeným viníkem byl „pseudopacifista“ Pithart, který se s Havlem zasadil o ukončení zbrojní výroby na Slovensku, dále centrální banka, která byla svou politikou necitlivá a které šlo jen o to, aby si nenechala destabilizovat korunu, dále česká republiková vláda s jejím odporem vůči zvýšeným transferům na Slovensko, a konečně ODA, která samostatnost ČR pojala jako své hlavní volební téma.¹⁹⁸

Po volbách 1992 pak bylo jasné, že se Slovensko odtrhne. Klaus tedy svou pozici v této situaci popisuje jako přistoupení na rozvod, protože „co s rozloženou federací“? (Klaus, 2003m).

¹⁹⁷ Viz Neúspěšná jednání s Mečiarom Klause vedla podle jeho slov k rezignaci na společný stát a k odchodu do české vlády. Klaus správně pochopil, kde bude těžiště příštího politického dění.

¹⁹⁸ K vyjmenování viníků rozpadu ČSFR: viz (Klaus, 2003m), (Klaus, 2003n), (Hájek, Klaus, 2001, str. 123)

Českým zájmem se pak stal „civilizovaný rozpad ČSFR“ se zachováním toho pozitivního (Klaus, 1993, str. 52).¹⁹⁹ Jak již bylo popsáno v části o referendech, v této situaci Klaus odmítal vypisovat referendum o rozpadu ČSFR, protože o zániku již bylo de facto rozhodnuto – slovenská strana o rozpad stála, proto výsledek referenda v české části by mohl maximálně způsobit další komplikace v případě opačného než slovenského postoje. Emancipace Slovenska je dále přirozená a Češi momentálně uspokojovali slovenskou potřebu vnějšího nepřítel, kterou po rozpadu převezmou Maďaři (Klaus, 1993, str. 42-43).²⁰⁰

Alternativy tedy již Klaus (1993, str. 53, 57) nepojímá jako zachování nebo nezachování federace, ale „nekontrolovaný“, „pomalý neveřejný“ nebo „řízený klidný“ rozklad. Poměrně brzy tak sebe Klaus začíná popisovat místo jako zastánce federace jako zastánce sametového rozpadu. To svědčí nejen o realismu a pragmatismu, ale i o tom, že společná federace pro něj nebyla nikterak srdeční záležitostí. Obecně o rozpadu ČSFR Klaus (1993, str. 57) poznamenal, že pro ČR jsou prioritou domácí úkoly a vnější vztahy jen prostředek. Sametovému rozpadu pak Klaus byl ochotný leccos obětovat, proto místo rvaní o společný majetek, přepolitizovanost a fundamentalismus v této otázce navrhuje velkorysost české strany (Klaus, 1993, str. 55 a 58). Jde o dlouhodobě kvalitní vztahy.

Kromě zájmu na dlouhodobě nekomplikovaných vztazích můžeme dodat: šlo i o rychlé a ničím nekomplikované dělení federace, které uvolní politické kapacity pro plnění domácích transformačních úkolů. Tento cíl a druhořadost problému rozdělení ČSFR Klaus na mnoha místech sám zmiňuje. Šlo mu v podstatě o to, aby rozpad či zachování federace neblokovaly jeho životní dílo, ekonomickou transformaci v ČR. Klaus (1993, str. 41) se proto o rozbíjení ČSFR vyjadřuje jako o „odvracení pozornosti od transformace“, a „zkomplikování transformace“.²⁰¹ Otálení v transformaci (připomínám, že Klausovi šlo o „shock therapy“) a nahrazení diskuzí o reformách diskuzemi o státoprávním uspořádání si přitom nemůžeme dovolit, proto je nutno rozdělení ČSFR rychle vyřešit, rychle zvládnout „falešný sentiment“, neblokovat síly dlouhou přípravou ústavy ČR a věnovat se opět reformě (Klaus, 1993, str. 41-43).²⁰² Tato formulace je

¹⁹⁹ Klaus (1993, str. 48 a 64) jmenuje zejména úsilí o minimalizaci propadu obchodu se Slovenskem, minimální přenos hospodářských nestabilit, které s rozpadem mohou souviset, a obecně zachování všech pozitivních vztahů. Původně Klaus prý počítal i se zachováním celní unie a společné měny (Hájek, Klaus, 2001, str. 121-122). Úsilí o společnou měnu je vzhledem k jeho pojetí významu společných měn paradoxní (viz kapitola o EU).

²⁰⁰ Zajímavé je, že Klaus v této souvislosti mluví o autoritářských tendencích Slováků. Označení hlavní postavy rozpadu i tehdejšího Slovenska vůbec (V. Mečiara) za autoritáře ovšem jinde odmítá označovat.

²⁰¹ Zajímavé je, že Klaus v (Hájek, Klaus, 2001, str. 124) říká, že se zasloužil naopak dříve o prodlužování existence federace (o jeden rok), aby byly spory odloženy a transformace nenarušena: „Chcete-li udržet tempo ekonomické reformy, nesmíte ho teď narušit.“ Z výroku o prodlužování je patrné, že Klaus už před „referendem o ČSFR“, tedy před volbami 1992, věděl, že federace je dlouhodobě neudržitelná.

²⁰² K výrazu „falešný sentiment“ je zajímavé srovnání s jiným místem (Hájek P., Klaus V., Na rovinu, str. 126), kde Klaus tvrdí, že byl pro zachování federace z citových (spíše než rozumových) důvodů. Racionálně mu bylo

zarážející. Ústava je klíčový dokument pro každou demokratickou zemi. Její příprava by tudíž neměla být uspěchaná, a to ani v případě, že by mohla být pozdržena tak významná věc, jako je ekonomická transformace země. Tento vztah (či uspořádání priorit) svědčí o primátu ekonomiky nad právním rámcem v Klausově myšlení. Právní a zejména ústavní rámec je přitom pro správné fungování tržní ekonomiky klíčový.²⁰³

Pozoruhodný je i ekonomický pohled, kterým se Klaus na rozpad ČSFR dívá: Rozpad ČSFR zapříčinilo i to, že obě strany měly jiné názory na optimálnost pravidel – mezi těmito pravidly jmenuje Klaus ekonomické veličiny jako cla, daně a úrokové sazby (Hájek, Klaus, 2001, str. 69), dále odlišný názor na fiskální transfery (Klaus, 2004, str. 81). Pro rozpad mluvil i „přirozený rozdíl“ mezi kurzy případných měn (fixní kurz má význam pro nutnost transferů, viz výše).

Jako zkušenost z rozpadu ČSFR si Klaus (2004, str. 81) bere poznatek, že pro konvergenci ekonomik v měnové unii (kterou federace bývají, včetně ČSFR) jsou nutné vysoké fiskální transfery, a pro ně je zase nutná politická unie. Tuto zkušenost Klaus aplikuje na problém rozšiřování eurozóny, který povede k růstu moci evropských politických institucí.

Žádnou velkou brzdou rozpadu Klaus nebyl. Je přitom zajímavé, jak obezřetně se vyhýbá zásluze na rozpadu ČSFR. Není podle jiných částí jeho myšlení lepší vysoká kulturní a národnostní homogenita a nízké rozštěpení společnosti? A nebyla tato homogenita zvýšena právě rozpadem ČSFR?

Že rozpad ČSFR nebyl „druhou Bosnou“, tedy že se ČSFR rozpadla mírovou (sametovou) cestou, přičítá Klaus za zásluhu své vládě. Klausova vláda skutečně svou roli v mírovém rozpadu sehrála a za to je nutno ji ocenit. Na druhou stranu, její zásluhy není možné zveličovat, protože klidný rozchod byl podmíněn např. i faktem, že na rozdíl od zmíněného jugoslávského problému (ale i nově vznikajících postsovětských republik na Kavkaze) nevznikl v ČSFR národnostní problém spojený s promíšením etnik a enklávami jednoho národa v druhé zemi. To byl důvod, proč nacionalismus neměl takový růstový potenciál a Klausova vláda měla šanci rozchod řešit na relativně racionální rovině. Klausův zájem o bezproblémový rozchod (ať už jeho motivace byla jakákoliv) však klidnému procesu jistě pomohl.

10.2 Česko – slovenský problém a rozpad v praxi

Z Klausových článků vyplývá, že si Klaus myje ruce nad rozpadem ČSFR a odmítá zodpovědnost za demontáž federace. Rozpadu naopak místy lituje a viní z něho např. Havla (viz

jasné, že kvůli nehomogenosti se federace neudrží. Podléhal tedy při jím zmíněném přesvědčování Mečiaru tomuto „falešnému sentimentu“?

²⁰³ Význam vlivu správného nastavení ústavy pro tržní řád: viz jedno z Hayekových magnum opus „Právo, zákonodárství a svoboda“, (Hayek, 1991, zejména díl I., např. str. 9-10)

připomínka Havlova zasazení o zastavení zbrojní výroby na Slovensku, zvyšující rozdílnou ekonomickou úroveň ČR a SR). Jaké byly Klausovy kroky vůči Slovenské republice před rozpadem a jeho pozice při samotném rozpadu?

Předně je nutno upozornit na to, že pokud je Klausova teorie o nutnosti fiskálních transferů dorovnávací úroveň dvou částí politické unie správná, pak Klaus sám přispěl k rozpadu federace (a musel s tímto dopadem počítat) už jako federální ministr financí, a to ve větší míře, než např. Havel podle výše uvedeného. Už roku 1990 vznikl na Klausově ministerstvu návrh zákona o rozpočtových pravidlech federace (sněmovní tisk 231, období FS 1990 – 1992, 20.10.1990), který přinášel nové pojetí vztahu republik a federace spočívající zejména ve snižování redistribuce mezi oběma částmi a odstranění velkých dotací z federální úrovně. Bylo zřejmé, že se toto opatření dotkne více slovenské než české části federace. Zákon obsahoval nové rozdělení daní (daňové určení) na obecní, republikové a federální. Pokud by Klaus stál o zachování federace a chtěl by bránit procesu, který samovolně vedl k rozpadu ČSFR, měl dát větší prostor daním federálním a mezirepublikovým transferům na nich založených. Nechci kritizovat fiskální decentralizaci jako takovou, ke které zákonem došlo, spíše poukazuji na předvídatelné důsledky tohoto kroku.

Rovněž další fiskální krok iniciovaný na Klausově federálním ministerstvu financí byl z ekonomického hlediska racionální a správný, problematický byl ovšem z hlediska zachování hospodářské úrovně Slovenska a jejího dopadu na soudržnost federace. Do zásad zákona o spotřebních daních (sněmovní tisk 880, období FS 1990-1992, 29.8.1991), do nichž byla přetransformována spotřební daň, Klaus odmítl začlenit slovenský požadavek možných odchylek od úrovně spotřební daně podle potřeb slovenského hospodářství (stimulace určitých odvětví a spotřeby...). Klaus správně upozorňuje na to, že takový krok by narušil jednotný trh, nicméně byl by vstřícným krokem vůči slovenskému zranitelnému hospodářství.

Tvrdý postoj vůči Slovensku (opět z ekonomického hlediska správný, protože vedl k fiskální odpovědnosti a přísným pravidlům) Klaus prezentoval v odpovědi na interpelaci o schodku slovenského rozpočtu (sněmovní tisk 907, období FS 1990-1992, 5.8.1991). Klaus zde zdůrazňuje, že republikový schodek rozpočtu Slovenské republiky za rok 1990 ještě bude uhrazen nenávratnou federální dotací ve výši 0,5 mld. Kčs, do dalších let (rok 1991) však už nic takového možné nebude. SR se bude muset se svými fiskálními problémy vypořádávat sama.

Na druhou stranu Klaus uznal na začátku roku 1992 nutnost výdajů na „občanskou sounáležitost“ (pomoc Slovensku v oblasti národnostní a regionální politiky a konverzi zbrojní výroby, viz odpověď na interpelaci, sněmovní tisk 1334, období FS 1990-1992, 21.2.1992). Pomoc federálního státního rozpočtu byla určena na výši 2,0 mld. Kčs na národnostní politiku a 1,3 mld. Kčs na regionální politiku. Je samozřejmě otázka, zda je taková výše dostatečná. Klaus

sám často upozorňoval na to, jak neuvěřitelně vysoké jsou transfery z bývalého Západního Německa do Východního, jejichž smyslem je vyrovnání ekonomických úrovní a podpora soudržnosti federace. Pokud by Klaus stál o zachování federace, nejspíš by usiloval o navržení dotací vyšších (opět ale z hlediska fiskální disciplíny by byly vysoké dotace nevhodné – federace na ně při vyrovnaném rozpočtu neměla).

Co se samotného rozpadu ČSFR týče, je z povolebního rozložení sil z voleb v červnu 1992 zřejmé, že federace byla skutečně nadále těžko udržitelná. V SNR získaly pohodlnou většinu subjekty, které usilovaly o samostatnost Slovenska. Ve 150ti členném sboru Mečiarova HZDS obsadila 74 míst, nacionalistická SNS 15 a SDL' 29 míst (o rozpad ČSFR ale stála jen část SDL'). Dané rozložení sil vedlo k přijetí Deklarace slovenské svrchovanosti 17.7.1992 (ve jmenovitém hlasování ji podpořili všichni poslanci HZDS a SNS a část SDL'). Následovala abdikace V. Havla (který jakožto československý prezident neviděl možnost zachování celistvosti subjektu, jehož byl prezidentem). Poté došlo k jednání politických špiček obou republik, Klause a Mečiara, vedoucí k demontáži federace. Je zřejmé, že na slovenské straně silná vůle po samostatnosti existovala, jak správně připomíná ve svých člancích Klaus. Pokud jeden ze dvou subjektů federace stojí o její opuštění, pak nejvhodnějším způsobem řešení situace je skutečně kontrolovaný rozpad. I v tom je nutné s Klausem souhlasit. Klaus se také v tomto smyslu choval a smysl jeho politického jednání v druhé polovině roku 1992 byl zřejmý: tento mírový rozklad realizovat. Klausovi pak šlo o to, aby rozklad nebyl zdoluhavý, aby nevyčerpával politické kapacity, které se měly věnovat ekonomické transformaci (Mečiarův „tah na branku“ byl v tomto ohledu příhodný).

To, že se Klaus rozpadu ČSFR nijak výrazně nebránil, se dá přičíst na vrub i tomu, že mu tak odpadl jeden problém v jeho životním díle ekonomické transformace. Minimálně od voleb 1992 totiž bylo zřejmé, že na Slovensku byly v přesile subjekty, které měly o transformaci diametrálně odlišné představy než on (což také bylo potvrzeno po osamostatnění Slovenska zrušením druhé vlny kupónové privatizace a další odlišnou privatizační cestou).

Klaus jak v teorii, tak v praxi směřoval k tomu, aby byl nevyhnutelný rozpad bezkonfliktní, v čemž začal spatřovat český zájem. Za politickou praxi se dají považovat zejména jeho jednání o rozpadu federace.

Poté, co byla na Slovensku přijata ústava, definoval vládní postoj Klaus v odpovědi na interpelaci (sněmovní tisk 25b, ČNR 1992) takto: mají vzniknout dva samostatné státy, které na bázi bilaterálních smluv zachovají to pozitivní ve společných vztazích, konfliktní prvky je nutné vyloučit. Vzhledem k tomu, že SR směřuje politicky jinam než do politických, hospodářských a vojenských integračních struktur Západu, je rozpad ČSFR zjednodušením. Rozpad ČSFR se stal českým zájmem i proto, že tím bude posílena vnitřní integrita a stabilita země. V odpovědi na

interpelaci z 5.11.1992 (sněmovní tisk 80a, období ČNR 1992) Klaus opakuje zájem ČR na uspořádání jasných vztahů dvou nezávislých států.

Je zřejmé, že Klaus začal k rozpadu ČSFR přistupovat pragmaticky – Slovensko by bylo pro ČR stále větším přítěžkem v jejích nejdůležitějších cílech. Na podzim 1992 už bylo zřejmé, že je Klaus rád, že se Slovenska zbaví. Z tohoto hlediska se jeví jako nedůvěryhodné jeho citově odůvodněné vyjádření lítosti nad československým rozpadem. Je otázkou, proč se Klaus nikdy nepřihlásil k tomu, že o rozpad ČSFR měl v některé fázi zájem, přestože tomu tak minimálně od podzimu 1992 bylo. Jedním z možných vysvětlení je politický pragmatismus. Jak sám Klaus podotýká, mezi Čechy existuje silný čechoslovakistický sentiment, který vede politika k tomu, aby si voliče nepohňeval zdůrazňováním přínosu k rozpadu ČSFR.

11. Vnější prostředí ČR (mimo EU)

Poslední oddíl bude věnován Klausovým postojům vůči vnějšímu prostředí, s výjimkou EU, o které bylo obsírně pojednáno v samostatném oddíle. Představím Klausovy názory na jím zmiňované cizí země, mezinárodní organizace a problém globalizace.

11.1 Postoje vůči zahraničí, mezinárodním organizacím, globalizaci v teorii

Zde budu zkoumat kvantitativně menší problematiku, než byl vztah k EU – vztah Klause vůči vnějšímu světu, mimo problému samotné evropské integrace. Kapitola zahrnuje jak názory na vztahy určité země nebo organizace vůči ČR, tak komentáře vnitřních záležitostí cizích zemí a organizací.

Předně se podívejme, jak Klaus popisuje prostředí, ve kterém ČR existuje – v čem Klaus spatřuje pro ČR hrozby, v čem příležitosti a výhody? Kam ČR orientovat?

11.1.1 Rusko, odmítání rusofobie a nebezpečí z východu

V nejglobálnějším pohledu Klaus odmítá, že by ČR hrozilo nebezpečí z východu, z Ruska: „Ruské nebezpečí, tedy nebezpečí z Východu, byl jen dočasný fenomén, a nedovedu si představit, že by se v předvídatelné budoucnosti takovýmto nebezpečím opět stal. Byla to pravděpodobně záležitost 20. století.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 130). Rusko je daleko, proto Klaus nerad slyší „antiruské přehánění“. Klaus se staví i obecně na obranu Ruska a politicko-ekonomického dění v něm, oceňuje „neuvěřitelně klidnou, nekrvavou likvidaci komunismu“ v Rusku. Na nabízející se námitku, že šlo o dramatické události, zejména co se týká pokusu o puč komunistických

ortodoxních sil roku 1993, Klaus říká, že vzhledem k tomu, že se jednalo o definitivní konec komunismu v Rusku, tak to „nebylo vlastně nic“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 131-132).

Na druhou stranu Klause nelze obviňovat z toho, že by jeho pohled na Rusko byl nekritický a růžový. Dále Klaus (1998, str. 178-180) říká, že je proti očerňování Ruska a odmítá antiruskou fóbii, na druhou stranu Klaus podává dost realistický popis situace v Rusku od 90. let: politický systém je „neplnohodnotný“, se zrušením některých formálních zákazů je spojen růst chaosu, neexistuje „standardní stranická struktura“, systém je nestabilní, další reformy brzdí vítězové privatizačního procesu, kteří si nechtějí nechat ohrozit své pevné postavení plnohodnotným trhem. Neschopnost vlády dostát svým závazkům pak přivedla zemi do měnové krize. Dále Klaus dodává: „Pokud jde o srdeční záležitosti, určitě mám bližší vztah k Německu, než k Rusku.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 133). Konečně v NATO spatřuje eventuální brzdu ruské rozpínivosti. (Hájek, Klaus, 2001, str. 133).

Klaus tedy není vůči Rusku nekritický, přesto možná nebezpečí Ruska („dočasný fenomén“) podceňuje. Rusko je stále jadernou mocností a zemí s mamutím zbrojním průmyslem, který si vyhledává odbyt. Je zemí, kde státní struktury mají konexe s mafií. Pokud s Ruskem není spojená hrozba přímého válečného konfliktu, stále hrozí a hrozit bude nebezpečí spojené s nelegálním prodejem nejrůznějších zbraní a s dalšími nelegálními aktivitami. Ruské mafiánské gangy také neomezují své působení jen na prostor ruské federace. A dá se pochybovat i o tom, že by byl rok 1993 definitivní konec komunismu v Rusku. Například pokud se zemi nebude dařit ekonomicky, je možné, že se zbídačení voliči dají oslovit ultralevicovými populisty (zejména, pokud bude zároveň hráno na strunu nacionalistickou, v kteréžto kombinaci se jedná o ideologii nejen často přitažlivou, ale bohužel i extrémně nebezpečnou).

11.1.2 Střední Asie, Čína, nedemokratické režimy – pragmatismus a odmítání moralismu

Klausovy postoje vůči východnímu prostoru se dostaly do povědomí veřejnosti v souvislosti s kritikami Klause za to, že pěstuje přátelské styky i s režimy, které jsou autoritářské či omezující lidská práva (to se týká např. navazování obchodních styků se zeměmi ze střední Asie). V tomto smyslu se projevoval Klausův pragmatismus. Mezinárodní obchod je pro obě strany výhodný. Proč by měla být ČR škodná na tom, že v partnerské zemi je zrovna u moci diktátor? Klaus svými postoji vzbudil kritiku „moralistů“ za nedoceňování hodnot, které by měla naše zahraniční politika podporovat. Klause tyto „moralistické brzdy“ popuzovaly: „Propásli jsme řadu pozitivních kontaktů se zeměmi bývalého SSSR jen proto, že tam člověk odjížděl na návštěvu s velikými rozpaky, protože věděl, že novináře nebude zajímat, o čem to bylo, ale pouze

to, jestli jsme dostatečně hrdinně zmínili např. problém Čečenska.“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 184).²⁰⁴

Tím se dostávám k problematice postoje vůči zahraničním nedemokraticky smýšlejícím politikům či režimům. V této oblasti se opět projevuje jakési Klausovo „laissez faire“ v kombinaci s pragmatismem (kladění důrazu na ekonomické výhody styků). Nechte nás jednat, s kým to uznáme za výhodné! Klaus dále patří ke kritikům „necitlivého mesianistického intervencionismu“, který spojoval např. s mezinárodní kritikou srbských nacionalistů v období voleb roku 2000 (v úsilí o usměrnění výsledku voleb). Klaus (2000w) prohlásil, že nálady obyvatel nemá cenu diktovat z venčí a že nemá cenu kritizovat jednoho diktátora, aby volby vyhráli „ti hodní“.

Morální intervencionismus Klaus odsoudil i co se týče vztahu ČR a zemí střední Asie. Klaus odmítá, abychom do střední Asie jezdili poučovat o demokracii a zmiňuje rovnost názorů mezi oběma stranami. Z hlediska přesvědčeného demokrata je „rovnost názorů“ mezi demokratem a autoritářem nepřijatelná, z hlediska konzervativního příliš relativizující.²⁰⁵ Podobně jako s Čínou, Klaus se v této oblasti zasazuje o budování pozitivních kontaktů (v případě střední Asie samozřejmě zejména obchodního charakteru – jedná se o prostor bohatý na nerostné suroviny a potenciální pro odbyt hotových výrobků). Tyto kontakty by tedy nemělo žádné moralizování ohrožovat. Ekonomické (pragmatické) důvody vítězí.

Roku 1998 se Klaus (1998a, str. 34) např. ohradil proti tomu, aby byl někomu ze zahraničně politických důvodů zakazován vstup do hotelů (týkalo se to Američanů a z Libye ovládaných hotelů Corintia Towers v Praze). Nesouhlas s režimem v Libyi by tedy neměl být důvodem pro ekonomickou regulaci (podřízenost ekonomiky politice), kterou je sankce spojená embargem včetně zákazu vstupu do hotelů.

Ke zmiňované problematice styků s Čínou se Klaus vyjádřil podrobně v článku (Klaus, 2004k). Klaus uznává, že v Číně existuje deficit občanské demokracie, přesto je pro rozvoj politických i ekonomických vztahů s Čínou (dialog, přátelství, rozvoj vztahů). S tím, jak roste význam Číny, jsou kontakty s Čínou přínosné. Klaus uvádí dva možné extrémy: z ekonomického hlediska by se mělo usilovat o maximalizaci vztahů, z politického hlediska je přípustná spíše ignorace Číny kvůli problému lidských práv. Mezi těmito póly se musí najít nějaký bod. Nemohu se zbavit dojmu plynoucího z Klausova pragmatismu, že Klaus by tento bod viděl raději někde poblíž prvně zmíněného extrému.

²⁰⁴ Podobně Klaus zmiňuje i cesty do Číny.

²⁰⁵ Moderní relativismus tvrdí, že každý má právo na svůj názor, že neexistují objektivní hodnoty a měřítka, podle kterých by se dalo rozhodnout, který názor je lepší, čímž boří konzervativně pojatý systém a hierarchii uznávaných hodnot.

11.1.3 USA – odmítání antiamerikanismu a „mesianistického intervencionismu“

Silný odpor proti „mesianistickému intervencionismu“ projevil Klaus zejména v souvislosti války USA proti Iráku a s tím spojeným sesazením Saddáma Hussajna (nebo lépe řečeno válku mezinárodní koalice, vzhledem ke klíčovému postavení USA budu zjednodušeně mluvit o válce USA proti Iráku). V tomto ohledu je zajímavé pozorovat, jak se Klaus vyrovnal s tím, že válku nejsilněji prosazoval jeho oblíbenec G. Bush (zastávající republikánské (konzervativní) strany, kterou Klaus považuje za americkou pravici). Nejedná se o lehkou záležitost. V některých článcích Klaus explicitní postoj vůči americkému intervencionismu nezaujímá a jen zmiňuje, že se jedná o důležité téma (např. v článku „Čím žije Amerika těchto dnů“ (Klaus, 2000x), kde pouze kritizuje to, že se Američané v primárních prezidentských volbách některým důležitým otázkám jako právě otázce „mají USA dohlížet a civilizovat svět“? vyhýbají²⁰⁶). Klaus dále schválil pod mocným dojmem šoku z teroristických útoků na New York a Washington ze září 2001²⁰⁷ americkou intervenci do Afganistánu (začátek tažení USA a jejich spojenců proti mezinárodnímu terorismu). Toto použití síly označil Klaus (2001r) za „nezbytné a oprávněné“.

Klausovi (2002r) je na Bushovi sympatické, že nazývá zlo zlem a odmítá jakožto konzervativce morální relativismus (což vyznívá trochu paradoxně vzhledem k výše uvedenému Klausově tvrzení o rovnosti názorů demokrata a diktátora ze střední Asie). Na druhou stranu ovšem vidí veliký prostor mezi odmítnutím relativismu a válkou v Iráku. Vypořádání se s problémem sloučení své náklonnosti k USA s Američany vedenou intervencionistickou válkou věnoval Klaus několik článků. V článku „Jak vidím tuto válku“ (Klaus, 2003i) brání USA v tom smyslu, že USA nevedou válku kvůli irácké ropě (jak je populární tvrdit), ale kvůli svému idealismu (vymýcení zla, export demokracie a lidských práv). Tento idealismus však Klaus kritizuje – vede ke strašné válce, navíc je naivní, protože demokracie nelze zavést vojensky (v čemž má Klaus pravdu, a 4 roky od napsání tohoto článku to jen potvrzují).

Svůj pozitivní postoj vůči USA Klaus potvrzuje v článku „Jak je to s evropským antiamerikanismem“ (Klaus, 2003j), kde odmítá evropský antiamerikanismus. Klaus říká, že je stále „pro-americký“, považuje politický, ekonomický a sociální systém USA za správný a má rád americkou kulturu (kritizovaný intervencionismus a idealismus je však právě výrazem této

²⁰⁶ Klaus zde dále zmiňuje, že na USA mu připadají některé věci divné (přestože jinak má americkou kulturu rád).

²⁰⁷ K těmto útokům zaujal Klaus ostře kritické stanovisko. Spatřoval v něm nikoliv individuální akt, ale výraz celkové ideologie proti svobodě, trhu a západní civilizaci, tedy té samé ideologie, jakou u nás zastávají např. O. Štampach, E. Kohák nebo J. Patočka, kteří také usilují o přímou akci, která vyvede svět z letargie. Tato souvislost, byť velmi vágně uvedená, je pro zmíněné pány (jakkoliv s nimi Klaus nesouhlasí) navýsost urážející a je jedním z případů vyhocení konfliktů vedoucí k napětí ve společnosti, které sám Klaus jinde kritizuje.

kultury!). Antiamerikanismus Klaus odmítá i na dalších místech. Např. v článku „Fahrenheit 9/11 a naše doba“ Klaus (2004l) reaguje na Mooreův film Fahrenheit 9/11, který vyznívá jako ostrá kritika americké společnosti a politiky. Centrálním tématem filmu je právě kritika války v Iráku, v níž Moore galbraithovsky²⁰⁸ spatřuje výsledek vlivu velikých amerických zbrojařských korporací na americké politiky. Klaus označil film za trivializující a nadšené přijetí za alarmující. To, že film kritizuje válku v Iráku, Klaus nijak neoceňuje, protože se nejedná o názorovou shodu – příčiny války vidí Klaus i Moore diametrálně odlišně.

Klaus (2004m) dále opakuje, že se mu „nelíbí formování mezinárodního řádu podle představ USA, vynucování si norem chování“ a pojetí USA jako světového hlídače. Opět ale musím podotknout, že Klaus však podle mého názoru nedostatečně rozebral (vyvrátil) problém, zda právě tyto kritizované prvky americké zahraniční politiky nejsou jedním z permanentně se opakujících přívlastků jím oblíbené americké kultury. Nejedná se totiž samozřejmě o nic nového. Představa USA jako světového policisty s „big stick“ spadá do období dávno předcházející komunismu i obou světovým válkám, minimálně do prezidentského období T. Roosevelta.²⁰⁹

Klaus (1996, str. 121) dále správně podotýká, že (vojenská) přítomnost USA v Evropě je pro zdejší stabilitu a prosperitu klíčová (přítomnost USA zde oceňuje). Nejedná se o příklad rozporu s výše uvedeným odmítání intervencionismu či mesianismu? Myslím, že tomu tak není: západní Evropa nebyla USA nepřátelská. Rozdíl oproti kritizovaným intervencím je tedy v tom, že se nejednalo o přítomnost vojsk proti vůli evropských vlád. Přijetí vojsk je *dobrovolné* a nenarušuje státní suverenitu jednotlivých evropských zemí. Přesto chci upozornit na následující: vojenská i jiná americká přítomnost v Evropě je rovněž výrazem americké politiky hlídače (po boku strategických snah o získání silných spojenců) a politiky nepřipuštění růstu „zlých režimů“ po světě, spojovaná se sebevnímáním Američanů jako těch zodpovědných za minimalizaci zla ve světě. Jedná se o stejný princip jako při amerických intervencích (pokud za nimi nevidíme podobně jako D. Moore zájmy velkých korporací či jiných mocenských uskupení).

11.1.4 Další kritizované případy mezinárodního intervencionismu

Dalším příkladem Klausem zmíněným je kauza rakouského nacionalisty Haidera, který se se svými Svobodnými (FPÖ) dostal roku 2000 do vlády a prolomil tak dlouhodobě fungující

²⁰⁸ K. Galbraith ve své knize *Ekonomie a společenské cíle* (Galbraith K., 1984) popisuje propojení sektoru velkých korporací s veřejným sektorem. Jako nejjasnější příklady uvádí automobilový a zbrojařský průmysl, kterým vychází veřejný sektor (politici i úředníci) vstříc, protože je sektorem korporací ovládán.

²⁰⁹ T. Roosevelt vládl v letech 1901-1909. Za jeho prezidentování došlo k nárůstu zahraničního aktivismu, protože se T. Roosevelt domníval, že posláním USA je civilizovat zaostalejší národy. Rooseveltův dodatek k Monroevě doktríně dále stanovil, že USA budou intervenovat v latinské Americe, pokud si to tamní vládní korupce vynutí. USA se za T. Roosevelta např. zasadily o nezávislost Panamy roku 1903, díky strategickým zájmům na Panamském kanálu.

model koalice sociálních demokratů (SPÖ) a lidovců (ÖVP). V tomto případě byl vyvinut tlak ze strany EU, aby Haider byl z vlády odstraněn. Klaus (2000m) rozhodně samotné Haiderovy názory neobhajuje, čímž se vyhýbá možným obviněním z podpory nacionalismu, podobně jako se kritickým popisem nedemokratických praktik v zemích střední Asie a Číny vyhýbá obviněním ze schvalování autoritářství. Na druhou stranu se nepřipojuje k těm, kteří by Rakušany nabádali ke zjednání nápravy. Jedná se totiž o vnitřní rakouskou záležitost. Klaus zejména považoval celou věc za jeden z projevů zásadního sporu o poměr jednotlivých států a EU. Má se EU vůbec vyjadřovat k tomu, kdo se stane členem vlády v některé ze členských zemích? Klaus samozřejmě říká „ne“. Dochází zde tak k propojení jeho názorů na EU a mezinárodní intervencionismus obecně.

Bylo by zřejmě nespravedlivé tvrdit, že mezinárodní (morální) intervencionismus Klaus obecně odmítá z čistě pragmatických důvodů (ohrožení ekonomických styků). Klaus kritizoval intervencionismus jedné cizí země vůči další cizí zemi, což z pragmatického hlediska pro ČR nemá příliš význam. Jedním z důvodů, proč se Klaus tak silně staví proti intervencionismu, je jeho silný vztah ke státu jakožto základní, přirozené a nedotknutelné jednotce. Co se děje v jednom státu, je vnitřní věcí tohoto jednoho státu, tohoto organismu. Státu jakožto základní jednotce nemá nikdo nic diktovat, do něčeho ho tlačit, ať už nějaká mezinárodní organizace (sankce EU vůči Rakousku kvůli Haiderovi) nebo jiný stát (válka mezinárodní koalice pod vedením USA proti Iráku).

11.1.5 Aplikace Klausových názorů z jiných oblastí na zahraniční problematiku

Další Klausovy výroky týkající se zahraničí se dají těžko zařadit do jedné kolonky. Jedná se o ad hoc vyjádření k jednotlivým kauzám, které mají pro nás ten význam, že se na nich dají ukázat některé prvky obecnější Klausovy ideologie. Klaus (2001s) se např. vyjádřil kriticky k předběžným pasovým kontrolám britskými úředníky na pražském letišti spojených se zvýšenou rómskou ekonomickou migrací do VB. Klaus zdůrazňuje, že se jedná o šikanu českých občanů na území našeho státu. Celá nepříjemnost tedy vzniká kvůli nedostatečnému pojetí české státní suverenity ze strany sociálně demokratické vlády, která kontroly povolila, i ze strany Britů, kteří je navrhli.

Článek o zahraniční cestě do Austrálie (Klaus, 2001t) zase posloužil poukazu na to, že australští nacionalisté (One Nation) se nedostali do australského parlamentu kvůli zdejšímu většinovému systému, což považuje Klaus za pozitivní. A u nás se přitom proti většinovému systému tolik protestuje... Jen na okraj, australský většinový systém byl v úvahách o volebním

systemu do vznikajícího senátu ODS odmítnut ve prospěch dvoukolového absolutně většinového systému. Klausovi však zde samozřejmě nešlo konkrétně o podporu australského (alternativního) hlasování, ale o zdůraznění toho, že většinové hlasování obecně (kam se alternativní hlasování řadí) má svá významná pozitiva (zde správně uvedený případ znesnadnění cesty extrémistů k moci).

Další komentáře se týkají často kritizovaných západoevropských „sociálně tržních“ zemí. Na německém antiamerikanismu Klaus (2002s) popisuje „rýnský model“ s jeho snaze vyhnout se riziku a s inklinací ke „kultuře stěžování si“. Německo je typickým příkladem Klausem velmi negativně požímaného modelu sociálně tržního hospodářství.

Ve volebním úspěchu nacionalisty Le Pena ve Francii spatřuje zase Klaus (2002t) výraz toho, že Francouzi mají dost socialistů a evropských unifikačních poselství, že zrychlená evropská unifikace povede k růstu nacionalismu v Evropě.

Důležitým tématem v oblasti postojů k zahraničí je tematika vztahů se sousedy ČR. O Polsku se Klaus příliš nevyjadřuje, protože vztahy nebyly tolik komplikované, jako vztahy s dalšími sousedy. O Slovensku v poslední době Klaus také příliš nepojednává. Středobod článků o vztazích se Slovenskem leží v období kolem rozpadu ČSFR, proto o této problematice bylo pojednáno ve zvláštním oddíle o rozpadu ČSFR. Zde proto uvedu Klausův popis vztahů s našimi západními sousedy, s Rakouskem a Německem.

11.1.6 Německo – uzavřená historie, odmítání omluv a ekonomická dominance

Německo je pro Klause problematickou zemí. Klaus si dobře uvědomuje, že se jedná minimálně na evropské scéně o velmi vlivného hráče a že mnohé dění v českých zemích bylo ovlivněno vztahem s tímto velkým sousedem. Klaus se působení Německa na ČR obává,²¹⁰ a to zřejmě nejen proto, že Německo považuje za motor evropeizace a neliberální zemi, kde se prosazuje třetí cesta (podle (Hájek, Klaus, 2001, 138) v Německu není pro liberalismus prostor). Dlouhodobý „česko-německý spor“ stále existuje a jeho peripetie nejsou u konce. Klaus zejména považuje Německo za zemi, která dlouhodobě usiluje o dominanci nad českým prostorem. V současné době je zřejmé, že se nemůže jednat o dominanci vojenskou (přímé politické ovládnutí), proto podle Klause Německo volí jinou dlouhodobou strategii: zrušení hranic a unifikaci spojenou s evropeizací (Hájek, Klaus, 2001, str. 134-135). Dále se má jednat o

²¹⁰ Klaus přímo poznamenává, že Německo je soused, ze kterého lze mít trochu obavy (Hájek, Klaus, 2001, str. 142).

dominanci ekonomickou.²¹¹ Klaus nespécifikuje, zda se má jednat o strategii zaměřenou vůči ČR nebo i dalším evropským zemím. Z popisu názorů na evropskou integraci však vyplývá, že se jedná o pokus o dominanci nejen nad ČR, ale obecně jde o to hrát úlohu dominantanta Evropy. Nedá se tedy říct, že by Klaus paranoidně spojoval proevropské zaměření Německa a podporu Německa ve vstupu ČR do EU s novodobým pokusem o ovládnutí českého prostoru germánským živlem.

Vztahy s oběma západními sousedy byly poznamenány několika kauzami. V případě Německa se jednalo především o historická zranění spojená s událostmi kolem 2. světové války, tedy s problémem odškodnění za nucené nasazení, odsunu sudetských Němců, Benešových dekretů a oboustranných omluv. Klaus velmi tvrdohlavě odmítal české ústupky v těchto oblastech: Češi byli nevinnými oběťmi nacistického režimu. Co následovalo po 2. světové válce, byla jen logická reakce. Benešovy dekrety považuje za „evidentně vyhaslé“ (Hájek, Klaus, 2001, str. 136). Proto Klaus (2001u) odmítá smířování a omlouvání vůči sudetským Němcům. Klaus se smířený cítil a pocit nesmíření je podle něj jen někým podsouván (není bohužel vysvětleno, kdo by měl na podsouvání pocitu nesmíření jaký zájem, nejspíš jde ale o „moralisty“, kteří chtějí z omluv vytlouci nějaký politický kapitál či popularitu).

Spíše než k potenciálnímu usmíření, Klausovy výroky mohly směřovat k rozdmýchání historických bolestí. Po otevření západní hranice např. někteří bývalí němečtí usedlíci shledali, v jak zaostalém stavu se česká země nachází. Klaus (2002u) na jejich dopisy reagoval připomínkou, že komunismu, který Čechy zničil, pomohl do střední Evropy Hitler. To je pravda, je však otázka, nakolik v dané době a situaci je taková připomínka na místě.

V otázce poválečného odsunu přispěl Klaus svými výroky také spíše k rozjitření vášní. Klaus (2005k) v reakci na Mandlerovo pojetí odsunu poznamenává,²¹² že Češi odsunem pouze potrestali viníky, bránili se před budoucím potenciálním nebezpečím, a jejich uvažování bylo realistické. Klausovi je v těchto výrociích cizí metodologický individualismus, který se jinak objevuje v některých jeho oblíbených ekonomických teoriích (např. v teorii veřejné volby nebo u rakouské školy). Jakkoliv se tato poznámka a tato souvislost zdá být absurdní, poukazuje na jednu významnou záležitost – Klaus přijímá princip kolektivní viny sudetských Němců, který opět může přispět k rozdmýchání negativních reakcí. Ne všichni Němci přece byli vinni, respektive vinni stejně. Ve zločinech, které se bezesporu s odsunem pojí, byla vina s trestem spojena jen

²¹¹ Klaus říká, že ČR už je součástí německého ekonomického prostoru (Hájek, Klaus, 2001, str. 213). Je otázkou, co si pod pojmem „německý ekonomický prostor“ představit. Pokud by se mělo jednat o nějaké mocenské ovládnutí směřující k nadřazenosti Němců nad Čechy, pak by se jednalo o dosti šovinistický výrok. Pokud jde o prostý fakt, že s Německem realizujeme nejvyšší zahraniční obchod ze všech cizích zemí, pak se jedná o realistický, nicméně s ničím novým nepřicházející výrok.

²¹² Mandler tvrdí, že odsun byl výsledkem dlouhodobé české snahy o národnostní stát, nikoliv tedy výsledek válečných událostí.

vágně. Pocit nespravedlnosti, který tak mohl vzniknout, byl negativní emocí, kterou Klaus svými výroky přiživil.

Klaus by byl celkově rád, kdyby za historií česko – německých vztahů byla učiněna tlustá čára, podobně jako v postoji k vlastní české historii. Roli konce hledění do minulosti hrála podle Klause česko – německá deklarace. I v článku pojednávajícím o deklaraci projevil Klaus (2002v) značnou rezervovanost. Klaus říká, že deklarace není věcí budoucnosti, ale mementem historie, a opakuje, že minulost se nedá měnit omluvami. Havlovu omluvu za útrapy spojené s odsunem pak Klaus označil za snahu zvýšit si popularitu na západě (Hájek, Klaus, 2001, str. 137). Minulost se omluvami měnit samozřejmě nedá, jde však omluvami vyjádřit lítost nad určitými činy, což má velký morální význam. Svým okázalým podceňováním omluv Klaus zavdal svým kritikům další příčinu poukazů na podceňování významu morálních aspektů v Klausově ideologii. Podceňovat omluvu na verbální úrovni bez dalších hmotných dopadů je skutečně výrazem příliš materialisticky zaměřeného uvažování.

11.1.7 Rakousko a nevměšování se do vnitřních věcí – Temelín a Haider

Podívejme se nyní na články o druhém „západním“ sousedovi, Rakousku. Vztahy s Rakouskem jsou dlouhodobě poznamenány dvěma záležitostmi. Jednak se opět jedná o věci spojené s 2. světovou válkou (Benešovy dekrety), jednak se o problém Temelína. Klaus (2001v) odmítá zužování vztahů s Rakouskem na tyto nejviditelnější problémy, na kterých se zviditelňují někteří politici. Podobně jako v postoji vůči Německu, i zde Klaus odmítá přehodnocování Benešových dekretů. Jednalo by se o přepisování historie, za kterou je nutno dělat tlusté čáry (ve vztazích má jít o oboustranně aktuální výhodné kontakty). V problematice Temelína může každý, kdo četl výše uvedené Klausovy postoje ke státní suverenitě, předjímat, že Klaus nehodlá o odstavení této jaderné elektrárny kvůli tlaku Rakouska uvažovat. Její existence je věcí českého státu. Připomínám, že stejným způsobem se Klaus postavil k rakouské suverenitě v kauze Haiderových Svobodných ve vládě. Princip je stejný – co se děje na území jednoho státu, je jen vnitřní záležitostí tohoto státu, a další státy či mezinárodní organizace do těchto věcí nemají vstupovat.

Neústupnost postojů vůči Rakousku a Německu Klaus projevil i v případě postojů vůči oběma našim západním sousedům v souvislosti s evropskou integrací. Jednak se jednalo o odmítání případných podmínek pro schválení vstupu ČR do EU těmito státy (potenciálně problematika Benešových dekretů či Temelína). Přijímání podmínek by směřovalo proti Klausovu úsilí o českou vztyčenou hlavu v EU. Klaus (2001w) dále ostře kritizuje německo rakouský postoj vůči pohybu pracovních sil z ČR. V požadované ochranářské přechodné lhůtě právem jakožto

ekonomický liberál spatřoval omezení svobodného pohybu, který podle neoklasických teorií tlačí na efektivnost. Navíc šlo o rozpor s jednou z myšlenek, na kterých je postavena EU od „Single Market Act“.

Shrnuto, dá se říci, že Klaus v postojích vůči českým sousedům projevuje názory, které známe z dalších oblastí – tlusté čáry za minulostí spojené s opomíjením morálních dimenzí historických křivd, a zejména úsilí o ničím neohrožovanou státní suverenitu.

11.1.8 Globalizace – přínosy mezinárodního liberalismu i obava z „macdonaldizace“

Podívejme se ještě ve stručnosti na Klausovy názory na problematiku globalizace a celosvětově působících organizací. Nejedná se o oblast nikterak obsáhle a systematicky zpracovanou, spíše o ad hoc články k určitým příležitostem. Dalo by se očekávat, že se Klaus bude ke globalizaci stavět přívětivě – z ekonomického liberálního pohledu se jedná o proces spojený s růstem mezinárodního obchodu a liberalizovaného toku výrobních faktorů, který přináší ekonomický prospěch všem zúčastněným stranám. Tento moment je také u Klause opakovaně zmiňován. Klaus (2000y, 2001x) vidí v globalizaci internacionalizaci umožněnou (a vynucenou) technickým pokrokem, liberalizací a deregulacemi. Jedná se o evoluční spontánní proces vynucený tlakem a zájmy lidí, tedy ničí záměrnou politiku (proto nemá smysl proti globalizaci protestovat – není za ní nikdo konkrétní zodpovědný). Klaus v souladu s liberální doktrínou říká, že otevírání se je pro lidstvo jako celek prospěšné.

První Klausova obava spojená s globalizací se týká neliberálních tendencí, které se v mezinárodním propojování objevují. Jedná se zejména o to, co Klaus vytýká Evropské unii, na níž zde také naráží: tlak na standardizaci. Druhou Klausovou obavou spojenou s globalizací (která, pokud je liberálně pojetá, je prospěšná) je ovšem to, co znamená globalizace z kulturně politického hlediska. Zde už Klaus (2001x) reaguje na globalizaci méně nadšeně. Opět se jedná o obavu z rozmazání národního státu, kterého si Klaus cení jako přirozené jednotky. Pokud v optimálním případě splývá v jedno obyvatelstvo konkrétní národnosti a jejich politická jednotka, je zřejmé, že migrace, která je atributem globalizace, bude ústit v narušení onoho národnostně homogenního prostředí. Svůj dojem z pobytu v New Yorku a pohledu na tamější taxikáře „z různých koutů světa“ popisuje Klaus (1998, str. 176) lakonickým a skeptickým „tak nevím“. Roku 2003 napsal Klaus (2003k) pochvalně působící recenzi na knihu W. Kaspera „Únosná imigrace a kulturní integrace“, pojednávající o globalizaci. Kasper zde v souvislosti s globalizací mluví o narušování kulturní homogenity, růstu napětí, fragmentaci společnosti, změně podstaty hostující společnosti a nákladech kulturní diverzity. Klaus zdůrazňuje, že se nejedná o

jeho názory, v dalším článku (Klaus, 2003l) nicméně souhlasí s Kasperem, že existují náklady spojené s migrací a že společnost má právo na obranu proti změnám své podstaty. To je samozřejmě pravda. Klaus však nedává uspokojivou odpověď na otázku, jak tento pohled obrany společnosti (spojené vždy s určitým uzavřením se) učinit kompatibilní s liberálním ekonomickým pohledem, který usiluje spíše o otevření a odstranění překážek pohybu pracovních sil.²¹³

Klausovi však nejde jen o obavu z migrace obyvatel, ale i o narušování tradic a kultur jednotlivých zemí obecně. Klaus (1998, str. 175) jako příklad uvádí „macdonaldizaci, která nám něco ubírá“. S povzdechem se vyjadřuje Klaus (1998, str. 176) i o celosvětově prodávaných výrobcích nadnárodních firem: „Všechny dětičky na světě nakupují tyčinky Mars, stejně jako u nás doma, a nevěřím, že jim mohou chutnat, Horalka je určitě lepší.“ Zde už se liberální nadšení z volného toku zboží jaksi vytrácí, na úkor národnostního citění. Globalizace nesmí potlačovat kulturní různorodost a národnostní specifika (Klaus, 1998, str. 176). Dvě obavy z globalizace spojené dohromady (neliberální způsob globalizace, narušování kulturního národnostního prostředí mezi státy) dávají Klausovi možný obraz vývoje směrem k nenáviděnému komunitarismu, korporativismu, zkrátka ke „třetím cestám“.

Klausovo vnímání globalizace je tedy dvojaké (krom neliberální globalizace v západoevropském stylu, ve které Klaus vidí jednoznačné zlo). Jedná se o příklad problému sloučení liberálního a konzervativního postoje – z liberálního hlediska totiž na „macdonaldizaci“, tyčinkách Mars a taxikářích z různých koutů světa není nic špatného, spíše naopak – svědčí to o vysoké propojenosti trhů tlačící na efektivnost a vymazávání neodůvodněných cenových a platových rozdílů. Problém je spojen s mimoekonomickými dopady.

Pár Klausových článků (Klaus, 2000z, 2000aa) bylo věnováno i mezinárodním organizacím, jejichž jména jsou často spojována s globalizací (ač Klaus toto spojování explicitně odmítl): MMF a SB.²¹⁴ Klausův postoj vůči oběma institucím není jednoznačný. Na jednu stranu Klaus oceňuje, že se obě organizace snaží řešit reálné problémy světa a že jsou spíše liberální (odmítá ale jejich propojení s nějakou ideologií). Dále podotýká, že v současné době si spíše hledají svou roli a mají jen malý význam. Na druhou stranu ovšem Klaus podotýká, že obě

²¹³ Problém je spojený s tím, že ekonomický liberalismus se obvykle dívá na člověka z pohledu ekonomické vědy, tj. jako na jeden z nositelů výrobních faktorů a na konzumenta. Věci spojené s odlišnými kulturními zvyky obvykle neřeší. Proto je bránění člověku z Asie, který by v USA nebo Evropě pracoval za 3 krát nižší mzdu než starousedlík, považováno za negativní – jedná se o zábranu k efektivní alokaci výrobního faktoru. Nesnáz tkví v tom, že lidé nejsou jen výrobní faktor, jehož mimoekonomické atributy by byly homogenní. Pokud však ekonomický liberalismus ponechává vše mimoekonomické stranou, pak doporučení nemůže být jiné než k maximálnímu otevření společnosti. Mimoekonomické neliberální pohledy mohou doporučit opak.

²¹⁴ Články vznikly v době zasedání MMF a SB v Praze v létě 2000 jako reakce na demonstrace proti těmto institucím.

instituce chybují a jsou arogantní.²¹⁵ K dalším celosvětovým organizacím se Klaus příliš nevyjadřuje, a pokud se tak děje, pak jen okrajově v souvislosti s jinými otázkami.

11.2 Postoje vůči vnějšímu prostředí v politické praxi

Kapitola pojednávající o politické praxi ve vztahu k vnějšímu prostředí bude stručnější než jí příslušející kapitola o teorii. Podobně jako u vztahů s EU, nejedná se totiž o záležitost nikterak problematickou. Zahraniční politika ČR za Klausových vlád nebyla extremistická, spíše šlo o pokračování v navazování vztahů se západem a začleňování se do západní struktur. Je dále otázka, nakolik se jednalo o Klausovu vlastní iniciativu. Shrnu jen stručně, co se za Klausova premiérování v rovině vnějších vztahů událo.

Co se týče sousedů, vztahy s Rakouskem a Německem byly „normalizované“. Problémy byly spojené se zmíněnými kauzami: Benešovy dekrety, odškodnění, Temelín. Je však nutno zmínit, že např. v ekonomické oblasti byla ČR vůči svým západním sousedům otevřená a zahraniční odchod s nimi se velmi rozvíjel. Rozhodně se nedá mluvit o tom, že by se ČR např. vůči Německu v ekonomické oblasti uzavírala a že by o to Klaus usiloval, jak by snad někdo mohl vyvozovat z Klausových výroků o „obavách z Německa“ a o jeho ekonomické dominanci.

Jak již řečeno, vztahy s Německem byly na praktické rovině ovlivněny Klausovou neochotou ke smířování se a k omlouvám. Za jeho druhé vlády však byla přijata Česko - německá deklarace, do níž bylo prosazeno oboustranné konstatování lítosti nad utrpeními, která vznikla v souvislosti se 2. světovou válkou (oproti Klausově tendenci se neomlouvát). Deklarace historii uzavřela a konstatovala, že se ČR a Německo nadále bude soustředit na budoucnost, tj. další rozvoj vztahů. Uzavírání historie a zaměření na budoucnost je to, o čem se Klaus vždy vyjadřoval jakožto o žádoucím.

ČR udržovala dobré vztahy s dalšími významnými světovými zeměmi. O rozvoj vztahů s USA samozřejmě Klausovy vlády vždy usilovaly. Co se týče východních mocností Ruska a Číny, šlo v souladu s Klausovou teorií o budování zejména hospodářských kontaktů. Podobně jako u dalších poloautoritářských či autoritářských režimů, Klaus skutečně (v souladu s jeho rétorikou) nevyvíjel tlak na to, aby s těmito zeměmi byly omezovány z ideologických důvodů ekonomické kontakty.

²¹⁵ Jedno z odůvodnění této kritiky může spadat opět do sféry psychologické, kterému se snažím v práci vyhnout, přesto ho zde zmíním: jeden z čelních z představitelů SB (její hlavní ekonom v 90. letech) a nositel Nobelovy ceny za ekonomii J. E. Stiglitz patřil mezi kritiky české ekonomiky, zejména transformace, kterou Klaus oprávněně považuje za svůj výtvar a její kritiku nese velmi nelibě. Samotného Stiglitze opakovaně ve svých člancích (např. (Klaus, 2002w), (Klaus, 2006b)) kritizuje nejen za přílišné levicové zaměření, ale i za neznalost naší reality a právě za aroganci.

Ohledně mezinárodních organizací se dá říci, že se ČR za Klausových vlád stala součástí mnoha významných organizací nebo ke vstupu do nich podnikala kroky. Kromě OSN (do níž ČR vstoupila hned po svém vzniku roku 1993 jako nástupnický stát) byla ČR vyznamenána roku 1995 přijetím do OECD, a to jako první z transformujících se ekonomik. Do další důležité mezinárodní organizace, MMF, ČR přešla jako nástupnický stát roku 1993 (ČSFR byla členem hned od roku 1990). V rámci přechodu na volnou směnitelnost měny splatila ČR za první Klausovy vlády všechny dluhy vůči MMF do roku 1994 (ČNB, 2006). ČR se podobně jako u OSN a MMF stala nástupnickým členem SB po ČSFR. ČR byla příjemcem několika úvěrů, grantů a projektů technické pomoci od SB, jejichž smysly byla realizace opatření podle doporučení SB v oblasti ekonomiky a státní správy (SB, 2006). S oběma institucemi obě Klausovy vlády intenzivně spolupracovaly (přestože se nejednalo o spolupráci bezkonfliktní, jak o tom svědčí Klausovy popuzené reakce na případná „negativní vysvědčení“ od těchto institucí).

Co se týče globalizace, Klaus se samozřejmě nepokoušel jejím vlivu na ČR nikterak bránit. I za Klausových vlád pokračovala invaze „tyčinek Mars a Mac Donaldů“ do ČR. Nedá se samozřejmě konstatovat rozpor s Klausovou teorií, ač Klaus vyjádřil k těmto produktům globalizace spíše nechuť. Pokud je proces samovolný a vynucený „tlakem zdola“, jak Klaus tvrdí, nemá samozřejmě smysl proti němu nějak intervenovat (intervence by navíc musela být dost extrémistická).

Velká část Klausových článků s tematikou zahraničí nemá samozřejmě konkrétní odraz v praxi, protože se jedná např. o komentáře k postojům jedné skupiny (Evropanů, Čechů) vůči jiné skupině (Američanům, Rusům). Sem samozřejmě patří i Klausovy komentáře k dění v jednotlivých zemích. Co se antiamerikanismu a rusofobie týče, lze jen konstatovat, že samotný Klaus se v politické praxi neprojevoval jako zastánce těchto dvou emocí.

Vzhledem k tomu, že ČR měla po roce 1990 jasný cíl integrace do západních struktur a obnovení kontaktu se západními zeměmi, byl prostor pro prosazení názorů do praxe omezený. Zvrátit nebo pozměnit nejdůležitější trendy by se mohl pokusit spíše politický extrémista. Jako takový se Klaus neprojevoval. Dále je nutno konstatovat, že Klausovo hlavní pole působnosti spočívalo zejména v domácí oblasti (ekonomické reformy, rozpad ČSFR a diskuze o státoprávním uspořádání ČR, pokračující ekonomická transformace, opoziční smlouva a toleranční patent...).

12. Závěr

Jak by se dal shrnout výsledek mého zkoumání? Nemá zde smysl shrnovat poznatky, které jsem učinil na základě zkoumání jednotlivých oblastí – dané shrnutí následovalo vždy na závěr příslušné kapitoly. Proto se zde zaměřím na celkové posouzení výstupu práce.

Předně je nutno konstatovat, že je velmi obtížné v našem politickém prostředí pokusit se vypořádat odraz názorů politika do jeho praxe. Tato obava uvedená již v úvodu práce se plně potvrdila. Pokud jsem identifikoval odchylku teorie od praxe, bylo velmi obtížné jednoznačně stanovit, zda se jedná o rozpor z důvodu slabé víry Klause ve svou teorii, nebo z důvodu vlivu politického prostředí. O mnoho lehčí situace byla v oblasti teorie samotné, kde jsem se pokoušel identifikovat a komentovat jak nesoulady mezi jednotlivými částmi teorie (názorová nekonzistence), tak nesoulady faktické (omyly, opomenutí...).

Přes výše uvedené problémy z práce vyplývají základní trendy, které převážně souvisí s posouzením 6 stanovených hypotéz. Tyto hypotézy zde postupně rozeberu.

1. V politické teorii i praxi V. Klause se projevuje vliv ekonomického myšlení.

Tato hypotéza byla potvrzena jen částečně. Co se teorie týče, existují části Klausovy ideologie, v nichž se dá konkrétní odraz ekonomického myšlení (nějakého ekonomického směru) identifikovat jen velmi těžko. To se týká samozřejmě článků vyjadřujících se k politickým událostem a charakteru české společnosti, oblasti práva, hodnot a morálky, postoje k vnějšmu prostředí, včetně části teorie o EU.

Velmi významně se v Klausově myšlení však projevuje vliv teorie veřejné volby. Dá se skoro říct, že Klausovy články v některých oblastech jsou aplikací teorie veřejné volby na konkrétní dění. Velmi dobře je to patrné např. u názorů na zájmové skupiny (které jsou významným předmětem zkoumání teorie veřejné volby). Klaus v tomto ohledu závěry teorie veřejné volby dost přesně přejímá a zdůvodňuje jimi svůj odpor ke konkrétním zájmovým skupinám. Dále jde o jeho odpor proti „ISMům“ a partikularismu obecně. Liberálním důsledkem tohoto vlivu je pak to, že Klaus zdůrazňuje ve svých člancích, že on a ODS zastupují obecné zájmy všech občanů (nikoliv segmentu společnosti), v čemž spatřuje rozdíl oproti dalším vlivným subjektům. Podobně jsou i názory na EU ovlivněny teorií veřejné volby a jejími závěry Klaus argumentuje. Část odporu vůči EU je zdůvodněná opět přemírou „partikularismů“, které se v EU prosazují, v čemž teorie veřejné volby spatřuje velké nebezpečí pro společenský rozvoj. Je však otázkou, nakolik lze považovat odraz teorie veřejné volby v Klausově myšlení za vliv *ekonomického* myšlení (v souladu se stanovenou hypotézou), protože teorie veřejné volby stojí na pomezí ekonomických a politických disciplín.

Výrazná část Klausova myšlení je ovlivněna obecným ekonomickým pohledem na svět a Klaus to ve svých člancích dává jasně najevo např. tím, že používá ekonomickou terminologii (která mimo jiné je často užitečným analytickým aparátem pro zkoumání některých jevů, a to např. snahou o jasné vymezení nákladů oproti užitkům nějakého rozhodnutí a jejich srovnání). Klaus se často v politické sféře vyjadřuje nejen v pojmech užitků a nákladů, ale laboruje s pojmem trh – v oblasti politické samozřejmě trh politický (s podobným přístupem přišla opět jedna z větví teorie veřejné volby, konstituční ekonomie. Jde o aplikaci ekonomických poznatků na sféru politiky). Pojem trhu je klíčový pro podstatnou část Klausovy teorie nejen ekonomické, ale i politické. Principy jsou přitom stejné – vše musí projít tímto trhem (který se v politické terminologii nazývá volbami). Co ho obchází nebo stojí mimo něj, je společensky neprospěšné. V ekonomické oblasti to jsou např. dotované výrobky či služby, v politické oblasti celá nepolitická politika. Z toho plynou i další věci: volbami (trhem) prochází politické strany, které proto mají mít moc. Politické strany v parlamentu jsou jako úspěšné firmy – rozdíl jen spočívá v moci politického rozhodování oproti moci dále vyrábět.

Ekonomické myšlení (kromě veřejné volby) se projevuje i v názorech na EU, což není nic překvapivého, protože EU je částečně projektem ekonomickým. Vliv ekonomického myšlení se okrajově projevuje i v odmítání „blbě nálady“ české společnosti (blbá nálada tlumí aktivitu, včetně podnikatelského ducha), zde se však jedná spíše o sekundární záležitost (primární roli hraje odpor ke kritice Klausových kroků).

Celkově se dá tedy říct, že u Klause dochází v důležité části jeho politického myšlení k aplikaci ekonomických pojmů a analýzy, zkrátka ekonomického myšlení.

Co se praxe týče, domnívám se, že mnohé jeho kroky jsou ovlivněny zejména snahou o vyrovnaný státní rozpočet, respektive omezením toho, co stát musí ze svých příjmů nebo majetku vydat. To se projevilo nejen v návrzích na státní rozpočty jako takové, ale i v odmítání nejrůznějších nároků konkrétních slupin nebo jedinců vůči státu. S tím byl spojený odpor vůči některým prvkům občanské společnosti a zájmovým skupinám. Klausovi jistě vadily nároky různých skupin, které by negativně ovlivnily možnost sestavit vyrovnaný rozpočet, případně možnost nakládat volně s přebytečnými zdroji. Klausův postoj zde podstatně formulovala jeho spořivost. Proč by měl stát soukromým subjektům něco dávat? Praxe vyrovnaného rozpočtu a minimalizace výdajů byla dominantou.

Toto myšlení však výrazně podle mého názoru formovalo i (realizovaný) postoj vůči restitucím. Proč by měl být majetek vydáván bezplatně, když mohl být privatizován za alespoň určité finanční sumy? Z toho pak vyplývají i kroky další – vzhledem např. k tomu, že církvím nebyl vydán majetek, nemohlo dojít k odluce církve od státu apod.

Dále šlo o úsilí o státní kontrolu veřejných zdrojů, která jistě přispěla k odporu vůči decentralizaci státní moci. V kapitole o praxi bylo popsáno, že Klausova vláda si příliš iniciativně nepočínala ve zřizování VÚSC, které tak vznikly až roku 2000. Jedním z důvodů byl patrně odpor k omezení centrální státní moci, včetně moci ekonomické.

Ekonom v Klausovi podle mého názoru významně ovlivnil i Klausovy kroky při rozpadu ČSFR. Jeho zájem na klidném a rychlém rozpadu ČSFR (a jeho jednání s Mečiarom) směřoval k tomu, aby nebyla narušena česká ekonomická transformace (roli dominanty tedy zde hraje ona). Ten samý ekonomický problém ovlivnil Klausův přístup k tvorbě české ústavy a nového státoprávního uspořádání – důležité bylo, aby nebyl díky politickým prioritám na formování nového státu příliš škodný ekonomický transformační proces.

Mnohé politické Klausovy kroky se nedají s jeho ekonomickým myšlením podle mého názoru příliš těsně spojit, protože jejich motivace byly jiné (např. úsilí o změnu volebního systému). Přesto je ale zřejmé, že ekonomické myšlení se v Klausově praxi významně projevilo.

2. Klaus je přesvědčením konzervativce, do praxe se však jeho konzervatismus příliš neprosadil.

Při zkoumání této hypotézy je nutné si uvědomit, v jakém smyslu o Klausovi jakožto konzervativci mluvíme. Pod pojem konzervatismus se začleňuje více proudů, které mezi sebou nemusí mít souvislost, mohou se však navíc dostávat i do rozporu. Např. encyklopedie Wikipedia uvádí kromě konzervatismu jakožto obecného politicko-filosofického směru tyto konkrétní proudy: konzervatismus ekonomický (spojený s neoliberalismem), zejména pak fiskální, dále kulturní a náboženský.²¹⁶ Ke kterému z těchto proudů (pokud k některému) se dá Klaus přiřadit? Jaké hodnoty chce chránit, „konzervovat“?

Rovnou můžeme odmítnout spojení s konzervatismem náboženským (v našich podmínkách spojeného s křesťanstvím). Klaus ve svých článcích říká, že není věřící v křesťanském slova smyslu. Tomu odpovídá i jeho pojetí hodnot, které se tak od náboženského konzervatismu vzdaluje: pokud Klaus oceňuje křesťanské hodnoty či křesťanství, pak je tomu tak pro jejich praktický odraz do života. Jde tedy spíše o odraz pragmatismu / utilitarismu než náboženského konzervatismu (jak jsem poukázal, jde v lepším případě o jakési náboženství / křesťanství bez Boha). Pokud budou mít praktické pozitivní důsledky jiné hodnoty než křesťanské, Klaus se bude stavět za ně. V souladu s teorií je i postoj v praxi. Ani zde se samozřejmě Klaus nedá považovat za konzervativce. Na církve pohlíží jako na jedno ze zájmových sdružení a jednoho z mnoha „zprostředkovatelů duchovních hodnot“, a odmítá proto k církvím zaujímat nějaké zvláštní stanovisko. Naopak ho velmi popouzí, pokud o to někdo

²¹⁶ O různých (nejednotných) proudech konzervatismu viz i Heywood (1994).

usiluje (např. uzavření konkordátu). Pak se totiž církve dostávají do pozice zájmových skupin, ke kterým se Klaus staví jak na rovině teoretické, tak na rovině praktické velmi odmítavě, z čehož plyne, že jeho postoj je diktován pohledem veřejné volby spíše než konzervatismem.

Problematictější bude spojení s konzervatismem v ekonomickém (a fiskálním) smyslu. Zde se rozhodně nedá popřít spojení Klause s tímto směrem. Klaus se k ekonomickému konzervatismu hlásí v mnoha člancích a po rétorické stránce se do tohoto proudu zařadit dá. Bohužel tato oblast leží mimo sféru zkoumání práce, protože se jedná o oblast spíše ekonomickou než politickou. Proto zde nemohu činit silné závěry a diskutovat o tom, nakolik se např. Klausovy vlády v praxi skutečně chovaly v ekonomickém smyslu konzervativně (neoliberálně). Přesto zde zmíním důležitý bod. Klaus se dá označit (minimálně na teoretické rovině) za konzervativce v této oblasti, kde dochází k překryvu s neoliberalismem. Z toho však plyne otázka: nedá se Klausův konzervatismus připočíst spíše na vrub jeho inklinaci k neoliberalismu či dalším směrům, které mají s konzervatismem společné prvky?

Vraťme se ale ještě ke konzervatismu a hodnotám, které hájí v ekonomické oblasti. Jednou z takových hodnot je ochrana soukromého vlastnictví (což je opět společný prvek s neoliberalismem). V kapitole o restitucích jsem poukázal na to, že Klaus se zastával omezené formy restitučního procesu (a to jak v rovině rétoriky, tak praxe), což jsem klasifikoval jako odpor k obnovení (ochraně) oprávněných vlastnických nároků. V tomto případě se podle mého názoru jako konzervativce neprojevil, a to ani v ekonomickém slova smyslu. Podobně Klausovy vlády nebyly schopny a nejspíš ani ochotny privatizovat některé významné podniky, které tak zůstaly ke konci Klausova premiérování ve státním vlastnictví. Šlo zejména o banky, ale i další velké nefinanční instituce. V této oblasti se neprojevila Klausova důvěra v soukromé vlastnictví a trh. Podobně pokračující regulace v některých oblastech, s nimiž Klausovy vlády nic neudělaly (deformace trhu bydlení regulacemi nájemného) nemá s ekonomickým konzervatismem nic společného. Označení za konzervativce (neoliberála) tak nabývá na teoretické i praktické rovině trhliny.

I v dalších oblastech, v nichž je Klaus označován za konzervativce, nacházíme stopy jiných proudů myšlení, zejména liberalismu. Rozeberme např. postoj k rodině, která bývá jednou z významných hodnot bráněnou konzervatismem (v obecně politicko-filosofickém smyslu). Klaus nebyl nikdy zastáncem štědrých rodinných politik (zejména z důvodů ekonomických – viz snaha o vyrovnanost státního rozpočtu a minimální státní mandatorní výdaje – ekonomický a fiskální konzervatismus / neoliberalismus). Nenajdeme ani příliš mnoho článků, jejichž ústředním tématem by byla rodina jakožto hodnota per se (spíše se jedná o zmínky ve člancích zaměřených na jinou problematiku).

Pokud je Klaus v oblasti rodiny spojován s konzervatismem, pak je to např. kvůli jeho postoji k registrovanému partnerství, jak je uvedeno v kapitole o právu, hodnotách a morálce. I zde jsem však poukázal na to, že Klausovi vadil vetovaný zákon předně z jiných důvodů – jedná se opět zejména o nárokovost a pohled na homosexuály jakožto na zájmovou skupinu, která chce prosadit své skupinové zájmy v politickém procesu lobbyismem. K nárokovosti a působení zájmových skupin v politice se Klaus stavěl vždy negativně – a to jak v na rovině teoretické, tak v praxi. Je tedy otázkou, nakolik Klausovo veto připočítá konzervatismu a nakolik odrazu teorie veřejné volby. Jak jsem ukázal, Klaus se samotnou homosexualitou problém nemá (dokud nejsou jejími nositeli vznášeny nároky), což nás navádí na druhou možnost (vliv odporu proti zájmovým skupinám). Konzervatismus tak zde mohl hrát jen roli pomocné ruky. Naopak např. v případě obhajoby povinné vojenské služby (z vlasteneckých důvodů) je liberalismus na úkor konzervativního odůvodnění zatlačen do pozadí. K dalšímu (jinak spíše výjimečnému) přihlášení se ke konzervativně-vlasteneckým důvodům na úkor ekonomického liberalismu došlo v jisté míře v názorech na globalizaci.

Které jsou další hodnoty, které se Klaus pokouší bránit? Jde zejména o obranu státu a národa jakožto základních entit, se kterými je možno se identifikovat (hlavně jde o spory v kontextu evropské politické integrace). Dále jde o obranu „klasického stranictví“ oproti různým experimentům a „třetím cestám v politice“ (nepolitická politika).

V tomto smyslu se dá hovořit o konzervativním vystupování. Opět je zde však problém souvislosti s dalšími zájmy a názory, což vznáší otázku, zda je konzervativní zdůvodnění (hodnoty prověřené časem a vzniklé evolucí) tím primárním důvodem, proč se Klaus na obranu zmíněných institutů staví. Nerozpouštění státu a národa totiž mohlo mít aspekt mocenský – neoslabování vlastního vlivu (snahy nenechat mluvit někoho jiného do toho, co se bude v ČR dít). Z pohledu konzervatismu se jeví problematické hlavně odmítání přesunu státních kompetencí směrem dolů (tedy decentralizace) – místní vláda je totiž podle konzervatismu jednou z entit, která stojí mezi státem a jedinci, která jedince zařazuje do určitého kontextu, s čímž klasici konzervatismu typu Burkeho rozhodně problém na rozdíl od Klause neměly. Bylo přitom poukázáno na to, že odpor k přesunu kompetencí na nižší jednotky byl patrný jak na rovině praxe, tak teorie.

Další mnohé oblasti, se kterými je konzervatismus v obecném politicko-filosofickém smyslu tradičně spojován (agrarismus, společenské mezostruktury typu profesních organizací), nenašly u Klause oporu jak v oblasti teorie, tak v oblasti praxe. Opět šlo o to, že Klaus považuje zmíněné oblasti za zájmové skupiny, které společnosti škodí (opět vliv teorie veřejné volby).

Na základě mého zkoumání tedy musím konstatovat, že hypotéza tak, jak byla formulovaná, musí být odmítnuta. Klaus se v mnoha ohledech neprojevoval jako konzervatívec

jak na rovině teorie, tak praxe. Jeho konzervatismus je často (podle mého názoru dokonce převážně) spojen s jinými názorovými proudy (zejména se jedná o neoliberalismus obecně, specificky pak o teorii veřejné volby). Konzervatismus pak poskytuje oporu Klausově odporu vůči subjektům, s nimiž se dostává do konfliktu. Přijatá hypotéza by mohla spíše znít: Klausův konzervatismus má na teoretické i praktické rovině několik trhlin, takže těsné spojení Klause s tímto názorovým celkem v obecně politicko-filosofickém smyslu je neudržitelné. Některé proudy konzervatismu jsou Klausovi zcela cizí, jiné mu jsou bližší (zejména ekonomický konzervatismus, a to zejména v případě, že dochází k překryvu s liberalismem). Spíše než o konzervatismu by se tak u Klause mělo diskutovat o jeho neoliberalismu.

3. Klaus je pragmatik, opomíjí však význam hodnot a morálky.

Tato hypotéza se dá v podstatě přijmout. Klausův pragmatismus se projevoval jak na teoretické rovině (viz jeho články o hodnotách a jejich významu v praxi, zejména citát o tom, kdy existuje povinnost přiznat omyl), tak na rovině praxe – viz např. jeho postoj k zahraniční politice – jde o to, aby morální hodnoty nepřekážely důležitějším věcem, tj. navazování oboustranně výhodných styků (tj. zejména ekonomických). Podobně v oblasti restitucí se dá konstatovat, že hodnoty (soukromé vlastnictví a jeho obnova) musely jít stranou kvůli pragmatismu – široce pojaté restituce by způsobovaly problémy, zdržovaly by transformační proces, braly by státu zdroje. Klaus se tedy za hodnoty a morálku staví v případě, pokud slouží nějakému dalšímu (praktickému) cíli. V případě, že se nehmátatelné hodnoty a pragmatismus dostávají do rozporu (např. by důsledné sledování hodnot způsobovalo problémy), ustupují hodnoty (morálka) do pozadí.

Problém podceňování hodnot se projevil podle mého názoru kromě výše uvedených oblastí např. v oblasti postoje vůči komunismu ve srovnání s dalšími formami socialismu („tvrdé“ versus „měkké“ formy). Jak jsem uvedl, Klaus mluví o jedné podstatě, o jednom principu. Podle mého názoru se však jedná o kvalitativně rozdílné jevy, a to právě hlavně na rovině hodnot a morálky. Komunistická ideologie se hlásí ve svém čistém pojetí k ideologii nesmiřitelného třídního boje a násilného zničení nepřátelských vrstev (zejména buržoazie). Při sledování svého cíle je proto ochotna akceptovat mnohé zločinné jevy nejhoršího řádu (nejen zločiny proti majetku, ale i proti životu, jak to mimo jiné i komunistická praxe potvrdila). „Měkké“ formy socialismu se s podobnými jevy neztotožňují. Nedá u nich tvrdit, že účel světi prostředky. Hodnotové působení obou forem socialismů na společnost je podle mého názoru odlišného řádu. V praktické rovině se pragmatický postoj v otázce komunismu projevil ve spolupráci s lidmi, kteří byli s komunistickým režimem spojeni (podle elegantní teorie zpětného zrcátka). Tito lidé byli často schopní (znalosti, kontakty, zkušenosti...), proto z praktických hledisek stál Klaus o

spolupráci s nimi – přinášelo to hmatatelný užitek (podobný princip jako u postoje v zahraniční politice). Klausovo podcenění hodnot a morálky se projevuje i ve velmi striktním pohledu na člověka či skupiny lidí jako na homo economicus, kterému jde jen o maximalizaci vlastního užitku, často na úkor druhých (sledování vlastních zájmů, maskování za obecné zájmy). Klaus si nepřipustil, že by někteří jedinci či skupiny jedinců opravdu mohli věřit hodnotám, které hájí (problém zájmových skupin). Podle toho také vypadal jeho teoretický i praktický velmi nepřátelský postoj k těmto skupinám (s dopadem na rozdmýchání nepřátelských vášní a emocí).

Klaus má samozřejmě pravdu v tom, že ekonomie a trh se nemusí dostávat do rozporu s etikou, hodnotami. Trh (liberalismus) má samozřejmě své hodnotové zázemí. Tyto hodnoty pak slouží společnosti v tom, že povzbuzují k ekonomické aktivitě a vedou k ekonomické efektivnosti. Nemá však zde asi smysl opakovat, jak bylo naloženo s hodnotou úcty k vlastnictví, která je společná liberalismu i konzervatismu, v restitučním procesu, případně v sociálně politických procesem 90. let.

Tento stručný průřezový nástin (v němž by se dalo dále pokračovat) podporuje hypotézu tak, jak byla v úvodu formulovaná. Hodnoty slouží Klausovi spíše jako cesta než cíl (spíše jako prostředek než účel).

4. Klaus v praxi usiloval o růst a koncentraci vlastní moci a kritizoval elegantní rétorikou vše, co mu v tomto úsilí stálo v cestě.

Tato hypotéza je možná příliš ostře formulovaná. Její základní smysl je však podle mého názoru v Klausově politické praxi i rétorice patrný. Možnost ovlivňovat dění a mít moc (a odpor proti těm, kdo se této snaze stavěli) se dá spojit s odporem vůči decentralizaci (vznik VÚSC), vůči EU (předávání pravomocí na vyšší úroveň), s úsilím o vládní pravomoci a o jednoduchý proces schvalování legislativy, se spory s ústavním soudem, který Klausovu moc významně a nenávratně svými rozhodnutími omezil, s úsilím o vysoký vliv na společenské dění (a o významnou pozici) v rámci opoziční smlouvy, respektive tolerančního patentu, s pokusem o omezení moci menších parlamentních stran ve prospěch vlastní ODS (a smluvní ČSSD), a patrně i s výběrem jedinců pro složení ústavního soudu. Z výše uvedeného výčtu je patrné, že snaha o významný post a moc je spojená s tolika Klausovými kroky či názory, že odmítnutí zmíněné hypotézy je nemožné. Co se týče druhé části hypotézy (elegantní rétoriky, která Klausovy mocenské ambice maskuje), Klaus k jejímu přijetí svádí např. svým často opakovaným pojetím člověka jako homo economicus (sledování vlastních zájmů s maskováním pravého cíle). To svádí k otázce: proč by měl být takový homo economicus každý jiný („ekologisté“, církve...), jen ne Klaus samotný? Dále vede k přijetí této části hypotézy i Klausovo pojetí hodnot, jak o tom bylo pojednáno ve třetí hypotéze. Názor na přiznání omylu (pravdu / lež) je u Klause daný možným dopadem na pozici politika.

Proč by pozici politika neměla sloužit i jeho rétorika obecně? Pro Klause jakožto vzdělaného člověka s dobrými argumentačními schopnostmi pak není problém nalézt takové formulace, které jeho kroky ospravedlňovaly na jiné než mocenské rovině. Vícekrát jsem v práci upozornil na elegantní, nicméně zástupné argumenty.

Na druhou stranu je nutno konstatovat dvě věci: snaha o mocenský vliv nemusí být nutně spojená jen s egoistickou touhou po vlastním (mocenském) uspokojení. Pokud je politik skálopevně přesvědčený, že právě on zná cestu, kterou by se země měla ubírat, pak zřejmě bude usilovat o růst své moci (nejen) kvůli své potřebě moci jako takové. Mimochodem to je přesně argumentace Klausem zmiňovaná v souvislosti se sarajevským atentátem (je na posouzení každého, nakolik této argumentaci bude věřit, každopádně se jedná o možné vysvětlení touhy po moci). Další rozbor by příliš sklouzával do oblasti psychologie (touha po moci pro moc versus pro přesvědčení o vlastní nezbytnosti), proto poukaz na tuto možnost dále rozvádět nebudu.

Dále je nutno konstatovat, že odpor vůči institucím, které mohly omezit Klausovu moc, nemusí být primárně odůvodněn Klausovou touhou po moci. Např. převážně negativní postoj vůči EU má mnoho dalších aspektů, a rozplést, který z nich je důležitější či primární, se zdá být nemožné. Podobně postoj vůči stranickému a volebnímu (nebo obecně vůči politickému) systému mohl mít mnoho dalších motivací a důvodů a mohl plynout z přesvědčení o vhodnosti jednoho modelu, nikoliv z touhy po moci (mocenská pozice by tak zde hrála roli falešné kauzality a roli neovlivňující proměnné). S tím je spojená další věc: některé kroky, které by se daly přičítat snaze o mocenské postavení, mohly být pro českou společnost (politiku) prospěšné, a to ať už jako vedlejší nebo přímý efekt. Např. snaha o změnu volebního systému směrem k větší disproporcčnosti (ať už motivace byla růst vlastní moci na úkor malých stran nebo víra v prospěšnost, případně kombinace obojího) měla vést k lepším možnostem, jak sestavit silnou a stabilní vládu, což je hodnota, která je podle některých uznávaných českých i světových politologů pro demokracii velmi významná.

V každém případě se domnívám, že z Klausových kroků je patrné, že mocenské ambice, které sám v jednom citovaném rozhovoru odmítá, měl a má, přestože to svou rétorikou popírá.

5. Klaus je bojovníkem proti občanské společnosti a zájmovým skupinám, protože se vymykají jeho přímému vlivu.

Tato hypotéza se jeví jako pochybná. Opět je zde problém posouzení motivací – jaké jsou skutečné Klausovy motivace případného odporu vůči zmíněným subjektům? To je těžké posoudit. Jako důvěryhodné a kompatibilní s ostatními částmi Klausovy teorie se však jeví vysvětlení, že odpor vůči zmíněným subjektům pramení ze zakořeněného přijetí teorie veřejné volby. Z tohoto vyplývá i posouzení první části hypotézy (boj proti občanské společnosti a zájmovým skupinám).

Předně, Klaus ve své rétorice ani praxi nebojuje s občanskou společností jako takovou, ale proti některým jejím segmentům, které naplňují některou významnou charakteristiku zájmové (nátlakové) skupiny. Jak jsem ukázal, Klaus bojuje proti té části občanské společnosti, která klade politické nároky. Nedá se tedy říct, že by bojoval proti občanské společnosti obecně, jak stanoví výše uvedená hypotéza. Pokud obecně neplatí první část hypotézy, důvod uvedený v druhé části hypotézy je rovněž mylný. Klausovi nejde o všeobecný vliv nad společností, jde mu spíše o to, aby některé (nepolitické) prvky občanské společnosti neměly vliv v politické sféře. Motivací opět může být víc – buď může jít o přesvědčení o škodlivosti tohoto vlivu nebo o odpor k nárokům spojený s odporem k omezení vlastního vlivu nebo o kombinaci obojího. Z toho každopádně vyplývá, že se Klaus nestaví proti prvkům občanské společnosti, které se svými nároky do politického procesu (jeho sféry jakožto voleného politika) nevstupují (sportovní kluby...).

6. Klaus vytváří jednoduchá schémata, do nichž vtěsnává svět. Tomu odpovídá jeho teorie a toto zjednodušení se odráží i v jeho konkrétních politických krocích.

S touto hypotézou se dá souhlasit. Patrná je tendence k vytvoření jednoduchého schématu především v tématice rozdělení všech postojů a politických subjektů na levicové a pravicové (s odmítáním přechodu mezi tím). V oddílu o socialismu a komunismu bylo popsáno a mnohokrát zmíněno toto černobíle vidění světa. Na jedné straně stojí socialismus (je jedno v jaké formě), který vede k nerespektování trhu a svobody, na druhé straně nesocialismus (pravice, liberalismus), který je spojen prosazováním svobody a trhu bez adjektiv. Toto vidění světa je aplikováno na všechny možné další oblasti, a to nejen ekonomické, ale i politické. Aplikace se týká postojů vůči politickému středu (který neexistuje, ve skutečnosti jde o zástěrku některé formy socialismu), vůči jiným formám politické reprezentace zájmů než skrz strany (jde o třetí cesty v politice a opět o řazení k některému „ISMu“ spojeného s „měkkým“ socialismem, konkrétně o postoj vůči „ekologistům“, vědcům, umělcům apod.). Tento postoj se odráží i v článcích o EU – mnoho zjevů, ke kterým dochází v evropské integraci, je označeno za nějakou třetí cestu (ať už politickou, nebo ekonomickou) mezi reálnými dvěma postoji. A ve třetí cestě jde opět o rozpor s nesocialismem, tedy o nějakou formu socialismu (a jeho některé konkrétní podoby). Vše musí projít trhem (ekonomickým, politickým). Co je nad trh, je ze socialismu v některé z jeho forem.

Podobně jednoduché schéma je vytvořeno v názoru na fungování státu a politického procesu (jedná se o spojené věci, jenom nahlížené z trochu jiné perspektivy). Má tu být jednoduše stát, svobodní občané (případně jejich sdružení, pokud si nic nenárokují) a strany, které si občané volí. Politika má být co nejpřehlednější (silná vláda, zřejmě optimálně jednobarevná většinová), legislativní proces nekomplikovaný. Co zasahuje do politického procesu mimo tento náčrt (nadmárodní politické sjednocování a orgány, regionalismy a komunitarismy, korporativismus,

tlaky politických iniciativ a přímé demokratická akce), je nahlíženo negativně. Tento pohled se opět uplatňuje v oblasti postojů na EU, regionů, stranictví a nepolitické politiky apod.

Co se týče některých konkrétních politických kroků, je v nich odraz těchto schémat patrný. Opět je ale otázkou, zda politické kroky jsou výsledkem aplikací těchto schémat nebo spíše např. mocenských snah (může se jednat o věci vnější podobou propojené, protože odmítání regionalismu a nadnárodních struktur z pozice politika na státní úrovni, stejně jako odpor voleného politika vůči „nevoleným politikům“, má stejný efekt jako odmítání z důvodu aplikace uvedených schémat). Souvislost se zmíněnou rétorikou může mít např. zmiňovaný politický odpor vůči „ISMům“ a zájmovým skupinám (konec práce tripartity, odpor vůči profesním komorám...) a odpor vůči nepřehlednému politickému procesu (pokusy o zavedení většinových prvků volebního systému). Naopak identifikoval jsem kroky, které vytvořenému schématu neodpovídají – šlo zejména o toleranci až podporu (v případě rozpočtu) levicové socialistické vlády, v níž by Klaus měl spatřovat podle daného schématu zcela zásadního nepřítele. Přestože z jeho strany mohlo jít o zabránění ještě levicovější vládní alternativě, domnívám se, že pokud by byla dodržena rétorika vytvořeného černobílého schématu, spolupráce ODS a ČSSD by byla nemožná.

Zajímavé by bylo posouzení odrazu levo – pravé jednoduché rétoriky do ekonomické praxe Klausových vlád. Právě ekonomické oblasti se totiž vytvořené pravo – levé schéma velmi zřetelně týká. Přestože se jedná o předmět stojící mimo rámec této práce, dovoluji si zmínit, že trh bez adjektiv u nás rozhodně zaveden do roku 1998 nebyl. Existovalo stále široké státní vlastnictví významných podniků i velké množství regulací, které jsou považovány za výraz „měkké“ formy socialismu (zde by opět měla následovat diskuse o tom, nakolik mohl Klaus tyto věci změnit tak, aby se ČR nedala za jeho vlád považovat za zemi, kde se v některých oblastech významně uplatňoval „měkký“ socialismus).

Doufám, že zkoumání, které jsem v této práci předložil, doplňuje poznání o společenském dění, které se u nás událo od roku 1989. Doufám, že tato práce přispěje svým střípkem k pochopení rozporuplné osobnosti našeho nejvýznamnějšího politika postkomunistické éry. Musím zopakovat, že si uvědomuji, že práce trpí některými nedostatky, které jsou spojeny zejména s fyzickou nepřítomností na konkrétních politických jednáních (např. vládních zasedáních, které probíhají za zavřenými dveřmi, a oficiálně dostupné výstupy z těchto jednání jen málo mluví o tom, o co kdo opravdu usiloval). Pro práci s tímto zaměřením by snad byl povolanejší politik, který byl přímo v centru dění (např. člen vlády, tam by zřejmě nastal ale problém osobních motivací a vlivu osobního vztahu ke Klausovi, a to ať už v pozitivním, nebo negativním smyslu). Konečně však doufám, že i přes svá omezení má práce svou vypovídací

hodnotu a pomůže zaujmout jasné stanovisko tomu, kdo se zajímá o českou nejvyšší politiku, zejména pak o samotného profesora Klause.

13. Obsah

1.	Úvod.....	1
2.	Komunismus a socialismus.....	8
2.1	Postoj ke komunismu/socialismu v teorii.....	8
2.1.1	Podcenění rozdílu mezi „tvrdým“ a „měkkým“ socialismem.....	8
2.1.2	Nekomunismus versus antikomunismus.....	11
2.2	Postoj ke komunismu v politické praxi.....	13
2.3	Vyrovnaní se s komunismem: kauza restitucí.....	17
2.3.1	Restituce v teorii.....	17
2.3.2	Restituce v praxi.....	21
3.	Neexistence politického středu, nepolitická politika, stranictví, občanská společnost.....	29
3.1	Nepolitická politika, stranictví a nestránictví v teorii.....	29
3.1.1	Politický střed – sféra pro oportunisty.....	29
3.1.2	Reprezentace zájmů a nepolitická politika.....	30
3.1.3	Občanská společnost a důvodypřípadného Klausova odporu k ní.....	33
3.2	Pohled na českou společnost - její rysy a nálady.....	36
3.2.1	Blbá nálada české společnosti versus Klausův optimismus.....	36
3.2.2	Další kritizované rysy české společnosti: rozpolcenost a antiautoritativnost.....	38
3.3	Nepolitická politika, stranictví, nestránictví a občanská společnost v praxi.....	39
3.3.1	Stránictví.....	39
3.3.2	Občanská společnost.....	44
3.3.2.1	Neziskové společnosti a spolky.....	44
3.3.2.2	Nadace.....	47
3.4	Klausův pohled na konkrétní politické situace a politické dění v ČR.....	49
3.4.1	Politické události a vývoj v ČR.....	49
3.4.2	Politická pravice.....	54
3.4.3	Vlastní Klausova pozice.....	57
4.	Zájmové skupiny.....	60
4.1	Zájmové skupiny v teorii.....	60
4.1.1	Obecná rovina přístupu k zájmovým skupinám.....	60
4.1.2	Odbory.....	62
4.1.3	Problém ekologie a „ekologistů“.....	64
4.1.4	Kultura, umění.....	67
4.1.5	Církev.....	69
4.1.6	Intelektuálové a vědci.....	72
4.1.7	Média.....	75
4.2	Zájmové skupiny v praxi.....	77
4.2.1	Odbory.....	77
4.2.2	Komory.....	79
4.2.3	Ekologie a ekologové.....	83
4.2.4	Kultura a umění.....	86
4.2.5	Církev.....	88
4.2.6	Věda.....	91
4.2.7	Média.....	93
4.2.8	Další zájmové skupiny.....	97
5.	Právo, morálka, duchovní hodnoty.....	99
5.1	Postoj k právu.....	99

5.1.1	Dva případy problematického postoje (respektu) k právnímu řádu v praxi ...	104
5.2	Postoj k morálce a duchovním hodnotám	105
5.3	Jeden případ aplikace hodnotového zázemí: postoj k registrovanému partnerství? 111	
6.	Přímá a nepřímá demokracie: volby, referenda	112
6.1	Postoj k volbám a k volebnímu systému v teorii	112
6.2	Postoje k volbám a volebnímu systému v praxi	120
6.3	Referendum, přímá demokracie v teorii	124
6.4	Referendum a přímá demokracie v praxi	126
7.	Ústavně politický systém – rozdělení veřejné moci	128
7.1	Postoj k ústavně politickému systému v teorii	128
7.1.1	Optimální rozdělení moci a silná vláda	128
7.1.2	Soudní moc	129
7.1.3	Místní a regionální samospráva – centralizace a decentralizace	130
7.1.4	Možnost prezidentského systému	133
7.1.5	Shrnutí názorů	134
7.2	Postoj k ústavně politickému systému a rozdělení moci v ČR v praxi	135
7.2.1	Klausovy neshody s ústavním soudem	135
7.2.2	Politická praxe v oblasti ústavy, vztahů ústavních orgánů a ústavních činitelů obecně 138	
7.2.2.1	Ombudsman	138
7.2.2.2	Senát	139
7.2.2.3	Oddělení mandátu poslance a ministra	140
7.2.2.4	Vztahy s poslaneckou sněmovnou	141
7.2.2.5	Koncentrace a dekoncentrace moci v konkrétních oblastech	142
7.2.2.6	Platové poměry ústavních činitelů	146
7.2.3	Místní a regionální samospráva: centralizace a decentralizace v praxi	147
7.2.4	Shrnutí ústavně politické praxe	153
8.	Euroskeptismus či eurorealismus?	153
8.1	Postoje k EU v teorii	153
8.1.1	Názory na vývoj evropské integrace	154
8.1.2	Filosofické zázemí evropského sjednocování	157
8.1.3	Ztráta státní identity a suverenity	161
8.1.4	Evropská legislativa a ústava	163
8.1.5	Vliv partikulárních zájmů a protekcionismus	167
8.1.6	Ekonomické problémy	168
8.1.7	Postavení ČR vůči EU	174
8.1.8	Shrnutí postojů vůči EU	177
8.2	Postoje k EU v praxi	177
9.	Vlastenectví a nacionalismus	179
9.1	Vlastenectví a nacionalismus v teorii	179
9.2	Vlastenectví a nacionalismus v praxi	184
10.	Rozpad ČSFR	191
10.1	Česko – slovenský problém a rozpad v teorii	191
10.2	Česko – slovenský problém a rozpad v praxi	194
11.	Vnější prostředí ČR (mimo EU)	197
11.1	Postoje vůči zahraničí, mezinárodním organizacím, globalizaci v teorii	197
11.1.1	Rusko, odmítání rusofobie a nebezpečí z východu	197
11.1.2	Střední Asie, Čína, nedemokratické režimy – pragmatismus a odmítání moralismu	198

11.1.3	USA – odmítání antiamerikanismu a „mesianistického intervencionismu“ ..	200
11.1.4	Další kritizované případy mezinárodního intervencionismu	201
11.1.5	Aplikace Klausových názorů z jiných oblastí na zahraniční problematiku....	202
11.1.6	Německo – uzavřená historie, odmítání omluv a ekonomická dominance	203
11.1.7	Rakousko a nevměšování se do vnitřních věcí – Temelín a Haider	205
11.1.8	Globalizace – přínosy mezinárodního liberalismu i obava z „macdonaldizace“ 206	
11.2	Postoje vůči vnějšímu prostředí v politické praxi.....	208
12.	Závěr	210
13.	Obsah	221
14.	Přílohy	224
14.1	Příloha č. 1: Stavovské komory působící v ČR v 90. letech a jejich charakteristika 224	
15.	Seznam použité literatury a pramenů.....	227
16.	Seznam použitých zkratk.....	240

14. Přílohy

14.1 Příloha č. 1: Stavovské komory působící v ČR v 90. letech a jejich charakteristika

Název komory	Zakládající zákon	Typ členství	Licence pro povolání	Zkušební komise	Pravomoci komory	Způsob vzniku
Agrární komora ČR	301/1992 Sb.	povinné od 7/1992 do 5/1993, pak dobrovolné	není	není	nejsou	roku 1992 vznik na základě povinného členství
Hospodářská komora ČR	301/1992Sb.	povinné od 7/1992 do 5/1993, pak dobrovolné	není	není	nejsou	roku 1992 vznik na základě povinného členství
Česká lékařská komora	220/1991 Sb.	povinné pro absolventa VŠ, který chce pracovat v oboru. Podmínka: vzdělání	nezbytná pro soukromou praxi, podmínky: odborné zkoušky, praxe	určená státními orgány, členy i zástupci ČLK	spoluúčast na tvorbě sazebníků, stanovení podmínek pro výkon soukromé praxe, spoluúčast na jednání při řešení důležitých personálních otázek ve zdravotnictví	lékařské spolky ze zákona zajistily svolání okresních shromáždění a volbu delegátů na ustavující sjezd
Česká stomatologická komora	220/1991 Sb.	povinné pro absolventa VŠ, který chce pracovat v oboru. Podmínka: vzdělání	nezbytná pro soukromou praxi, podmínky: odborné zkoušky, praxe, souhlas s techn. a pers. vybavením	jmenována orgány komory	stanovení podmínek pro výkon soukromé praxe, spoluúčast na jednání při řešení důležitých personálních otázek ve zdravotnictví, vydává zkušební řád, určuje předmět	lékařské spolky ze zákona zajistily svolání okresních shromáždění a volbu delegátů na ustavující sjezd

					odborné zkoušky	
Česká lékárnická komora	220/1991 Sb.	povinné pro absolventa VŠ, který chce pracovat v oboru. Podmínka: vzdělání	nezbytná pro soukromou praxi, podmínky: odborné zkoušky, praxe, souhlas s techn. a pers. vybavením	určená státními orgány, členy i zástupci ČLK	stanovení podmínek pro výkon soukromé praxe, spoluúčast na jednání při řešení důležitých personálních otázek ve zdravotnictví	lékařské spolky ze zákona zajistily svolání okresních shromáždění a volbu delegátů na ustavující sjezd
Komora veterinářů a lékařů	381/1991 Sb.	povinné pro absolventa VŠ, který chce pracovat v oboru. Podmínka: vzdělání	nezbytná pro soukromou praxi, podmínky: praxe, souhlas s techn. a pers. vybavením	určená orgány komory	stanovení podmínek pro výkon soukromé i státní praxe, spoluúčast na jednání při řešení důležitých personálních otázek v resortu, spoluúčast na tvorbě sazebníků	návaznost na činnost Společnosti veterinářů a lékařů (s povinným členstvím)
Komora auditorů ČR	524/1991 Sb.	povinné, podmínky: vzdělání, zkouška, praxe	zápis do seznamu auditorů na základě členství v komoře	půl komise jmenována MF, půl orgány komory	vydává zkušební řád, určuje předmět odborné zkoušky	ustanovena na základě povinného členství zákonem
Komora daňových poradců ČR	523/1992 Sb.	povinné, podmínky: vzdělání (SŠ), zkouška	zápis do seznamu daňových poradců na základě členství v komoře	půl komise jmenována MF, půl orgány komory	po dohodě s MF vydává zkušební řád a určuje předmět odborné zkoušky	do přijetí zákona o komoře občanské sdružení, pak transformace na komoru
Komora komerčních právníků ČR	209/1990 Sb.	povinné, podmínky: vzdělání, zkouška, praxe	zápis do seznamu komerčních právníků na základě členství v komoře	jmenována představenstvem komory	vydává zkušební řád, určuje předmět odborné zkoušky	ustanovena na základě povinného členství zákonem
Česká	128/1990	povinné,	zápis do	jmenována	vydává	nástupce

advokátní komora	Sb.	podmínky: vzdělání, zkouška, praxe	seznamu advokátů na základě členství v komoře	představenstvem ČAK po dohodě se státními orgány	zkušební řád, určuje předmět odborné zkoušky	Ústředí české advokacie a místních sdružení advokátů
Notářská komora ČR	358/1992 Sb.	povinné, podmínky: vzdělání, zkouška, praxe, vítězství v konkurzu	jmenování ministrem spravedlnosti	jmenována prezídiem notářské komory, členy jsou i představitelé MSP	navrhuje MSP kandidáty na úřad, vyjadřuje se k počtu notářských úřadů	ustanovená na základě povinného členství bývalých státních notářů
Česká komora architektů	360/1992 Sb.	povinné, podmínky: vzdělání, zkouška, praxe	zápis do seznamu architektů na základě členství v komoře	jmenována autorizační radou (ta je jmenována MŽP)	vydává zkušební řád, určuje předmět odborné zkoušky, vydává ceníky	ustavující výbor zvolený MŽP na návrh obce architektů
Česká komora autorizovaných inženýrů	360/1992 Sb.	povinné, podmínky: vzdělání, zkouška, praxe	zápis do seznamu aut. inž. na základě členství v komoře	jmenována autorizační radou (ta je jmenována MŽP)	vydává zkušební řád, určuje předmět odborné zkoušky, vydává ceníky	ustavující výbor zvolený MŽP na návrh vybraných profesních organizací
Komora patentových zástupců	237/1991 Sb.	povinné, podmínky: vzdělání, zkouška, praxe	zápis do seznamu patent. zástupců na základě členství v komoře	3 členy určí ÚPV a 2 členy komora	jmenuje část komise, podílí se odborné zkoušce (s ÚPV)	vznik na základě povinného členství, odštěpení se od advokátů

Zdroj: Podle (Mansfeldová Z., Kroupa A., 1997, str. 172-174), vlastní úprava

15. Seznam použité literatury a pramenů

1. Primární prameny

1.1. Klausovy knihy, články, rozhovory

- Hájek, P., Klaus, V., (2001): Václav Klaus: Narovinu, Rabbit a Rabbit, Praha, 2001
- Jüngling, P., Koudela, P., Žantovský, P., Klaus, V., (1998): Tak pravil Václav Klaus, Votobia Praha, 1998
- Klaus, V., (1992): Proč jsem konzervativcem?, Top Agency, Praha, 1992
- Klaus, V., (1993): Rok – málo či mnoho v dějinách země?, Compress Sien, Vídeň, 1993
- Klaus, V. a kol., (1993): Ekonomické perspektivy České republiky, Meridian, Praha 1993,
- Klaus, V., (1996): Mezi minulostí a budoucností, Brno, Nadace Universitas Masarykiana 1996
- Klaus, V., Klusáková, J., (1998): Nadoraz (Jana Klusáková a Václav Klaus rozmlouvají nadoraz o osmi letech ve svobodném státě), Argo, Praha, 1998
- Klaus, V., (1998): Proč nejsem sociálním demokratem, Votobia, Praha, 1998
- Klaus, V., (1998a): Za všechno může Klaus, DUEL, Praha, 1998
- Klaus, V., (1999): Země, kde se již dva roky nevládne, CEP, Praha, 1999
- Klaus, V., (2000): „Co je to politická nezávislost?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=jhJM6EBjfhNK>
- Klaus, V., (2000a): „Nejen důsledek komunismu“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=mdRjMI6X2NLB>
- Klaus, V., (2000b): „Pan Pehe se definitivně prořekl“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=soJL9qvZ46rz>
- Klaus, V., (2000c): „Senátní volby teprve začínají“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=bzGYSKzbReZv>
- Klaus, V., (2000d): „Poznámky k „analýzám“ transformace“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=CEWqzf2DAyn5>
- Klaus, V., (2000e): „11 let a životní prostředí“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=OggAj3klqM7h>
- Klaus, V., (2000f): „Temelín: blokády nebo dialog?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=IOPnBezgpC34>
- Klaus, V., (2000g): „„Pokoje a dobro“ našich biskupů“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=vF99usQdgyws>
- Klaus, V., (2000h): „Neskutečná manipulace veřejného mínění provázela jednání Senátu“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=L2yr4iwBJ9AG>
- Klaus, V., (2000i): „Vánoční zamyšlení“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=EJp3Qd2bwdiY>
- Klaus, V., (2000j): „Nejen důsledek komunismu“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=mdRjMI6X2NLB>
- Klaus, V., (2000k): „Senátní volby teprve začínají“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=bzGYSKzbReZv>
- Klaus, V., (2000l): „Bruselský komisař a česká referenda“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=EJqY5vbMJxiY>
- Klaus, V., (2000m): „Je veden spor o Haiderovi nebo o Evropě?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=j4NZRPry2Z7f>
- Klaus, V., (2000n): „Záměrná symbolika a Evropa viděná ze Štrasburku“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=Rt3vjhvU5fPq>

- Klaus, V., (2000o): „Kupředu nebo zpátky?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=RJNX3YM8pxwO>
- Klaus, V., (2000p): „Důležitá nebo nedůležitá zpráva Evropské komise?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=mKg9Qz36d2ch>
- Klaus, V., (2000q): „Znepokojivé tóny v předvolební kampani“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=WYjoxXntOPVx>
- Klaus, V., (2000r): „Občanská společnost a demokracie“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=D7w5Mv1SR9MT>
- Klaus, V., (2000s): „Pohled do začínajícího roku, a to bez kříšťálové koule“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=LANw1qDbIzSK>
- Klaus, V., (2000t): „Význam slov a neplýtvání jimi“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=oOPouKzHdRBJ>
- Klaus, V., (2000u): „Nezbývá než stále znovu opakovat“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=rZMAkyErCkBO>
- Klaus, V., (2000v): „Zpochybňovači mluví o ukradené revoluci“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=juCHKJCOmf9e>
- Klaus, V., (2000w): „Jugoslávské volby a my, kteří v nich nevolíme“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=l5AmRL4yxjZm>
- Klaus, V., (2000x): „Čím žije Amerika těchto dnů“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=IRyupr9221gn>
- Klaus, V., (2000y): „Letošní Davos a – globalizace“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=92qug2BAmpdb>
- Klaus, V., (2000z): „Příliš mnoho nesmyslů o Mezinárodním měnovém fondu“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=twYh3DnavfTN>
- Klaus, V., (2000aa): „O čem byla pražská jednání bankéřů a finančníků?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=eHMyTOsNCyNo>
- Klaus, V., (2000ab): „Občan a obrana jeho státu“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=hq1AwNWXi5qL>
- Klaus, V., (2000ac): „Mylné úvahy Pavla Švandy“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=sygvLOEUHRf>
- Klaus, V., (2000ad): „Skutečné problémy kontinentu aneb Ještě k hodnocení Haidera“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=zYsliCltRk8x>
- Klaus, V., (2000ae): „O údajné ztrátě identity“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=xjqoAVAg5aN>
- Klaus, V., (2000af): „Co vytvořil toleranční patent?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=jvzVUGkY4APc>
- Klaus, V., (2000ag): „Proměny politické scény“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=Us185d730KOa>
- Klaus, V., (2000ah): „Pokus o interpretaci dnešní politické křižovatky“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=3MVY5W6RvHYY>
- Klaus, V., (2001): „Bod obratu?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.vaclavklaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=JYiFcVvMNii9>
- Klaus, V., (2001a): „Ekologie nebo prosperita?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=SGZhqVMBFSaW>
- Klaus, V., (2001b): „Ekologické e-mailování“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=2ImM2HCz1341>
- Klaus, V., (2001c): „BSE, slintavka, kulhavka a lidská odpovědnost“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=i8touwGP69Gv>
- Klaus, V., (2001d): „Panický strach z privatizace“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=DSIVRip9pbps>

- Klaus, V., (2001e): „Církve, jejich nedávno publikované dokumenty a česká transformace“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=2TobDKinBwe5>
- Klaus, V., (2001f): „Neumíme ocenit výkon a úspěch?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=eyy2SqHzyJ0a>
- Klaus, V., (2001g): „Nezaměnitelná dušičková atmosféra“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=lnfcqrszt0Sk>
- Klaus, V., (2001h): „Poněkud zavádějící průzkumy veřejného mínění“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=b51F7vfMzZBD>
- Klaus, V., (2001i): „Nad rozhodnutím Ústavního soudu o volebním zákonu“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=YQSeSvjdUwPV>
- Klaus, V., (2001j): „Směřuje Česká republika ke korporativismu?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=Fb7gEYF54iam>
- Klaus, V., (2001k): „K výsledkům polských parlamentních voleb“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=3BPW0v0WyoZI>
- Klaus, V., (2001l): „Nad rozhodnutím Ústavního soudu o volebním zákonu“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=YQSeSvjdUwPV>
- Klaus, V., (2001m): „Ústavní soud a jeho vyžadovaná nedotknutelnost“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=vS6R0a5AZ1nt>
- Klaus, V., (2001n): „Reakce V.K. na článek ústavního soudce V. Klokočky v MF Dnes“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=kHwG2IBFDdaH>
- Klaus, V., (2001o): „Financování krajů v době rozpočtové krize“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=6x1F6COrfzhe>
- Klaus, V., (2001p): „Romantické flirtování nebo blížící se manželská smlouva?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=8lQkDr85JhtO>
- Klaus, V., (2001q): „Varovný projev francouzského premiéra“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=uYEDkeMQjPCF>
- Klaus, V., (2001r): „Stojíme na správné straně“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=o4uhsbmci9k2>
- Klaus, V., (2001s): „Odpověď pro časopis Amaro Gendalos na otázku k britským předběžným kontrolám“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=08izgAz9ADAO>
- Klaus, V., (2001t): „Cesta do Austrálie“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=jN4tlpiUX2pS>
- Klaus, V., (2001u): „Vědomé zlo nebo pouhá nepečlivost?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=kqRNZjR8e5hT>
- Klaus, V., (2001v): „Temelín, dekrety... a pak už nic?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=8RlnuvBhXGo3>
- Klaus, V., (2001w): „Nešťastných a úplně zbytečných sedm let“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=ThTaJUWvxhF1>
- Klaus, V., (2001x): „Co je to ta globalizace?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=PVTE3M3nE0wF>
- Klaus, V., (2001y): „Několik méně známých faktů ze sněmovny“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=w3cYJ79R5k15>
- Klaus, V., (2001z): „Úvodník pro Listy ODS“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=rv7hzjk3k5d8>
- Klaus, V., (2001aa): „Jeden pohled zdola“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=gNyHIdbkv5aQ>
- Klaus, V., (2001ab): „10 let od Maastrichtu“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=sLVCKF7xE4c>
- Klaus, V., (2001ac): „Obstojí Evropa v globální konkurenci?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=O1sqnQJCYPLR>

- Klaus, V., (2002): Proč jdu znovu do toho, Press Servis, Praha, 2002
- Klaus, V., (2002a): „Recenze knihy Fašismus“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=aJSISIUKlcY5>
- Klaus, V., (2002b): „Válka o ekologii v Lidových novinách“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=TsN9I2fyqo1Z>
- Klaus, V., (2002c): „O ekologii, ekologismu a životním prostředí“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=k4cfwhvQqNyd>
- Klaus, V., (2002d): „Samozvaným majitelům našeho životního prostředí“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=cBhZmFMLtheF>
- Klaus, V., (2002e): „Recenze studie „Udržitelný rozvoj““, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=39kOWKU5hsU6>
- Klaus, V., (2002f): „Vstříc nenudné volební kampani“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=K0Q0emF1PM2q>
- Klaus, V., (2002g): „Nechybí nám pokora?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=AFhn1bGHKdaK>
- Klaus, V., (2002h): „Recenze Autobiografických rozhovorů F. A. Hayeka“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=SVi2XH7k1Z76>
- Klaus, V., (2002i): „Předvolební nezodpovědnost a nové, neliberální zákony“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=ziJ5JBIEITq2>
- Klaus, V., (2002j): „Klausova noční můra nekončí, ale začíná“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=0hV1iFakyEjS>
- Klaus, V., (2002k): „Nezapomínám na své pražanství“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=fT7okaWcm4zy>
- Klaus, V., (2002l): „Přímá volba prezidenta jako program pro naši zemi?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=rImtIaqjoTlz>
- Klaus, V., (2002m): „Otazníky nad efekty evropského integrování“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=3w1h0dCK26iX>
- Klaus, V., (2002n): „Naše pozice před Kodaní“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=tAX7rWi6FZej>
- Klaus, V., (2002o): „Kdo rozhoduje v Evropě?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=euDWwafkLqPR>
- Klaus, V., (2002q): „Klaus, ODS a Evropská unie“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=wzs9KYr05pY8>
- Klaus, V., (2002r): „Uplynul celý jeden rok“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=72jPVEFyGQTC>
- Klaus, V., (2002s): „Kde se v Evropě bere dnešní antiamerikanismus?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=ZaPDyIBjF6vD>
- Klaus, V., (2002t): „Voliči byli šokováni“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=ejHbrt6tdnZl>
- Klaus, V., (2002u): „Debatu o Benešových dekretch prý přeháníme!“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=CIRtdcOFO6eo>
- Klaus, V., (2002v): „Politici a média“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=w4tBR7viH4t9>
- Klaus, V., (2002w): „Nobelova cena, Prof. Stiglitz a jeho soudy o české ekonomice“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=j3B1btu8Lc9V>
- Klaus, V., (2002x): „Mýtus Opoziční smlouvy“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=HZl4fDQBPCXf>
- Klaus, V., (2002y): „Jaké jsou určující charakteristiky naší politiky“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=ixNxoy9uHjX5>
- Klaus, V., (2002z): „Komu překáže myšlenkové schéma ODS?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=k8OYHOIMVnCA>

- Klaus, V., (2003a): „Spor s komunistickou ideologií a praxí si neulehčujeme lacinou rétorikou,“ on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=7sTDXb7Y9nDp>
- Klaus, V., (2003b): „Pár slov o mých některých prezidentských aktivitách“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=sJ9Goc9FCg21>
- Klaus, V., (2003c): „Jak skládat Ústavní soud?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=QSLC9e6FcQmQ>
- Klaus, V., (2003d): „Ucházím se o funkci prezidenta“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=sHnAXH1Uonkd>
- Klaus, V., (2003e): „Smysl bruselské nedohody“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=VgJl7ZXIbuwZ>
- Klaus, V., (2003f): „Evropská ústava změni naši budoucnost“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=e3iQ2Tc9iRnC>
- Klaus, V., (2003g): „Zbytečné hrátky kolem referenda“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=mYBJVzcYmX99>
- Klaus, V., (2003h): „Recenze knihy „Making Democracy Work““, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=vyKCSvNX6MB4>
- Klaus, V., (2003i): „Jak vidím tuto válku“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=hYmeby0i9mHe>
- Klaus, V., (2003j): „Jak je to s evropským antiamerikanismem?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=YvU4cQ3p7xPP>
- Klaus, V., (2003k): „Imigrace a kulturní integrace (recenze)“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=CNIRwQ67pqYZ>
- Klaus, V., (2003l): „Přistěhovalectví, férovost diskuse a racionální uvažování“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=b1RKxJEUJnit>
- Klaus, V., (2003m): „10 let od rozdělení Československa“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=Z0OiMovHfcFI>
- Klaus, V., (2003n): „Šlo o vznik nebo o zánik?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=pqrry6krrikV>
- Klaus V., (2004): Evropa Václava Klause, Knižní klub, Praha, 2004
- Klaus V., (2004a): „Pár slov o Ronaldu Reaganovi“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=An58cl6DoXRQ>
- Klaus, V., (2004b): „Křečovitá reakce ekologických aktivistů“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=FpfU9KaFxMEI>
- Klaus, V., (2004c): „Malé vánoční zamyšlení“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=qblbbXyth9Mx>
- Klaus, V., (2004d): „Podpis zákona neznamená souhlas“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=Issgap2xw46j>
- Klaus, V., (2004e): „Turecko, Evropa a Evropská unie“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=sEBCHZLTMcX3>
- Klaus, V., (2004f): „Evropské problémy a jejich neřešení“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=MV5grIBdezFz>
- Klaus, V., (2004g): „Kde je skutečná podstata sporu o Evropskou unii a její ústavu?“
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=yxy1HnroLTXQ>
- Klaus, V., (2004h): „Integrace či unifikace Evropy“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=hyMs4fQ1i3iq>
- Klaus, V., (2004i): „Euro a jeho budoucnost: Pohled z budoucí členské země“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=Sr7sU9THTqDW>
- Klaus, V., (2004j): „Neztraťme se v Evropské unii!“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=4rpE9YIhXMTf>
- Klaus, V., (2004k): „Před návštěvou v Číně“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=raDJIScjpMNM>

- Klaus, V., (2004l): „Fahrenheit 9/11 a naše doba“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=aoK3LDctr5ER>
- Klaus, V., (2004m): „Spoutaný Gulliver“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=cKo20mHTmKnD>
- Klaus, V., (2004n): „Co očekávám od nové vlády?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=W2YYifKFnKjV>
- Klaus, V., (2004o): „Širší souvislosti naší vládní krize“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=CgvLKqGvWPMq>
- Klaus, V., (2004p): „Formální nebo skutečné ukončení vládní krize?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=zxhyZP4rKwkU>
- Klaus, V., (2004q): „Co je to europeismus“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=KyyL9Tbap6Vd>
- Klaus, V., (2004r): „Ústavou EU vzniká přinejmenším federace“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=yYLLowhXJYKj>
- Klaus, V., (2005): „Nechvála post demokracie, nechvála ohnisek nestability“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=EpngVSnh2giu>
- Klaus, V., (2005a): „NGO-ismus versus bohubilé aktivity nevládních institucí“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=ostclQHysdFE>
- Klaus, V., (2005b): „NGO-ismus, nikoli jednotlivé nevládní organizace považují za nebezpečí pro naši svobodu“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=kcviqrrLtfkl>
- Klaus, V., (2005c): „Karikování mých názorů pokračuje“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=XmWhDkamIFZE>
- Klaus, V., (2005d): „Intelektuálové a socialismus“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=ZowxUntcCuIW>
- Klaus, V., (2005e): „Využijme „období reflexe“ pro vymezení jiné Evropské“, unie on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=4YfWWEBUdw5r>
- Klaus, V., (2005f): Řekněme své ano nebo ne Evropské ústavě, CEP, Praha. 2005
- Klaus, V., (2005g): „Mýtus „tureckého nebezpečí““, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=bbYGXTYqClrM>
- Klaus, V., (2005h): „Dvě pojetí Evropy“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=EW7VasJSeHQh>
- Klaus, V., (2005i): „Evropská identita jako další slepá třetí cesta? - Na okraji eseje E. Ottolenghiho“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=jYZt5Ws4sxKb>
- Klaus, V., (2005j): „Potichu prošlo jedno výročí“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=314tmomC4XMI>
- Klaus, V., (2005k): „Už je třeba říci rozhodné NE!“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=DBIC4PjYpMOJ>
- Klaus, V., (2005l): „Sametová rozluka Československa leckomu vadí i dnes“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=EGD8iNtosOfN>
- Klaus, V., (2005m): „Na okraji Varšavského summitu: rodí se nový úkol pro Radu Evropy?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=9lcRTEVX0kfe>
- Klaus, V., (2006): „Odpověď prezidenta republiky Asociaci producentů ohledně zákona o Státním fondu pro podporu a rozvoj české kinematografie“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=cqeSvPqiqLJn>
- Klaus, V., (2006a): „Co je to europeismus?“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=KyyL9Tbap6Vd>
- Klaus, V., (2006b): „Pan profesor Stiglitz opět zapomíná na ekonomii“, on line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=hG3BEmWuIopy>

1.2. Akty legislativního a exekutivního procesu, interpelace, odpověď na interpelace, záznamy z jednání PS, stranické dokumenty a dohody

1.2.1. Interpelace

Sněmovní tisk FS č. 173 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 1346 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk PS č. 2133 z období PS 1992-1996

Sněmovní tisk PS č. 131 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 262 z období PS 1996-1998

1.2.2. nálezy ÚS

Nález ÚS 296/1995 Sb.
Nález ÚS 29/1996 Sb.

Nález ÚS 161/1996 Sb.
Nález ÚS 64/2001 Sb.

1.2.3. Návrhy a zásady zákonů:

Sněmovní tisk FS č. 88 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 231 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 257 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 854 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 880 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 907 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 1026 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 341 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 393 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk ČNR č. 11, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 18, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 51, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 102, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 103, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 171, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 206, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 207, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 208, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 210, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 216, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 237, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 293, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk PS č. 5, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 6, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 212, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 217, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 253, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 276, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 282, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 472, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 510, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 533, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 537, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 547, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 548, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 579, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 591, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 600, období PS 1992-1996

Sněmovní tisk PS č. 610, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 611, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 616, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 766, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 782, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 785, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 800, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 860, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 868, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 957, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 968, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1000, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1016, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1048, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1077, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1137, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1160, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1189, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1216, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1269, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1270, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1288, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1330, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1358, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1456, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1560, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1561, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1651, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1676, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1717, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1764, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1790, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1791, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1893, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1897, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1899, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1920, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 1932, období PS 1992-1996

Sněmovní tisk PS č. 2010, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 2017, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 2048, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 2054, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 2073, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 2106, období PS 1992-1996
Sněmovní tisk PS č. 9 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 27 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 28 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 38 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 69 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 141 z období PS 1996-1998

1.2.4. Odpovědi na interpelace

Sněmovní tisk FS č. 444 z období FS 1986-1990
Sněmovní tisk FS č. 176 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 378 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 379 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 559 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 626 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 627 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 647 z období FS 1990-1992

1.2.5. Vládní nařízení

Vládní nařízení 86/1993 Sb.
Vládní nařízení 273/1995 Sb.

1.2.6. Vládní usnesení

Usnesení fed. vlády č. 901 z roku 1990
Vládní usnesení č. 560 z roku 1992
Vládní usnesení č. 582 z roku 1992
Vládní usnesení č. 597 z roku 1992
Vládní usnesení č. 629 z roku 1992
Vládní usnesení č. 637 z roku 1992
Vládní usnesení č. 690 z roku 1992
Vládní usnesení č. 36 z roku 1993
Vládní usnesení č. 133 z roku 1993
Vládní usnesení č. 134 z roku 1993
Vládní usnesení č. 144 z roku 1993
Vládní usnesení č. 145 z roku 1993
Vládní usnesení č. 167 z roku 1993
Vládní usnesení č. 187 z roku 1993
Vládní usnesení č. 221 z roku 1993
Vládní usnesení č. 243 z roku 1993
Vládní usnesení č. 252 z roku 1993
Vládní usnesení č. 301 z roku 1993
Vládní usnesení č. 330 z roku 1993
Vládní usnesení č. 352 z roku 1993
Vládní usnesení č. 382 z roku 1993
Vládní usnesení č. 383 z roku 1993
Vládní usnesení č. 425 z roku 1993

Sněmovní tisk PS č. 218 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 221 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 230 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 260 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 288 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 293 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 308 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 330 z období PS 1996-1998
Sněmovní tisk PS č. 585 z období PS 1998-2002
Sněmovní tisk PS č. 17 z období PS 2002-2006
Sněmovní tisk PS č. 284 z období PS 2002-2006

Sněmovní tisk FS č. 1163 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 1334 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk FS č. 1435 z období FS 1990-1992
Sněmovní tisk ČNR č. 25b, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 80a, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 141a, z období ČNR 1992
Sněmovní tisk ČNR č. 143a, z období ČNR 1992

Vládní nařízení 165/1997 Sb.
Vládní nařízení 322/1998 Sb.

Vládní usnesení č. 108 z roku 1994
Vládní usnesení č. 188 z roku 1994
Vládní usnesení č. 295 z roku 1994
Vládní usnesení č. 311 z roku 1994
Vládní usnesení č. 331 z roku 1994
Vládní usnesení č. 332 z roku 1994
Vládní usnesení č. 333 z roku 1994
Vládní usnesení č. 389 z roku 1994
Vládní usnesení č. 390 z roku 1994
Vládní usnesení č. 391 z roku 1994
Vládní usnesení č. 412 z roku 1994
Vládní usnesení č. 414 z roku 1994
Vládní usnesení č. 567 z roku 1994
Vládní usnesení č. 569 z roku 1994
Vládní usnesení č. 600 z roku 1994
Vládní usnesení č. 611 z roku 1994
Vládní usnesení č. 730 z roku 1994
Vládní usnesení č. 101 z roku 1995
Vládní usnesení č. 102 z roku 1995
Vládní usnesení č. 103 z roku 1995
Vládní usnesení č. 104 z roku 1995
Vládní usnesení č. 121 z roku 1995
Vládní usnesení č. 122 z roku 1995

Vládní usnesení č. 186 z roku 1995
Vládní usnesení č. 226 z roku 1995
Vládní usnesení č. 286 z roku 1995
Vládní usnesení č. 287 z roku 1995
Vládní usnesení č. 298 z roku 1995
Vládní usnesení č. 334 z roku 1995
Vládní usnesení č. 349 z roku 1995
Vládní usnesení č. 361 z roku 1995
Vládní usnesení č. 376 z roku 1995
Vládní usnesení č. 377 z roku 1995
Vládní usnesení č. 379 z roku 1995
Vládní usnesení č. 406 z roku 1995
Vládní usnesení č. 407 z roku 1995
Vládní usnesení č. 408 z roku 1995
Vládní usnesení č. 422 z roku 1995
Vládní usnesení č. 520 z roku 1995
Vládní usnesení č. 521 z roku 1995
Vládní usnesení č. 543 z roku 1995
Vládní usnesení č. 571 z roku 1995
Vládní usnesení č. 659 z roku 1995
Vládní usnesení č. 694 z roku 1995
Vládní usnesení č. 21 z roku 1996
Vládní usnesení č. 43 z roku 1996
Vládní usnesení č. 64 z roku 1996
Vládní usnesení č. 65 z roku 1996
Vládní usnesení č. 67 z roku 1996
Vládní usnesení č. 68 z roku 1996
Vládní usnesení č. 109 z roku 1996
Vládní usnesení č. 122 z roku 1996
Vládní usnesení č. 134 z roku 1996
Vládní usnesení č. 241 z roku 1996

Vládní usnesení č. 242 z roku 1996
Vládní usnesení č. 368 z roku 1996
Vládní usnesení č. 414 z roku 1996
Vládní usnesení č. 415 z roku 1996
Vládní usnesení č. 416 z roku 1996
Vládní usnesení č. 443 z roku 1996
Vládní usnesení č. 498 z roku 1996
Vládní usnesení č. 6 z roku 1997
Vládní usnesení č. 119 z roku 1997
Vládní usnesení č. 206 z roku 1997
Vládní usnesení č. 207 z roku 1997
Vládní usnesení č. 211 z roku 1997
Vládní usnesení č. 272 z roku 1997
Vládní usnesení č. 273 z roku 1997
Vládní usnesení č. 235 z roku 1997
Vládní usnesení č. 323 z roku 1997
Vládní usnesení č. 340 z roku 1997
Vládní usnesení č. 361 z roku 1997
Vládní usnesení č. 362 z roku 1997
Vládní usnesení č. 378 z roku 1997
Vládní usnesení č. 397 z roku 1997
Vládní usnesení č. 428 z roku 1997
Vládní usnesení č. 429 z roku 1997
Vládní usnesení č. 431 z roku 1997
Vládní usnesení č. 474 z roku 1997
Vládní usnesení č. 495 z roku 1997
Vládní usnesení č. 496 z roku 1997
Vládní usnesení č. 497 z roku 1997
Vládní usnesení č. 670 z roku 1997
Vládní usnesení č. 742 z roku 1997

1.2.7. Stranické dokumenty

NSJ, Program strany, on line přístup ke dni 15.1.2007 <http://www.nsj.cz/program.htm>
NSJ, Manifest strany, on line přístup ke dni 15.1.2007 <http://www.nsj.cz/manifest.htm>
ODS, (1992): „Volební program ODS pro volby do FS a ČNR 1992“, on line přístup ke dni 15.9.2006 <http://www.ods.cz/volby/programy/1992/program.php?kap=3>
ODS, (2002): „Volební program ODS pro volby do PS 2002“, on line přístup ke dni 15.9.2006 <http://www.ods.cz/volby/programy/2002.php>
Opoziční smlouva, (1998): (Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou), on line přístup ke dni 1.11.2006 http://www.bbc.co.uk/czech/volby2002/parties_opsmouva.htm

1.2.8. Vracené zákony parlamentu (prezidentova veta s odůvodněním)

Veto zákona přijatého dne 15. prosince 2003, kterým se mění zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů 12. 1. 2004, on line přístup ke dni 1.10.2006 http://www.hrad.cz/cms/cz/prezident_cr/vracene_zakony.shtml
Veto novel trestního zákoníku a trestního řádu 23. 8. 2004, on line přístup ke dni 1.10.2006 http://www.hrad.cz/cms/cz/prezident_cr/vracene_zakony.shtml
Veto novely zákona o střetu zájmů, 10. 2. 2005, on line přístup ke dni 1.10.2006 http://www.hrad.cz/cms/cz/prezident_cr/vracene_zakony.shtml

Veto zákona o kolektivním vyjednávání, 18. 5. 2005, on line přístup ke dni 1.10.2006
http://www.hrad.cz/cms/cz/prezident_cr/vracene_zakony.shtml
Veto zákona o registrovaném partnerství, 16.2.2006, on line přístup ke dni 1.10.2006
http://www.hrad.cz/cms/cz/prezident_cr/vracene_zakony.shtml
Veto zákona o Státním fondu České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie,
12.5.2006, on line přístup ke dni 1.10.2006
http://www.hrad.cz/cms/cz/prezident_cr/vracene_zakony.shtml
Veto zákona o obcích, 6. 6. 2006, on line přístup ke dni
1.10.2006http://www.hrad.cz/cms/cz/prezident_cr/vracene_zakony.shtml

1.2.9. Zákony

zákon 89/1990 Sb.	zákon 283/1992 Sb.
zákon 120/1990 Sb.	zákon 586/1992 Sb.
zákon 403/1990 Sb.	zákon (ústavní) 1/1993 Sb.
zákon (ústavní) 496/1990 Sb.	zákon (ústavní) 2/1993 Sb.
zákon 2/1991 Sb.	zákon 17/1993 Sb.
zákon 87/1991 Sb.	zákon 182/1993 Sb.
zákon 227/1991 Sb.	zákon 198/1993 Sb.
zákon 94/1992 Sb.	zákon 117/1994 Sb.
zákon 212/1992 Sb.	zákon 247/1995 Sb.
zákon 239/1992 Sb.	zákon 22/1998 Sb.
zákon 241/1992 Sb.	zákon 37/2002 Sb.

1.2.10. Záznamy z jednání schůzí PS

Stenografický záznam z jednání 15. schůze ČNR dne 19.12.1992
Stenografický záznam z jednání 7. schůze PS dne 25.3. 1993
Stenografický záznam z jednání 19. schůze PS dne 2.6. 1994
Stenografický záznam z jednání 21. schůze PS dne 8.7. 1994
Stenografický záznam z jednání 21. schůze PS dne 9.7. 1994
Stenografický záznam z jednání 25. schůze PS dne 6.12. 1994
Stenografický záznam z jednání 30. schůze PS dne 19.4.1995
Stenografický záznam z jednání 31. schůze PS dne 25.5.1995
Stenografický záznam z jednání 36. schůze PS dne 2.11.1995
Stenografický záznam z jednání 37. schůze PS dne 7.12.1995
Stenografický záznam z jednání 39. schůze PS, dne 8.2.1996
Stenografický záznam z jednání 40. schůze PS, dne 14.3.1996
Stenografický záznam z jednání 42. schůze PS, dne 25.4.1996
Stenografický záznam z jednání 6. schůze PS, dne 15.10.2002
Stenografický záznam z jednání 16. schůze PS, dne 16.5.2003

1.2.11. Zprávy poslaneckých výborů

Sněmovní tisk PS č. 1917 z období PS 1992-1996

2. Sekundární prameny

2.1. monografie, studie a knihy o Klausovi

Čermák, M., (1999): Souběžný portrét: Václav Klaus, Miloš Zeman, První nakladatelství knihcentrum, Praha, 1999

Čermák, M., Sotona, J., (1997): Klaus je mrtev, ať žije Klaus: pohled do zákulisí vysoké politiky, Duel, Praha, 1997

- Geršl, A., (2006): *Ekonomické myšlení Václava Klause do roku 1990*, Karolinum, Praha, 2006
- Havlík, P., Stoniš, M., (1998): *Klaus a ti druzí – osobní inventura Petra Havlíka*, Palata, Praha, 1998
- Chmel, L., (2000): *Všechno, co chcete vědět o Václavu Klausovi a bojíte se zeptat: 29 důvodů, proč se V.K. nemůže stát prezidentem ČR*, Formát, Praha, 2000
- Kotas, J. V., (2003): *Klaus a jeho éra: stručná anatomie neuvěřitelného*, Adonai, Praha, 2003
- 2.2. další monografie a odborné publikace
- Becker, G., (1971): *The Economics of Discrimination*, University of Chicago Press, Chicago, 1971
- Brokl, L., a kol., (1997): *Reprezentace zájmů v politickém systému ČR*, Slon, Praha, 1997
- Brzezinski, Z., Friedrich, C., (1965): *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Harvard University Press, Cambridge, 1965
- Buchanan, J. M., (1959): „Positive Economics, Welfare Economics, and Political Economy“, *Journal of Law and Economics*“, říjen 1959, str. 124-138
- Coase, R., (1960): „The Problem of Social Costs“, *Journal of Law and Economics*, Říjen/1960
- Coase, R., (1988): *The Firm, the Market and the Law*, The University of Chicago Press, Chicago, 1988
- Čulík, J., (2003): „Nacionalismus versus kosmopolitní postoj“, *Britské listy*, 4.3.2003, on line přístup ke dni 18.9.2006 <http://www.blisty.cz/2003/3/4/art13113.html>Kubeczka
- Dvořáková V. a kol., (2005), *Komparace politických systémů I*, VŠE, Praha, 2005
- Euroskop, (2005): „Klaus poděkoval Národnímu sjednocení ve sporu s EP“, zpravodajství serveru Euroskop.cz, 22.7.2005, on line přístup ke dni 12.12.2006 <http://www.euroskop.cz/16505820/clanek-zpravodajstvi/klaus-podekoval-narodnimu-sjednoceni-ve-sporu-s-ep/>,
- Galbraith, K., (1984): *Ekonomía a společenské ciele*, Pravda, Bratislava, 1984
- Glasnner, I., (1996): *Political Geography*, Wiley, New York, 1996
- Halík, T., Pehe, J., Šmídová, J., (1999): „Pozvání k celospolečenské diskusi o směřování společnosti“, on line přístup ke dni 4.9. 2006 <http://www.ahasweb.cz/dokumenty/impuls99.htm>
- von Hayek, F.A., (1991): *Právo, Zákonodárství a Svoboda*, Praha, Academia, 1991
- von Hayek, F. A., (1995): *Osudová domýšlivost: omyly socialismu*, Sociologické nakladatelství, Praha, 1995
- von Hayek, F.A., (2001): „Výsledky lidského jednání, nikoliv však lidského zaměření“ in (Ježek T., 2001)
- Heywood, A., (1994): *Politické ideologie*, Victoria Publishing, Praha, 1994
- Hořejší, V. a kol., (1997): „Výzva na podporu vědy“, on line přístup ke dni 12. 10. 2006 <http://www.phil.muni.cz/fil/ruzne/vedvyzva.html>
- ICN, (2006): *Statistika počtu nestátních neziskových organizací v letech 1990 – 2006*, on line přístup ke dni 15.8. 2006 http://neziskovky.cz/_dataPublic/attachments/7476390104348ca853eb6f6da5a7b46c/stat_NNO_tabulka_1990_2006.pdf
- Ješ, J., (2006): „Život a dílo Dušana Třísky“, on line přístup ke dni 25.5.2006 http://www.rozhlas.cz/cro6komentare/_zprava/72119
- Ježek, T., (2001): *Zásady liberálního řádu*, Academia, Praha, 2001
- Kroupa, A., Mansfeldová Z., (1997): „Občanská sdružení a profesní komory“ in (Brokl a kol., 1997), str. str. 151 – 186
- Kubeczka, J., Komárek, M., (2007): „Šance druhé Topolánkovy vlády“, 13.1.2007, on line přístup ke dni 13.1.2007 <http://www.radio.cz/cz/clanek/87136>
- Kunštát, D., (2003): „Veřejné mínění a proměny preferencí politických stran“, in *Naše společnost*, 3-4/2003

- Kutnar, F., (2003): Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus: příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství a doby obrozené, Karolinum, Praha, 2003
- Lebeda, T., (2005): „O možné i nemožné budoucnosti vlády“, debata v Studiu STOP ČRo6, 5.4.2005, on line přístup ke dni 1.1.2007
http://www.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/163907
- LI, (2004): „Opravdu musíme na vojnu?“, on line přístup ke dni 15.8.2007
<http://www.libinst.cz/stranka.php?id=47>
- Linek, L., (2004): „České politické strany a jejich členové – k postupné proměně charakteru členství, on line zdroj“
http://www.soc.cas.cz/download/9/FSV_konference_PartyMembers.pdf
- Mach, P., (2004): „O jurisdikci“, on line přístup ke dni 19.8.2006
<http://www.libinst.cz/stranka.php?id=46>
- Mlčoch, L., (1997): Zastřená vize ekonomické transformace, Karolinum, Praha, 1997
- Mlčoch, L., (2000): „Restrukturalizace vlastnických vztahů: institucionální pohled“ in Mlčoch L., Machonin P., Sojka M., Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989, Karolinum, Praha, 2000, str. 21-96
- Mlčoch, L., (2003): Společné dobro pro ekonomiku, str. 6, Working Paper IES FSV UK č. 41, on – line přístup ke dni 1.1.2007. http://www.ies.fsv.cuni.cz/storage/work/290_wp_41.pdf
- Morfia, J., (1998): „Popper, Hayek and Environmental Regulation“, on line přístup ke dni 12.5.2006 http://www.policynetwork.net/uploaded/pdf/popper_hayek_envreg.pdf
- Mundell, R. A., (1997): „Updating the Agenda for Monetary Reform“, in IMF: Optimum Currency Areas, Washington D.C., 1997, str. 29-48
- MŠMT a RVVV, (1999): Analýza stavu výzkumu a vývoje v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 1999, on line přístup ke dni 4.6.2006
<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=888>
- MŠMT a RVVV, (2002): Analýza stavu výzkumu a vývoje v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2002, on line přístup ke dni 4.6.2006
<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=885>
- Novák, M., (1996): Volby do poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v ČR, in Sociologický časopis, 4/1996
- Novák, M., (1997): Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia, Slon, Praha, 1997
- Novák, M., (2002): Jakou demokracii pro nové demokracie, Masarykova universita, Brno, 2002
- Novák, M., (2003): „Popper versus Schumpeter: srovnání dvou neklasických pojetí demokracie“, Sociologický časopis, 2003, ročník 39, číslo 1, str. 11-36
- Olson, M., (2003): Vzestup a pád národů, MegaPrint, Praha, 2003
- Pipes, R., (1999): Property and Freedom, Alfred A. Knopf, New York, 1999
- Popper, K., (1981): The Rationality of Scientific Revolutions, in Hacking I. a kol., Scientific Revolutions, Oxford University Press, Oxford, 1981
- Reynolds, A., Reilly, B., Ellis, A. a kol., (1997): Electoral System Design: the New International IDEA Handbook, on line přístup <http://www.idea.int/publications/esd/index.cfm>
- Rothbard, M., (2001): Ekonomie státních zásahů, Liberální institut, Praha, 2001
- Richter, T., (2006): „Insolvenční zákon: od vládního návrhu k vyhlášenému znění“, Právní rozhledy, č. 21/2006, str. 765-802
- RVVV, (2002): Analýza stavu výzkumu a vývoje v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2002, on line přístup ke dni 15.11. 2006
http://www.vyzkum.cz/storage/att/08AA75BC7370D7117D4220ABC896A4AF/anal02A_v4.doc
- Samuelson, P., Nordhaus, W., (1991): Ekonomie, Svoboda, Praha, 1991
- Sartori, G., (1993): Teória demokracie, Archa, Bratislava, 1993
- Sartori, G., (2001): Srovnávací ústavní inženýrství, Slon, Praha, 2001
- Schumpeter, J., (1987): Teória hospodářského vývoje, Pravda, Bratislava, 1987

- Skovajsa, M., (2006): Politická kultura – přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky, Karolinum, Praha, 2006
- Smith, A., (2005): Teorie mravních citů, Liberální institut, Praha, 2005
- Šauer, P. a kol., (1997): Úvod do ekonomiky životního prostředí, VŠE, Praha, 1997
- Švanda, P., (2002): „Úplně poslední slovo: znamení iracionality“, Revue Prohlas, č. 8, ročník 2002
- Taagepera, R., Shugart, S. M., (1989): Seats and Votes: the Effects and Determinant sof Electoral Systems, Yale University Press, New Haven, 1989
- Talmon, J.L., (1998): O původu totalitní demokracie, Slon, Praha, 1998
- ÚS, (2007): Historie ústavního soudnictví, on line přístup ke dni 11.11.2007
<http://www.concourt.cz/pages/historie.html>
- Večerník, J., (1997): Privatizace, formování středních tříd a postoje populace, Výzkumný projekt Sociální trendy, SÚ AV ČR, březen 1997, on line přístup ke dni 15.9.2006
<http://archiv.soc.cas.cz/download/63/97-3.doc>
- ÚDVZK, Vybrané zákony, on line přístup ke dni 1.1.2007
http://www.mvcr.cz/policie/udv/zakony/nalez_us.html
- VÚPSV, (2002): Rozvoj sociálního dialogu v ČR, on line přístup ke dni 15.11.2006
http://www.vupsv.cz/Kroupa_Hala_Soc_dialog.pdf
- Zastoupení EK v ČR, (2006): Vzájemné vztahy ČR a EU, on line přístup ke dni 15.4. 2006
<http://www.evropska-unie.cz/cz/article.asp?id=2989>
- Žvach, I., (2006): Historie strany LS-HZDS, on line přístup ke dni 15.8.2006
http://www.hzds.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=6&Itemid=28

2.3. Články, eseje o Klausovi

- Kroupa, D., (2003): Kroupovy odpovědi na dopisy na serveru www.danielkroupa.cz, on line přístup ke dni 30.8.2006 <http://www.danielkroupa.cz/qa.asp?pos=22> (podle archivu Google)
- Pehe, J., (2000): „Klaus láká čtyřku do pasti“, on – line přístup ke dni 1.1.2007
<http://www.pehe.cz/clanky/2000/2000-Povolmyty.html>
- Pehe, J., (2000a): „Občanská společnost v devadesátých letech“, on line přístup ke dni 1.1.2007,
<http://www.pehe.cz/clanky/2000/2000-obspolecnostv90letech.html>
- Životopis – prof. ing. Václav Klaus, CSc., on line přístup ke dni 1.1. 2007
<http://www.klaus.cz/klaus2/asp/texty.asp?CatID=urCqD2Z5&catP=10&textID=2>

2.4. Beletrie

- Budínský, V., (2002, 2005): Jaký je rozdíl mezi Klausem a bohem? aneb Václav Klaus ve vtipech, anekdotách a hádankách, Hart, Praha, 2002, druhé vydání Mladá Fronta, Praha, 2005
- Viewegh, M., (2002): Báječná léta s Klausem, Petrov, Praha, 2002

2.5. Encyklopedie, slovníky, statistiky

- ČSÚ – data ze serveru www.czso.cz
- Wikipedie – internetová encyklopedie, česká citovaná verze on line přístup
http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana
 anglická citovaná verze on line přístup http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page

2.6. Nepublikované přednášky, rozhovory

- Kolář, P., přednášky kurzu Církev a stát, LS akad. roku 2002/2003, IPS FSV UK
- Kučera, R., přednášky kurzu Vývoj evropského nacionalismu, akad. rok 2005/2006, IPS FSV UK
- Tříška, D., přednášky kurzu Hospodářská politika C, LS akd. roku 2003/2004, VŠE
- rozhovor s doc. ing. T. Ježkem, CSc., mezi dny 30.10. 2006 a 30.1.2007

16. Seznam použitých zkratek

- BIS - Bezpečnostní informační služba
BSE - Bovine spongiform encephalopathy, nemoc šílených krav
ČAK - Česká advokátní komora
ČLK - Česká lékařská komora
ČNB - Česká národní banka
ČNR - Česká národní rada
ČR - Česká republika
ČRo - Český rozhlas
ČT - Česká televize
ČTK - Česká tisková kancelář
ČSFR - Československá federativní republika
ČSSD - Česká strana sociálně demokratická
ČSSR - Československá socialistická republika
ČSÚ - Český statistický úřad
DEU - Demokratická unie
DPH - daň z přidané hodnoty
DPPO - daň z příjmu právnických osob
EHS - Evropské hospodářské společenství
EK - Evropská komise
EMU - Evropská měnová unie
EP - Evropský parlament
ERM - European Rate Mechanism, evropský směnný mechanismus
ES - Evropská společenství
EU - Evropská unie
EU15 - 15 zemí EU, před rozšířením o postkomunistické země
EU25 - 25 zemí EU, před rozšířením o Bulharsko a Rumunsko
EÚ ČSAV - Ekonomický ústav Československé akademie věd
FMF - Federální ministerstvo financí ČSFR
FNM - Fond národního majetku
FPÖ - Freiheitliche Partei Österreichs, Svobodná strana Rakouska
FS - Federální shromáždění
HDP - hrubý domácí produkt
HZDS - Hnutie za demokratické Slovensko
ICN - Informační centrum neziskových organizací
IPS FSV UK - Institut politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy
JAMU - Janáčkova akademie muzických umění
KAN - Klub angažovaných nestraníků
KDS - Křesťansko demokratická strana
KDU - ČSL - Křesťansko demokratická unie - Česká strana lidová
KSČ - Komunistická stran Československa
KSČM - Komunistická strana Čech a Moravy
LB - Levý blok
LS - letní semestr
LZPS - Listina základních práv a svobod
MF - Ministerstvo financí ČR
MMF - Mezinárodní měnový fond
MPO - Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR
MPSV - Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
MSP - Ministerstvo spravedlnosti ČR
MŠMT - Ministerstvo mládeže, školství a tělovýchovy ČR

MZV – Ministerstvo zahraničních věcí ČR
 MŽP – Ministerstvo životního prostředí ČR
 NATO – North Atlantic Treaty Organisation – Severoatlantická aliance
 NF – Národní fronta
 NGO – Non Government Organisation, nevládní organizace
 NKÚ – Nejvyšší kontrolní úřad
 NPO – neziskové právnické osoby
 NSJ – Národní sjednocení
 OCA – Optimal Currency Area, optimální měnová zóna
 ODA – Občanská demokratická aliance
 ODS – Občanská demokratická strana
 OECD – Organization for Economic Cooperation and Development, Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj
 OF – Občanské fórum
 OH - Občanské hnutí
 ÖVP - Österreichische Volkspartei, Rakouská lidová strana
 PS – Poslanecká sněmovna parlamentu ČR
 PÚ ČSAV – Prognostický ústav Československé akademie věd
 RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci
 RVVV – Rada vlády pro výzkum a vývoj
 Sb. – Sběrka (zákonů)
 SB – Světová banka
 SBČS – Státní banka československá
 SDL' - Strana demokratickém levice
 SFŽP – Státní fond životního prostředí
 SMS – Strana pro Moravu a Slezsko
 SNR – Slovenská národná rada
 SNS – Sdružení nezávislých států, příp. Slovenská národná strana
 SPÖ - Sozialdemokratische Partei Österreichs, Sociálně demokratická stran Rakouska
 SRN - Spolková republika Německo
 SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
 StB – Státní bezpečnost
 SFK - Státní fond kultury
 SFpPRČK - Státní fond pro podporu a rozvoj české kinematografie
 ÚDVZK – Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu
 ÚPV – Ústřední patentový výbor
 US – Unie svobody
 US – DEU – Unie Svobody – Demokratická unie
 ÚS – Ústavní soud
 USA – United States of America – Spojené státy americké
 USD – United States Dollar, americký dolar
 VB – Velká Británie
 VŠE – Vysoká škola ekonomická v Praze
 VÚSC – vyšší územně samosprávné celky
 VZP – Všeobecná zdravotní pojišťovna
 ZS – zimní semestr

Resume:

The submitted work deals with issue of political thinking of Vaclav Klaus. First of all, Klaus' political theory has been introduced. It is examined, whether all parts of his thinking are in accordance. The author points out some problematic parts of Klaus' thinking. Second, the author has concentrated on comparison (or impact) of Klaus' thinking on his political action and political action of his government between 1992 and 1997. Third, the research tries to solve following complex questions: to what extent is Klaus' political thinking and action influenced by economic thinking and theories? Is Klaus conservative (and in what sense) and how much is his conservatism reflected in his theory and action? Is Klaus pragmatic and how he deals with non-material values and morals? Has Klaus struggled to grow and concentrate power and how it is reflected in his theory and action? Why does he have problems with some parts of civic society? And finally, can we define some simple schemes made by Klaus, through which the world is being interpreted? The diploma thesis answers these question on base of analysis of his articles and books (theoretical parts) and analysis of legal bills of his department, government, his presidential vetoes and other relevant political actions, which are connected to Klaus (practical parts).

Resumé:

Předložená práce se zabývá tématem politického myšlení Václava Klause. Především je představena Klausova politická teorie. Je zkoumáno, zda všechny části jeho myšlení jsou kompatibilní. Autor zvýrazňuje některé problematické části Klausova myšlení. Za druhé se autor soustředí na srovnání (nebo vliv) Klausova politického myšlení a jeho politické praxe (a politické praxe jeho vlád mezi roky 1992 a 1997). Za třetí, práce se pokouší řešit následující komplexní otázky: do jaké míry je Klausovo politické myšlení a jednání ovlivněno ekonomickým myšlením a teoriemi? Je Klaus konzervativní a v jakém smyslu a nakolik se jeho konzervatismus odráží v jeho teorii a praxi? Je Klaus pragmatik a jak zachází s nemateriálními hodnotami a morálkou? Pokusil se Klaus zvýšit a koncentrovat moc a jak se to odráží v jeho teorii a praxi? Proč má problém s některými částmi občanské společnosti? A konečně, můžeme identifikovat nějaká jednoduchá schémata, skrz které interpretuje Klaus svět? Diplomová práce odpovídá tyto otázky na základě analýzy jeho článků, knih (teoretické části) a analýzy návrhů zákonů jeho někdejšího ministerstva, vlády, jeho prezidentských vet a dalšího relevantního politického jednání, které je s Klausem spojeno (praktické části).

Keywords:

Klaus, political thinking, political ideology, conservatism, liberalism, Czech politics 1990-2006

Klíčová slova:

Klaus, politické myšlení, politická ideologie, konzervatismus, liberalismus, česká politika 1990-2006

Charakteristika tématu

Václav Klaus je velmi výraznou osobností české (československé) polistopadové politiky. Podobně jako na každého politika, který stojí dlouho v popředí veřejné scény, existuje na Václava Klause (jeho osobnost jako takovou, jeho činy, projevy, názory...) nepřeberné množství pohledů, od těch nejobdivnějších, až po ty, které současného českého prezidenta zatracují. Těžko bychom hledali v České republice jinou tak významnou stálou společenskou kontroverzi.

Tato práce jakožto vědecká monografie nemůže mít za cíl posoudit, zda je Václav Klaus „dobrý“ nebo „špatný“ politik. Ač téma práce k tomu svádí, autor se chce vyhnout subjektivnímu hodnocení Klausovy osobnosti na základě osobních sympatií nebo antipatií. Úsilí naopak bude zaměřeno na objektivní analýzu Klausova politického přesvědčení a činů z nich vyplývajících. V práci budu řešit čtyři témata: co ovlivnilo a formovalo Klausovy politické názory, do jaké podoby tyto názory vykrytalizovaly, jak se vyvíjely (pokud se vyvíjely) a jak naopak Klausovy názory ovlivnily jeho okolí, tj. českou veřejnou scénu.

V práci se pak konkrétně zaměřím na posouzení následujících hypotéz (hypotézy jsou postaveny tak, jak předpokládám jejich platnost):

1. Klausovy názory podstatným způsobem ovlivnilo jeho ekonomické vzdělání. Klaus hodnotí národní i mezinárodní politiku podle toho, zda se mu zdá prospěšná pro české hospodářství. Klaus je tedy příkladem osobnosti zastávající primát ekonomiky nad politikou (jakýsi ekonomický imperialismus).

Pro posouzení této hypotézy bude nezbytné udělat krátký exkurz do Klausových ekonomických názorů (objevit, s jakou ekonomickou školou či směrem jsou Klausovy názory nejvíce spojeny, pokud je tedy Klaus ekonomem jedné koncepce), což umožní vysledovat, prvky daného směru v dalších (neekonomických) Klausových dílech.

2. Klausovy názory tvoří jednu kompaktní ideologii. Její aplikace na českou politickou praxi je však nemožná, protože Klausova ODS se nikdy nestala absolutně většinovou silou. Klaus byl proto nucen své názory lehce měnit a přizpůsobovat dané situaci. Některé jeho kroky jsou proto z pohledu jeho ideologie nekoncepční.

Tato hypotéza se skládá ze dvou částí. První část (kompaktnost Klausovy ideologie) se dá posoudit ze studia primárních zdrojů uvedených níže v seznamu zdrojů. Druhá část (soulad Klausových praktických kroků s jeho teorií) bude vyžadovat popis Klausových politických kroků, ať už realizovaných, nebo zamítnutých ostatními politickými aktéry. Zhodnocení hypotézy provedu porovnáním těchto kroků se závěry ze studia Klausových publikací.

3. Klaus své teoretické názory nikdy výrazně nepřehodnotil. Stejně ideové prvky je možno nalézt na počátku 90. let i o 15 let později. Liší se pouze to, na jaké společenské problémy Klaus reaguje.

Pokud jsou Klausovy názory koncepční, jak předpokládá hypotéza 2, proměna názorů předpokládá buď změnu celé koncepce (nebo její evoluční posun), nebo ztrátu koncepčnosti. Zkušenosti říkají, že celková změna koncepce určitého politika nebo myslitele je spíše výjimečná. Jistá evoluce je samozřejmě možná, nebo dokonce nutná a předpokládám ji i u Klause. Nepředpokládám, že by se však mělo jednat o změnu celé koncepce.

Volba tohoto tématu je ovlivněna mým předchozím vzděláním. V lednu roku 2006 jsem dokončil pětileté inženýrské studium na VŠE (obor Národní hospodářství, specializace Hospodářská politika). Za studia ekonomie (hospodářských dějin, dějin ekonomického myšlení) jsem pozoroval, jak často se ekonomie a názory na ní mísí do ostatních společenských věd i oblastí (ekonomický imperialismus). Bude proto zajímavé detailněji posoudit, zda se tento poznatek týká i Václava Klause. Navíc mi studium ekonomie bude

nápomocné při posuzování níže uvedených hypotéz. Diplomová práce doplní poznatky získané studiem politologie o poznatky ze studia ekonomie.

Metoda práce a stav existující literatury

Při zpracovávání tématu budu předně vycházet z široké nabídky Klausových vlastních knih, článků, esejů a rozhovorů. Klaus je mimořádně plodným autorem zasahující ve svých statích do mnoha oblastí společenského života: od odborných publikací týkajících se ekonomických teorií a řízení hospodářství, přes úvahy o společnosti až ke konkrétní kritice určitých typů politik. Klausovy práce nebudou jediným informačním zdrojem mého zkoumání. Jak již bylo řečeno, český současný prezident je kontroverzní až provokativní postavou, na jehož názory reagovalo mnoho českých i zahraničních politologů, publicistů a žurnalistů. Pokusím názory na Klause (opět po odfiltrování osobních sympatií a antipatií) systematizovat a poukázat na nedostatky i opodstatněné body kritiky Klausovy ideologie. Předpokládám, že studium Klausových kritiků mi bude nápomocné ve vytipování slabých i silných bodů Klausových názorů, což mi umožní se na dané přednosti a nedostatky blíže zaměřit a zformovat tak vlastní názor.

Předpokládaná osnova

Část 1: Úvod: metodologie, struktura práce, stanovení hypotéz

Část 2: Klausova ideologie, její zdroje, kořeny, vývoj a vliv na českou společnost

- 2.1. Léta osmdesátá: Klausovy studie ekonomických buržoazních teorií
- 2.2. Vliv ekonomického vzdělání na Klausovy politické názory
- 2.3. Léta devadesátá: Pragmatik Klaus versus idealista Havel
- 2.4. Klausovo politické vyznání: Klaus konzervavec, Klaus liberál, Klaus socialista (sic!)
- 2.5. Klausovo úsilí o změnu politického systému: snaha o zrušení poměrného systému
- 2.6. Klaus euroskeptik: Příčiny a důsledky
- 2.7. Klausova vize optimálního politického uspořádání
- 2.8. Proudí kritiky Václava Klause a jejich systematizace

Část 3: Závěr: Odpověď na hypotézy. Kritické zhodnocení Klausových politických názorů: jejich koncepčnost, úspěšnost, omyly.

Literatura a zdroje

1. Primární

1.1. Klausovy monografie (řazeno podle roku vydání)

- Klaus V., Cesta k tržní ekonomice, Top Agency, Praha, 1991
- Klaus V., Ekonomická věda a ekonomická reforma, Top Agency, Praha, 1991
- Klaus V., Nemám rád katastrofické scénáře, Sagit, Ostrava, 1991
- Klaus V., O tvář zítřka: rok devadesátý, Pražská imaginace, Praha, 1991
- Klaus V., Demontáž socialismu: Předběžná zpráva, Top Agency, Praha, 1992
- Klaus V., Proč jsem konzervativcem?, Top Agency, Praha, 1992
- Klaus V., Rok – málo či mnoho v dějinách země, Repro-media, Praha, 1993
- Klaus V., Česká cesta, Profile, Praha, 1994
- Klaus V., Ekonomické perspektivy České republiky, Meridián, Praha, 1994
- Klaus V., Tolerance a netolerance v literatuře a jinde, Nadace Readers International, Praha, 1994
- Klaus V., Dopočítávání do jedné, Management Press, Praha, 1995
- Klaus V., Ekonomická teorie a realita transformačních procesů, Management Press, Praha, 1995
- Klaus V., Mezi minulostí a budoucností: filozofické a humanologické úvahy a eseje, Georgetown, Brno, 1996
- Klaus V., Obhajoba zapomenutých myšlenek, Academia, Praha, 1997
- Klaus V., Proč nejsem sociálním demokratem, Votobia, Olomouc, 1998
- Klaus V., Tak pravil Václav Klaus, Votobia, Praha, 1998
- Klaus V., Za všechno může Klaus!, Duel, Praha, 1998
- Klaus V., Cesta z pasti: projevy z let 1997 – 1999, Votobia, Praha, 1999
- Klaus V., Ekonomie, právo a politika: Sborníky ze seminářů, CEP, Praha, 1999
- Klaus V., Země, kde se již dva roky nevládne, CEP, Praha, 1999
- Klaus V., Ekonomie, právo a politika: Sborníky ze seminářů, CEP, Praha, 2000
- Klaus V., Od opoziční smlouvy k tolerančnímu patentu, Votobia, Praha, 2000
- Klaus V., Tři roky od měnové krize, sborník textů, CEP Praha, 2000
- Klaus V., Evropa pohledem politika, pohledem ekonoma, CEP, Praha, 2001
- Klaus V., Evropa Václava Klause, CEP, Praha, 2001
- Klaus V., Klaus v Bruselu, CEP, Praha, 2001
- Klaus V. a kol., Frédéric Bastiat: Sborník textů, Praha, CEP, 2001
- Klaus V., Občan a obrana jeho státu, CEP, Praha, 2002
- Klaus V., Proč jdu znovu do toho, Press Service, Praha, 2002
- Klaus V., Problémy českých veřejných financí na počátku nového desetiletí, CEP, Praha, 2002
- Klaus V., Alois Rašín – český politik, právník a národohospodář: výňatky z díla Aloise Rašína, CEP, Praha, 2003
- Klaus V., Rok první: Václav Klaus, 2003, projevy, články, eseje, Knižní klub, Praha, 2004
- Klaus V. a kol., Proč skomírá evropská ekonomika: sborník textů, CEP, Praha, 2005
- Klaus V., Řekněme své ano nebo ne Evropské ústavě: Analýza smlouvy o ústavě pro Evropu, která Evropskou unii přeměňuje v Evropský stát, CEP, Praha, 2005
- Klaus V., Rok druhý: Václav Klaus 2004, projevy, články, eseje, Knižní klub, Praha, 2005

1.2. Klausovy projevy, eseje, předmluvy, články, rozhovory

- Kol., Společná politika pro Evropu: sborník projevů k Evropské integraci, Nadace Konrada Adenauera, Praha
- Kol., Rovná daň: Sborník textů CEP, Praha, 2001, (předmluva V. Klaus)
- Bažantová I., Karel Havlíček: liberální politik a ekonom: Sborník textů. CEP, Praha, 2002, (předmluva V. Klaus)
- Coughlan A., Krach evropské ústavy: sborník textů, CEP, Praha, 2005 (předmluva V. Klaus)
- Čermák K. a kol., Potřebuje české soudnictví reformu? Sborník textů, CEP, Praha, 2004 (předmluva V. Klaus)
- Engliš K., Národní hospodářství, Nadace Universitas Masarykiana, Brno, 1994, (úvodní poznámka V. Klaus)
- Holman R. a kol., 75 let od černého čtvrtka, CEP, Praha, 2004, (předmluva V. Klaus)
- Klaus V., Tři projevy Václava Klause, Press Service, Praha, 2003
- Pavliček V. a kol., Benešovy dekrety, (předmluva V. Klaus), CEP, Praha, 2002
- Robejšek P. a kol., Mezinárodní terorismus: nový nebo starý fenomén? CEP, Praha, 2004 (předmluva V. Klaus)
- Sobotka M. a kol., 200 let od smrti Emmanuela Kanta: sborník textů, CEP, Praha, 2004 (předmluva V. Klaus)
- Sak R., Příběh Čecha 19. věku, Město Semily, Semily, 1993, (předmluva V. Klaus)
- A další dokumenty, rozhovory pro noviny, články a eseje do novin a časopisů: souhrn na www.klaus.cz

2. Sekundární

2.1. Monografie o Klausovi

- Boulding K. E. a kol., Přehled soudobých buržoazních teorií, Academia, Praha, 1981
- Čermák M., Souběžný portrét: Václav Klaus, Miloš Zeman, Knihcentrum, 1999
- Hájek P., Václav Klaus na rovinu, Rabbit and Rabbit, Praha, 2002
- Haley F. B. a kol., Přehled soudobých buržoazních teorií, Academia, Praha, 1980
- Havlík P., Klaus a ti druzí: osobní inventura Petra Havlíka, Palata, Praha, 1998
- Hvízdala K., První zpráva: rozhovor s Václavem Klausem, Kartoonia, Praha, 1992
- Janíček J., Přerušeny rozhovor, Academia, Praha, 2003
- Klusáková J., Jana Klusáková a Václav Klaus rozmlouvají nadoraz o osmi letech ve svobodném státě, Argo, Praha, 1998
- Loužek M. (ed), Českoslovenští a čeští prezidenti, CEP, Praha, 2002
- Mandler E., Oba moji prezidenti: Václav Havel – Václav Klaus, Libri, Praha, 2004
- Sítina J., Klaus je mrtev, ať žije Klaus: Pohled do zákulisí vysoké politiky, Duel, Praha, 1997

2.2. Články a eseje o Klausovi

- Macháček D., „Klausův argument horší než čin,“ (prosinec 2005), on line zdroj <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=32361>, (Politické zpravodajství portálu centrum.cz)
- Janýr P., „Pan prezident se urazil,“ on line zdroj <http://www.blisty.cz/2005/4/25/art23083.html>, duben 2005, „Václav Klaus kontra

- hodnoty,“ on line zdroj <http://www.blisty.cz/2005/5/29/art23147.html>, duben 2005, (Server internetového deníku Britské listy),
- Kosatík P., „Odstup nadevšechno, on line zdroj <http://www.sds.cz/view.php?cisloclanku=2005011502>, leden 2005 (server Strany demokratického socialismu)
- Larsen R., „Pot Meet Kettle, Kettle Meet Pot,“ únor 2005, on line zdroj <http://www.praguepost.com/P03/2005/Art/0224/opin1.php>, (Server internetového deníku Praguepost)
- Pehe J., „Václav Klaus jako politický myslitel,“ Literární noviny 23. května 2005, nebo on line zdroj <http://www.pehe.cz/clanky/2005/clanek.2005-06-02.6879980232?p=2> a další články Jiřího Pehe o Václavu Klausovi na serveru <http://www.pehe.cz> (osobní server Jiřího Pehe)
- Spitzer D. A., „Getting Face Time with W.,“ březen 2005, on line zdroj <http://www.praguepost.com/P03/2005/Art/0303/news6.php>, (Server internetového deníku Praguepost)
- Šťastný D., „Václav Klaus: Od slov k činům,“ MF, 16. dubna 1998, nebo on line zdroj <http://www.libinst.cz/clanky.php?id=287> (Server Liberálního institutu)